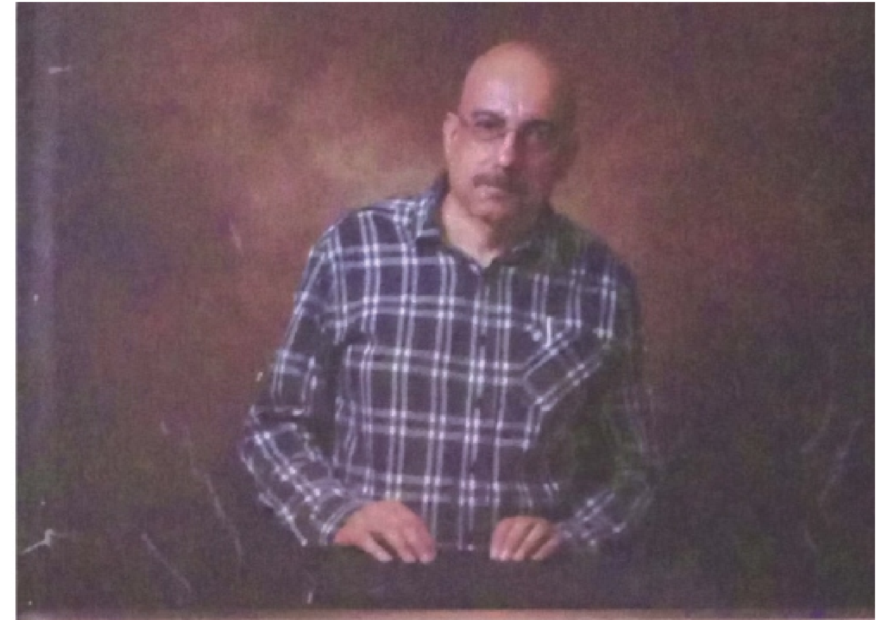
سينيما ڪهاڻي

ناظر محمود

ترجمو: اسلم خواجا

ناظر محمود 1964 ۾ لياقت آباد ڪراچيءَ ۾ ڄائو. جامعہ مليہ مان مئٽرڪ ڪيائين، پوءِ پيپلز فرينڊشپ يونيورسٽي ماسڪو، ڪراچي يونيورسٽي ۽ ليڊز يونيورسٽي برطانيا مان تعليم حاصل ڪيائين. برمنگهم يونيورسٽيءَ مان تعليم جي ڪيتر ۾ پي ايچ ڊي ڪيائين. آءِ بي اي ڪراچي، همدرد يونيورسٽي ۽ ڪراچي يونيورسٽيءَ جي ايريا اسٽڊي سينٽرز ۾ پڙهائيندو رهيو. تاريخ، بين الاقوامي ناتا ۽ سياست سندس پسنديده ڪيتر آهن جن تي پوين ٽيهن سالن کان سندس لکڻيون شايع ٿينديون پيون اچن. سندس تازو ئي ڇپيل ڪتابن ۾ "سياست، سينيما، شخصيتون" ۽ "پاڪستان - متبادل تاريخ" شامل آهن. هو ٻارهن ڪتابن جا اڙدو ۾ ترجمو ڪري چڪو آهي، جن ۾ اسٽيون هاڪنگ جو "وقت ڪا سفر" ۽ عائشا صديقا جو "خاڪی کمپنی" هٿوهٿ کنيا ويا. هن ڪتاب م ناظر محمود ڪجهہ شاهڪار فلمن، بهترين هدائتڪارن ۽ اداڪارن تي پنهنجا مضمون سهيڙيا آهن. انهن ۾ گهڻي ڀاڱي اُهي فلمون ۽ فلمي شخصيتون آهن جن ڏسندڙن جي تاريخي، سماجي ۽ سياسي شعور وڌائڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي. هن ڪتاب ۾ اوهان کي اٽلي، ايران، اسپين، ڀارت، پولينڊ، چيڪوسلواڪيا سان گڏوگڏ هاليووڊ جي فلمن ۽ سپراسٽارن بابت ڄاڻڻ جو موقعو ملندو.

سينيما کهاڻي

ناظر محمود
ترجمو: اسلم خواجا

پروگريسو ڪتاب پبلشرس، ڪراچي

ڪتاب جو نالو	:	سينيما ڪهاڻي
ليکڪ	:	ناظر محمود
ترجمو	:	اسلم خواجا
حق ۽ واسطا	:	ناظر محمود
ٽائيٽل	:	سجاد اڪبر
ڪمپوزنگ ۽ لي ائوٽ	:	نور محمد سميجو
پبلشر	:	پروگريسو ڪتاب پبلشرس، ڪراچي
قيمت	:	رپيا

:

فهرست

ایگوانا جي ملڪ ۾

فن ۽ شاعري اهڙيون سگهاريون قوتون آهن جيڪي نراسائيءَ واري صورتحال ۾ بہ اُميد جو ڏيئو دکائي ٿيون رکن.

جهڙي ريت چارلس ڊڪنز کي پڙهڻ بنان ايڪويهين صديءَ جي برطانيا کي سمجهڻ ڏکيو آهي، ساڳي ريت جيڪڏهن اوهين ويهين صديءَ جي امريڪا کي سمجهڻ چاهيو ٿا تہ انجي ٽن عظيم ترين ناٽڪ نويسن آرٿر ملر، يوجين ۽ ٽيني سي ويلز کي پڙهڻ کانسواءِ اِهو ممڪن نہ ٿيندو.

اِها ڳالهہ بحث جوڳي آهي تہ ٽنهي مان وڌيڪ بهتر ڪير آهي، پر هت اسين رڳو ٽيني سي ويلز بابت ئي ڳالهہ ٻولهہ ڪنداسين. جيتوڻيڪ سندس ناٽڪ ”اي اسٽريٽ ڪار نيمڊ ڊزائر“، (A street car named Desire) ۽ ”ڪيٽ آن اي هاٽ ٽن روف“ (Cat on a Hot Tin Roof) کي وڏي مڃتا ملي پر سندس ناٽڪ ”دي نائيٽ آف دي ايگوانا“ (The Night of Iguana) تي ناقدن گاڏڙساڏڙ ردعمل جو اظهار ڪيو. اِهي ٽئي ناٽڪ جڏهن فلم جي صورت ۾ پيش ڪيا ويا تہ بهترين نتيجا سامهون آيا ۽ فلم ڏسندڙن انهن کي انتهائي ساراهيو. منهنجي خيال ۾ فلم Cat on a Hot Tin سڀ کان وڌيڪ پلي فلم هئي جنهن ۾ ايلزبيٿ ٽيلر ۽ پال نيومين مرڪزي ڪردار ادا ڪيا. انڪانپوءِ A street car named Desire جو نمبر ٿو اچي، جنهن ۾ مارلن براندو ۽ ديوين لي اعليٰ اداڪاري ڪئي آهي، ان کانپوءِ فلم The Night of Iguana رکندس جنهن ۾ ايوا گارڊنر ۽ رچرڊ برٽن اداڪاري ڪئي آهي.

اعليٰ ادب ۽ تخليقي فن زمان مڪان جون حدون اورانگهي ويندا آهن. ٽيني سي وليمز اهڙوئي هڪ ذات ڏٽي هو جنهن جا ڪردار ۽ موضوع پنهنجي ملڪ جي سرحدن ۽ پنهنجي دور جي ڪيفيتن کان اڳتي نڪري چڪا آهن. هو ويهين صديءَ جي وچ واري امريڪا يا ميڪسيڪو ۾ بہ اهڙو ئي رهيو آهي جهڙو اجوڪي پاڪستان يا ڀارت ۾.

انهن کي ايگوانا جا ديس سڏي سگهجي ٿو. ايگوانا اصل ۾ ڪرڙي جهڙو هڪ جانور آهي جيڪو جهنگ ۾ آزاداڻي طور تي گهمي ڦري ٿو پر ان سان مختلف قصا لاڳاپيل آهن انڪري ماڻهو ان کي پڪڙي تا رکن ۽ ڪجهہ ملڪن ۾ ان کي رڌي کاڌو پڻ وڃي ٿو.

ٽيني سي وليمز ايگوانا کي هڪ علامت طور ڪتب ٿو آڻي جنهن جون ڪيتريون ئي معنائون ڪڍي سگهجن ٿيون، پر گهڻي ڀاڱي نقاد ان ڳالهہ تي سهمت آهن تہ هت ايگوانا انساني جوش ۽ جذبي جي علامت آهي. هن ناٽڪ ۽ فلم ۾ اسين ايگوانا کي ٻڌل تا ڏسون، جنهن تي سماجي قوتن روڪ لڳائي آهي يعني انساني جوش ۽ جذبو جيڪي آزاد هئڻ گهرجن، سي ٻانڌي آهن.

ناٽڪ ۽ فلم جي اسڪرين پلي ۾ يقيني طور ڪجهہ فرق آهي. ناٽڪ ۾ هڪ پراڻي هوٽل ڏيکاريل آهي. جيڪا ميڪسيڪو جي ساحلي علائقي ۾ آهي جڏهن تہ فلم ڏسندڙن کي هڪ مختلف ماڳ تي نيو ٿي وڃي.چاڪاڻ جو هدائتڪار جان هوسٽن ڪئميرا سان مختلف ماڳن تي

شوٽنگ ڪري فلم ڪي سگهارو ٿو بڻائي.

ناٽڪ جي مُنڍ ۾ هڪ اڳوڻو پادري ڪجهه وهي چڙهيل عورتن سان ساحلي هوٽل ٿو اچي. اِهي عورتون امريڪي آهن ۽ وندر ۾ گهٽي دلچسپي نٿيون رکن. هوٽل ۾ هڪ ايگوانا ٻڌل آهي ۽ لاڳيتو پنهنجي رسي ڇڪي رهي آهي.

جڏهن ته فلم جو شروعاتي ڏيک ناٽڪ کان بنهه مختلف آهي. ان ۾ رچرڊ برٽن هڪ پادري آهي جيڪو هڪ چرچ ۾ خطبو پيو ڏئي. ايئن ٿو لڳي ته جڻ پادري سموري مذهبي قيادت جي نمائندگي ٿو ڪري جيڪا حواس وڃايل آهي. هو اِهو ڪجهه ٿو چوي جيڪو پاڻ به نٿو سمجهي، يعني خطبن جو ڪو سر پير ئي نه هوندو آهي پر پوءِ به مذهبي پيشوا تقريرون ڪندا رهندا آهن. فلم جو پادري پنهنجي عقيدن تي پاڻ ئي مڪمل ايمان نٿو رکي پر خوداعتماديءَ وارو ماحول برقرار رکڻ جي ڪوشش ڪندو ٿو رهي.

خطبو اڳتي وڌڻ تي پادري پنهنجو پاڻ تي شديد دٻاءُ ٿو محسوس ڪري ۽ وڪڻ ٿو لڳي. پنهنجي ئي خطبي تي ڪيس شڪ شبهو ٿو پيدا ٿئي ۽ هو ڌيان نه پيو ڏري سگهي. سندس ٻڌندڙ حيران پريشان ٿا ٿين ته پادري دانهون ڪوڪون ڪندي اهڙيون ڳالهيون ٿو ڪري جيڪي ڪنهن پادريءَ جو وڙ ناهن. هو چوي ٿو:

”آئون ڪنهن اهڙي جبار ۽ قهار پوڙهي مڙس جي شان ۾ قصيدا نٿو پڙهي سگهان جنهن تي توهين ايمان ٿا آڻيو.توهان محبتن جي خدا کان پاسو ڪري ڇڏيو آهي ۽ پنهنجي لاءِ اهڙا ظالم، جابر ۽ اذ ڇريا خدا تخليق ڪيا آهن جيڪي دنيا تي ئي ٿا الزام ڌرين اِهِ انهن ماڻهن تي جن ڪي هنن پاڻ تخليق ڪيو آهي، جن ڪي ناهڻ ۾ خود خدا جي غلطي شامل آهي.“

”پنهنجون دريون بند ڪريو، دروازا بند ڪري ڇڏيو ۽ دلين ڪي ڪلف چاڙهي ڇڏيو.“

ظاهر آهي ان ڪانپوءِ پادريءَ کان سندس نوڪري کسجي ٿي وڃي پر هو ڪليسا هٿان پنهنجي برطرفيءَ ڪي مڃڻ کان انڪار ڪندي دعوا ٿو ڪري ته هو اڃان تائين پادري آهي ۽ پنهنجي اُڌمن ڪي ڇينياٽيندو ٿو رهي.پوءِ ڪيس سياحن جي گائيڊ واري نوڪري ٿي ملي جنهن لاءِ ميڪسيڪو ايندو ويندو ٿو

رهي. سياحن جي سونهين ٿيڻ ۾ ڪيس هڪ خاص قسم جي تسڪين ٿي ملي جيڪا ان ڳالهه جي علامت آهي ته مذهبي پيشوا هر حالت ۾ پنهنجو پاڻ ڪي ٻين جي اڳواڻ يا سونهين طور برقرار رکڻ ٿو چاهي.

ٽيني سي وليمز پنهنجو ڪردار اهڙي ريت جوڙيو آهي جو هو لاڳيتو ٻڙ ٻڙ ڪندو ٿو رهي ۽ مونجهاري پيرئي دماغ جو مالڪ آهي. انهيءَ ناٽڪ ۾ هڪ ڪانسواءِ سموريون عورتون وڏي ڄمار واريون آهن. فقط هڪ نوجوان ڇوڪري آهي جيڪا پادريءَ جي پريت ۾ ٿي ڦاسي. انهن سياحن ۾ هڪ عورت انهيءَ ڇوڪريءَ جي سرپرست آهي ۽ سندس نگراني ڪندي ٿي رهي. گڏوگڏ هوءَ سمورن سياحن جي اڳواڻي به ڪرڻ ٿي چاهي. ۽ پادريءَ ڪي به هيسائيندي ٿي رهي.

هيءَ وڏي ڄمار واري عورت هڪ اهڙي اسٽيبلشمنٽ آهي جيڪا هر فرد ۽ شئي تي نظر رکڻ ٿي چاهي. ظاهري طور تي هوءَ مائرن جهڙو ڪردار ٿي ادا ڪري پر اصل ۾ هوءَ ولن آهي جنهن لاءِ ٻين جي آزادي اٽوٽندڙ آهي ۽ پاڻ ڪي ٻين جو محافظ ٿي ليکي. هوءَ تفريح جا رنگ ٿي ڦٽائي. هوءَ روائتن جي پاسبان آهي ۽ نام نهاد قدرن واسطي مرڻ مارڻ لاءِ تيار آهي. سندس دور گذري چڪو آهي پر پوءِ به ٻين جي سفر جي ڏسا طئي ڪرڻ لاءِ ڳنڍ ڏيو ٻيٺل آهي.

فلم ۾ اسين ڏسون ٿا ته ميڪسيڪو جي هڪ ڳوناٽي ٿاڪ ۾ هڪ ڪٺاري بس ۾ سفر ڪندي سياح وڃن پيا.ڪين نظر ٿو اچي ته رستي سان لڳو لڳ مقامي ماڻهو ايگوانا جهليو بيٺا آهن. قطار پويان قطار ڪري بيٺل اِهي ماڻهو ايگوانا هٿن ۾ اُڀي ڪري پرڏيهين ڪي وڪرو ڪرڻ ٿا چاهين.

ايگوانا جيڪا انساني جوش ۽ جذبي جي علامت آهي، مقامي واپارين وٽ قيد آهي. واپاري ان ڪي جوڳي اگهه تي وڪرو ڪرڻ لاءِ تيار آهن. هر پاسي ايگوانا نظر ٿي اچي جيڪا ڪائي به سگهجي ٿي. مقامي ماڻهو ايگوانا تي نظر پوندي ئي ان پويان ڊوڙ ٿا وجهن ته جيئن پڪڙي سگهجي. ان لاءِ ڄار به پکيڙيا ٿا وڃن ۽ ڪوڙڪيون به وڏيون ٿيون وڃن. ايگوانا جو ديس انساني جوش ۽ جذبي سان ٽمٽار آهي پر انهيءَ اُڌمي تي ڪنهن به وقت پنجوڙ وجهي سگهجي ٿي.

ڪناري بس ۾ پادري ۽ وهي چڙهيل عورت وچ ۾ سرد جنگ جاري آهي، يعني مذهبي پيشوا ۽ اسٽيبلشمنٽ هلڪي ڦلڪي انداز ۾ هڪٻئي سان هٿين پيل آهن، جهڙي ريت پاڪستان جهڙن ڪيترن ئي ملڪن ۾ ٿئي ٿو. انهن ملڪن ۾ انساني جذبو اتم آهي پر اِهو هرهنڌ جوڪر جو شڪار آهي.

بس ۾ عورت جو حڪم ٽاريندي پادري بس پنهنجي هٿ وس ٿو ڪري ۽ تيز رفتاري سان هلائيندي اُها هڪ اهڙي رستي ڏانهن ٿو ڪاهي وڃي جنهن تي ڪوبہ وڃڻ نٿو چاهي جيڪو هو فقط پراڻي هوٽل تي سڪون ماڻڻ لاءِ ٿو ڪري. هوٽل جي مالڪياڻي هڪ وڏي ڄمار واري عورت آهي جنهن جا ساٿي مقامي ڇوڪرا آهن. هوٽل جي مالڪياڻي بہ هڪ اهڙي واپاري طبقي جي نمائندگي ٿي ڪري جنهن پنهنجي گراهڪن جي وندر لاءِ ايگوانا ٻڌي رکي آهي.

ايگوانا کي ڪارايو پياريو ٿو وڃي جيتوڻيڪ ان کي ٻڌي ٿو رکجي. انهيءَ واپاري عورت پنهنجو ڪردار انتهائي شاندار انداز ۾ نڀايو آهي. هوءَ پادري يعني رچرڊ برٽن کي موهڻ ٿي چاهي. هاڻ وهي چڙهيل عورت يعني اسٽيبلشمنٽ، هوٽل جي مالڪياڻي يعني واپاري طبقو ۽ ڪنهن بہ معاشري جو نام نهاد مذهبي اڳواڻ هڪ قسم جي ڇڪتاڻ ۾ ڦاٿل آهن ۽ هرڪو ٻئي تي برتري حاصل ڪري پنهنجا مقصد حاصل ڪرڻ ٿو چاهي. انهيءَ قسم جي ڏند ڇڪ اسين اڪثر ملڪن ۾ پروڙيون ٿا جتي ايگوانا ٻڌل آهي ۽ انساني جوش ۽ جذبي کي انتهائي ننيڙي رسيءَ سان ٻڌو ويو آهي يعني اُهو گهڻو پري/دير تائين وڃڻ کان قاصر آهي.

هاڻ ناٽڪ ۽ فلم ۾ بہ وڌيڪ دلچسپ ڪردار ٿا داخل ٿين. هڪ چترڪار ۽ ٻيو سندس شاعر ڏاڏو. چترڪار هڪ سهڻي عورت آهي جنهن جو ڪردار اداڪارا ڊيبراڪار نڀايو آهي جڏهن تہ جهونو شاعر مرٽينگ حالت ۾ آهي. اهي ٻئي انهيءَ صورتحال ۾ ڪجهہ تبديليءَ جو سبب بڻيا.

چترڪاري ۽ شاعري اهڙا فن آهن جيڪي نراسائي وارن ڏينهن ۾ اُميد جو ڪرڻو ٿا آڻين. اها چترڪار عورت ۽ سندس ڏاڏو هڪ طرح جا لاڏائو آهن ۽ جتي ڪٿي گهمي ڦري ماڻهن جو پنهنجي چترن ۽ شاعريءَ سان من وندرائي ڪجهہ ڏوڪڙ ڪمائي گذرسفر ٿا ڪن.

هُو ٻئي ڪي ناميارا فنڪار ناهن پر منجهن اِها صلاحيت آهي جو ڏکن ڏولاون ۾ ڦاٿل ماڻهن کي وندر جا ڪي پل فراهم ڪن. وهي چڙهيل عورت يعني اسٽيبلشمنٽ آزاد صفت چترڪار ۽ شاعر کي پسند نٿي ڪري چاڪاڻ جو هوءَ سيني کي پنهنجي هٿ وس ٿي رکڻ چاهي ۽ پادريءَ کي بہ من ماني ڪرڻ نٿي ڏئي.

ساڳي ريت واپاري عورت يعني هوٽل جي مالڪياڻي بہ کين ناپسند ٿي ڪري چاڪاڻ جو سندس پنهنجا مفاد آهن جن کي چترڪاري ۽ شاعريءَ مان نقصان رسي سگهي ٿو.

وهي چڙهيل عورت جي هٿن مان راند نڪرڻ ٿي لڳي تہ هوءَ پوئتي پير ڪري سياحن سان بس پري هوٽل مان نڪري ٿي وڃي. پادري ٻيهر وڦلڻ ٿو لڳي تہ هوٽل جي مالڪياڻي پنهنجي ملازم ڇوڪرن جي مدد سان کيس ٻڌي ٿي ڇڏي. ٻڌل حالت ۾ پادريءَ جي ڳچيءَ ۾ لٽڪندڙ صليب سندس ڳچيءَ ۾ ڦاهو ٿي بڻجي جنهن وگهي هو مري پئي سگهيو پر آخرڪار چترڪار سندس واهر لاءِ ٿي پهچي ۽ صليب جو لاڪٽ ڪڍي پادريءَ کي آزاد ٿي ڪري. هڪ مرحلي تي پادري چوي ٿو:

”ماڻهو وٽ ٿورڙي ئي جذباتي پاڇي هوندي آهي ۽ منهنجي اِها پاڇي ختم ٿي چڪي آهي. اِها بلڪل خالي ٿي چڪي آهي. هاڻ آءٌ پنهنجي جذباتي پاڇيءَ مان ڪجهہ بہ نٿو ڪري سگهان.هاڻ آءٌ اڏمن کان بلڪل وانجهيل آهيان.“ اهوئي اوهان جو مذهبي پرت آهي. چترڪار پادريءَ کي مڃرائي ٿي تہ هو ايگوانا کي آزاد ڪري جيڪا ٻاڪاريندي رسي چڪي رهي آهي ۽ آزاد ٿيڻ ٿي چاهي. ان کي آزاد ڪري پادري چوي ٿو، ”مون هينئر خدا جي هڪ مخلوق کي آزاد ڪيو آهي تہ جيئن اُها قيد کان آجي ٿئي ۽ ڊوڙندي ڪڏندي پنهنجي گهر وڃي ۽ آزاديءَ سان گهاري.“

چترڪار کي پنهنجي ڏاڏي جي روپ ۾ ماضيءَ سان ڳانڍاپو ٿو ملي پر جهونو شاعر پنهنجو آخري نظم ٻڌائي گذاري ٿو وڃي ۽ آخر ۾ چترڪار پنهنجي سفر تي رواني ٿي ٿئي.

هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريل

جيڪڏهن اوهان جيمز جونز جو ڪتاب From Here to Eternity پڙهيو آهي يا ان تي ٺهيل فلم ڏٺي آهي ته اوهان کي انهيءَ ڪتاب ۾ اجوڪي پاڪستان ۾ تمام گهڻيون هڪجهڙايون نظر اينديون. ڪڏهن ڪڏهن ته لڳندو آهي ته اسين به هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريل ئي رهنداسين.

جيمز جونز پنهنجي ڪتاب جو سرورديارڊ ڪپلنگ جي 1892 ۾ لکيل هڪ نظم تان کنيو آهي. نظم جو سرو هو Gentlemen Rankers - ڪپلنگ اهو نظم هڪ گيت جي روپ ۾ لکيو هو جيڪو برطانوي شاهي فوج جا سپاهي مشق ڪندي يا محاذ تي ڳائيندا هئا. هنن پنهنجون حياتيون داءُ تي لڳايون ۽ کين پتو هو ته هو هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريل آهن يعني رد ڪيل آهن ۽ شايد هنن واسطي نجات جو ڪو ٻيو رستو ئي ناهي.

پر هو شڪايت نٿي ڪري سگهيا، فقط ڳائي ئي ٿي سگهيا. جيمز جونز نظم جي جنهن ٽڪري مان پنهنجو سرو چونڊيو آهي، سو هن ريت آهي:

Gentlemen- rankers out on the spree,
Damned from here to Eternity,
God have mercy on such as we,

اِهو سوال اُٿاري سگهون ٿا ته جيڪڏهن سپاهين کي پتو هو ته هو هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريل ئي رهندا ته پوءِ هو گيت ڇو پيا ڳائين؟ ڏڪاريل هئڻ ڪا چڱي ڳالهه ته ڪونهي جو ان تي گيت ڳائجن. شايد هو پنهنجي

ڪارج ڏانهن اشارو ڪري رهيا هجن جيڪو وطن لاءِ موت يا "شهادت" جي عيوضي ۾ کين ملڻ جو وعدو ڪيو ويو آهي جيڪو اصل ۾ رچ به ٿي سگهي ٿو پر ڇا اِها گيت ڳائڻ جي ڳالهه آهي يا روئڻ جي.

جيڪڏهن اسين اِها ڳالهه سمنڊ پار ڪان ننڍي ڪنڊ آڻيون ۽ پاڪستان جهڙي ملڪ تي لاڳو ڪريون ته هت ڪا مثبت ڳالهه حاصل ڪري سگهجي ٿي؟ پر هتي به جيڪڏهن ڪجهه عرصي ۾ اوهان کي وساري ڇڏجي ته پوءِ انهن سپاهين جي محاذ تي وڃڻ، گيت ڳائڻ ۽ وڙهندي پنهنجي زندگي گهورڻ جو ڪهڙو ڪارج ٿو بڻجي؟

شايد ان جو دارومدار انهيءَ ڳالهه تي هوندو ته اوهان ڪهڙي ڳالهه، مقصد يا آدرش لاءِ وڙهي رهيا آهيو ۽ ڪهڙن اڳواڻن اوهان کي انهيءَ صورتحال ۾ ڌڪيو آهي.

هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريل هئڻ هڪ اٽڪٽ ڪهاڻي تي لڳي. انهيءَ ڪهاڻيءَ جي شروعات ۽ انت ٻئي ايذائيندڙ آهن، جنهن دوران ڪڏهن ڪڏهن روشنيءَ جو ڪو ترورو نظر ٿو اچي.

جيمز جونز ٻين مهاڀاري لڙائيءَ دوران امريڪي فوج ۾ خدمتون سرانجام ڏنيون هيون ۽ پوءِ 1951 ۾ فقط ٽيهن سالن جي ڄمار ۾ اِهو ناول لکيائين. ڪتاب جو مرڪز اُهي واقعا آهن جيڪي پرل هاربر تي جاپاني حملي کان هڪدم پوءِ سامهون آيا.

اهڙي ئي صورتحال ڏکهي عرصي کان پاڪستان ۾ پيش اچي رهي آهي. ڪتاب جو هڪ مرڪزي ڪردار رابرٽ پريوٽ (Robert Prewitt) جيڪو تازو ئي پرل هاربر پهتو آهي ۽ جنهن جو ڪردار فلم ۾ منٽگمري ڪلفٽ ادا ڪيو آهي، جنهن پنهنجي باڪسنگ وارو پيشو اوڏي مهل ڇڏي ڏنو جڏهن سندس مڪن سان سندس هڪ حريف اکين کان نابين ٿي ويو.

هڪ ٻيو ڪردار فرسٽ سارجنٽ واردين جو آهي جيڪو برٽ لنڪاسٽر ادا ڪيو آهي. انهن ٻنهي کي اسين ڪنهن به معاشري جو عام فرد ليکي سگهون ٿا ۽ اِهو معاشرو پاڪستاني به ٿي سگهي ٿو. ناول ۾ پريوٽ سڀ کان هيٺين درجي وارو رانديگر آهي جيڪو بگل وڄائڻ جو ماهر آهي ۽ سنگيت جو شوقين آهي. هو هڪ عام سپاهي آهي جيڪو بنان سبب جي لڙائي جهيڙو نٿو چاهي. هو عام ماڻهن جي نمائندگي ٿو ڪري جيڪي سادا سودا ۽ امن پسند هوندا آهن ۽ جن جون ڪي وڏيون شاهي خواهشون ناهن. ڪيس ٻين ماڻهن سان گڏجي سڏجي رهڻ پسند آهي. هو محبت جو ڳولائو آهي ۽ عزت احترام ڪرڻ ۽ ڪرائڻ چاهي ٿو. ظاهر آهي ته ڪيس عورتن سان ملڻ جلڻ به پسند آهي، مطلب ته هو هڪ اهڙو عام ماڻهو آهي جيڪو هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريل نٿو رهڻ چاهي پر اِهو ئي سندس ڀاڳ آهي.

هو پنهنجي سارجنٽ جو ماتحت هو جيڪو ڪائنس هڪ درجو مٿاهون هو. سارجنٽ کي پنهنجي سپاهين مان ضابطي جي توقع آهي ۽ ان بابت فڪرمند ٿو رهي. سارجنٽ هيٺين وچولي درجي جي نمائندگي ٿو ڪري، جيڪو پاڪستان سميت هر معاشري ۾ موجود آهي. سندس طبقاتي ڪردار ڪيس پنهنجي اعليٰ آفيسر جي سيوا ڪرڻ تي مجبور ٿو ڪري جنهن جو نالو ڪيپٽن هومز آهي ۽ جيڪو پنهنجي ترقيءَ ۾ دلچسپيءَ ٿو رکي ۽ ڪيس پنهنجي ماتحت عملدارن جي ڇڱيلائي سان ڪو خاص سروڪار ناهي. هو چاهي ٿو ته پريوٽ ٻيهر باڪسنگ شروع ڪري ته جيئن سندس يونٽ جي ٽيم سگهاري ٿئي ۽ مقابلا کٽي ته جيئن سولائي سان سندس ترقي ٿي سگهي. ٻيا نونشي باز بدمعاشي تي ڪاهيو ٿا پون ۽ پريوٽ جي انڪار تي ڪيس وڙهڻ لاءِ مجرائين ٿا پر هو ڪنهن به ريت ٻيهر باڪسنگ رنگ ۾ وڃڻ لاءِ تيار ناهي چاڪاڻ جو هو نونشي بازيءَ جا نقصان پلي پت ڄاڻي ٿو.

ڪيس نونشي بازيءَ کان وڌيڪ دوستيءَ جي گهرج آهي ۽ ٻين کي نونشا هڻڻ سندس ترجيح ناهي پر هو جنهن سرشتي جو حصو آهي سو ڪيس پر امن رهڻ نٿو ئي. پريوٽ کي هڪ ڇوڪريءَ سان پيار آهي جنهن جو فلمي ڪردار ڊوناريڊ ڪيو آهي جنهن تي ڪيس آسڪر ايوارڊ پڻ مليو.

ايلما هڪ عام ڇوڪري آهي جيڪا عام عورتن جي نمائندگي ڪري سگهي ٿي. گذرسفر ڏکيو ٿيڻ سبب دنيا جي آڳاٽي ترين ڪرت ڏانهن هلي ٿي وڃي. ناول ۾ ته اهو ئي ڏيکاريل آهي پر فلم ۾ ڪيس هڪ ڪلب ۾ ماڻهن جو من وندرائيندڙ طور ڏيکاريو ويو آهي. سندس به سڌ آهي ته هو عزت ڀري زندگي گذاري ۽ هتان کان ابد تائين ڪيس ڏڪاريل نه ٻٽجٽو پوي پر سندس ڀاڳن ۾ اِهو ناهي.

هڪ ٻيو ڪردار ڪيپٽن جي زال جو آهي جنهن جو نالو ڪيرن آهي ۽ جيڪا پنهنجي مڙس جي نظراندازيءَ جو شڪار آهي. جيئن ته ڪيپٽن وچولي طبقي جو هڪ مرد آهي انڪري سندس حرڪتون به اهڙيون ئي آهن. هو پنهنجي يونٽ جي فردن کي پنهنجي مقصد واسطي استعمال ٿو ڪري ۽ مختلف عورتن سان ناتا رکڻ ٿو چاهي.

سندس زال جو ڪردار نامياري اداڪارا ڊيبراڪار ڪيو آهي جيڪا وچولي طبقي جي هڪ عورت آهي ۽ پنهنجي حالتن مان مطمئن ناهي. هوءَ ويچاري ٿي ته جيڪڏهن سندس ڪيپٽن مڙس ٻين عورتن سان لڳ لاڳاپو رکي سگهي ٿو ته هوءَ اِهو ڪجهه ڇو نٿي ڪري سگهي. ڪيپٽن ڪيس هڪ جنسي مرض ۾ وچڙائي ڇڏيو آهي جنهن سبب سندس حمل ضائع ٿي ويو. ناول ۾ اهوئي ڄاڻايل آهي پر فلم ۾ ڏيکاريو ٿو وڃي ته سندس حمل مڙس جي لاپرواهيءَ سبب ضائع ٿيو، جنهن جي نتيجي ۾ هوءَ سُنڍ ٿي وئي.

ڪيرن جو سُنڍپڻو اصل ۾ سندس ذهني سُنڍپڻي جي علامت آهي جنهن جو شڪار گهڻي ڀاڱي وچولي طبقي جي عورتن کي ٿيڻو ٿو پوي يا وري هو پاڻ شڪاري ٻڻجي ويندي آهن ۽ اِهو لڳ ڀڳ هر معاشري ۾ ٿيندو آهي جنهن ۾ پاڪستان پڻ شامل آهي.

ڪيپٽن جي زال سُنڍپڻي سان گهارڻ نٿي چاهي، هوءَ هڪ سارجنٽ سان لڳ لاڳاپو ٿي رکي جيڪو سندس مڙس جو ماتحت آهي، اهو سارجنٽ

هيٺين وچولي طبقي جو آهي، شايد ان ڪري منجهس وچولي طبقي وارا اوگڻ ناهن. وڏيڪ پيار ڪندڙ ۽ ٻاجهاري من جو مالڪ آهي. ڪيس حساس انساني دل آهي جنهن ڪان اڪثر وچولي طبقي وارا محروم هوندا آهن يا پنهنجو پاڻ کي ان ڪان محروم ڪري ڇڏيندا آهن. ڪيرن انهن لڳ لاڳاپن لاءِ هڪ طرح جي نجات هن ئي زندگيءَ ۾ حاصل ڪرڻ ٿي چاهي ۽ هوءَ هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريل نٿي رهڻ چاهي پر اِهو ئي سندس ڀاڳ آهي.

هن ناول ۾ ڏيکاريل زندگي معاشي ۽ سماجي ناانصافين سان سٽيل آهي. ان ۾ ڪو تقدس ناهي. ان ۾ بيزاري آهي ۽ اڪيلائپ جنهن جو هرڪو شڪار آهي يا گهٽ ۾ گهٽ هر محسوس ڪندڙ فرد انهيءَ بيزاري ۽ اڪيلائپ جو شڪار آهي پوءِ پل ڪو مرد هجي يا عورت. جيڪي بيحس آهن سي پنهنجي ماتحتن کي ڏمر جو نشانو ٿا بڻائين. انهيءَ ڪهاڻي ۽ فلم ۾ روائتي تصورن کي للڪاريو ويو آهي ۽ ظاهري طور تي نيڪ ٺاڪ نظر ايندڙ عمارت ۾ سيرون پيل ڏيکاريل آهي.

اهو اهڙن ماڻهن جو داستان آهي جن کي ڏڪاريل نه هئڻ گهرجي يعني ڪين رد نه ڪيو وڃي پر سندن ڀاڳ ئي اهو آهي. اِنساني خرابيون هوندي ٻه اهي ڪردار پيار ڪرڻ جوڳا آهن ۽ اُهي جن ۾ ڪا خرابي ناهي يا جيڪي ڪامل هئڻ جا دعويدار آهن، تن سان پيار نٿو ڪري سگهجي. ناول انتهائي ڏکو آهي پر فلم ۾ ان سان مڪمل انصاف ڪيو ويو آهي پر ظاهر آهي ته ان ۾ 1950 واري ڏهاڪي جون رڪاوٽون پڻ آهن، جن هوندي فلم بيباڪيءَ وارا ڏيک ڇٽي نه پئي سگهي.

اصل ڪهاڻي انتهائي پيچيدي آهي پر فلم ڏسڻ وٽان آهي. فلم ۽ ادب جيڪڏهن بيباڪ ۽ بي ساختا هجن ته اوهان جي ڏاهپ ۽ ادراڪ ۾ واڌ ٿي اچي پر پاڪستان جهڙن معاشرن ۾ معاشرو ڪيترين ئي شيون پڙهندڙن ۽ ڏسندڙن واسطي پيش ڪرن ڪان قاصر هجي ٿو، نتيجي طور اسين ڊونڊ جهڙين تفريحي سرگرمين مان مزو ٿا ماڻيون جيڪي ڪنهن به ٻئي ڪليل معاشري ۾ قبولڻ جوڳيون نه هونديون آهن. اسانجن معاشرن ۾ قبوليت واسطي دٻيل ۽ گهٽيل لفظن ۾ اظهار ڪرڻو پوندو آهي جنهن ڪري تخليقي صلاحيتن جو ته جڻ جنازو نڪري ويندو آهي. معاشرن ۾ اصل مزو بيرحم،

ظالم ۽ سگهارا ماڻيندا آهن، جنهن جو اظهار شاندار ريت From Here to Eternity ۾ ڪيو ويو آهي.

آخر ۾ ٻن وڌيڪ ڪردارن جو ذڪر ڪرڻ ضروري ٿيندو، سپاهي ميجيو جنهن جو ڪردار فرينڪ سناترا ادا ڪري آسڪر ايوارڊ حاصل ڪيو. هو پريوٽ جو دوست آهي ۽ ذهني ۽ جسماني تشدد جو نشانو ٿو بڻايو وڃي. سندس قاتل هڪ ٻيو ڪردار فيٽ سو آهي جيڪو پنهنجي سماجي برتري ظاهر ڪندو ٿو رهي چاڪاڻ جو هو ٿلهو متارو آهي. هو ئي ميجيو کي تشدد ڪري ماري ٿو ڇڏي، پوءِ آخر ۾ انهيءَ قاتل کي پريوٽ نڪاڻي ٿو لڳائي ۽ پنهنجي دوست جو پلاند ٿو ڪري.

انهيءَ ڪهاڻيءَ ۾ ميجيو ۽ پريوٽ انتهائي موهيندڙ ڪردار آهن ۽ عورتن ۾ ايلما ۽ ڪيرن ٻه اهڙيون ئي آهن پر انهن سمورن کي طاقتور ماڻهن هٿان اڍنگو ورتاءُ ٿو سهڻو پوي. وٽن واٽون محدود آهن. ٻئي مرد پنهنجي حياتي وڃائي ٿا ڇڏين جڏهن ته ٻئي عورتون جيئريون ٿيون رهن.

هن ناول ۽ فلم ۾ ڪجهه انتهائي شاندار باب ۽ ڏيک آهن. جيڪڏهن اوهان اِهو ناول ناهي پڙهيو ته گهٽ ۾ گهٽ فلم ضرور ڏسو. پڪ اٿم ته اوهان جا ٻه ڪلاڪ زيان نه ٿيندا.

مون اهو ناول هڪ ڀيرو پڙهيو پر فلم ڪيترائي ڀيرا ڏٺي اٿم ۽ هر ڀيري زندگيءَ ڏانهن وڌيڪ حساس بڻجي ويندو آهيان ۽ اُميد ٿو ڪريان ته آءٌ هتان ڪان ابد تائين ڏڪاريلن ۾ نه ڳڻيو ويندس.

فرينڪ سناترا، ايوا گارڊنر ۽ سنڌن فلمون

2018 ۾ هڪ سئو ورهين جي ڄمار ۾ نينسي سناترا جي گذاري وڃڻ سان سناترا گهراڻي ۾ هڪ وڏيڪ ڏکهو باب بند ٿي ويو. نينسي سناترا فرينڪ سناترا جي چئن زالن مان پهرين هئي. هو ٻئي 1939 کان 1951 تائين زال مڙس رهيا پر سنڌن دوستي 1998 ۾ فرينڪ سناترا جي مرتئي تائين جاري رهي. فرينڪ سناترا جي ٻئي زال ايواگارڊنر هئي، جيڪا پڻ هڪ ناميارِي اداڪارا هئي.

هت فرينڪ سناترا ۽ سنڌس زالن جي ڪجهه بهترين فلمن جو ذڪر ڪنداسين جيڪي هنن گڏجي يا ڌار ڌار 1945 کان 1970 تائين ناهيون.

فرينڪ سناترا ته شايد ئي ڪنهن فلم ۾ پنهنجي ڪنهن زال سان گڏ آيو هجي پر سنڌس ٻن زالن يعني ايوا گارڊنر ۽ ميافيرو ڌار ڌار اهڙيون شاندار فلمون ڏنيون آهن جو اڄان تائين فلمن ۾ دلچسپي رکندڙ وڏي چاهه سان اِهي ڏسندا رهن ٿا.

نينسيءَ سان وهانءَ ڪرڻ مهل فرينڪ سناترا راڳيءَ طور پنهنجا پير ڄمائڻ ۾ رڌل هو جڏهن ته نينسي سيڪريٽريءَ طور ڪم ڪار ڪري رهي هئي. 1940 ۾ فرينڪ سناترا جي پيشيوراڻي جيوت ۾ وڏو چال آيو ۽ 1945 تائين هو تمام گهڻو اڳتي نڪري چڪو هو. انهيءَ دوران ڪيس نينسيءَ مان ٽي ٻار ٿيا.

فرينڪ سناترا 1945 ۾ جين ڪيليءَ سان گڏ ”اينڪرز وي“ (Anchers Way) نالي فلم ۾ ڪم ڪيو، جيڪا سنڌس ڪامياب ترين فلمن مان هڪ آهي.

1949 ۾ ٻيهر هنن گڏجي هڪ ٻئي ڪامياب فلم ”آن دي ٽائون“ (on the Town) ۾ ڪم ڪيو جيڪا ميوزيڪل (سنگيت ڀري) فلم هئي جنهن ۾ ڪجهه بهترين نرت ۽ گانا، جهڙوڪ ”نيويارڪ - نيويارڪ“ پڻ شامل هئا. انهيءَ گاني تي نرت ايترو ته شاندار آهي جو ان مان من ۾ اڪيون نٿيون ڊاپجن ۽ سڌ ٿي رهي ته جيڪر اِهو گيت ختم ٿيڻ بدران هلندو ئي رهي.

انهن ٻن ڪامياب فلمن ڪانپوءِ فرينڪ سناترا ته چڻ هوائن ۾ اُڏرڻ لڳو هو ۽ ان دوران نينسي کي پوئتي ڇڏي ڏنائين. انهن ڏينهن ۾ هڪ نئين اداڪارا ايواگارڊنر سامهون آئي جنهن جي سونهن انتهائي موهيندڙ هئي. چوويهن ورهين جي ڄمار ۾ ايواگارڊنر کي ”دي ڪلرز“ (The Killers) نالي فلم ۾ پهريون پيرو ڪردار مليو. ارنيسٽ هيمنگوي جي ڪهاڻيءَ تي ٺهيل انهيءَ فلم ۾ برٽ لنڪاسٽر مرڪزي ڪردار ادا ڪيو.

انهيءَ فلم ۾ ايواگارڊنر جي اداڪاري شاندار هئي ۽ هن پاڻ کان گهڻو وڏيڪ تجربيڪار اداڪارن آڏو انتهائي اعتماد سان ڪم ڪيو جن ۾ ايڊمنورو برائن پڻ شامل هو، جنهن 1939 ۾ ”هنچ بيڪ آف ناٽريڊم“ فلم مان شهرت ماڻي هئي.

1950 تائين فرينڪ سناترا نه رڳو اداڪاري پر نرت ۽ ڳائڻ وسيلي فن جي دنيا ۾ پنهنجا پير ڪپائي چڪو هو، انڪري نوجوان ايواگارڊنر سان پريت جا پيچ اٽڪائڻ هن لاءِ ڪو ڏکيو معاملو نه هو.

نينسيءَ کي پُٽڪ هئي ته فرينڪ جا اهڙا ڪيترائي لڳ لاڳاپا آهن. 1951 ۾ سنڌن طلاق ٿي وئي ۽ فرينڪ ايوا سان وهانءَ ڪيو . 1950 واري

ڏهاڪي جي شروعات ۾ ايواگارڊنر ۽ فرينڪ سناترا ٻئي هڪٻئي پويان ڪامياب فلمون ڏئي رهيا هئا. 1952 ۾ ايوا، هيمنگوي جي ڪهاڻيءَ تي ٺهيل هڪ ٻئي فلم ”دي سنوز آف ڪليمنجارو“ ۾ ڪم ڪيو جنهن ۾ گريگوري پيڪ ۽ سوزان هيو مرڪزي ڪردار ادا ڪيا هئا. اِها ڪهاڻي هڪ اهڙي ليکڪ بابت هئي جيڪو افريڪا ۾ شڪار ڪرڻ دوران گهائجي ٿو پوي ۽ پوءِ نيم بيهوشيءَ واري ڪيفيت ۾ پنهنجي شروعاتي حياتيءَ بابت ٿو ويچاري، انهيءَ ڪيفيت ۾ هو پنهنجي پيار جي ناڪامين ۽ لکڻين بابت ٿو ڳالهائي.

جيڪڏهن اوهين صحافي آهيو ته انهيءَ ڪهاڻيءَ ۾ ٿي سگهي ٿو ته اوهان کي پنهنجي زندگيءَ سان ڪا هڪجهڙائپ نظر اچي، ڇاڪاڻ جو چيو ويندو آهي ته هر صحافيءَ ۾ هڪ ناڪام ليکڪ هجي ٿو.

انهيءَ فلم ۾ ايواگارڊنر سنٿيا جو ڪردار ادا ڪيو آهي جيڪا انهيءَ ليکڪ جو پهريون پريم هئي، جنهن ساڻس شادي ڪرڻ ٿي چاهي پر ليکڪ صاحب کي گهمڻ ڦرڻ جو شوق وڌيڪ هو ۽ انهيءَ چڪر ۾ سنٿيا وڃائي ويٺو.

1953 ۾ ايواگارڊنر ۽ فرينڪ سناترا فلمي آڪاش تي پنهنجي اُڏام جاري رکي. هنن ”فرام هيئر ٽو ايٽرنٽي“، ”ينگ ايٽ هارٽ“ ۽ ”موگامبو“ جهڙين فلمن ۾ ڏار ڏار ڪم ڪيو. انهن سمورين مان سڀ کان پهلي ”فرام هيئر ٽو ايٽرنٽي“ هئي جنهن جو هدائتڪار فريڊ زيني مان هو. انهيءَ فلم ۾ فرينڪ سناترا سان گڏ برٽ لينڪاسٽرا ۽ نوجوان منٽنگمري ڪلفٽ ۽ هڪ موهيندڙ ناري ڊبيرا ڪار هئا. هيءَ انهن شروعاتي فلمن مان هڪ هئي جيڪي هوائي ۾ پرل هاربر تي 1941 ۾ جاپاني حملي جي پسمنظر ۾ ٺاهي وئي هئي. فرينڪ سناترا کي انهيءَ فلم ۾ ساٿي اداڪار جو آسڪر ايوارڊ پڻ مليو. انهيءَ فلم ۾ فرينڪ سناترا اينجلو ماجيو جو ڪردار ڪيو جيڪو گهڻ ڳالهائو پر چڱو ماڻهو هو ۽ هر هر ڪنهن مصيبت ۾ ڦاسي ٿي پيو ڇاڪاڻ جو سندس سپاهُ پرم دار هو.

فرينڪ سناترا ماجيو جو ڪردار اهڙي ريت نڀايو آهي جو مٿس پيار ٿو اچي ڇاڪاڻ جو هو پاڻ به هڪ محبتي ماڻهو آهي جنهن کي پنهنجي ڪٽنب ۽ دوستن سان پيار آهي ۽ هو انهن جو احترام ٿو ڪري ۽ اِهو ڪندي هڪ پيرو چاقو بازيءَ ۾ ٿو ڦاسي پوي. فرينڪ ان ۾ پنهنجي ڪردار جي

خوبين ۽ خامين کي آڏو آندو آهي جنهن ڪري کيس ان تي آسڪر ايوارڊ پڻ مليو.

ڪل اٺ آسڪر ايوارڊ حاصل ڪندڙ اِها فلم اڄ به ڏسڻ جوڳي آهي.

1953 ۾ ٺهندڙ ”موگامبو“ جنهن ۾ ايوا گارڊنر سان گڏ ڪلارڪ گيبل ۽ گريس ڪيلي پڻ هئا، ڏسندڙن جا من ڪٺي ورتا. انهيءَ فلم ٺهڻ دوران ايواگارڊنر فرينڪ مان ڳورهاري هئي پر سندس حمل ضائع ٿي ويو، جنهن جو هڪ سبب افريڪي جهنگ جي گرمي هئي، جتي انهيءَ فلم جي شوٽنگ ٿي رهي هئي.

اصل ۾ موگامبو 1932 ۾ ٺهندڙ ڪلارڪ گيبل جي ئي فلم ”ريڊ دسٽ“ جو نقل هئي ۽ هاڻ ايواگارڊنر جي موجودگيءَ انهيءَ فلم کي چوڏهن چنڊ لڳائي ڇڏيا جنهن لاءِ ايواگارڊنر کي آسڪر ايوارڊ لاءِ پڻ نامزد ڪيو ويو.

1956 ۾ ايواگارڊنر ۽ فرينڪ سناترا ””ڀواني جنڪشن“ ۽ ”هاءِ سوسائٽي“ نالي ٻن ڌار ڌار وڏين فلمن ۾ ڪم ڪيو. فرينڪ سناترا جي هاءِ سوسائٽي 1940 جي فلم ”دي فلاڊلفيا اسٽوري“ جو نقل هئي. انهيءَ نئين ميوزيڪل فلم ۾ مزاحيه اداڪار ينگ ڪروسي ۽ گريس ڪيلي پڻ هئا. اڳتي هلي ڪيليءَ موناڪو جي شهزادي سان وهانءُ ڪري اداڪاري ڇڏي ڏني ۽ شهزادي بڻجي وئي.

فرينڪ سناترا جو هاءِ سوسائٽيءَ ۾ مرڪزي ڪردار نه هو، پر ايواگارڊنر ڀواني جنڪشن ۾ اسٽيوارٽ گرينجر سان گڏ مرڪزي ڪردار ادا ڪيو هو. اها فلم جان ماسٽرس جي ناول تي ٻڌل هئي. ڀواني جنڪشن هڪ اينگلو انڊين ڇوڪري وڪٽوريا جونز جي ڪهاڻي آهي جيڪا پنهنجي ملڪ هندستان سان محبت به ڪري ٿي پر چاهي ٿي ته برطانوي اقتدار به برقرا رهي.

1947 ۾ آزاديءَ واري موقعي تي اِها ڇوڪري حالتن هٿان مجبور ٿي ٿئي. جيڪڏهن آزاديءَ مهل جو حالتون ڏسڻ ٿا چاهيو ته هيءَ فلم ضرور ڏسو. نه رڳو اوهان کي اِها فلم پسند ايندي پر وڪٽوريا جي ڪردار ۾ ايواگارڊنر وٺ پنهنجي دل به ڦرائي ايندا.

ايوا ۽ فرينڪ جي شادي 1957 تائين هلي جڏهن هيمنگوي جي هڪ ٻئي ڪهاڻي ”دي سن آلسو رائزز“ تي هڪ فلم پيش ڪئي وئي. دلچسپ ڳالهه اِها آهي ته ايواگارڊنر آرنيسٽ هيمنگوي جي ڪهاڻين تي ٻڌل ٽن فلمن

۾ ڪم ڪيو. شادي ختم ٿيڻ ڪانپوءِ بہ ٻنهي ڪيترين ئي فلمن ۾ پنهنجي شاندار اداڪاريءَ جا جوهر ڏيکاريا.

1960 واري ڏهاڪي ۾ فرينڪ سناترا جون ٻہ شاندار فلمون "دي منجورين ڪينڊيڊيٽ" 1962 ۾ ۽ "وان رائنز ايڪسپريس" 1965 ۾ سينيما جي پڙدي تي آيون. جڏهن تہ ايواگارڊنر 55 days at peking (1963) ۽ "دي نائيٽ آف دي ايگوانا" (1964) ۾ ڪم ڪيو.

فرينڪ سناترا 1966 ۾ پاڻ کان ٽيهہ ورهيہ ننڍي اداڪارا ميافيرو سان وهان ڪيو. ميافيرو 1968 جي فلم "روز ميريز بيبي" ۾ شاندار اداڪاري ڪئي پر ساڳي سال ميافيرو ۽ فرينڪ سناترا ۾ طلاق ٿي وئي.

فرينڪ جي چوٿين زال باربرا مارڪس هئي جيڪا ٻاويهہ سال ساٿس گڏ رهي ۽ 1968 ۾ فرينڪ سناترا جي ٿهل ٽڪور ڪندي رهي.

اودغان جي دعوت (Audran's Feast)

اهو ورلي ئي ٿيندو جو ڪنهن فرانسيسي اداڪارا سان اوهان جو تعارف ڪنهن ڊينمارڪ جي فلم وسيلي ٿئي پر مون سان اهو ٿيو آهي جڏهن اتفاق سان ڊينمارڪ جي فلم Bebe He's Feast ڏسڻ ڪانپوءِ استي فين اودغان (Stephane Audran) جون ڪيتريون ئي فلمون ڏٺم.

2018 ۾ 85 ورهين جي ڄمار ۾ گذاري ويل اودغان 1960 ۽ 1970 وارن ڏهاڪن ۾ پنهنجي عروج تي هئي. اِهو چئي سگهجي ٿو تہ سندس بهترين اداڪاري 1987 ۾ پنجونجاهہ ورهين جي ڄمار ۾ اوڏي مهل سامهون آئي جڏهن ڪيس "بابيت جي دعوت" فلم تي بهترين پرڏيهي فلم جو آسڪر انعام ڏنو ويو.

جهڙي ريت جين موروِيا موغيو (Jeanne Moreau) جي شروعاتي ڪاميابي سندس هدائتڪار ۽ محبوب لوئي ميل (Louise Malle) جي ڪاتي ۾ ٿي اچي، ساڳي ريت اودغان ڪي شهرت ڏيارڻ ۾ ڪلوڊشيب غول (Claude Chabrol) اهم ڪردار ادا ڪيو جيڪو انهن هدائتڪارن مان هڪ هو جن فرانسيسي سينيما جي نئين لهر شروع ڪئي.

انهيءَ ٽولي جي ٻين هدائتڪارن ۾ گوداغ (Godrad)، تغوفو (Truffaut)

۽ غوميغ (Rohmer) شامل هئا. هو سمورا شروعات ۾ شيب غول (Chabrol) وانگر فرانس جي اهم فلمي رسالن ۾ فلمن تي تنقيدي تبصرا لکندا هئا. شيب غول جي مشهور فلمن ۾ "Le Cousins" (1958)، "Le Biches" (1968) ۽ "Le Boucher" (1970) شامل آهن جن ۾ فرانسيسي معاشري جي منافقت تي چوهڙ چنڊيا ويا آهن.

انهن فلمن ۾ اودغان اهم ڪردار ادا ڪيا. شيب غول ڪُل چوويهه فلمون اودغان سان گڏ ٺاهيون جن ڪري هوءَ فرانس جي چوٽيءَ جي اداڪارائن مان هڪ بڻجي وئي. Lescousing ۾ فرانس جي معاشري جو زوال ۽ بي حس پٽو ڏيکاريل آهي جيڪي محنت ڪندڙن ڪي پلئه ٿا پون. انهيءَ فلم ۾ هڪ نوجوان پنهنجي ڳوٺان نڪري پئرس ۾ تعليم پرائڻ ٿو چاهي، جتي هو پنهنجي بدڪردار ڪزن پال سان گڏ ٿو رهي. اودغان جي اهم ڪردار ۾ اِها پهرين فلم هئي.

1964 ۾ اودغان ۽ شيب غول وهان ڪيو ۽ مائي گهٽي ياڳي پنهنجي مڙس جي فلمن ۾ اچڻ شروع ڪيو جن مان ناماچاري ماٽيندڙ "لي پشي" (Le Biches) اهم آهي. انهيءَ فلم ۾ اودغان هڪ بالادست ۽ مالدار عورت جو ڪردار ادا ڪيو آهي جيڪا عورتن ۽ مردن ٻنهي مان لست تي ماٺي يعني Bi-sexual آهي.

ڪيس فٽ پاٿ تي هڪ غريب، نوجوان ۽ سهٽي چوڪري ٿي ملي. جيتوڻيڪ شاهوڪارن هٿان غريبن جو استحصال ڪا نئين ڳالهه ناهي پر هڪ غريب چوڪريءَ جو هڪ شاهوڪار عورت هٿان استحصال سو به جنسي، سا ضرور نئين ڳالهه آهي. اِهو سيڪجهه معاشري ۾ ٿيندو هوندو پر فلم جي اسڪرين تي اِهو ڏيکارڻ هڪ انوکو تجربو ضرور هو.اِها فلم اهڙن پريمين جو دکدائڪ داستان آهي جيڪي پنهنجي طبقاتي ۽ جنسياتي ڪردار ۾ وچڙيل آهن. انهيءَ فلم ۾ اودغان انهيءَ غريب ۽ فن جي چاهت رکندڙ نوجوان چوڪريءَ جو ڪردار شاندار ريت نڀايو آهي.

1970 ۾ شيب غول "The Butcher" (ڪاسائي) نالي فلم ناهي جنهن ۾ اودغان پنهنجي شاندار فن جو مظاهرو ڪيو. انهيءَ فلم ۾ اهڙا جنگجو سورما ڏيکاريا ويا آهن جيڪي اخلاقي پستيءَ ڪي ڇُهن ٿا. اهي ماڻهو

جيڪي جنگين ۾ شاندار ڪارناما سرانجام ڏين ٿا پر جڏهن عام جيوت ۾ ٿا موٽن ته سندن سپاهُ تشدد پريو بڻجي چڪو هوندو آهي.

انهيءَ فلم ڪي بين مهاياري لڙائيءَ ڪانپوءِ جي بهترين فرانسيسي فلم ليکي سگهجي ٿو. اِها هڪ اهڙي ڪاسائيءَ جي ڪهاڻي آهي جيڪو هڪ اسڪول جي سربراهه سان پيار ٿو ڪري جيڪا اودغان آهي. هوءَ انهيءَ ڪاسائيءَ جي بهترين دوست بڻجي ٿي پر ساڻس جنسي لڳ لاڳاپا رکڻ ڪان نابري ٿي واري.

جيتوڻيڪ اُن وقت اودغان چاليهن ورهين جي هئي پر فلم ۾ تمام گهٽي جوان ٿي لڳي جنهن ٽيهن ورهين جي ماسترياڻيءَ جو ڪردار شاندار ريت نڀايو آهي. سندس ايندڙ شاندار فلم لوئي بون ويل (Luis Bune) جي The Discreet charm of Bourgeosic (1972) هئي، جنهن جي ستر ورهين ڪان به وڌي جمار هوندي به اسپيني هدائتڪار بون ويل شاندار هدائتڪاري ڏني آهي، جيڪو خاموش فلمن واري دور ڪان هدائتڪاري ڪري رهيو هو ۽ سندس گهٽي ياڳي فلمون انقلابي نوعيت جون هيون جن لاڳو روائتن ڪي ٿوڙي ذرا پرزا ٿي ڪيو.

بون ويل جون شروعاتي فلمون جهڙوڪ Los Olvidados (1950) ۽ Belle De Jour (1967) تمام گهٽيون مشهور ٿيون. هاڻ هن اودغان سان گڏجي هڪ ٻئي شاندار فلم ناهي پر اوهين جيڪڏهن ڳنڀير مامرن ۽ متوازي بيانيي ۾ دلچسپي رکندڙ نه آهيو ته پوءِ اهي فلمون اوهان ڪي پسند نه اينديون.

Belle De Jour هڪ انتهائي نئين نوعيت واري پريشان ڪندڙ فلم آهي جنهن ڪي بهترين پرڏيهي فلم جو آسڪر ايوارڊ مليو جڏهن ته اودغان بهترين اداڪارا جو Bafta ايوارڊ پڻ حاصل ڪيو. پر اودغان جي بهترين اداڪاري Babette's Feast ۾ سامهون آئي جنهن جو هدائتڪار گبريل ايڪسيل هو. ڊينمارڪ جي انهيءَ فلم ۾ اودغان هڪ پراسرار باورچيءَ جو ڪردار ادا ڪيو آهي، جيڪا 1870 واري ڏهاڪي ۾ ڊينمارڪ جي هڪ ڏورانهين ۽ ننيڙي ڳوٺ ۾ ڳوٺاڻن جي جهرمٽ ۾ شاندار ڪم ٿي ڪري. انهيءَ عورت باورچيءَ جا وات پاڻي ڪندڙ طعام ڏسڻ ۾ مزو اچي ٿو وڃي. انهيءَ ڪردار ۾ اودغان جي اندر جي عورت باورچي پنهنجي سموري نفاست

۽ شائستگيءَ سان آڏو تي اچي.

انهيءَ فلم ۾ بابيت نالي عورت باورچيءَ جنهن جو ڪردار اوڌغان ادا ڪيو آهي، اصل ۾ هڪ طرح جي ڏيهه نيڪاليءَ ۾ آهي جيڪا آخرڪار باورچي خاني ۾ پنهنجا ڳجها راز تي پڌرا ڪري. سندس گهٽي پاڳي مهمان اٽپڙهيل ڳوناٺا آهن جيڪي ان قسم جي دعوت ڪان اڻواقف ٿا هجن. هاڻ جو ڪين اهڙي شاندار دعوت جي نينڊ ملي آهي سو اچرج ۾ وڪوڙجي ويا آهن ۽ طعامن مان ايترو ته مزو ٿا ماڻين جو راڌائو جو ٿورو مڃڻ به وساريو ٿا ڇڏين.

اوڌغان ڪجهه انگريزي فلمن ۾ پڻ ڪم ڪيو آهي جهڙوڪ Sam Fuller (سام فلر) جي 1980 ۾ نهنڌڙ فلم The Big Red One جنهن ۾ اوڌغان جو مختصر پر جاندار ڪردار هو.

2018 ۾ اوڌغان جي مرتئي سان دنيا يقيني طور تي هڪ شاندار اداڪارا ڪان محروم ٿي وئي جنهن گهٽي پاڳي شاهوڪار عورتن جا ڪردار ڪيا پر هوءَ ماسترياڻي ۽ باورچيءَ وارا ڪردار به شاندار ريت ڪري پئي سگهي. سندس ڪردار ڊرامي ڪانوني مزاحيا ڪردارن تائين پکڙيل هئا پر شايد هن سڀ ڪان وڌيڪ شاندار اداڪاري Bebette's Feast ۾ ئي ڪئي جيڪا سندس يادگار فلم رهندي. انهيءَ فلم جي ڪهاڻي Isak Dineson لکي جنهن ۾ هڪ فرانسيسي عورت کي پيش ڪيو ويو جيڪا ڊينمار ڪي ڏورانهين ڳوٺ ۾ ڪمال تي ڏيکاري.

ٽام جنهن سمورا تصور بدلائي ڇڏيا

هندستاني فلمن ۾ اچي چمڙيءَ وارا عام طور تي حرفتي، مڪار ۽ بيرحم ڏيکاريا ويندا آهن پر ٽام آلٽر اِهو تصور بدلائي ڇڏيو. آلٽر 2019 ۾ بمبئي جي هڪ اسپتال ۾ 67 ورهين جي ڄمار ۾ دنيا ڪان موڪلائي ويو. جيڪڏهن هو وڌيڪ جيئرو رهي ها ته پڪ سان باليووڊ جي هڪ عظيم پرئي مڙس طور ڄاتو سڃاتو ۽ بزرگ ليکيو وڃي ها. بهرحال هُن پنهنجي چاليهن ورهين جي فلمي زندگيءَ ۾ اُهو ڪجهه حاصل ڪري ورتو هو جيڪو ڪيس هڪ شاندار اداڪار ۽ ٿيٽر جو بهترين فنڪار ليکڻ لاءِ ڪافي هو.

ٽام آلٽر جو پيءُ ۽ ڏاڏو ٻئي امريڪي پادري هئا جيڪي مسيحيت جي تبليغ واسطي هندستان ۾ ٽانيڪو ٿيا هئا پر ٽام اداڪار بڻجي ويو. هو

تمام گھڻين صلاحيت جو مالڪ هو ۽ اداڪاريءَ ڪانسواءِ قلمڪار، پروڊيوسر، ٽي وي ميزبان، ڪالم نگار ۽ ڪرڪيٽ جي ماهر طور پنهنجو مٽ پاڻ هو.

ٽام آلٽر ٽن سون کان وڌيڪ فلمن ۾ ڪم ڪيو جن ۾ عاشقي، رام تيري گنگا ميلي ۽ پرنده جهڙيون مشهور فلمون پڻ شامل آهن پر شايد سندس سڀ کان وڌيڪ متاثر ڪندڙ اداڪاري تاريخي فلمن ۽ ناٽڪن ۾ هئي. ٿورڙو ويچار ته ڪريو ته ڇا اوهين اهڙو ڪو ناٽڪ ڏسڻ چاهيندا جيڪو اڍائي ڪلاڪن جو هجي، جنهن ۾ اسٽيج تي تمام ٿورڙيون شيون هجن ۽ جنهن ۾ فقط هڪ اداڪار هجي ۽ سو به ڪنهن مولويءَ جو ڪردار ادا ڪري رهيو هجي پر جيڪڏهن اُهو واحد اداڪار ٽام آلٽر هجي ۽ مولوي مولانا ابوالڪلام آزاد هجي، جيڪو يقيني طور ويهين صديءَ جي عظيم ترين هندستاني اڳواڻن مان هڪ هو ته پوءِ اوهان اهڙي ناٽڪ م اک به نه ڇنڀيندا. اڙدو ناٽڪ ”مولانا آزاد“ ڊاڪٽر سعيد عالم لکيو ۽ پيش ڪيو جيڪو يوٽيوب تي موجود آهي ۽ سولائي سان ڏسي سگهجي ٿو. اِهو ناٽڪ پارٽي ناٽڪ جي دنيا جي اهم ترين ناٽڪن ۾ ڳڻيو ٿو وڃي. جنهن ۾ ٽام آلٽر نه رڳو مولانا آزاد جي شخصيت کي پر سندس علم ۽ شعور ۽ سندس دور کي انتهائي اثرائتي انداز سان پيش ڪيو آهي.

يقيناً انهيءَ ڪارنامي جا مهندار ڊاڪٽر سعيد عالم ۽ ٽام آلٽر آهن جن اهڙي شاندار تخليق پيش ڪئي. ڊاڪٽر سعيد عالم پهرين عليڳڙهه مسلم يونيورسٽيءَ ۾ سياسيات جو پروفيسر هو پر منجهس لکڻ پڙهڻ جو شوق ۽ ناٽڪ جو جنون ڪيس اداڪاري ۽ هدائتڪاريءَ تائين وٺي آيو. هو هيل تائين چاليهن کان وڌيڪ اسٽيج ناٽڪ پيش ڪري چڪو آهي جيڪي مجموعي طور تي ڏيڍ هزار کان وڌيڪ ڀيرا اسٽيج تي چڪا آهن.

سندس ناٽڪن ۾ مولانا آزاد ڪانسواءِ اسانکي وڏن شاعرن جهڙوڪ داغ، غالب، حسرت، اقبال ۽ مير جهڙا ماڻهو پڻ ملن ٿا. ڊاڪٽر سعيد عالم کي ٽام آلٽر انتهائي پسند هو جيڪو سندس ڪيترن ئي ناٽڪن ۾ اداڪاري ڪري چڪو هو.

ناٽڪ مولانا آزاد ۾ ٽام آلٽر پنهنجي سيڪريٽري همايون ڪبير کي پنهنجو ڪتاب ”انڊيا ونس فريڊم“ ٿو لکرائي. انهيءَ ناٽڪ جا بهترين حصا

اُهي آهن جن ۾ مولانا آزاد پنهنجي عام سياسي بيانيي کان هٽي پنهنجي زندگيءَ جا ٻيا واقعا ٿو ٻڌائي، جهڙوڪ جيل ۾ قيد جا قصا ۽ مختلف شاعرن سان ملاقاتون ۽ نرت ۽ سنگيت جون ڳالهيون. انهيءَ ناٽڪ ۾ مولانا آزاد جو ڪردار ڪندي ٽام آلٽر ايڏي خوبصورتيءَ سان غالب، داغ ۽ جوش جا شعر پڙهيا جو اڙدو ڳالهائيندڙ به جڻ ته لڄي ٿي وڃن. سندس اڙدو، فارسي ۽ عربي لفظن جو اُچار ۽ اظهار ايترو ته موهيندڙ آهي جو جڻ هو ڳالهائيندو رهي ۽ وينو ڪيس ٻُڌجي. ٽام آلٽر جي اڙدو ۽ هندي سان اُڪير بي مثل هئي جنهن جو مٽ هندي سينيما ۾ ملڻ ممڪن ناهي.

هونئن ته ڪيترن ئي امريڪي ۽ برطانوي دانشورن هتان جي ٻولين کي سمجهيو ۽ سکيو آهي پر ڪنهن اداڪار لاءِ ٻولين سان ايتري اُڪير ۽ پنهنجائپ غير معمولي ڳالهه آهي. چيو ٿو وڃي ته فلمن جي عڪسبنديءَ دوران ڪيترائي پارٽي اداڪار پنهنجي مڪالمن جي درستگي لاءِ ٽام آلٽر کان مدد پرائيندا هئا ۽ ڪائنس پنهنجا اُچار ٺيڪ ڪرائيندا هئا.

ٽام آلٽر اڙدودانيءَ جو ڀرپور فلمي مظاهرو 1977 ۾ اوڏي مهل ڪيو جڏهن بنگالي هدائتڪار ستيه جيت راءِ ڪيس پنهنجي واحد اڙدو فلم ”شطرنج کي کلاڙي“ ۾ ڪنيو. اِها فلم منشي پريم چند جي ڪهاڻيءَ تي ٻڌل هئي جنهن ۾ سنجيو ڪمار، سعيد جعفري ۽ شبانا عظمي پڻ ڪم ڪيو هو.

انهيءَ فلم ۾ ٽام آلٽر جو اڙدو شاعري اُچار ۽ انجو انگريزي ترجمو ڏيان جوڳا آهن. هڪ ڏيک ۾ ناميارو برطانوي اداڪار رچرڊ ايٽنبرا جيڪو فلم ۾ جنرل آئوٽرام جو ڪردار ادا ڪري رهيو هو، اوڌ تي ايسٽ انڊيا ڪمپنيءَ جي قبضي بابت ويچاري رهيو آهي ۽ ان دوران پنهنجي نائب ٽام آلٽر کان اوڌ جي نواب واجد علي شاهه جي شاعري سمجهڻ ٿو چاهي ۽ ڪجهه اڙدو لفظن جهڙوڪ بلبل ۽ معاشري جي معنيٰ ٿو پڇي.

هاڻ ٽام آلٽرا پنهنجي اڙدودانيءَ جو مظاهرو ڪندي غزل جا شعر ٿو پڙهي:

صدمہ نہ پہنچے کوئی مرے جسم زار پر
آہستہ سے پھول ڈالنا میرے مزار پر

ٿام آلٽر جي بهتري اداڪاريءَ جو هڪ ٻيو نمونو اسان کي ڪيتن مهتا جي فلم ”سردار“ ۾ ملي ٿو جيڪا 1995ع ۾ ٺاهي وئي. اِها فلم سردار ولڀ ڀائي پٽيل جي زندگيءَ بابت هئي، جنهن ۾ ٿام آلٽر لارڊ مائونٽ بيٽن جو ڪردار ادا ڪيو جيڪو ڪانگريس ۽ مسلم ليگي اڳواڻن سان آزاديءَ لاءِ ڳالهيون ڪري رهيو آهي. ٽن ڪلاڪن جي انهيءَ فلم ۾ ٿام آلٽر ٻئي ڪلاڪ ۾ نمودار ٿو ٿئي ۽ ڇانئجي ٿو وڃي.

لارڊ مائونٽ بيٽن جي ڪردار ۾ ٿام آلٽرا حالتن ۽ واقعن کي پنهنجي ڏسا ڏيڻ ٿو چاهي، جنهن ۾ ڪامياب ٿو ٿئي. هڪ پاسي ته هو پنهنجو پاڻ کي هندن ۽ مسلمانن ٻنهي سان مخلص ۽ همدرد ثابت ڪرڻ ٿو چاهي ته ٻئي پاسي پوري ڪوشش ٿو ڪري ته هندستان هڪ متحد ملڪ طور آزادي نه ماڻي سگهي.

ٿام آلٽرا اداڪاريءَ ڪانسواءِ ٽيليويزن ۽ ناٽڪ جو پڻ بادشاهه هو، پر سندس بهترين ڪارڪردگي اسٽيج جي ناٽڪن ۾ ئي نکري نروار ٿئي ٿي. مولانا آزاد ڪانسواءِ به سندس ڪيترائي ناٽڪ انٽرنيٽ تي موجود آهن، جيڪي ڏسي اچرج ٿو لڳي ته هڪ اهڙو شخص جنهن جي مادري ٻولي انگريزي آهي، مولانا آزاد جا لفظ ۽ غالب جا شعر کهڙي ريت اهڙي نستعليق اڙدو ۾ اُچاري ٿو سگهي پر اِهو ئي ٿام آلٽر جو ڪمال آهي جيڪو بمبئي آيو ته ان ڪري هو جو راجيش کنا جهڙو هيرو بڻجي سگهي. هو هيرو ته نه بڻجي سگهيو پر اهڙا ڪجهه ڪردار ضرور ڪري ويو جيڪي سندس همعصر اداڪارن مان شايد ڪنهن جي به وس ۾ نه هجن ها.

هندستان جون هدائتڪار عورتون

جيڪڏهن هندستان ۽ پاڪستان جي عورت هدائتڪارن جي فهرست تيار ڪندا ته انجو ڊگهو هئڻ ممڪن ناهي. ڪلپنا جمي جي مرتئي ڪانپوءِ ته اِها فهرست اڃائين وڌيڪ مختصر ٿي وئي.

ڪلپنا جمي جيڪا 2018 ۾ فقط چوهٺ ورهين جي ڄمار ۾ گذاري وئي، ڀارت جي فيمنسٽ فلمسازيءَ جو هڪ وڏو نالو هئي. هُن 2006 ۾ آسامي ٻوليءَ جي نامياري شاعر، راڳي ۽ سنگيتڪار ڀڙس ڀوپن هزاريڪا جي شديد بيمار ٿيڻ تي هدائتڪاري ڇڏي ڏني، جنهن ۾ هن پنهنجي زندگيءَ جا ويهه سال سرگرميءَ سان ڪم ڪيو هو.

هن وقت ڀارت جي عورت هدائتڪارن ۾ سڀ کان وڌيڪ سينئر سائي پرانج پي (Sai Paranjpye) آهي جيڪا 1938 ۾ بمبئي ۾ ڄائي. سائي جو پيءُ روسي ۽ ماءُ مراٺي اداڪارا، سماجي ڪارڪن ۽ ليکڪا هئي. سئي شروعات ۾ دستاويزي فلمون ٺاهيون ۽ پوءِ 1980 ۾ پنهنجي پهرين فيچر فلم ”اسپرش“ (ڇهاءُ) ٺاهي داد وصول ڪيو. اسپرش اکين کان

محروم هڪ شخص جي ڪهاڻي آهي جيڪو ڪردار نصيرالدين شاهه ڪيو آهي. انهيءَ فلم کي بهترين هدائتڪاري ۽ ڊائيلاگ جا فلم فيئر ايوارڊ مليا.

انڪانپوءِ سائيءَ 1983 ۾ فلم "ڪتا" ناهي جيڪا ڳوٺاڻن علائقن مان لڏپلاڻ ڪري ايندڙ پورهيتن بابت هئي. انهيءَ فلم ڪيس ڀارت جي سرواڻ هدائتڪارن ۾ شامل ڪري ڇڏيو.

جنهن وقت هوءَ دستاويزي فلمن جي هدائتڪار ۽ فلمساز طور پنهنجي حيثيت ناهي رهي هئي، انهيءَ دوران اپرناسين بنگالي فلمن جي هڪ وڏي اداڪارا طور سامهون اچي رهي هئي. اپرنا سين پندرهن ورهين جي ننڍڙي ڄمار ۾ ئي وڏن وڏن هدائتڪارن سان گڏ ڪم ڪرڻ شروع ڪيو جن ۾ ستيہ جيت راءِ جي 1961 ۾ ٺهندڙ فلم "تين ڪنيا" ۽ "آران هر دن راتڙي" يعني جهنگ جا ڏينهن ۽ راتيون شامل هيون جيڪا 1971 ۾ ٺهي. انڪانسواءِ جيمز آئيوريءَ جي "گرو" ۽ "بمبئي ٽاڪي" 1970 ۾ سامهون آيون جن اپرناسين کي هڪ باصلاحيت اداڪارا طور مڃرايو.

اڳتي هلي هوءَ هدائتڪاري ڏانهن آئي ۽ 1980 ۾ پنجٽيهن ورهين جي انهيءَ اداڪارا فلم "36 چورنگي لين" لاءِ هدائتون ڏنيون. انجو جس فلمساز طور ششي ڪپور لهڻي جنهن هدائتڪار ۽ اداڪار ڪٽنب سان تعلق رکڻ جي باوجود پنهنجي انهيءَ فلم جي هدائتڪاري اپرناسين حوالي ڪئي، جنهن ۾ هُن ڪمال ڪري ڏيکاريو. انهيءَ فلم ۾ ششي ڪپور جي زال جينيفر ڪينڊل مرڪزي ڪردار ادا ڪيو. جينيفر پنهنجي مڙس کان چار سال وڏي هئي ۽ انهيءَ فلم ۾ شاندار اداڪاري ڪرڻ کان فقط چار سال پوءِ 1984 ۾ پنجاهه ورهين جي ڄمار ۾ ڪئنسر وگهي گذاري وئي. اپرناسين کي انهيءَ فلم جي هدائتڪاريءَ تي ڀارت جو فلم نيشنل ايوارڊ پڻ مليو.

انڪانپوءِ ديپا مهتا جو نالو ٿو اچي جيڪا 1950 ۾ امرتسر ۾ ڄائي پر اڄڪلهه ڪينيڊا ۾ ٿانيڪو آهي. سندس گهڻي ڀاڱي فلمون ڀارتي-ڪينيڊين فلمن جي زمري ۾ ٿيون اچن. ديپا مهتا جون فلمون ڀارتي تاريخ ۽ ادب سان ڀارتي پناهگيرن جو ناتو ٿيون جوڙين جيڪي هاڻ ڪينيڊا ۾ ٿانيڪو آهن.

سندس بهترين فلمن ۾ Elements (عنصر) شامل آهن. ٽن فلمن تي ٻڌل اِهو سلسلو ڀارتي سماج جي ڪجهه تڪراري مامرن کي سامهون ٿو آڻي.

پهرين فلم Fire (باهه) 1996 ۾ ٺهي ۽ طئي ڪيل سڱابنديءَ وارين شادين بابت آهي جنهن ۾ عورتن جي هم جنس پرستي ۽ ڀارت جي پدرسري سماج جون جهلڪيون موجود آهن. ديپا مهتا جي ايندڙ فلم Earth (زمين) 1998 ۾ آئي ۽ ان ۾ آزاديءَ مهل ورهاڱي ۽ مذهبي ڏڦير ۽ فساد ڏيکاريل آهن جيڪي هڪ پارسي نينگريءَ جي نظر سان ڏٺل آهن. اِها فلم بپسي سڌوا جي ناول "آئس مين ڪينڊي" تي ٻڌل آهي. ان سلسلي جي آخري فلم Water (پاڻي) آهي جيڪا 2002 ۾ ٺهي، جنهن کي سڀ کان وڌيڪ مڃتا ملي. ان ۾ آپگهات جي لاڙن، عورت دشمن ورتاءُ ۽ ڀارت ۾ ودوائن سان ٿيندڙ اڻنگي سلوڪ کي وائکو ڪيو ويو آهي.

ديپا مهتا کانپوءِ ايندڙ وڏو نالو ميرا نائر جو آهي جيڪا 1957 ۾ اڙيسا ۾ ڄائي. هارورڊ يونيورسٽيءَ مان تعليم پرائڻ کانپوءِ هوءَ اڄڪلهه امريڪا ۾ ٿانيڪو آهي. جهڙي ريت ديپا مهتا ڀارتي-ڪينيڊين آهي ساڳي ريت ميرانائر کي ڀارتي-امريڪي ليکي سگهجي ٿو. سندس پهرين فلم "سلام بمبئي" 1988 ۾ پيش ڪئي وئي ۽ انتهائي ڪامياب ٿي. ان ۾ بمبئي جي جهونپڙ پٽيءَ ۾ رهندڙ ٻارن جي جيوت ڏيکاريل آهي. ان فلم ڪيترائي عالمي ايوارڊ کٽيا. نائر ٻين عورتن ليکڪن ۽ فلم سازن سان گڏ پڻ ڪم ڪيو آهي، جن ۾ سوني تاراپور والا پڻ شامل آهي. سوني پڻ هڪ دلچسپ شخصيت جي مالڪ آهي، هوءَ ميرانائر جي همعصر آهي ۽ اسڪرين رائٽر هئڻ سان گڏوگڏ فوٽوگرافر ۽ فلمساز طور مڃتا رکي ٿي. هن ميرانائر جي فلم "سلام بمبئي" کانسواءِ "مسيپسي مسالا" (1991) ۽ "The Namesake" لاءِ پڻ ڪهاڻي ۽ اسڪرين پلي لکيا. پر ميرانائر جي سڀ کان بهترين فلم "مون سون ويڊنگ" آهي جيڪا 2001 ۾ سامهون آئي، جنهن ۾ هندستاني شادين ۾ ٿيندڙ هُل هنگامي سان گڏوگڏ ٻارن سان ٿيندڙ بدسلوڪي جهڙا موضوع پڻ ڏيکاريا ويا آهن.

هاڻ اچون ٿا ڪلپنا لاجميءَ ڏانهن جنهن ڪان شروعات ڪئي هئي سين. جيتوڻيڪ ڪلپنا پهرين جوڙ جي هدائتڪار ته نه هئي پر سندس ڪجهه فلمون انتهائي شاندار آهن. جن ۾ 1986 ۾ نهندڙ ”ايڪ پل“ ۽ 1993 ۾ نهندڙ ”رودالي“ ۽ 1997 ۾ نهندڙ فلم ”درميان“ اهڙن موضوعن تي آهن جن بابت عام طور تي ڳالهه ٻولهه نه ڪئي ويندي آهي. ڪلپنا جو تعلق هڪ باصلاحيت گهراڻي سان هو. سندس ماءُ لليتا لاجمي چترڪار هئي، جنهن جا ڪيئي چتر انتهائي مشهور ٿيا. ڪلپنا جو مامو گرودت هڪ وڏو اداڪار ۽ هدائتڪار هو. مشهور هدائتڪار شيام بينيگل پڻ سندس ڪزن هو. شيام بينيگل ئي1977 ۾ ڪلپنا کي پهريون ڀيرو پنهنجي فلم ”ڀوميڪا“ لاءِ اسسٽنٽ هدائتڪار طور ڪم ڪرڻ جو موقعو ڏنو جڏهن ڪلپنا فقط ٻاويهن ورهين جي مس هئي.

انڪانپوءِ ڪلپنا دستاويزي فلمون ٺاهڻ شروع ڪيون ۽ 1983 ۾ هڪڀيرو ٻيهر شيام بينيگل سان سندس فلم ”منڊي“ ۾ اسسٽنٽ هدائتڪار طور ڪم ڪيائين. ان فلم ڪانپوءِ ڪلپلنا هدائتڪار، فلمساز ۽ اسڪرين رائٽر طور پنهنجو پاڻ مجرايو. سندس گهڻي ڀاڱي فلمون حقيقت نگاريءَ تي ٻڌل ۽ انتهائي گهٽ بجيٽ واريون هيون ۽ سندس موضوع گهڻي ڀاڱي عورتن جي مسئلن سان لاڳاپيل هئا.

ڪلپنا جي ڪهاڻي اوستائين مڪمل نه بڻبي جيستائين سندس ساٿي ڀوپن هزاريڪا بابت نه ڳالهائجي، جيڪو ڪائنس لڳ ڀڳ ٽيهارو ڪن ورهيه وڏو ۽ انتهائي دلچسپ شخصيت جو مالڪ هو. ڪولمبيا يونيورسٽيءَ مان پي ايچ ڊي ڪندڙ هزاريڪا ڪيترين ئي ٻولين جو ڄاڻو هو ۽ آسامي ڪانسواءِ بنگالي، هندي ۽ انگريزيءَ ۾ پڻ لکندو هو. هو گائڪ، گيتڪار ، سنگيتڪار ۽ ليکڪ به هو. ڪلپنا جي پهرين فيچر فلم ”ايڪ پل“ ۾ سنگيت هزاريڪا جي ئي هئي. ان وقت هزاريڪا سٺ ورهين کان وڌيڪ ۽ ڪلپنا ٽيهن ورهين جي ڄمار وارا هئا. ”ايڪ پل“ 1986 ۾ سامهون آئي جنهن ٻنهي کي مشهور ڪري ڇڏيو. انهيءَ فلم ۾ شبانا عظمي، نصيرالدين شاهه ۽ فاروق شيخ هئا. ”ايڪ پل“ جا ڊائلاگ گلزار لکيا جڏهن ته اسڪرين پلي خود ڪلپنا جو هو. انهيءَ فلم جو موضوع انتهائي تڪراري هو جنهن ۾ هڪ پرڻيل عورت پنهنجي مڙس مان مطمئن ناهي ۽ ڪنهن حد تائين نوجوان شخص

سان لڳ لاڳاپا ٿي رکي.

ڪلپنا لاجميءَ جي منهنجي نظر ۾ بهترين فلم ”رودالي“ هئي جنهن ۾ ٻن عورتن (ڊمپل ڪپاڊيا ۽ راکي) جا مرڪزي ڪردار آهن. 1993 ۾ نهندڙ انهيءَ فلم جي ڪهاڻي بنگالي ليکڪا مهاسويتا ديويءَ جي ڪهاڻي تان ورتل هئي. انهيءَ فلم جا ڊائيلاگ پڻ گلزار لکيا. راجستان جي هڪ ڳوٺ ۾ ٻن عورتن جي حالت انتهائي شاندار ريت انهيءَ فلم ۾ ڏيکاريل آهي. اِها هڪ اهڙي عورت جي ڪهاڻي آهي جنهن جا ڳوڙها سڪي ويا آهن ۽ وڏي ڪان وڏو هاجو به ڪيس روئاڙي نٿو سگهي. مٿس ڏکن ڏولاون جون ڇپون به ڪري پون ته به ڪيس ڏونداڙي نٿيون سگهن.

انهيءَ فلم جو گانو ”دل هُم هُم ڪري“ جنهن جي سنگيت ڀوپن هزاريڪا ڏني هئي، انتهائي مشهور ٿيو. ڪلپنا پنهنجو سفر جاري رکيو ۽ 1997 ۾ ”درميان“ نالي فلم ٺاهيائين جنهن ۾ هڪ وهي چڙهيل اداڪارا زينت آهي جيڪو ڪردار ڪرن کير ادا ڪيو. سندس هڪ پٽ آهي جيڪو ڪدڙو آهي پر هو ڪيس پنهنجو پاءُ تي جاٽائي. انهيءَ اداڪارا کي ڪم نٿو ملي ۽ هوءَ شديد مالي مسئلن جو شڪار آهي. اهڙي صورتحال ۾ سندس ڪدڙو پٽ سندس مدد ڪرڻ ٿو چاهي پر انجا ڏکوئيندڙ نتيجا ٿا نڪرن.

عورتن تي ٿيندڙ تشدد کي ڪلپنا 2001 واري پنهنجي فلم ”دامن“ جو موضوع بڻايو. انهيءَ فلم کي پارتي حڪومت جي امداد پڻ ملي. ان ۾ روينا ٽنڊن پنهنجي زندگيءَ جي لاجواب اداڪاري ڪئي آهي. بدقسمتيءَ سان ڪلپنا جي آخري فلم 2006 ۾ آئي جڏهن هوءَ فقط پنجاهه ورهين جي مس هئي. ان فلم جو نالو هو ”چنگاري“ جنهن م سشميتاسين لاجواب اداڪاري ڪئي پر اِها فلم ڪاروباري لحاظ کان ناڪام رهي.

ان فلم ۾ ڪلپنا لاجميءَ جي هدائتڪاري ۽ ڊائلاگ گنل پنل هئا. انجي ڪهاڻي ڀوپن هزاريڪا لکي هئي جنهن ۾ سشميتاسين ڳوٺ جي وئشيا جو ڪردار ڪيو هو جنهن کي هڪ پوڄاري (مٿن چڪرورتي) پنهنجي ڏاڍ جو نشانو ٿو بڻائي.

”دامن“ ۽ ”چنگاري“ نالي ٻنهي فلمن ۾ عورتون ساٿن ڏاڍائي ڪندڙ مردن کي قتل ٿيون ڪن. دامن ۾ مڙس کي ۽ چنگاريءَ ۾ جنسي ڏاڍائي

کندڙ کي.

هڪ مايوس ڪندڙ ڳالهه اِها آهي تہ اسان جن عورت هدائتڪارن جو هت ذڪر ڪيو آهي تن سڀني پنهنجي پوءِ واري پيشيوراڻي زندگيءَ ۾ انتهائي خراب فلمون ناهيون.

اپرناسين جي فلم "عرشي نگر" جيڪا 2015 ۾ سامهون آئي، شيڪسپيئر جي ناٽڪ "روميو اينڊ جوليٽ" تي ٻڌل هئي جنهن کي بنگال جي حالتن سان نهڪايو ويو هو. اِها هڪ ڪمزور فلم هئي.

ساڳي ريت ديپا مهتا جي فلم Anatomy of violence جيڪا 2016 ۾ Beeba Boys 2015 ۾ آيون، انتهائي ردي فلمون ثابت ٿيون.

ساڳي ريت ميرا نائر The Reluctant Fundamentalist ۾ ٽين درجي واري هدائتڪاري ڪئي جيڪا 2012 ۾ آئي. ان کان وڌيڪ خراب فلم Amelia هئي جيڪا 2009 ۾ سامهون آئي.

ڪلپنا لاجميءَ جو پڻ ساڳيو حال ٿيو جو "ايڪ پل" ۽ "رودالي" جهڙيون شاندار فلمون ناهڻ کانپوءِ هوءَ فارمولا فلمن تي لهي پئي ۽ مردن جي ڪردار کي انتهائي گنل پنل انداز ۾ پيش ڪرڻ لڳي.

مزاحمتي سينما

1950 ۽ 1960 وارن ڏهاڪن جو يورپ نراسائي پريو ڏيک پيش ڪري رهيو هو. ٻين مهاڀاري لڙائي جون تباهيءَ پريون ساروٽيون اجان تازيون هيون جڏهن تہ سرد جنگ جي شروعات انهن ساروٽين کي اجائين وڌيڪ تلخ ڪري ڇڏيو هو. انهيءَ ڏکوئيندڙ ماحول ۾ نہ رڳو اطالوي ۽ فرانسيسي سينما پرپولش ۽ چيڪ فلمن پڻ يورپ جي انتهائي شاندار عڪاسي ڪئي. جنهن وقت فرانسيسي سينيما ۾ هڪ نئين لهر اُڀري رهي هئي، انهيءَ دوران چيڪوسلواڪيا جا هدائتڪار پڻ هڪ نئون لاڙو جوڙي رهيا هئا. انهيءَ لاڙي جون گهٽي پاڳي فلمون چيڪ ٻوليءَ ۾ هيون.

ميلوش فورمان انهيءَ نئين لهر ۽ لاڙي جي ٻانين مان هو. 1960 واري ڏهاڪي ۾ فورمان ۽ ٻين هدائتڪارن جيڪي فلمون ناهيون تن سماجي شعور پکيڙڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو جيڪو اوڀر يورپ جي گهٽ ٻوسٽ واري ماحول ۾ ڪنهن معجزي کان گهٽ نہ هو. هو پنهنجي رياست کي انتهائي مهارت سان للڪاري رهيا هئا جڏهن تہ ان دوران معيار تي ڪو ناهہ نٽي ڪيائون.

اوڀر يورپ جا گهڻي ڀاڱي ملڪ نازي جرمنيءَ جو ڏاڍ ڏمر ڀوڳي چڪا هئا جنهن ڪانپوءِ سوويت اڳواڻ اسٽالين اُتي پنهنجون وفادار حڪومتون جوڙي ورتيون هيون. چيڪوسلواڪيا ۾ پڻ ڪميونسٽن 1948 ۾ پنهنجي حڪومت قائم ڪري ورتي هئي ۽ 1960 تائين اتان جا رهواسي ان مان بيزار ٿي چڪا هئا. مخالف ڌر جي سموري سياست کي چيڀاٽيو ويو هو. اهڙي صورتحال ۾ چيڪوسلواڪيا جي راڄڌاني پراگ ۾ قائم اڪيڊمي آف پرفارمنگ آرٽس مزاحمت جو جهنڊو بلند ڪيو.

ان ڪري اسين پروڙيون ٿا ته پاڪستان جهڙن ملڪن ۾ اهڙيون اڪيڊميون قائم ئي نه ڪيون وينديون آهن يا انهن کي بلڪل غير سياسي رنگ ڏنو ويندو آهي ته جيئن اتان ڪو سياسي شعور نسري نه سگهي. هلڪن ڦلڪن ذاتي مامرن وارا ناٽڪ پيش ڪيا وڃن ته جيئن ماڻهو خوش ته ٿين پر منجهن مزاحمت جو ڪو اڏمو پيدا نه ٿئي. جيتوڻيڪ پاڪستان جهڙن ملڪن ۾ ڪائونسلون ۽ بورڊ ته ناهيا ويندا آهن ۽ اڪيڊميون پڻ قائم ڪيون وينديون آهن پر اُتان بالادست نظرين جو ئي پرچار ڪيو ويندو آهي. پاڪستان ۾ اڃان تائين اهڙي ڪا اڪيڊمي نه ٺهي آهي جيڪا سينيما بابت علم ۽ فن جي واڌويجهه ڪري يا ماڻهن ۾ ڏاڍ ڏمر خلاف تخليقي ڪم ذريعي جدوجهد ڪرڻ جو ڏانءُ پيدا ڪري.

پر 1960 واري ڏهاڪي دوران چيڪوسلواڪيا جي فلم ناهيندڙن پنهنجي ماڻهن ۾ سياسي ۽ سماجي شعور پيدا ڪرڻ ۾ پاڻ ملهايو ۽ پنهنجي سر پنهنجي ئي رياست جي ڏاڍ ڏمر ۽ نااهليءَ کي وائکو ڪندا رهيا. جڏهن ڪنهن معاشري ۾ ڪا رياست ڏاڍ ڏمر کان ڪم وٺندي آهي جهڙي ريت پاڪستان سميت ڪيترن ئي ملڪن ۾ وهي واپري ٿو ته اُتي ڪنهن نه ڪنهن کي ته سوال اُٿارڻ جي سگهه سارڻي ئي پوندي. چيڪ هدائتڪارن به اهو ئي ڪندي اڻ لکيل ۽ اسڪرپٽ کان مٿيرو جملا استعمال ڪيا ۽ گڏوگڏ طنز ۽ مزاح کي به پنهنجو طريقو بڻايائون، ان ڪانسواءِ هنن اهڙا اداڪار استعمال ڪيا جيڪي پيشيوراڻي مهارت رکندڙ نه هئا.

اسانکي اِهو پتو آهي ته اڪثر ”پيشيور“ فنڪار ۽ اداڪار پنهنجي ذاتي واڌويجهه ۾ وڌيڪ دلچسپي رکندا آهن نه کي عوام جو شعور وڌائڻ يا

ڏاڍ خلاف آواز اُٿارڻ ۾. انڪري جڏهن 1970 ۽ 1980 وارن ڏهاڪن ۾ ڀارت ۾ آرٽ فلمون ٺهڻ شروع ٿيون ته انهن ۾ پڻ گهڻي ڀاڱي نوان ۽ غير پيشيور فنڪار شامل هئا جڏهن ته اميتاڀ بچن جهڙا وڏا فنڪار انهن فلمن تي اِهو چئي ڇوهه ڇنڊيندا هئا ته اِهي ڀارت جو اونداهون چهرو ڏيکاري دنيا ۾ پنهنجي ملڪ کي بدنام ڪري رهيون آهن. ساڳي نوعيت جون ڳالهيون پاڪستان ۾ شرمين عبيد چنائي وغيره لاءِ پڻ ڪيون وينديون آهن.

ميلوش فورمان 1963 ۾ پنهنجي پهرين فلم Black Peter (ڪارو پيٽر) ناهي جنهن کي ڪنهن ريت سينسر بورڊ کان اجازت نامو پڻ ملي ويو، هيءَ فلم هڪ اهڙي نوجوان بابت آهي جنهن کي پنهنجي ڪم سان لڳاءُ ناهي. جيتوڻيڪ اِها فورمان جي پهرين فلم هئي پر ان کيس پهرين ڏڪ ۾ ئي سرواڻ هدائتڪارن جي قطار ۾ آڻي چاڙهيو. فلم جي مرڪزي ڪردار پيٽر جو ڪم اِهو آهي ته دڪان ۾ ايندڙ گراهڪن جي جاسوسي ڪري ۽ چور پڪڙي.

انهيءَ فلم کي سينسر بورڊ وٽان اجازت شايد ان ڪري ملي وئي هئي جو ان ۾ ظاهري طور تي ڪميونسٽ اخلاقيات جو پرچار ڪيو ويو هو پر اصل ۾ فورمان انهيءَ فلم ذريعي ڪميونزم تي ڇوهه ڇنڊيا آهن. پيٽر پنهنجي ڪم ڪار کي ڌڪاري ٿو يعني ٻين جي جاسوسي ڪرڻ کي خراب ٿو ليکي ۽ اِهو هڪ لحاظ کان سياسي پيغام ۾ پڻ هو.

فورمان جي ايندڙ فلم Lovers of a Blonde (گوريءَ جا محبوب) هئي. ان ۾ به سماجي طنز انتهائي واضح هو. اِها فلم هڪ اهڙي ڪارخاني بابت هئي جتي فقط ڇوڪريون ڪم ڪار ڪري رهيون هيون. اِهو ڪارخانو هڪ ڳوٺاڻي علائقي ۾ قائم آهي جنهن جو سربراهه هڪ وهمي چڙهيل مرد هو. ڳوٺ جي سمورن نوجوان ڇوڪرن کي فوج ۾ ڀرتي ڪري سرحد تي اُماڻيو ويو آهي جيڪا اوڀر جرمنيءَ سان لڳولڳ آهي.

ياد رهي ته تن ڏينهن ۾ اولهه جرمنيءَ کي اوڀر يورپ جي ڪميونسٽ حڪومتن جو مخالف ليکيو ٿي ويو. انهيءَ ڪارخاني جو مالڪ نوجوان ڇوڪرين جي اڪيلائپ کان پريشان آهي ۽ لاڳيتو تاءُ ۾ ٿو رهي. آخرڪار فوج جي ڪمانڊر سان ملاقات ڪري کيس منٿ ٿو ڪري ته ڪجهه نوجوانن کي سرحد کان واپس ڳوٺ گهرايو وڃي ته جيئن حالتون پرسڪون ٿين پر

فوجي ڪمانڊر ڪيس مختصر وراڻي ٿو ڏئي ته، ”اِهو ممڪن ناهي ڇاڪاڻ جو ڪيڏي مهل به لڙائي شروع ٿي سگهي ٿي“، جنهن تي ڪارخاني جو سربراهه چوي ٿو ته ”ممڪن آهي ته ايندڙ پنجاهه سئو سالن تائين لڙائي نه لڳي ۽ اُن وقت تائين اوهين سڀ معاشري کي ڏڦيري ڪيفيت ۾ ئي رکڻ چاهيو“؟

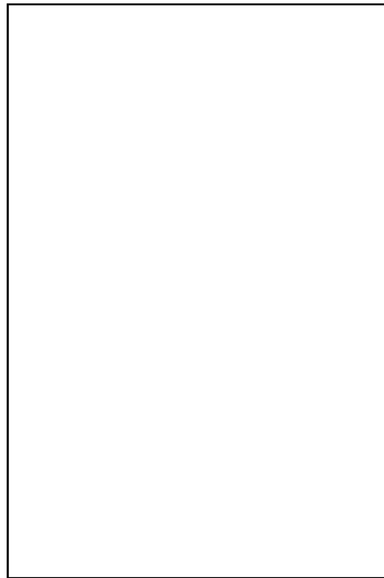
فورمان آمراڻي ڏاڍ ڏمر خلاف سوچ کي پنهنجي ايندڙ فلم ۾ اجائين اڳتي وڌايو جنهن جو نالو هو، ”The Firemen's Bell“ باهه وسائيندڙن جو ڪاچ). اِها فلم 1967 ۾ سامهون آئي، جنهن ۾ هڪ ڳوٺاڻي علائقي جي فائربرگيڊ عملي کي ڏيکاريو ويو آهي جيڪو پنهنجي سربراهه جو ڇهاسي (86) جنم ڏينهن ٿو ملهائڻ چاهي. جهڙي ريت پوين فلمن ۾ دڪان ۽ ڪارخاني کي سموري معاشري جو اولڙو بڻايو ويو آهي، تيئن هن فلم ۾ فائربرگيڊ واري ڪاٽي کي هڪ علامت طور استعمال ڪيو ويو آهي. هن فلم ۾ نه رڳو سول ۽ فوجي آفيسرن کي نشانو بڻايو ويو آهي پر حاڪمن کي پنهنجي بنيادي ذميوارين کان ڪن ٽار ڪندي پڻ ڏيکاريو ويو آهي.

انهيءَ فلم ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته ڪاڄ شروع ٿيڻ تي ان جي اڳواٽ ڪيل رٿابندي ناڪام ٿي ٿئي ۽ اوچتو غيرمتوقع واقعا پيش اچڻ ٿا لڳن. جيتوڻيڪ سڀ ڳوٺ کي ان لاءِ نينڊ ڏني وئي هئي پر ڪاڄ ۾ ورهائڻ لاءِ رکيل سوکڙيون گم ٿيڻ شروع ٿيون ٿين. فائربرگيڊ وارن اِهو به چاهيو ٿي ته سونهن جي به هڪ چٽاپيٽي ٿئي پر انهيءَ لاءِ عملدار اهڙن اميدوارن کي ٿا چونڊين جيڪي نه ته سهڻا آهن ۽ نه ئي وري انهيءَ چٽاپيٽيءَ ۾ ڪا دلچسپي ٿا رکن.

فائربرگيڊ جي انهيءَ عملي وسيلي فورمان سموري معاشري کي چٽيو آهي ته ڪهڙي ريت رياستي ادارا مختلف حرفتن ذريعي معاشري کي بيوقوف بنائڻ جي ڪوشش ٿا ڪن ۽ پنهنجون ذميواريون پوريون نٿا ڪن. اِها فلم چوٽيءَ پٽاندر آخري هڏڪي ثابت ٿي جو ان ڪانپوءِ 1968 ۾ Prague Spring (پراگ جي بسنت) کي چيڀاٽيو ويو.

1968 ۾ جڏهن سوويت فوجون پراگ ۾ داخل ٿيون ته ڪيترائي تخليقڪار يورپ ۽ امريڪا ڀڄي نڪتا. فورمان به هاليووڊ وڃي پهتو ۽ پوءِ 1975 ۾ پنهنجي شاندار فلم One Flew Over The Cukoo's Nest ناهيائين.اِها

1935 ڪانپوءِ پهرين فلم هئي جنهن کي بهترين فلم، بهترين هدائتڪاري، بهترين اداڪار ۽ بهترين اداڪارا جا چار آسڪر ايوارڊ مليا. انهيءَ فلم ۾ فورمان ڪميونسٽ حڪومت کي پنهنجي تنقيد جو نشانو نٿي بڻايو پر معاشري ۾ مختلف ادارن جي بالادستيءَ کي لللڪاريائين ٿي جيڪي سرمائيداراڻي معاشري ۾ به بدترين ڪردار ٿا ادا ڪن. انهيءَ فلم ۾ هڪ پاڳل خانو ڏيکاريو ويو آهي جنهن تي هڪ نرس جي حڪمراني آهي جيڪا آپيشاهاڻي سوچ رکندڙ آهي ۽ ان ريت نه رڳو پنهنجي نااهلي تي لڪائي پر پنهنجي پورين نه ٿيندڙ خواهشن جو پلاند پڻ نفسياتي مريضن سان ٿي ڪري.

انهيءَ فلم ڪانپوءِ فورمان هڪ ميوزيڪل فلم Hair جي سري هيٺ ناهي جيڪا هڪ ناٽڪ تان ڪنيل هئي. انهيءَ ڪانپوءِ 1984 ۾ فورمان جڳ پڌري سنگيتڪار موزارٽ جي جيون تي ٻڌل هڪ شاندار فلم Amadues ناهي. انهيءَ فلم پڻ ڪيترائي آسڪر ايوارڊ حاصل ڪيا ۽ اِها فلم ڪنهن شخص جي جيون تي ٺهيل بهترين فلمن مان هڪ ليکي ٿي وڃي.

فورمان جي ٺاهيل فلمن جي هڪ ڊگهي فهرست آهي جنهن ۾ هر قسم جون فلمون شامل آهن. پر انهن فلمن ۾ هڪجهڙائپ واري ڳالهه اها آهي ته اِهي سموريون طاقت جي بيجا استعمال خلاف جدوجهد تي ٻڌل آهن.

1977 ۾ ٺهندڙ فلم People Vs Larry Flint هڪ حقيقي عدالتي ڪيس تي ٻڌل آهي جنهن ۾ اظهار جي آزاديءَ کي موضوع بڻايو ويو آهي. انهيءَ فلم ۾ فحاشيءَ جو بهانو بڻائي پابنديون ٿيون مڙهيون وڃن.

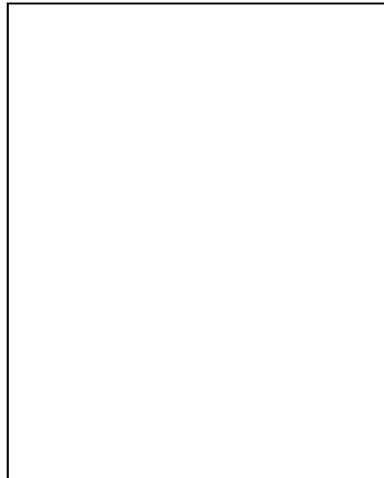
پاڪستان جهڙن ملڪن جي فنڪارن لاءِ فورمان جون فلمون هڪ چٽو پيغام ٿيون رکن ته اوهين پنهنجي تخليقي صلاحيتن وسيلي ڏاڍڏمر ۽

منافقت خلاف آواز اُٿاري سگھو ٿا. بالادست بيانيي ۽ نظرين کي وائکو ڪري سگھجي ٿو ۽ انهيءَ لاءِ اسانکي نہ رڳو ڪتابن پر فلمن مان پڻ مدد ملي سگھي ٿي. اسانکي اِهو پرائڻ گھرجي تہ ٻين ملڪن ۾ ڪھڙي ريت ڏاڍمر ڪي للڪاريو ٿو وڃي.

اڙدو ۽ هنديءَ جو شاندار شاعر گوپال داس نيرج

اب تو مذہب کوئی ایسا بھی چلایا جائے
جس میں انسان کو انسان بنایا جائے

هيءُ هڪ شعر ئي انهيءَ ڳالھ جي ثابتي ڏئي سگھي ٿو تہ گوپال داس نيرج هڪ انسان دوست شاعر هو ۽ هر قسم جي فرقيواريت ۽ ڏکار کان مٿيرو هو. افسوس جو اڙدو ۽ هنديءَ جو هيءُ باڪمال شاعر 19 جولاءِ 2018 تي گذاري ويو. جيتوڻيڪ هُن ٽيانوي ورهين جي ڄمار پرائي پر هو نہ رڳو نوي ورهين جي ڄمار تائين سيرسپاٽو ڪندو رهيو پر پنهنجي يادگيريءَ جي آڌار تي پنهنجا پنجاھ سٺ سال اڳ لکيل شعر بہ موهيندڙ آواز ۾ ٻڌائيندو رهيو. حياتيءَ جي آخري ڏينهن ۾ سندس لاڙو دوهن ڏانهن ٿيو ۽ شاندار دوها لکڻ لڳو.

گوپال داس سڪسينا 1925 ۾ اترپرديش جي ايٽا واھ پرسان ڄائو ۽ ننڍي ڄمار کان پلي شاعري شروع ڪيائين. هُن پنهنجو تخلص "نيرج" رکيو ۽ اڙدو ۽ هنديءَ جي ادبي حلقن ۾ انهيءَ سان ئي ڄاتو سُڃاتو ويندو هو.

سندس ادبي قد ڪاٺ جو ان مان ڪاٿو لڳائي سگهجي ٿو تہ ڪيس 1991 ۾ پدم شري ۽ 2007 ۾ پدم ڀوشن ايوارڊ ڏنا ويا جيڪي ڀارت جا اعليٰ ترين اعزاز آهن. نيرج وڏو عرصو عليڳڙهہ جي ڌرم سماج ڪاليج ۾ هندي ادب جي پروفيسر طور گذاريو.

چيو ويندو آهي تہ جيڪو چاليهن ورهين جي ڄمار تائين شاعر نہ ٿيو سو ڪڏهن بہ شاعري ڪري نہ سگهندو پر شايد اِها ڳالهہ فلمي شاعريءَ تي لاڳو نٿي ٿئي ڇاڪاڻ جو نيرج ٺيڪ چاليهن ورهين جي ڄمار کان فلمي شاعري شروع ڪئي ۽ ان ۾ ڪامياب پڻ رهيو. نيرج انهن شاعرن مان هڪ هو جيڪي اڙدو ۽ هندي ٻنهي ٻولين ۾ هڪجيتري ڀلي شاعري ڪري ٿي سگهيا. مثال جي طور تي سندس هن غزل تي نظر وجهو:

اب تو مذہب کوئی ایسا بھی چلایا جائے
جس میں انسان کو انسان بنایا جائے
جس کی خوشبو سے مہک جائے پڑوسی کا بھی گھر
پھول اس قسم کا ہر سمت کھلایا جائے
آ گ بہتی ہے یہاں گنگا میں، جہلم میں بھی
کوئی بتلائے کہاں جا کے نہایا جائے
پیار کا خون ہوا کیوں یہ سمجھنے کیلئے
ہر اندھیرے کو اجالے میں بلایا جائے
میرے دکھ درد کا تجھ پر ہو اثر کچھ ایسا
میں رہوں بھوکا تو تجھ سے بھی نہ کھایا جائے
جسم دو ہو کے بھی، دل ایک ہوں اپنے ایسے
میرا آ نسو تری پلکوں سے اُٹھایا جائے
گیت اَنمن ہے غزل چپ ہے رباعی ہے دکھی
ایسے ماحول میں نیرج کو بلایا جائے

ورهاڱي مهل نيرج ٻاويهن ورهين جو هو ۽ ان دوران ٿيندڙ فسادن جو اکين ڏٺو شاهد هو. فيض احمد فيض، احمد نديم قاسمي، ڪرشن چندر ۽ راجيندر سنگهہ بيديءَ سميت انيڪ هندو، مسلمان ۽ سک پسمنظر سان تعلق رکندڙ ٻين ليکڪن جيان نيرج پڻ انهيءَ دور جي ڏکدائڪ واقعن کي پنهنجي قلم ذريعي محفوظ ڪري رهيو هو. مٿي ڏنل سندس غزل انهيءَ دور کي ڀرپور انداز ۾ چٽڻ سان گڏوگڏ امن جي خواهش کي خوبصورتيءَ سان واضح ڪرڻ جو مثال آهي.

1960 واري ڏهاڪي دوران فلمي شاعري ڏانهن اچڻ کان اڳ نيرج اڙدو ۽ هندي شاعريءَ ۾ ناماچاري ماڻي چڪو هو. سندس فلمي شاعريءَ ڏانهن اچڻ جو قصو بہ اُنهيءَ قصي سان ملندڙ جلندڙ آهي جيڪو هڪ ٻئي نامياري شاعر شيلندر بابت ٻڌايو ويندو آهي. نيرج کان اڳ شيلندر جو قصو ٻڌو.

شنڪر داس ڪيسري لال شيلندر جو تعلق راولپنڊيءَ سان هو. ترقي پسند سياست سان سلهاڙيل هئڻ سان گڏوگڏ هو انڊين پيپلز ٿيٽر ايسوسيئيشن (IPTA) ۾ پڻ سرگرم هو. بمبئي جي ماٽونگا ريلوي ورڪشاپ ۾ ڪم ڪرڻ دوران ڪنهن مشاعري ۾ شيلندر پنهنجو مشهور نظم "جلتا ہے پنجاب" پڙهيو جنهن بابت راجڪپور کي پتو لڳو تہ هُن اِهو نظم خريد ڪري پنهنجي فلم "آگ" ۾ استعمال ڪرڻ چاهيو پر شيلندر اوڏي مهل تہ نپ انڪار ڪري ڇڏيو پر ايندڙ ڏينهن ۾ مالي حالتن کان مجبور ٿي هو پاڻ راجڪپور وٽ هليو ويو جيڪو اُن وقت يعني 1949 ۾ پنهنجي فلم "برسات" ناهي رهيو هو. شيلندر فقط پنج سئو روپين عيوض "پتلی کمر ہے ترچھی نظر ہے" ۽ "برسات میں ہم سے ملے تم" جهڙا گانا لکي ڏنا جيڪي نہ رڳو مشهور ٿيا پر انهن شيلندر لاءِ فلمي دنيا جا در پڻ کوليا.

نيرج ۽ شيلندر جو تعلق ان ريت ٿو ٻڌجي جو جڏهن 1966 ۾ شيلندر فقط ٽيتاليهن ورهين جي ڄمار ۾ گذاري ويو تہ فلمي دنيا ۾ جيڪو خال پيدا ٿيو سو نيرج ان ريت پريو جو 1970 واري ڏهاڪي ٽن شروعاتي سالن ۾ ڪيس لاڳيتو ٽي ڀيرا فلم فيئر ايوارڊ مليو.

ويچارڻ جوڳي ڳالهہ آهي تہ هڪ اهڙو شاعر جيڪو ڇهن ورهين جي

ڄمار ۾ يتيم ٿيو ۽ جنهن کي مئٽرڪ ڪانپوءِ پنهنجي تعليم ڇڏڻي پئي سو کهڙي ريت پنهنجي محنت ۽ چاهه سان ادب ۽ شاعري جي اهڙي مقام تي وڃي رسيو. اِها ڌار ڳالهه آهي ته فلمي شاعريءَ سان سندس تعلق فقط پنج سال ئي رهيو.

نيرج جي فلمي شاعريءَ ڏانهن اچڻ جو قصو اِهو آهي ته 1966 ۾ ناميارو اداڪار ديو آنند پنهنجي فلم ''پریم پجاری'' لاءِ ڪنهن پلي شاعر جي ڳولا ۾ هو، شيلندر گذاري ويو هو. ديو آنند نيرج جو ڪلام ''کارواں گذر گیا، غبار دیکھتے رہے'' اڳيئي ٻُڌو هو سو هُن نيرج کي بمبئي گهرائي مشهور سنگيتڪار ايس ڊي برمن سان ملايو. انهيءَ دور ۾ فلمي گيتن جي سنگيت پهرين جوڙي ويندي هئي ۽ پوءِ ان تي ٻول هنيا ويندا هئا. چيو ٿو وڃي ته برمن آزمائڻ خاطر نيرج کي چيو ته هو ڪو اهڙو گيت لکي جنهن جي شروعات ''رنگیلا رے'' وارن لفظن سان ٿئي ۽ کيس فلم ۾ انهيءَ گيت جو ڏيک پڻ ٻڌايائين. ايندڙ ئي ڏينهن نيرج اُهو گيت لکيو جيڪو وحيدا رحمان تي فلمايو ويو ''رنگیلا رے، تیرے رنگ میں، یوں رنگا ہے میرا من''.

هاڻ راجڪپور به جيڪو هيل تائين شيلندر جا گيت ڪتب آڻيندو هو، پڻ نيرج ڏانهن لڙيو ۽ کيس پنهنجي فلم ''میرا نام جوکر'' جا گيت لکڻ جي آڇ ڪيائين، جنهن تي سرڪس ۾ فلمايل گيت ''اے بھائی ذرا دیکھ کے چلو، آگے ہی نہیں پیچھے بھی'' وجود ۾ آيو، جنهن هڪ لحاظ کان حياتيءَ جو سمورو فلسفو اُپٽاريو آهي ته زندگيءَ ۾ ڪيتري حد تائين محتاط رهڻ جي گهرج آهي. خواجا محمد عباس جي مڪالمن ۽ اسڪرين پلي انهيءَ فلم ۾ روح ڦوڪي ڇڏيو هو پر پوءِ به اِها فلم اوتري ڪامياب نه ٿي جيتري راجڪپور کي توقع هئي.

ميرا نام جوڪر جي سنگيت شنڪر جي ڪشن ڏني هئي ۽ ان ريت نيرج کي ايس ڊي برمن سان گڏوگڏ شنڪر ۽ جي ڪشن جو سهارو پڻ مليو جيڪي به ڌار ڌار ڄڻا هئا پر جوڙيءَ جي صورت ۾ سنگيت ڏيندا هئا. شنڪر سنگهه حيدرآباد رياست جو هو ۽ جي ڪشن پنچل گجراتي هو جڏهن ته هنن ٻنهي گڏجي بمبئي ۾ شاندار سنگيت تخليق ڪئي. بدقسمتيءَ سان شيلندر جيان جي ڪشن پڻ فقط ٻائيتاليهن ورهين جي ننڍي ڄمار ۾ 1971 ۾

گذاري ويو. جي ڪشن جي مرتيءَ ڪانپوءِ شنڪر اڪيلي سر سنگيت ڏيندو رهيو پر شنڪر جي ڪشن جو نالو برقرار رکيائين.

''پریم پجاری'' ۽ ''میرا نام جوکر'' ٻئي 1970 ۾ آيون. انڪانپوءِ نيرج ديو آنند جي ئي هڪ ٻئي فلم "گيمبلر" لاءِ گيت لکيا، جن مان ''میرا من تیرا پیاسا، پوری کب ہوگی آشا'' انتهائي مشهور ٿيو. انهيءَ گيت کي محمد رفيع جي آواز جڻ ته چار چنڊ لڳائي ڇڏيا، جنهن کي اڄ به ٻُڌڻ تي جهومي پئجي ٿو. گيمبلر 1976 ۾ نمائش لاءِ پيش ٿي.

ياد رهي ته نيرج فلمي شاعري ته ''رنگیلا رے'' کان شروع ڪئي پر سندس ڪلام ''کارواں گذر گیا، غبار دیکھتے رہے'' 1965 جي فلم ''نئی عمر کی نئی فصل'' لاءِ محمد رفيع ڳائي چڪو هو. فلم ''پریم پجاری'' ۾ نيرج جو هڪ ٻيو گيت مشهور ٿيو ''پھولوں کے رنگ سے، دل کی قلم سے'' جيڪو ڪشور ڪمار ڳايو هو. ساڳي ريت "گيمبلر" جو هڪ ٻيو گانو ''دل آج شاعر ہے، غم آج نغمہ ہے'' پڻ ڪشور ڪمار شاندار ريت ڳايو. انڪانسواءِ ''پریم پجاری'' جو هڪ ٻيو گيت ''شوخیوں میں گھولا جائے پھولوں کا شباب، اس میں پھر ملائی جائے تھوڑی سی شراب'' به انتهائي مشهور ٿيو جيڪو پڻ ڪشور ڪمار ئي ڳايو هو.

ساڳي ريت 1971 جي فلم "شرميلي" جو گيت ''کھلتے ہیں گل یہاں کھل کے بکھرنے کو، ملتے ہیں دل یہاں مل کے بچھڑنے کو'' ڪنهن کي ياد نه هوندو. ششي ڪپور ۽ راکي تي فلمايل اِهو گيت اڄ به ڪنن ۾ جلترنگ ٿو وڄائي. نيرج جي انهيءَ گيت جي سنگيت پڻ ايس ڊي برمن ڏني هئي. اچائين ڪجهه وڌيڪ گيتن تي نظر ڊوڙايون.

''جھیلوں کے ہونٹوں پر، میگھوں کا راگ ہے، پھولوں کے سینے میں ٹھنڈی ٹھنڈی آگ ہے، دل کے آئینے میں تو، یہ سماں اُتار لے'' هاڻ ان جي ڀيٽ نيرج جي هڪ ٻئي گيت سان ڪريو جيڪو 1969 ۾ جاري ٿيل فلم "ڪنيا دان" جو آهي ۽ ششي ڪپور ۽ آشا پاريک تي فلمايل آهي، جيڪو محمد رفيع ڳايو هو.

جنهن وقت فلمي شاعريءَ تي مجروح سلطانپوري، ڪيفي عظمي، ۽ ساحر لڌيانويءَ جهڙا وڏا نالا ڇانيل هئا، انهيءَ دوران نيرج سگهو ئي پنهنجو نالو پرايو. ايترو جلدي ڪاميابي حاصل ڪرڻ ڪانپوءِ فلم انڊسٽري ڇڏڻ جو وڏو سبب نيرج اِهو ڄاڻايو ته ٻه سنگيتڪار جي ڪشن ۽ ايس ڊي برمن، جن سان گڏ ڪم ڪرڻ ۾ ڪيس مزو ٿي آيو، سي ترتيبوار 1971 ۽ 1975 ۾ گذاري ويا، جنهن ڪانپوءِ نون سنگيتڪارن سان هو هلي نه سگهيو ۽ هو ڪُل وقتي تعليم ۽ غير فلمي شاعريءَ ۾ جنبي ويو. اڳتي هلي هُن دوها به شاندار لکيا ته هائيڪو به. مثال جي طور تي هيءُ ڏسو:

میری جوانی
کئے ہوئے پنکھوں کی
ایک نشانی

تعليم واري شعبي ۾ هو عليگڙھ جي باتن يونيورسٽيءَ جي وائس چانسلر واري عهدي تائين پهتو ۽ آخرڪار اِهو چوندي چولو مٽائي ويو ته:

ہم تو مست فقیر
ہمارا کوئی نہیں ٹھکانا رے
جیسا اپنا آنا ویسا اپنا جانا رے

گوپال جي ڪجھ ڪتابن جا نالا:

کاؤیانجلی، گیت گنگا، نیرج کی غزلیں، پھول کھلیں ہیں گلشن گلشن

نيرج جي شاعري جو ڪجھ نمونو:

ہے بہت اندھیارا اب سورج نکلنا چاہیے
جس طرح سے بھی ہو یہ موسم بدلنا چاہیے
روز جو چہرے بدلتے ہیں لباسوں کی طرح
اب جنازہ زور سے ان کا نکلنا چاہیے
پھول بن کر جو جیا ہے وہ یہاں مسلا گیا

زیست کو فولاد کے سانچے میں ڈھلنا چاہیے
چھینتا ہو جب تمہارا حق کوئی اس وقت تو
آنکھ سے آنسو نہیں شعلہ نکلنا چاہیے

ڪجھ وڌيڪ شعر ڏسو:

خوشبو سی آ رہی ہے ادھر زعفران کی
کھڑکی کھلی ہے پھر کوئی ان کے مکان کی
ہارے ہوئے پرند ذرا اُڑ کے دیکھ تو
آ جائے گی زمین پہ چھت آسمان کی
جیوں لوٹ لیں کہار ہی دلہن کی پالکی
حالت یہی ہے آج کل ہندستان کی

هائيڪو:

"کیوں شرمائے
تیرا یہ بانکپن
سب کو بھائے"
"او میرے میت
گا رے ہر پل تو
پریم کے گیت"
"جینا ہے تو
نہیں ہونا نراش
رکھ وشواش"

''اِس کو بھی اپناتا چل، اُس کو بھی اپناتا چل
راہی ہیں سب ایک ڈگر کے سب پر پیار لٹاتا چل''
''بس یہی اپرادھ میں ہر بار کرتا ہوں
آدمی ہوں آدمی سے پیار کرتا ہوں''
''جتنا کم سامان رہے گا، اتنا سفر آسان رہے گا
اس سے ملنا ناممکن ہے، جب تک خود کا دھیان رہے گا''
''جس میں مذہب کے ہر اک روگ کا لکھا ہے علاج
وہ کتاب ہم نے کسی رند کے گھر دیکھی ہے۔''

فرانڪو زيفيريليءَ جون فلمون ۽ اوپيرا

فرانڪو زيفيريلي (Zeffirelli) سان منهنجي ڏيٺ ويٺ بروڪ شيلڊز ڪرائي. منهنجي چوڻ جو مطلب اِهو قطعي ناهي ته ڪو بروڪ شيلڊز منهنجي دوست آهي ۽ هوءَ مونکي فرانڪو سان ملرائڻ وٺي وئي. فرانڪو زيفيريلي جيڪو پندرهن جون 2019 تي ڇهانوي ورهين جي ڄمار ۾ گذاري ويو، اطالوي فلمن ۽ اوپيرا جو بادشاهه هو.

اِها 1980 واري ڏهاڪي جي شروعات جي ڳالهه آهي جڏهن بروڪ شيلڊز جهڙي سندر ناريءَ تي ڪاليج جا ڪيترائي ڇوڪرا فدا هئا ۽ ڪلاس ڇڏي Blue Lagon ۽ Endless Love جهڙيون فلمون ڏسڻ ويندا هئا.

اوستائين اسان انگرڊ برگمين ۽ صوفيا لارين جهڙين نامياري اداڪارائن جون فلمون نه ڏٺيون هيون، انڪري اسان کي بروڪ شيلڊز ئي سڀ کان وڌيڪ سهڻي لڳندي هئي. فرانڪو زيفيريلي Endless Love جو هدائتڪار هو. جيتوڻيڪ اِها سندس بهترين فلم ته نه هئي پر پوءِ به اسان نوجوانن کي پلي لڳي هئي.

تن ڏينهن ۾ ڪراچيءَ ۾ انيڪ سينيمائون هيون ۽ رڳو صدر جي اوسي پاسي واري هڪ ڏيڍ ڪليوميٽر جي ايراضيءَ ۾ ئي ڪو هڪ درجن کان وڌيڪ سينيمائون هيون جهڙوڪ بمبينو، ڪيپري، ڪيپيٽل، لائيٽ هائوس، ليرڪ، ناز، نشاط، پيلس، پرنس، پرنسيز، اوڊين، ريگل، ريڪس، پيراڊائيز، اسڪالا ۽ ٻيون.

انڪانسواءِ پرڏيهي سفارتخانن جون لائبرريون پڻ هيون، جهڙوڪ امريڪن سينٽر ۽ برٽش ڪائونسل جون لائبرريون، جتي هزارين ڪتابن سان گڏوگڏ انسائيڪلوپيڊيائن ۽ ويڊيو ڪئسٽن جو وڏو خزانو موجود هو. تازو ئي آيل وي سي آر گهرن ۾ فلمون ڏسڻ ممڪن بڻائي ڇڏيو هو.

فرانڪو زيفيريليءَ جي زندگي ۽ ڪم بابت ڄاڻڻ جو منهنجو تجسس سندس ٻه فلمون ڏسڻ ڪانپوءِ وڌيو جيڪي شيڪسپيئر جي ناٽڪن تي ٻڌل هيون، اِهي فلمون هيون 1968 ۾ ٺهندڙ روميو جوليٽ ۽ 1967 واري The Taming of the shrew.

اِهي ٻئي فلمون شيڪسپيئر جي ناٽڪن جي ڀرپور عڪاسي ڪن ٿيون. جيتوڻيڪ روميو جوليٽ تي ٻيون ٻه ڪيتريون ئي فلمون ٺهي چڪيون آهن پر هيءَ فلم ڪلاسڪ حيثيت رکي ٿي. ساڳي ريت The Taming of the shrew ۾ ايلزبيٿ ٽيلر ۽ رچرڊ برٽن شاندار اداڪاري ڪئي آهي، هو ٻئي تن ڏينهن ۾ پنهنجي عروج تي هئا. جيتوڻيڪ شيڪسپيئر جي ڪيترن ئي ناٽڪن تي هاڻ صنفي لحاظ کان تنقيد پڻ ٿي رهي آهي پر ان هوندي ٻه اِهي اڄ ٻه شوق سان ڏنا ۽ پڙهيا ٿا وڃن.

فرانڪو زيفيريليءَ رڳو پيار ۽ محبت جي موضوعن تي فلمون نه ٺاهيون آهن پر تاريخي واقعن ۽ شخصيتن تي سندس ٺاهيل ڪيتريون ئي فلمون ۽ ٽي وي ڊراما انتهائي ڄاڻ ڀريا آهن، جهڙوڪ سندس هڪ فلم ”برادر سن، سسٽر مون“ جيڪا 1972 ۾ ٺاهيائين، Saint Francis of Assisi بابت آهي جيڪو تيرهين صديءَ جي هڪ مالدار واپاريءَ جو پٽ هو پر روحانيت جي اثر هيٺ پنهنجي خوشحال دنيا کان تارڪ ٿي ويو.

زيفيريليءَ اها فلم آڳاٽين ڪليسائن ۾ فلمائي آهي، جن کي ڏسي لڳ ڀڳ هڪ هزار سال پراڻي يورپ جي جيوت پروڙي سگهجي

ٿي. جيڪڏهن انهيءَ دور بابت ڪجهه وڌيڪ ڄاڻڻ چاهيو ٿا ته هڪ ٻئي فلم The Name of the Rose پڻ ڏسو جنهن ۾ شين ڪونريءَ شاندار اداڪاري ڪئي آهي.

اِها فلم هڪ اطالوي ليکڪ امبرتوايڪو جي ناول تي ٻڌل آهي. ساڳي ريت فرانڪو جي هڪ ٽي وي سيريز جو نالو Jesus of Nazareth آهي جيڪا 1977 ۾ پيش ڪئي وئي. ان جي ليکڪن ۾ مشهور ليکڪ انٿوني برگيس پڻ شامل هو جنهن جي هڪ ناول ”ڪلاڪ ورڪ اورينج“ تي اسٽينلي ڪبرگ 1971 ۾ هڪ فلم ناهي چڪو هو.

فرانڪو زيفيريليءَ 1993 ۾ هڪ ٻئي فلم ”Sparrow“ (جهرڪي) ناهي، جنهن جي ڪهاڻي پڻ هڪ اطالوي ليکڪ ٽيوواني ورگا جي ناول تان ڪنيل هئي. انهيءَ فلم ۾ ايڪويهين صديءَ جو سسلي شهر ڏيکاريل آهي جتي هيضو پکڙجي ويو هو. سورهن ورهين جي هڪ ڇوڪري پنهنجو اسڪول ڇڏي گهر موٽڻ تي مجبور آهي ته جيئن بيمار ٿيڻ کان بچي سگهي ۽ پنهنجي هڪ پاڙيسريءَ سان پريت جو ناتو ٿي ڳنڍي پر آخر ۾ ڪيس پنهنجي محبت قربان ڪري اسڪول واپس موٽڻو ٿو پوي.

ورگا جي هڪ ٻئي ڪهاڻي Rustic Chivalry (ڳوناڻي سورهيائپ) آهي جنهن تي هڪ ٻئي اطالوي اوپيرانگار Mascagni هڪ اوپيرا لکيو جنهن تي اڳتي هلي زيفيريليءَ هڪ فلم ناهي. اِها ڪهاڻي پڻ سسليءَ جي هڪ ڳوٺ بابت آهي جتان جي ڳوناڻي جيوت جي فلم ۾ شاندار عڪاسي ڪئي وئي آهي ۽ فلم ڏسندي محسوس ٿو ٿئي ته ڏسندڙ پڻ انهيءَ ڳوٺ جا ڄڻ رهواسي هجن. جيڪڏهن اوهان کي اولهه جي سنگيت پسند آهي ته انهيءَ اوپيرا جا گيت اوهانکي ضرور موهيندا.

جيڪڏهن اٽليءَ بابت ڪجهه وڌيڪ ڏسڻ چاهيو ٿا ته برٽ لنڪاسٽر ۽ ايلسن ڊيلون جي فلم The Leopard ضرور ڏسو جيڪا 1963 ۾ زيفيريليءَ جي اُستاد لوڪي نوويس ڪونٽيءَ ناهي هئي. اٽليءَ جي اشرافيا جي زوال تي اِها هڪ شاندار فلم آهي.

زيفيريليءَ پنهنجي فلمي سفر جي شروعات ويس ڪونٽيءَ جي سرپرستيءَ ۾ ئي ڪئي هئي. جڏهن 1948 ۾ ويس ڪونٽي پنهنجي فلم

Terra Trema ناهي رهيو هو تہ زيفيريلي ان ۾ سندس نائب هدائتڪار هو. ويس ڪونتيءَ ڪي اطالوي سينيما جي جديد حقيقت نگاريءَ جو باني ليکيو ويندو آهي. جيئن تہ هو سينيما، اوپيرا ۽ ٿيٽر ٽنهي تي پنهنجا اثر وجهي رهيو هو، انڪري ئي زيفيريليءَ جو پڻ انهن ٽنهيءَ ۾ چاهہ پئدا ٿيو.

هاڻ اچون ٿا اوپيرا ڏانهن، جيتوڻيڪ زيفيريليءَ جو ڪم تمام گهڻو وسيع آهي پر هتي صرف سندس ان اوپيرا جو ئي ذڪر ڪنداسين جنهن ۾ وڏي پئماني تي سياسي ۽ سماجي پيغام ڏنل آهي. اطالوي اوپيرا نگارن ۾ پوچينيءَ جو وڏو نالو آهي، سندس ٽي اوپيرا تمام گهڻو مشهور ٿيا جيڪي زيفيريليءَ جي هدائتڪاريءَ ۾ ڪيترائي ڀيرا پيش ڪيا ويا. انهن مان هڪ "ٽوسڪا" آهي جنهن ۾ سن 1800 جي لڳ ڀڳ جي ڪهاڻي پيش ڪيل آهي. ٻيو اوپيرا "لابوهيم" آهي جنهن ۾ 1830 جي پئرس جي ڪهاڻي آهي، جڏهن تہ ٽيون "مادام بٽرفلاءِ" آهي جنهن ۾ اوڻويهين صديءَ جي آخر واري ناگاساڪيءَ جي تصوير چٽي وئي آهي. اِهي ٽئي اوپيرا بنان ڪنهن معاوضي جي يوٽيوب تي موجود آهن.

ٽوسڪا روم جي هڪ سياسي قيديءَ جي ڪهاڻي آهي، جڏهن روم تي تشدد ۽ دٻ دٻاءُ جو راڄ هو. ريپبلڪن گروهہ پسپائيءَ جو شڪار هو ۽ شاهہ پرست حملي آور زوراور هئا. سڪارپيا نالي هڪ جنرل جيڪو ڳجهي پوليس جو سربراهہ ۽ ڪٽر شاهہ پرست آهي، چونڊي چونڊي جمهوريت پسندن ڪي قيد ڪري ۽ تشدد جو نشانو ٿو بڻائي. هڪ قيدي ڪنهن ريت فرار ٿي پنهنجي هڪ فنڪار دوست وٽ پناهہ ٿو وٺي. هاڻ هت فن ۽ آزاديءَ لاءِ اُڪير جو تعلق ڏيکاريو ويو آهي. اِهو اوپيرا ڏسي يا پڙهي اوهانکي پڪ سان پاڪستان جون ساروڻيون من تي اُڪري ايندون.

ٻيو اوپيرا "لابوهيم" اوهانکي 1830 واري پئرس ٿو وٺي وڃي. انهيءَ اوپيرا جا چار مرڪزي ڪردار آهن، هڪ چترڪار مارسيلو، هڪ شاعر روڊولفو، هڪ فلسفي شانارڊ ۽ سنگيتڪار. ان ۾ هڪ ڪنجوس مالڪ مڪان آهي ۽ هڪ سيبو سلائي ڪندڙ ڇوڪري ميمي. انهن ڪردارن جي موجودگيءَ ۾ اوهان پاڻ سوچي سگهو ٿا تہ اوپيرا ۾ ڇا وهيو واپريو هوندو.

اوپيرا شروع ٿيندي ئي پهرئين ڏيک ۾ ڏسون ٿا تہ غريب فنڪار

مارسيلو ۽ شاعر روڊولفو پنهنجو پاڻ ڪي ڪرسمس جي سانجهہ واري ٿڌ کان بچائڻ واسطي روڊولفو جي لکيل ناٽڪ جا صفحا ڦاڙي ٻاهہ ٿا دکائين. پوءِ فلسفي پڻ پنهنجو ڪتاب کڻي ٿو اچي ۽ ان جا صفحا بہ ڦاڙي آتشدان ۾ وجهڻ تي مجبور ٿو ٿئي. ان ريت اسين پروڙيون ٿا تہ جڏهن ملڪ تي عوام دشمن قوتن جو راڄ هجي تہ ناٽڪ، شاعري ۽ فلسفو سيڪجهہ باهہ ۾ ساڙيا ٿا وڃن.

آخر ۾ ڪجهہ ذڪر مادام بٽرفلاءِ جو جنهن ۾ وڏين عالمي طاقتن تي چٽر ڪيل آهي. امريڪي سامونڊي فوج جو هڪ آفيسر ناگاساڪيءَ جي جاپاني عورت سان وهان ٿو ڪري ۽ پوءِ پنهنجي ڳورهاري زال ڪي ڇڏي امريڪا موٽي ٿو وڃي. جڏهن ٻيهر موٽي ٿو تہ سندس جاپاني زال مان چاول پٽ ٽن ورهين جو ٿي چڪو آهي پر امريڪي آفيسر هن ڀيري پنهنجي امريڪي زال ڪي پڻ پاڻ سان گڏ ٿو آڻي، ان تي جاپاني عورت جي پيڙا ڏسڻ وٽان آهي.

ساڳي ريت جي ڪهاڻيءَ تي ويٽنام واري جنگ جي پسمنظر ۾ هڪ ناٽڪ "مس سائيگان" پڻ لکيو ويو هو. اهڙي ئي موضوع تي هاليووڊ ۾ 1993 ۾ هڪ فلم پڻ ٺهي هئي. "Heaven and Earth" (بهشت ۽ ڌرتي) جنهن جو هدائتڪار اوليو راسٽون هو.

هتي بہ اوهان ڪي پاڪستان سان هڪجهڙائپ نظر ايندي. جتي دهشتگرد پئدا ڪندڙ پيءُ واپس موٽي ٿو وڃي. ماءُ ٻار ٿي نپائي ۽ عذاب ٿي سهي ۽ آخرڪار آپگهات تي ٿي رسي.

اِهو اسانجو ڀاڳ آهي تہ ڪراچي، لاهور، فيصل آباد جهڙن شهرن ۾ هڪ بہ اوپيرا هائوس ناهي جتي اهڙيون فن پريون پيشڪشون ڏيکاري سگهجن. اسان پنهنجي نسل کي فن، ثقافت ۽ تاريخ کان بنهہ پريرو رکيو آهي. مُني صديءَ کان اسين هٿيار ۽ بارود ٺاهي رهيا آهيون. جنگي سورمن جا گيت جوڙي رهيا آهيون ۽ جنگ جا نغارا پيا وڄايون. شايد انڪري ئي اسان ۾ ڪو فرانڪو زيفيريلي ناهي.

گريش ڪرناڊ، ٽيپو ۽ تغلق

انور سجاد جي مرتئي ڪان فقط هڪ هفتو پوءِ جون 2019 ۾ ننڍي ڪنڊ جو هڪ ٻيو وڏو اداڪار، هدائتڪار، ناٽڪ نويس ۽ عوامي دانشور گريش ڪرناڊ ايڪاسي ورهين جي ڄمار ۾ هينگالورو (بنگلور) ڪرناٽڪ ۾ گذاري ويو.

جيتوٽيڪ انور سجاد ۽ گرنيش ڪرناڊ ۾ انيڪ تخليقي صلاحيتون هيون پر ٻنهي کي پنهنجي پنهنجي ملڪ ۾ جنهن سماجي ۽ سياسي ردعمل جو منهن ڏسڻو پيو، سو بنهه مختلف هو. هونئن ته ٻئي پنهنجي معاشرن جي لاڳو رسمن، رواجن ۽ قدرن تي انتهائي تنقيدي نظر رکندڙ هئا پر ڪين جيڪا سماجي پذيرائي ۽ آزادي ملي سا ٻنهي ملڪن ۾ هڪجهڙي نه هئي.

انور سجاد کي علامتي لکڻين ذريعي آپيشاهاڻي دورن ۾ پنهنجو تخليقي مواد لکڻو پيو، خاص طور تي فوجي راڄن ۾ هُن رومال ۾ ويڙهي ڳالهيون ڪيون پر پوءِ به اُهي ايتريون چٽيون هيون جو کيس جنرل ضيا جي بدترين آمريت ۾ ڪيترائي ڀيرا قيد ڀوڳڻو پيو.

هئڻ ته اِهو گهربو هو جو انور سجاد کي عوامي ڪاڄن ۾ گهرايو وڃي ها ۽ کيس ڪنهن اعليٰ تعليمي اداري ۾ پروفيسر بڻايو وڃي ها پر ايئن نه ٿيو. فوجي آپيشاهيءَ خلاف سندس سياءُ ۽ فوج جي سياست ۾ مداخلت کيس نٽي

آئڙي ۽ هو انجو چٽن لفظن ۾ اظهار پڻ ڪندو رهيو. پنهنجي اهڙن ئي ترقي پسند ويچارن سبب هو رياستي ادارن جي نظر ۾ هڪ اٽوٽندڙ شخص بڻجي ويو، انهيءَ ڪري آخري ڏينهن ۾ کيس شديد مالي تنگيءَ جو منهن ڏسڻو پيو ۽ هو پنهنجي دوادرمل لاءِ پڻ مالي امداد جي منٿ ميڙ ڪندو رهيو.

گريش ڪرناڊ پڻ ساڳئي لڏي جو ماڻهو ۽ روائت پسنديءَ جو شديد مخالف هو. جڏهن ڪيترائي هندستاني وي ايس نئپال کي نوبل انعام ملڻ تي جهومريون هڻي رهيا هئا ته ان وقت به گريش ڪرناڊ سندس مسلم دشمنيءَ تي چوهه چندي رهيو هو. ساڳي ريت ڪرناڊ جو چوڻ هو ته رابندرناٿ ٽئگور شاعر ته ڀلو هو پر ناٽڪ نويس نه، پر پوءِ به کيس پنهنجي ملڪ ۾ وڏو مان مليو ۽ کيس ادبي، سماجي ۽ سياسي ڌرين وٽ وڏي قدر جي نظر سان ڏٺو ويندو هو. ڪرناڊ جي مرتئي تي حڪومت سرڪاري اعزاز سان سندس آخري رسمون ڪرڻ جي آڇ ڪئي جيڪا سندس پونيئرن قبولڻ کان نابري واري.

منهنجو گريش ڪرناڊ سان تعارف سندس فلم "منٿن" ذريعي ٿيو جيڪا نهي ته 1976 ۾ پر پاڪستان ۾ 1980 واري ڏهاڪي جي شروعاتي سالن ۾ پهتي. انهيءَ فلم جو هدائتڪار شيام بينيگال هو ۽ انجا ڊائلاگ ڪيفي اعظميءَ لکيا هئا جڏهن ته اسڪرين پلي وجي ٽنڊولڪر جو هو جيڪو پاڻ به هڪ وڏو ناٽڪ نويس ۽ مضمون نگار هو.

اصل ۾ گريش ڪرناڊ، وجي ٽنڊولڪر ۽ بادل سرڪار جو هڪ ٽڪنڊو هو جيڪي ويهين صديءَ جي پوئين اڌ ۾ وڏن ناٽڪ نويسن طور اُڀريا. هو ٽئي ڀارت ۾ لاڳو رسمن ۽ رواجن جا مخالف هئا ۽ رياستي ڏاڍڏمر تي ڪنهن ڊپ ڊاءُ ڪانسواءِ لکندا هئا. ٽنهي ڀارتيا جنتا پارٽيءَ جي کلئي عام مخالفت ڪئي ۽ انجي متڀيد تي ٻڌل سياست کي واڪو ڪيائون. هنن ٽنهي هندوتوا خلاف ويڙهه وڙهي ۽ انڪري ڪيترائي ڀيرا هندوتوا جي بنياد پرست پيروڪارن جي ڏاڍ ڏمر جو نشانو بڻيا.

ڪرناڊ منٿن ۾ ڪم ڪرڻ کان اڳيئي پنهنجو پاڻ کي انگريزي ۽ ڪرناٽڪ جي ٻولي ڪنڙا جي نامياري ناٽڪ نويس طور مڃرائي چڪو هو. هُن فقط پنجويهن ورهين جي ڄمار ۾ ئي شاندار ناٽڪ "تغلق" تخليق ڪيو هو. اِهو ناٽڪ چوڏهين صديءَ جي هڪ مسلمان بادشاهه محمد بن تغلق جي

حياتيءَ بابت هو جنهن کي چريو بادشاهه سڏيو ٿو وڃي. جيڪڏهن اوهين يوٽيوب تي موجود اِهو ناٽڪ ڏسندا ته ان ۾ هاڻوڪي دور جون ڪيتريون ئي هڪجهڙايون نظر اينديون. ڪرناڊ اِهو ناٽڪ لکڻ ۾ تمام گهڻي عرق ريزيءَ کان ڪم ورتو ۽ عميق تحقيق ڪانپوءِ اهو لکيائين. انهيءَ ناٽڪ جا گهڻي ڀاڱي ڪردار افسانوي نه پر حقيقي آهن.

ادب ۾ ته اسانکي اهڙا ڪيترائي ڪردار ملي ويندا آهن جهڙوڪ ڊان ڪيوٽي ۽ حاجي بغلول، جيڪي پنهنجو پاڻ ۾ ايڏو ته مگن هوندا آهن جو ڪين پنهنجون خاميون نظر ئي نه اينديون آهن، پر تاريخ ۾ پڻ اهڙا ڪيترائي ماڻهو آيا آهن جيڪي ڪنهن نه ڪنهن ريت اقتدار تي قابض ٿي ويندا آهن، جهڙوڪ روم جو شهنشاهه نيرو، هندستان جو باشاهه محمد بن تغلق، انگلستان جو بادشاهه جارج ٽيون، جرمنيءَ جو چانسلر هٽلر، اٽليءَ جو فاشي آمر مسوليني، جڏهن ته اهڙا ڪيترائي اسانجي اڄوڪي دور ۾ پڻ موجود آهن. اهڙا حڪمران بيوقوفاڻيون حرڪتون ڪندا آهن ۽ چريون ڳالهيون ڪندا آهن. پنهنجا ڪچا پڪا ويچار ۽ فيصلا ماڻهن تي مڙهيندا آهن جن سان معاشرا تباهه ٿي ويندا آهن.

گريش ڪرناڊ يقيني طور تي تاريخ جي ٻن اهم آڳاٽن ماخذن جي انگريزي ترجمن کي ڦلوريو هوندو، جن وسيلي اسانکي تغلق تاريخ جو پتو ٿو پوي. هڪ ته ضياالدين برنيءَ جي تاريخ فيروزشاهي ۽ ٻيو ابنِ بطوطا جو سفرنامو. برنيءَ جي ڪتاب جو اڙدو ترجمو مون وٽ موجود آهي جيڪو سيد معين الحق جو ڪيل آهي ۽ اڙدو سائنس بورڊ ولاهور جو ڇپرايل آهي. انڪانسواءِ عليڳڙهه مسلم يونيورسٽيءَ جو ايشوري پرشاد جو لکيل History of Muslim Rule in India پڻ هڪ ڇڳيرڙو ڪتاب آهي جيڪو 1925 ۾ شايع ٿيو. انهن ڪتابن مان اسان کي پتو ٿو لڳي ته محمد بن تغلق علم جي ڪجهه شعبن ۾ ڀلو هو جڏهن ته ٻين شعبن ۾ سندس مهارت نالي ماتر به نه هئي مثال جي طور تي محمد بن تغلق مقرر ڏاڍو ڀلو هو پر ساڻس ڪنهن موضوع تي دليل ڀري ڳالهه ٻولهه ڪرڻ ممڪن نه هو. سندس هڪ شروعاتي انتظامي فيصلو هو ته ماڻهن تي محصولن ۾ اضافو ڪيو وڃي. ضياالدين برنيءَ جو چوڻ آهي ته، ”انهيءَ فيصلي ملڪ کي تباهيءَ جي ڪنڌيءَ تي آڻي ڇڏيو ۽

ماڻهو انتهائي غريب ٿي ويا.“

عام ضرورتن جي شين ۽ ڪاڌي پيتي جي جنسن تي محصول وڌي ويا ۽ اِهي ايتري سختيءَ سان وصول ڪيا ويا جو ڪيترائي واپاري ۽ هنرمند به غريب ٿي ويا. انهن محصولن جي شرح ڳاتي ٽوڙ هئي ۽ ماڻهن جي ايتري آمدني نه هئي جو انهن جو بار سهي سگهن. انڪري چوڌس غربت پکڙجڻ لڳي. ڪرناڊ پنهنجي ناٽڪ ۾ ان قسم جي فيصلن تي چوهه چنڊيا آهن ۽ محمد بن تغلق جي اقتدار پرستي ۽ آپيشاهاڻي فيصلن کي وائکو ڪيو اٿس جن مان عوام دشمنيءَ جي بو ٿي آئي. تغلق پنهنجي ساٿين جي راءِ کي ڪا اهميت نه ڏيندو هو ۽ سمورا فيصلا پنهنجي ليکي ڪندو هو مثال جي طور تي راڄڌاني دهليءَ کان منتقل ڪرڻ جو فيصلو ڪيائين ۽ هڪ نئين شهر دولت آباد مان حڪومت جو ڪاروهنوار هلائڻ لڳو. بادشاهه کي سگهوئي احساس ٿيو ته نئين راڄڌانيءَ مان ڪاروهنوار هلائي نٿو سگهجي سو ٻيهر دهلي موٽڻ جو حڪم جاري ڪيائين. جيتوڻيڪ سندس سمورا وعدا ۽ فيصلا واريءَ جو ڪوٽ ثابت ٿيا پر ڪڏهن به پنهنجي غلطين جو اعتراف نه ڪيائين.

گريش ڪرناڊ پنهنجي انهيءَ ناٽڪ ۾ اِهو به ڏيکاريو آهي ته تغلق پنهنجي ملڪ جي ڪرنسيءَ واري سرشتي کي پڻ تباهه ڪري ڇڏيو جنهن سبب ملڪي معيشت تي دٻاءُ پيو. انجي بدران جو ملڪي معيشت کي هٿي ڏجي ها ۽ صنعت ۽ واپار کي وڌائجي ها، سندس پاليسين ڪرنسيءَ کي بنهه تاراج ڪري ڇڏيو. هُن وڌ ڪان وڌ سڪا تيار ڪرڻ جو حڪم جاري ڪيو جنهن لاءِ سون ۽ چاندي هٿا ئي ڪونه. پوءِ هُن ٽامي، پتل ۽ ڪنجهيءَ جا سڪا جاري ڪيا، جنهن سبب بازار ۾ سڪن جي گهٽائي ٿي وئي ۽ مهانگائي وڌي وئي ۽ نتيجي طور عام واهپي جي شين ۽ زرعي جنسن جي ڪوٽ ٿي پئي.

تغلق پاڙيسرين سان ناتا نيڪ رکڻ بدران جنگي تيارين تي زور ڀريو ۽ مسلسل ٻين علائقن تي اڳرايون ڪندو رهيو، نتيجي طور سندس سلطنت ٽوڙ ڦوڙ جو شڪار بڻي. پنهنجي سموري اقتداري دور ۾ محمد بن تغلق ڪڏهن به پنهنجي غلطين جو اعتراف نه ڪيو ۽ نه ئي ماڻهن جي اهنجن جو ادراڪ ڪيائين. تغلق پنهنجي ذات تي ضرورت کان وڌيڪ اعتماد ۽ مهم جوئيءَ سان تباهي آڻي ڇڏي. مٿان وري تغلق کي گهمنڊ به گهڻو هو جنهن

سبب پنهنجي مخالفن کي ناس ڪرڻ ۾ جنبيل رهيو، جنهن ٻہ ساڻس اختلاف ٿي ڪيو تنهن جو ڏڻ-پچو رولي ٿي ڇڏيائين.

گريش ڪرناڊ جو هڪ ٻيو شاندار ناٽڪ”ٽيپو سلطان جاسپنا“ آهي. اِهو ناٽڪ مختلف نوعيت جو آهي جنهن ۾ حاڪم حقيقي طور تي پنهنجي عوام سان محبت ٿو ڪري ۽ سندن حالت بهتر بنائڻ ٿو چاهي. ڪيس ماڻهن جي پنيرائي پڻ حاصل آهي پر طاقت جا دلال ڪيس ناڪام ٿا بڻائين جن ۾ ايسٽ انڊيا ڪمپني اڳيري آهي. ڪمپنيءَ وٽ اعليٰ معيار جا هٿيار پنهوار آهن ۽ انجا ڪارندا سازشن ۾ پڙ آهن جنهن سان هو علائقي جي ٻين حاڪمن کي پنهنجي پاسي ٿا ڪن. مرانا ۽ نظام حيدرآباد اُهي سياسي طاقتون آهن جيڪي ڪمپنيءَ جو ساٿ ٿيون ڏين ۽ ٽيپو کي شڪست ٿي اچي. ميسور جو شينهن شهيد ٿو ٿئي، جنهن ڪانپوءِ ٻين حاڪمن جو وارو ٿو اچي. اُهي جن کي ڪمپنيءَ خلاف ويڙهہ ڪرڻ ڪپندي هئي سي پنهنجي عارضي لا ۽ ميسور جي شينهن سان مقابلي تي ٿا لهن ۽ سپني جو نقصان ٿو ٿئي.

گريش ڪرناڊ جي ناٽڪن تغلق ۽ ٽيپو جا سپنا ۾ اسانکي سماجي، سياسي ۽ معاشي سبق ٿا ملن. اِهي اهڙا تاريخي ناٽڪ آهن، جيڪي اڄ جي حالتن سان نهڪيءَ ٿا اچن.

گريش ڪرناڊ جون فلمون بہ شاندار هيون پر سندس ناٽڪ پنهنجو مٽ پاڻ هئا.

رشي ڪپور ۽ عرفان خان

عرفان خان ۽ رشي ڪپور ترتيبوار 29۽ 30 اپريل 2020 تي گذاري ويا. ڀارتي فلمي صنعت ۾ ڪم ڪرڻ کان اڳ ٻنهي جو ڪٽنبي پسمنظر هڪٻئي کان ٻنهہ مختلف هو. رشيءَ کي فن جي دنيا ۾ پنهنجي پيءُ ۽ ڏاڏي کان هڪ انتهائي ڏگهي ۽ قدر جوڳي وراثت ملي هئي، اِهو ڪٽنب رشيءَ جي فلمي دنيا ۾ اچڻ کان اڳ گذريل پنجاهہ کن سالن کان ڀارتي سينيما تي راڄ ڪري رهيو هو. ويهين صديءَ جي شروعات کان ئي رشي ڪپور جو ڏاڏو پرٿوي راج ٿيٽر ۽ خاموش فلمن جو وڏو اداڪار بڻجي چڪو هو. سندس ڀيٽ ۾ عرفان خان انهيءَ دنيا ۾ نئون نڪور هو، جنهن جا فلمي دنيا ۾ ڪي بہ ڪٽنبي لڳ لاڳاپا نہ هئا. عرفان خان وٽ رڳو اداڪاريءَ جي هڪ سند هئي ۽ هڪ اُدمو هو جيڪو ڪيس اداڪار بڻجڻ ڏانهن مائل ڪري رهيو هو. ڪيس فلمي دنيا ۾ پنهنجي واٽ پاڻ ٺاهڻي هئي ۽ ان لاءِ وٽس صلاحيت بہ هئي تہ مستقل مزاجي بہ.

عرفان خان کي پنهنجي پهرين مرڪزي ڪردار ادا ڪرڻ کان اڳ ڪو پندرهن ڪن ورهيہ وڏي جاکوڙ ڪرڻي پئي، پوءِ ايندڙ پندرهن ورهيہ سندس ڪردار نگاري ڏيهہ ۽ پرڏيهہ ۾ ڄاتي سُڃاتي وئي ۽ ڪيس وڏي پئماني تي پذيرائي پڻ ملي. اِها عرفان خان جي شاندار ڪارڪردگي ئي هئي جو هو ڪنهن وڏي فلمي ستاري بدران هڪ با صلاحيت اداڪار طور ڄاتو سڃاتو ٿي ويو.

رشي ڪپور پهرين ڏينهن کان هڪ فلمي ستاري جيان اُڀريو، اداڪاري سندس رت ۾ شامل هئي ۽ هو پنهنجي بزرگن جي سنواريل واٽ تي ڊوڙندو اڳتي وڌيو. شروعات کان ئي فلمي اخبارون ۽ رسالا رشي ڪپور جا پيڇي هئا ۽ ڪيس ڪپور گهراڻي جو ايندڙ جرڪندڙ ستارو سڏي رهيا هئا. هڪ اهڙو ستارو جنهن ۾ پوين ستارن کي ڪومائڻ جي صلاحيت هئي. سندس پيءُ راجڪپور نہ رڳو رشيءَ جي پهرين فلم جو ڊائريڪٽر ۽ پروڊيوسر هو پر ڪيس پهريون مرڪزي ڪردار ڏيندڙ پڻ هو. راجڪپور ئي 1973 ۾ رشيءَ جي پهرين فلم ”بوبي“ لاءِ سڏسماءُ جي ادارن ۾ مهم هلائي هئي. ايڪويهن ورهين جي ڄمار ۾ ئي رشي دلين تي راڄ ڪندڙ فلمي ستارو بڻجي رهيو هو. خاص طور تي نوجوان ڏسندڙ ۽ فلمن جا شوقين سگهوئي رشي ڪپور جا ديوانا بڻجي ويا. اُن وقت عرفان خان جي ڄمار فقط ڇهہ ورهيہ هئي.

”بوبي“ هڪ سادي سودي پريم ڪهاڻي هئي جنهن ڪڙڪي توڙ اُپت ماڻي اهو کهڙي ريت ممڪن ٿيو تنهن لاءِ راجڪپور جي پوئين فلم ”ميرا نام جوڪر“ تي ڳالهائڻو پوندو جيڪا 1970 ۾ آئي. اِها فلم هڪ اهڙو داستان آهي جنهن ۾ ڪهاڻيڪار خواجہ احمد عباس ۽ فلمساز راجڪپور جون سموريون صلاحيتون ڪتب آنديون ويون پر ماڻهن انهيءَ فلم کي رد ڪري ڇڏيو. هو ان فلم جي عظمت کي سمجهي نہ سگهيا ۽ نہ ئي ان ۾ موجود پيغام کي ساراهي سگهيا.

خواجا احمد عباس پراڻو قلمڪار هو جنهن جي ترقي پسندي اٿموٿ هئي جڏهن تہ راجڪپور پنهنجي زندگيءَ جي بهترين فلم خواجا احمد عباس جي ڪهاڻيءَ تي ئي ناهڻ ٿي گهري. ٻنهي پنهنجي ڏسندڙن کي تفريح ۽ تعليم ٿي ڏيڻ چاهي جنهن ڪوشش ۾ ناڪام رهيا.

انهيءَ ريت خود معاشرو پنهنجي تخليقي فردن کي مجبور ڪندو آهي تہ هو پنهنجي صلاحيتن کي واپاري بنيادن تي وڪرو ڪرڻ تي مجبور ٿين. ”ميرا نام جوڪر“ ناهڻ ۾ ڇهہ سال لڳا هئا ۽ ان ۾ ڀارتي فلم صنعت جا وڏا نالا شامل هئا ۽ ان فلم تي وڏي رقم خرچ ٿي. انجي ناڪاميءَ ڪانپوءِ راجڪپور ۽ خواجا احمد عباس گوڏو ڪوڙي وينا ۽ هڪ گهٽ خرچ واري روائتي گنل پنل موضوع تي هڪ فلم ناهيائون. شاهوڪار ۽ غريب جي پريت جو پراڻو خيال استعمال ڪندي جهٽ پٽ ۾ فلم تيار ڪيائون. انهيءَ فلم ڪاميابيءَ جا ريڪارڊ قائم ڪيا ۽ 1970 واري ڏهاڪي جي ڪامياب ترين فلمن مان هڪ بڻي جنهن جو ريڪارڊ 1975 ۾ ”شعلے“ ٽوڙيو. انهيءَ فلم ۾ سورهن ورهين جي ڪومل اداڪار ڊمپل ڪپاڊيا هئي ۽ گول مٽول ڳاڙهو ڳٽو رشي ڪپور جن فلم ”بوبي“ ذريعي راجڪپور جي پوين سمورن نقصانن جي ڀرپائي ڪئي.

1970واري ڏهاڪي دوران ڪراچيءَ ۾ رهندي ليڪ اسڪولي شاگرد هو ۽ ايندي ويندي بسن ۽ هوٽلن ۾ فلم بوبيءَ جا گانا ٻڌندو ”جھوٹ بولے کوا کاٹے“ ”ہم تم اک کمرے میں بند ہوں“ ”میں شاعر تو نہیں“ ۽ ”مجھے کچھ کہنا ہے“ جهڙا گيت آنند بخشيءَ جا لکيل هئا جڏهن تہ سنگيت لڪشمي ڪانت پياري لال جي هئي. اِهي گيت نوجوانن کي پنهنجي جادو ۾ وڪوڙي ويندا هئا. اسانجي گهر پهريون ٽيپ ريڪارڊ 1976 ۾ آيو ۽ اسين آڊيو ڪيسٽن تي اِهي گانا ٻڌڻ لڳاسين.

انهيءَ فلم لاءِ راجڪپور ڊمپل کي نيتو سنگهہ تي ترجيع ڏني. نيتو سنگهہ تن ڏينهن ۾ پندرهن ورهين جي هئي ۽ اڳتي هلي رشي ڪپور سان پرڻي. اڳتي هلي ڊمپل ڪپاڊيا حيرت انگيز طور تي انهيءَ دور جي سپ کان وڏي سپر اسٽار راجيش کنا سان وهان ڪيو جيڪو ڊمپل کان ڄمار ۾ ٻيڻ تي هو. شاديءَ ڪانپوءِ ڊمپل پنهنجو امڪاني طور تي شاندار فلمي ڪيريئر ايندڙ پندرهن سالن لاءِ قربان ڪري ڇڏيو ۽ تنهن ڪانپوءِ مڙس کان طلاق وٺي ٻيهر فلمن ۾ آئي پر اوستائين سندس جواني لنگهي چڪي هئي.

فلم ”بوبي“ ۾ ڊمپل ۽ رشي ڪپور کي بهترين اداڪاريءَ جا فلم فيئر ايوارڊ مليا پر اڳتي هلي رشيءَ اعتراف ڪيو تہ انهيءَ ايوارڊ لاءِ ڪجهہ

رشوت ڏني وئي هئي. ياد رهي تہ سندس مقابلي ۾ ”زنجير“ فلم لاءِ اميتاڀ بچن هو.

انڪانپوءِ رشي ڪپور ڪجهہ ڪامياب فلمن۾ ڪم ڪيو ۽ ان دوران 1976 ۾ رنجيتا ڪور سان سندس هڪ ڪامياب فلم ”ليليٰ مجنون“ آئي. انهيءَ فلم جي ڪامياب ٿيڻ ۾ رشي ڪپور سان گڏ نئين اداڪارا رنجيتا ڪور جو پڻ هٿ آهي. انهيءَ فلم جا شاندار ڊائلاگ ابرار علويءَ لکيا هئا جيڪو ان کان اڳ گرودت لاءِ فلم ”پياسا“ جهڙي شاندار فلم لکي چڪو هو، جڏهن تہ 1962 ۾ هڪ ٻئي شاهڪار فلم ”صاحب، بي بي اور غلام“ جا ڊائيلاگ لکي ۽ هدائتڪاري ڪري چڪو هو، جيتوڻيڪ انهيءَ فلم جي فلمساز گرودت انهيءَ جي هدائتڪاريءَ ۾ پڻ هٿ ونڊايو هو.

”صاحب، بي بي اور غلام“ ۾ گرودت ۽ مينا ڪماريءَ کي بهترين اداڪاري، جڏهن تہ ابرار علويءَ کي بهترين هدائتڪاريءَ جا فلم فيئر ايوارڊ مليا. فلم ”ليليٰ مجنون“ ۾ آخرڪار رشي ڪپور هڪ بهترين اداڪار طور پاڻ مڃرايو ۽ سندس شهرت ڀارت کان اُڪري پرڏيهہ تائين وڃي پهتي ۽ خاص طور تي سوويت يونين ۽ انجي وچ ايشيا وارين رياستن ۾ سندس فلمون تمام گهڻيون مقبول ٿيون. ياد رهي تہ وچ ايشيا ۾ نظام گنجويءَ جي مثنوعي ليليٰ مجنون ڪلاسيڪل ادب جو حصو آهي چاڪاڻ جو گنجوي اُتان جي شهر گنج جو رهواسي هو جيڪو هن وقت آذربائيجان جو حصو آهي. نظام گنجوي ٻارهين صدي عيسويءَ کان اُتان جي هر گهر ۽ ڪٽنب ۾ پڙهيو ٿو وڃي، انڪري اُتي رشي ڪپور جي فلم ”ليليٰ مجنون“ انتهائي ڪامياب ٿي.

انڪانپوءِ رشي ڪپور جي حصي ۾ ڪيتريون ئي فلاپ فلمون آيون. اِها صورتحال 1977 ۾ تبديل ٿي جڏهن فلم ”امر اڪبر انتهوني“ ۽ ”ڪڀي ڪڀي“ ۾ مرڪزي ڪردار ادا ڪيائين. جيتوڻيڪ انهن فلمن ۾ اميتاڀ بچن، ششي ڪپور ۽ ونود کنا جي موجودگيءَ ۾ رشي ڪپور ڪو خاص ٻوٽو ٻاري نہ سگهيو پر پوءِ بہ اِهي فلمون وڏي پئماني تي ڪامياب رهيون. ٻيهر سندس فلاپ فلمن جو سلسلو شروع ٿيو جيڪو 1979 جي ڪامياب فلم ”سرگم“ تي ٽُٽو جنهن جو گيت ”ڈفلی والے ڈفلی بجا“ گهٽين ۽ گامن ۾ گونجندو رهيو.

1980 ۾ فلم ”قرض“ هڪڀيرو ٻيهر رشي ڪپور کي فن جي بلنديءَ

تي پهچايو، جنهن ڪانپوءِ اميتاڀ بچن ۽ شتروگهن سنها سان سندس فلم ”نصيب“ انتهائي ڪامياب ٿي، 1980 واري ڏهاڪي ۾ رشي ڪپور درجن کن فلمن ۾ آيو ۽ ڪروڙين ڏسندڙن جو من موهيائين پر انهيءَ دوران سندس ٻن فلمن کي غير معمولي ليکي سگهجي ٿو. 1982 ۾ ”پريم روگ“ جنهن ۾ پدمني ڪولهاپوري ۽ شمي ڪپور ساڻس گڏ هئا ۽ 1988 جي فلم ”ايک چادر ميلي سي“ جنهن ۾ هيما مالني ۽ پونم ڍلون بہ هيون. ٻنهي فلمن ۾ اهم سماجي مسئلن ۽ منع ٿيل موضوعن کي سامهون آندو ويو هو. ”ايک چادر ميلي سي“ راجندر سنگهہ بيديءَ جي ساڳي سري هيٺ ناول تان ورتل هئي. فلم جي ڪهاڻي ڳوناٽي پنجاب جي هڪ سک گهراڻي جي چوڌاري ٿي ڦري جنهن ۾ رشي ڪپور ننڍي ڀاءُ جو شاندار ڪردار ادا ڪيو آهي جنهن جو پنهنجي وڏي ڀاءُ جي قتل ڪانپوءِ زبردستي ڀاڄائيءَ سان وهان ڪرايو ٿو وڃي. انهيءَ فلم ۾ فني صلاحيتن جو استعمال ڪيو ويو آهي ۽ نتيجي طور فلم کي تمام گهڻي پذيرائي ملي.

1990 واري ڏهاڪي ۾ رشي ڪپور جي فلمن جي فهرست وڌندي وئي پر رڳو هڪ فلم اهڙي آهي جيڪا ياد رکي ويندي. 1993 ۾ نهندڙ فلم ”دامني“ جيتوڻيڪ ان فلم ۾ اداڪارا مينا ڪشي ڇانيل رهي پر ان ۾ رشي ڪپور جي اداڪاري بہ شاندار هئي.

انڪانپوءِ وارن پنجويهن سالن ۾ رشي ڪپور گهڻي ڀاڱي مزاحيا فلمن ۾ ڪم ڪيو جن ڏسندڙن کان ٺهڪ تہ ڏياريا پر شايد انهن مان ڪا بہ فلم يادگار ليکي نہ سگهجي جنهن ۾ سندس اٿوسندڙ اداڪاري هجي. پوءِ بہ ستهٺ ورهين جي ڄمار ۾ 2020 ۾ گذاري وڃڻ تائين رشي ڪپور انتهائي خوش باش رهيو.

آخري ورهين ۾ هو ٽوئيٽر تي پڻ تمام گهڻو سرگرم هو ۽ ان تي پاڪستان-هندستان جي بهتر ناتن ۽ امن بابت پنهنجن ويچارن جو چٽو پٽو اظهار ڪندو رهيو. سندس خواهش هئي تہ هو پشاور ۾ پنهنجو اباڻو گهر ۽ علائقو ڏسڻ اچي. هو هر قسم جي نسلي، ٻوليوار ۽ مذهبي مت ڀيد کان مٿيرو هو، وٽس سمورن مذهبن جو احترام هو. هو انتهائي پاٻوهہ سان پنهنجي مسلمان دوستن جو ذڪر ڪندو هو جن مان خواجا احمد عباس ۽ يوسف خان

(دليپ ڪمار) سان سندس پيءُ راجڪپور جي سنگت جو خاص حوالو هو. جيڪڏهن ڪو مونکان رشي ڪپور جي پلوڙ فلمن بابت پڇندو ته ڪيس سندس فلمن ”دامني“ ، ”ايڪ چادر ميلي سي“ ۽ ”پريم روگ“ ضرور ڏسڻ جي صلاح ڏيندس.

منهنجي خيال ۾ رشي ڪپور جيڪڏهن ٿورڙو سوچي سمجهي پنهنجي فلمن جي چونڊ ڪري ها ته جيڪر تمام پليون فلمون ڏئي سگهي ها، پر سندس دور ۾ اميتاڀ بچن ۽ ششي ڪپور جهڙا فنڪار ڇانيل هئا سو رشي ڪپور ڪامياب ته ٿئي ها پر اونچاين کي ڇهي نه سگهي ها ۽ شايد انڪري ئي پنهنجي ڪٽنب جي وڏڙن جي ڇانوري ۾ هلندو رهيو.

هتي اِهو سوال اُٿاري سگهجي ٿو ته آءٌ سٺي ۽ خراب فلم ۾ فرق ڪهڙي ريت ٿو ڪريان. منهنجي وصف اِها آهي ته جيڪڏهن ڪا فلم اوهانکي جڪڙي رکي ۽ اوهين ڪن پل لاءِ به ڌيان هٽائڻ ڪانسواءِ اِها سڄي فلم ڏسو ته اِها چڱي فلم آهي، جنهن ڪانپوءِ اوهانکي ڪو پڇتاءُ نه ٿئي ته اوهانجو وقت ضائع ٿيو. جيڪڏهن اوهانکي اِها فلم ٻيهر ڏسڻ جي خواهش آهي ته اِها تمام گهڻي سٺي فلم آهي ۽ جيڪڏهن ڪا فلم هر هر ڏسڻ چاهيو ته انکي بهترين فلمن ۾ ڳڻي سگهجي ٿو. اهوئي طريقو آئون سمورن فني ڪيترن تي لاڳو ڪندو آهيان جيڪڏهن ڪو ناول يا افسانو هڪيبرو دلچسپيءَ سان پڙهي پورو ڪريو ۽ ڪو پڇتاءُ نه ٿئي ته اِهو سٺو ناول يا افسانو آهي، جيڪڏهن انکيءَ ٻيهر پڙهڻ چاهيو ته اِهو تمام سٺو ۽ جيڪڏهن هرهر پڙهڻ چاهيو ته بهترين يا شاندار ۽ شاهڪار هوندو.

پر ڳالهه ايتري سادڙي به ناهي. ڪو به سٺو فن پارو مقامي طور تي ڄاتو سُڃاتو ويندو آهي، ڪنهن چڱي فن پاري کي سڄي خطي يا ڪيترن ئي ملڪن ۾ پذيرائي ملندي آهي، جڏهن ته شاندار يا شاهڪار فن پارو حدن جي قيد کان آزاد هوندو آهي ۽ آفاقي طور تي ساراهيو ويندو آهي پوءِ وقت جو سفر پڻ اڳي ويندو آهي، چاڪاڻ جو شاهڪار فن پارو وقت جي قيد کان پڻ آجو ٿي ويندو آهي ۽ نسلن ۽ صدين تائين باقي رهندو آهي. ان کي اُهي نقاد پڻ ساراهيندا آهن جيڪي ڪيترين ئي صدين دوران تخليق ڪيل فن پارا ڏسي چڪا هوندا آهن.

جيڪڏهن اِهو فارمولو رشي ڪپور ۽ عرفان خان تي لاڳو ڪنداسين ته پتو لڳندو ته رشي ڪپور پنجاهه کان به وڌيڪ سال ڪم ڪرڻ ۽ ڏيڍ سئو کان وڌيڪ ڪردار ادا ڪرڻ جي باوجود ڪو درجن ڪن چڱيون فلمون ڏئي سهگيو جيڪي سندس آڌار تي بيٺل هجن ۽ هو ڪجهه ئي شاهڪار ڏئي سگهيو جن کي هر هر ڏسڻ تي من ٿيندو هجي.

رشي ڪپور جي ڀيٽ ۾ عرفان خان وڌيڪ بهتر ڪردار تخليق ڪيا ۽ سي به نسبتاً ٿورڙي عرصي ۾. عرفان خان کي پنهنجي واٽ پنهنجي ئي رت ۽ پگهر سان جوڙڻي پئي چاڪاڻ جو سندس ڪٽنبي پسمنظر مختلف هو ۽ وٽس رشي ڪپور جيترا وسيلا به نه هئا. ڪيس پنهنجو وڏو ڪردار حاصل ڪرڻ کان اڳ گهٽ ۾ گهٽ پندرهن سال ڪشالا ڪڍڻا پيا. آخرڪار هُن پنهنجو پاڻ کي هڪ متاثر ڪندڙ اداڪار ثابت ڪيو.

سندس شاهڪار ڪردار چوڏس مقبول ٿيا ۽ نقادن جو ڌيان ڇڪرايائون. سندس ڪيترين فلمون هر هر ڏسڻ تي من ٿئي ٿو. جيڪڏهن رشي ڪپور وڏو فلمي ستارو هو ته عرفان هڪ مهان ڪلاڪار. جيتوڻيڪ سندس فلمون واپاري لحاظ کان گهڻيون ڪامياب نه ٿيون جيترين رشي ڪپور جون هيون پر اها فن جي دنيا ۾ ڪا وڏي ڳالهه ناهي، عرفان جي ڪاتي ۾ ”بوبي“ يا ”ليليٰ مجنون“ جهڙي ڪا فلم نه آئي چاڪاڻ جو سندس ڪردار نگاري بنهه مختلف هئي ۽ فن جي ٻين پئمانن تي پوري ٿي لٿي جيڪي گهڻي ڀاڱي واپاري نوعيت جا هئا.

عرفان رشي کان پندرهن ورهيه ننڍو هو ۽ جڏهن رشي پنجاهه کان وڌيڪ فلمن ۾ ڪم ڪري چڪو هو ته اُن وقت 1980 واري ڏهاڪي جي وچ ڌاري عرفان اڃان نيشنل اسڪول آف ڊراما جو شاگرد هو. شايد فلمن جي وڏي تعداد پڻ رشيءَ کي ڪو وڏو شاهڪار تخليق ڪرڻ نه ڏنو. ٽي وي ناٽڪ ”شريڪانت“ عرفان لاءِ پهريون وڏو ڪردار هو. جيڪڏهن اوهانجي بنگالي ادب ۾ ڪا دلچسپي آهي ۽ ”ديوداس“ جي ليکڪ شرت چندر چيٽرجيءَ جو هڪ وڌيڪ شاهڪار ڏسڻ چاهيو ٿا ته انٽرنيٽ تي موجود شريڪانت ضرور ڏسو.

اداڪاريءَ واري تعليم مڪمل ڪرڻ ڪانپوءِ عرفان کي ميرا نائر جي

فلم ”سلام بمبئي“ ۾ ڪردار مليو پر ميرا نائر ڪائنس گهڻو متاثر نه ٿي ۽ سندس ڪردار جو دورانيو گهٽائي ڇڏيائين، جيڪو هاڻ نه هئڻ جيترو ٿي ويو هو.

انڪانپوءِ عرفان خان ٽي وي ناٽڪن ۾ ايندو رهيو جنهن دوران هُن علي سردار جعفريءَ جي لکيل هڪ ٽي وي ناٽڪ ۾ ناميارين ترقي پسند شاعر مخدوم محي الدين جو ڪردار پڻ ڪيو. اصل ۾ علي سردار جعفريءَ 1990 واري ڏهاڪي جي شروعات ۾ اڙدو جي ناميارن شاعرن تي ”دور درشن“ لاءِ ڪيترائي ناٽڪ لکيا هئا پر اها سيريل ڪو خاص متاثر ڪندڙ نه هئي ۽ انجي پيشڪش پڻ چڱي نه هئي. ايندڙ ڏهاڪو ڪن سالن تائين عرفان خان ٽي ويءَ تي ئي رهيو ۽ فلمن ۾ ڪو ذڪر جوڳو ڪردار حاصل ڪري نه سگهيو. هندستاني هدائتڪارن ڪيس اوڏي مهل سنجيدگيءَ سان ورتو جڏهن لنڊن ۾ رهندڙ هڪ هدائتڪار آصف ڪپاڊيا ڪيس پنهنجي فلم The Warrior (جنگجو) ۾ ڪم ڏنو. انهيءَ فلم کي بهترين فلم جو بافتا ايوارڊ مليو ۽ عرفان خان جو ڳاٽيتو وڏن اداڪارن ۾ ٿيڻ لڳو.

سندس ايندڙ وڏي فلم ”حاصل“ هئي جيڪا 2003 ۾ آئي. اِها شاگرد سياست بابت هڪ وچولي درجي واري فلم هئي پر ان ۾ عرفان خان جي شاندار اداڪاريءَ تي ڪيس پهريون فلم فيئر ايوارڊ مليو. هاڻ هو پنهنجي جاءِ جوڙي رهيو هو. انڪانپوءِ ميرا نائر ساڻس ٿيل زيادتيءَ جو ازالو ان ريت ڪيو جو هُن پنهنجي فلم The Namesake ۾ عرفان خان کي مرڪزي ڪردار ڏنو. اِها فلم جهمپا لاهريءَ جي ناول تي ٻڌل هئي ۽ انکي ڪيترائي عالمي ايوارڊ پڻ مليا. اداڪارا تبو ان فلم ۾ شاندار اداڪاري ڪئي.

2007 ۾ عرفان خان جون ٻه وڏيڪ فلمون ”لائف ان ميٽرو“ ۽ ”اي مائيٽي هارٽ“ سامهون آيون. اِهي ٻئي فلمون انيڪ ڀيرا ڏسي سگهجن ٿيون، خاص طور تي ”لائف ان ميٽرو“ انتهائي شاندار فلم آهي. ”اي مائيٽي هارٽ“ ۾ عرفان خان اينجيلا جوليءَ جي سامهون پلو ڪم ڪيو آهي. 2008 ۾ هدائتڪار ڊيني بوائل جي فلم ”سلم ڊاگ ملينئر“ آئي جنهن آسڪر ايوارڊ پڻ حاصل ڪيا. اِها فلم وڪاس سوروپ جي ناول تي ٻڌل هئي جنهن عرفان خان کي ڏيهان ڏيهه مشهور ڪري ڇڏيو.

ان کانپوءِ 2009 ۾ ”بلو“ آئي جيڪا هلڪي ڦلڪي مزاح واري فلم هئي، جنهن ۾ عرفان خان بلو نالي هڪ حجم جو ڪردار ادا ڪيو آهي جيڪو شاهه رخ خان جو دوست هئڻ جو دعويدار آهي. اِها فلم هڪيرو ڏسي سگهجي ٿي.

انڪانپوءِ 2012 ۾ عرفان خان ٻه پلا ڪردار ادا ڪيا هڪ ”پان سنگهه طومار“ ۾ ۽ ٻيو آسڪر ايوارڊ يافته ”لائف آف پائي“. ”پان سنگهه طومار“ يقيناً هڪ شاهڪار فلم هئي جيڪا ڪيترائي ڀيرا ڏسي سگهجي ٿي. اِها هڪ اهڙي رانديگر جو سحر انگيز داستان آهي جنهن پنهنجي ملڪ پارت لاءِ ڪيترائي عالمي بلا کٽيا پر جنهن کي پنهنجي ئي ملڪ ۾ ڌڪار ۽ مت پيد جو منهن ڏسڻو پيو. جڏهن واپس پنهنجي ڳوٺ ٿو موٽي ته سندس ڀنيءَ تي سندس مٽ مائٽ قبضو ڪري ڇڏيو آهي. هڪ ڳالهه ٻڌائڻ جهڙي آهي ته پوليس بدعنوانيءَ سبب ڪو ٻوٽو نٿي ٻاري. سندس چتر تو اُڏائجي ۽ ڪجهه سال اڳ تائين ملڪ جو اهو وڏو رانديگر پنهنجو پاٽڪي اوچتو ئي اوچتو اڪيلو ٿو پائي. پنهنجي ماءُ جي قتل کانپوءِ هو ڌاڙيل ٿو بڻجي ۽ پنهنجا پلاند ٿو چڪائي. انهيءَ فلم ۾ شاندار اداڪاريءَ تي عرفان خان کي ٻيو فلم فيئر ايوارڊ ڏنو ويو.

2013 ۾ فلم ”لنچ باڪس“، 2014 ۾ فلم ”حيدر“ 2015ع ”پيڪو“ ۽ 2017 ۾ فلم ”ہندی میڈم“ ڪاميابين جا سندس لاءِ نوان دڳ کوليا. لنچ باڪس انتهائي متاثر ڪندڙ فلم هئي جنهن کي ڪيترائي ڏيهي ۽ پرڏيهي ايوارڊ پڻ مليا ”حيدر“ ڪشمير بابت هئي جنهن ۾ آزاديءَ واري جدوجهد کي بهتر انداز ۾ پيش ڪيو ويو هو.

فلم ”پيڪو“ هڪ اهڙي بزرگ شخص بابت آهي جيڪو پنهنجي ڏيءَ لاءِ انتهائي پريشان آهي جيتوڻيڪ هوءَ سندس تمام گهڻو خيال ٿي رکي. انهيءَ فلم ۾ عرفان خان اميتاڀ بچن جهڙي پلوڙ اداڪار آڏو ڀرپور ڪردار نڀايو آهي. فلم ”ہندی میڈم“ هيٺين وچولي طبقي بابت آهي جيڪو مٿين طبقي ۾ ته شامل ٿيڻ چاهي ٿو پر انگريزيءَ کان اٽڪاڻ آهي.

انهيءَ فلم ۾ پاڪستاني اداڪارا صبا قمر پڻ يادگار اداڪاري ڪئي آهي. عرفان جي زال واري ڪردار ۾ هوءَ پنهنجي مڙس کي لاڳيتو تنگ ڪندي ٿي رهي ته هو شاهوڪارن وارا ڍنگ اختيار ڪري. هندي ميڊيم فلم

ڪجهه وڏيڪ ڏگهي آهي ۽ آخري اڌ ڪلاڪ ۾ انتهائي بيزار ٿي ڪري پر عرفان ۽ صبا جي اداڪاري انکي دلچسپ بڻايو ٿيون رکن. اِها فلم هڪ ڀيرو ڏسي سگهجي ٿي. عرفان جي آخري فلم ”انگلش ميڊيم“ هئي، جڏهن هو ڪئنسر جهڙي موتمار مرض جو شڪار ٿي چڪو هو. هو فقط ٽيونجاهه ورهين جي ڄمار ۾ گذاري ويو. سندس آخري پيغام پڙهڻ وٽان آهي. هو لکي ٿو:

”آئون هڪ مختلف راند ۾ هئس. هڪ تيز رفتار ريل گاڏيءَ ۾ سفر پئي ڪيم. سپنا ڏسندو ۽ منصوبا جوڙيندو رهيس. منهنجون ڪي سڌون هيون، ڪجهه خواهشون هيون، جن ۾ غرق هئس. پوءِ اوچتو ڪنهن منهنجي ڪلهي تي هٿ رکيو، ڪنڌ ورائي ڏٺم ته ٽڪيٽ چيڪر هو، جنهن چيو ته ”تنهنجي منزل اچڻ واري آهي، سيگهه ڪري لهي وڃ.“ هاڻ آئون پريشان آهيان، ڪجهه به سمجهڻ کان قاصر آهيان ۽ چوان ٿو ته ”نه، نه منهنجي منزل اڃان نه آئي آهي“ پر پوءِ اوچتو پتو ٿو لڳي ته منهنجي منزل اچي چڪي آهي. ڪجهه ماڻهن سان اهو ئي ٿيندو آهي. انهيءَ اوچتي ڦاٽ مان لڳو ٿي ته اوهين سمنڊ ۾ ڪنهن ذرڙي جيان وهي رهيا آهيو، لهرون غيرمتوقع طور تي حرڪت ٿيون ڪن جن ڪي قابو هيٺ آڻڻ جي وڏي پتوڙ ٿا ڪريو پر انهيءَ گڙٻڙ وگهي اوهين هيسيل به آهيو ته صدمي ۾ پڻ. پوءِ گهٻرائجي ٿا وڃو. اسپتال جا ڦيرا ڪندي پنهنجي پٽ سان پٽڪو ٿا ته ”پنهنجو پاڻ کان واحد توقع اِها ٿو ڪريان ته انهيءَ گهوٽالي مان آئون ان حالت ۾ نه لنگهان. پنهنجا پير ٿو ڳولهيان. ڊپ ۽ گهٻراهٽ مون تي حاوي نه ٿيڻ گهرجي، جنهن ڪري منهنجي حالت رحم جوڳي ٿي وڃي. مونکي پنهنجو سڪون ۽ اطمينان ٻيهر واپس گهرجي. هيءُ ڊپ، دهشت ۽ پريشانيون جيڪي منهنجي ڳچيءَ ۾ ڪٽل آهن، تن کي ڏور ڦٽو ڪرڻ ٿو چاهيان.“

”جيڪو ٿيڻو هوندو سو ٿيندو“ ڪي سراسرا

Que Sera Sera (جيڪو ٿيڻو هوندو سو ٿيندو) ڊورس ڊي جو اُهو گيت آهي جنهن 1950 واري ڏهاڪي ۾ ڪروڙين دليون ڪٽي ورتيون ۽ جيڪو اڃان تائين سنگيت جي چاهيندڙن جي من تي اُڪريل آهي. ان کي الفرڊ هچڪاڪ پنهنجي شاهڪار فلم The Man Who knew Too Much ۾ شامل ڪيو ۽ جيڪو اداڪارا ۽ راڳي ڊورس ڊي پيش ڪيو.

ڊورس ڊي 2019 ۾ ستانوي ورهين جي ڄمار ۾ امريڪي شهر ڪيليفورنيا ۾ گذاري وئي. ڊورس ڊي جي سونهن ۽ موهيندڙ آواز ڪانسواءِ ميلو ڊيءَ ڪيس چارچنڊ لڳائي ڇڏيا. متان وري انجا ٻول ۽ انهن جي معنيٰ هن ليکڪ کي جڻ ته جادو ۾ وڪوڙي ڇڏيو.

ٽن ڌيئرن جو پيءُ هئڻ ڪري آئون انهن عورتن جي حياتي ۽ جدوجهد ۾ خاص دلچسپي رکندو آهيان جن انتهائي ڏکين حالتن هوندي به دنيا ۾ ڪاميابيءَ جا جهنڊا کوڙيا. هت ڪاميابيءَ مان مطلب رڳو شهرت يا دولت ڪمائڻ ئي ناهي پر اِها آهي ته ڪهڙي ريت لاڳاپيل عورت حادثن، ناڪامين ۽ ڏوکن دولابن جو مقابلو ڪندي

پنهنجو پاڻ کي معاشري ۾ اڳيري سطح تي آندو ۽ ٻين کان بهتر ۽ چڱي ڪارڪردگيءَ جو مظاهرو ڪيو.

ڊورس ڊي اهڙي ئي هڪ عورت هئي جنهن جو جنون گهاوَن سان چيريل به هو ۽ هوءَ نا انصافين جو شڪار پڻ ٿي پر هر پيري غير معمولي همت ۽ جرات جو مظاهرو ڪيائين ۽ چيائين، ”ڪي سراسرا“ يعني هاڻ پل جيڪو ٿيڻو هجي سو ٿئي. هُن جڏهن به پنهنجو پاڻ کي تباهيءَ جي ڪنڌيءَ تي ڏٺو ته پنهنجي عزم ۽ حوصلي سان پنهنجو پاڻ کي صدمي مان ڪڍيائين ۽ ان ريت ٽڪجي ٻيهي رهڻ بدران پنهنجو سفر جاري رکندي ۽ رڪاوٽون اورانگهيندي نين اوچاين تائين رسندي رهي.

پنهنجي حياتيءَ جا اسي ۽ نوي ورهيه پورا ٿيڻ تي به ڊورس ڊي پتوڙ جاري رکي ۽ جانورن جي حقن لاءِ قدر جوڳو ڪم ڪندي رهي. جانورن ۽ انسانن سان محبت سندس حياتيءَ جو مقصد رهيو. هُن خوشيون ورهائڻ تي چاهيون ۽ ٻين جي چهري تي پڪڙيل مُرڪ ڏسي ڪيس سرهائي ٿي ٿئي.

آخري ڄمار ۾ وٽس ڪيترائي پالتو جانور هئا، انڪري هوءَ ڪڏهن به اڪيلائپ يا بيزاريءَ جو شڪار نه ٿي. هُن ٽي شاديون ڪيون جيڪي خوشگوار ثابت نه ٿيون. ڪيس جسماني تشدد جو نشانو بڻايو ويو. ڪيس پنهنجي هڪ مڙس ۽ پٽ جي تدفين به ڪرڻي پئي. سندس زندگيءَ جي لاهين چاڙهين مان اُهي ماڻهو گهڻو ڪجهه پرائي سگهن ٿا جيڪي هڪ اڌ ناڪاميءَ تي نراس ٿي ويندا آهن.

ڊورس جي پالنا سندس ماءُ اڪيلي سر ڪئي جيڪا پاڻ مالي ڏکيائين جي ور چڙهيل هئي. ڊورس کي شروعات کانوني نرت جو شوق هو ۽ اسڪولي ڏينهن ۾ ڪيس نرت جي هڪ چٽا پيٽيءَ ۾ پنج سئو ڊالر انعام پڻ مليو هو. ڪيس پنهنجو آئيندو هاليووڊ ۾ نظر آيو، جيڏانهن منتقل ٿيڻ کان فقط هڪ رات اڳ سندس موٽر ڪار هڪ ريل حادثي ۾ تباهه ٿي وئي ۽ هوءَ پاڻ به شديد گهائل ٿي پئي. انهيءَ حادثي ۾ سندس ٽنگ جهُري پئي جنهن سبب نرتڪي بڻجڻ وارو سندس سپنو پڻ جهُري پيو. سندس جاءِ تي ڪو ٻيو هجي ها ته شڪست تسليم ڪري ڇڏي ها پر هُن چيو، ”ڪي سراسرا“ يعني هاڻ جيڪي ٿيڻو هوندو سو ٿيندو ۽ ڪيس انهيءَ زيان کي پوئتي ڇڏي اڳتي

وک وڌائڻي پوندي.

سندس نئين مصروفيت ڳائڻ هئي جنهن لاءِ ڍڳهي رياض جي ضرورت هئي. هُن انهيءَ لاءِ شاگردي وٺي رياض ڪرڻ شروع ڪيو. تربيت جي نتيجي ۾ سندس آواز جيئن پوءِ تيئن بهتر ٿيندو رهيو. هوءَ ڪنهن تراشيل هيري کان اڳتي وڌي چمڪندڙ الماس بڻجي وئي. هُن بار ۾ ڳايو ۽ ساموندي ڪناري تي پنهنجي فن جو مظاهرو ڪيو. تعليمي ادارن ۾ گيت ڳاتا ۽ تفريحي ماڳن تي پنهنجي آواز جو جادو جاڳايو. انڪانپوءِ هڪ گهمندڙ ڦرندڙ بينڊ ۾ شامل ٿي وئي. ڪيس پنهنجي هڪ ساٿي سنگيتڪار سان نينهن ٿيو ۽ ايڪويهن ورهين جي ڄمار ۾ وهان ڪيائين ته پتو لڳس ته سندس مڙس تشدد تي هرڪيل ٿو رهي جيڪو ڪيس مارڪٽ ڪرڻ لڳو. شاديءَ جي ٻن سالن اندر ئي پنهنجي ٽج ڏائيندڙ پٽ سوڌو طلاق ورتائين.

چوويهن ورهين جي ڄمار ۾ ٻيو وهان ڪيائين پر اِهو تجربو پڻ خوشگوار ثابت نه ٿيو. هڪ سال اندر ئي پنهنجون راهون ڌار ڪيائين. ڪا عام عورت پنجويهن ورهين جي ڄمار ۾ ٻن طلاقن ڪانپوءِ ست وڃائي ڇڏي ها پر ڊورس ڊي پنهنجي ٻارڙي سان گڏ پنهنجي زندگيءَ جو سفر جاري رکيو ۽ چڻ ته ٻيهر چيائين، سراسرا.

پنهنجي محنت سان ڳائڪيءَ ۾ اُهو ڪمال حاصل ڪيائين جو هاليووڊ تائين سندس ذڪر وڃي پهتو. ڪيس هاليووڊ مان آڇ آئي جيڪا قبول ڪيائين ۽ 1948 کان 1957 تائين انتهائي محنت ڪندي درجن کن فلمن ۾ اداڪاري ۽ ڳائڪيءَ جا جوهر ڏيکاريائين. سندس دلچسپ شخصيت ماڻهن کي موهي وڌو ۽ هُو ٽيهن ورهين جي ڄمار تائين هڪ جاتل سُڃاتل فلمي ستاري واري حيثيت ماڻي چڪي هئي. هاڻ سندس زندگيءَ ۾ ٽيون مرد داخل ٿيو. مارٽن ميلچر نالي فلمساز ساڻس پيار جو ڍونگ رچايو ۽ سندس سڪيلڊي پُٽ نونيءَ کي پنهنجو ڪرڻ جي هائوڪار ڪيائين. 1951 ۾ سندن وهان ٿيو، تنهن وقت ڊورس ڊي جي ڄمار ٽيهه ورهيه هئي.

1953 ۾ سندس فلم Calamity Jane انتهائي ڪامياب ٿي جنهن ۾ هُن هڪ بهادر عورت جو شاندار ڪردار ڪيو هو. جڏهن پنهنجي ڏيئرن کي اِهي فلمون ڏيکاريم ته هو خوشيءَ مان گُدگُد ٿيڻ لڳيون ۽ هوءَ سندن سورمي

بڻجي وئي. اِها هڪ ويسٽرن فلم هئي جنهن ۾ جين يعني ڊورس ڊي پستول چٽڻ جي ماهر آهي ۽ پنهنجي ويرين ۽ ڏوهارين کي ناس ٿي ڪري. 1955 ۾ سندس اينڊرڙ فلم Love me or leave me هئي جنهن ۾ هُن جيمز ڪيگنيءَ سامهون ڪردار ادا ڪيو جيڪو اُن وقت هڪ سينئر سپر اسٽار هو ۽ ويهارو ڪن سالن کان هاليووڊ تي ڇانيل هو.

انڪانپوءِ سندس سڀ کان وڏيڪ شاهڪار فلم The Man Who knew Too Much 1956 ۾ الفرڊ هچڪاڪ ناهي جنهن ۾ جيمز اسٽورٽ سندس مڙس جو ڪردار ادا ڪيو. انهيءَ فلم ۾ ڊورس ڊي پنهنجو مشهور ترين گانو Que Sera, Sera ڳايو. ساڳي فلم ۾ سندس هڪ ٻيو گيت هو We'll Love Again . ڪي سراسرا کي بهترين اصل گيت جو آسڪر ايوارڊ پڻ مليو. اِها فلم ۽ گانو ايڏو تہ موهيندڙ هئا جو ڏسندڙ اِهي ڏسڻ لاءِ هر هر ويندا هئا ۽ هر پيري هڪجهڙو مزو ماڻيندا هئا. انهيءَ فلم ۾ سندس پٽ پڻ اداڪاري ڪئي. اِهو گيت ڪيڏي نہ مهل يوٽيوب تي ڏسي سگهجي ٿو. اِها ڊورس ڊي جي ڏهين فلم هئي جيڪا باڪس آفيس تي ٽاپ ٽين ۾ شامل هئي.

هاڻ جڏهن ڪيس پنهنجي زندگي پرسڪون ۽ خوشين پري پئي لڳي تہ سندس پاءُ گذاري ويو ۽ مٿس ڇانيل انجي نراسائي جو فائدو وٺندي سندس ٽين مڙس سندس مالي معاملا پنهنجي هٿ وس ڪيا ۽ اهڙو اجازت نامون پڻ حاصل ڪيائين جنهن موجب هو ڊورس ڊي پاران ناهہ پڻ ڪري پئي سگهيو. 1969 ۾ مارٽن ميلچر تن ڏينهن جي ڪامياب ترين ليڪجنڊڙ فلم Pillow Talk ناهي جنهن ۾ ڊورس ڊي ۽ راڪ هڊسن مرڪزي ڪردار ادا ڪيا. انهيءَ رومانوي جوڙي ڪجهہ ٻين مزاحيا ۽ رومانوي فلمن ۾ پڻ گڏ ڪم ڪيو جن ۾ Lover Come Back ۽ Send me No Flower شامل هيون.

1963 ۾ سندن هڪ ٻئي تفريحي مزاحيا فلم Move Over Darling آئي جنهن ۾ زال جڏهن پنجن سالن تائين هڪ ٻيٽ تي قاتل رهڻ کانپوءِ گهر ٿي موٽي تہ انهيءَ ساڳي ڏينهن سندس مڙس نئون وهان ڪري رهيو هوندو آهي. انهيءَ فلم ۾ ڪلڻ ڪلائڻ وارا ڪيترائي ڏيک آهن.

ڪاميابيءَ واري انهيءَ سفر دوران ڪيس پتو نہ هو تہ سندس مڙس سندس دولت ٻهاري رهيو هو. ميچلر 1956 کان 1968 تائين سندس ارڙهن

فلمون ناهيون جيڪي سموريون ڏسندڙن ۾ ڪامياب رهيون. ڪيترين ئي فلمون سائن ڪندي هُن ڊُورس کان پڇيوئي نہ چاڪاڻ جو ڪيس پنهنجي مڙس تي پروسو هو. 1968 ۾ ميچلر جي گذاري وڃڻ تي ڪيس پتو لڳو تہ نہ رڳو سندس سموري دولت غائب هئي پر مٿس وڏو قرض پڻ چڙهيل هو. ڊورس طرفان اجازت نامي يا پاور آف اٽارنيءَ کي استعمال ڪندي ميچلر ڪيس اينڊرڙ پنجن سالن لاءِ ٽيليويزن پروگرامن لاءِ پابند ڪري ڇڏيو هو. ان پروگرام جو نالو "ڊورس ڊي شو" هو ۽ هوءَ هاڻ ان ۾ ڪم ڪرڻ تي مجبور هئي جو سندس فوتي مڙس انجا اڳواٽ پئسا وٺي هڙپ ڪري چڪو هو.

اڳتي هلي ڊورس کي پتو لڳو تہ انهي ٻارهن سالن دوران ميچلر جا ڪيترين ئي عورتن سان لڳ لاڳاپا هئا. هوءَ هڪيپرو اڪيلي ۽ قرض جي بار هينان دبيل هئي پر هُن هڪيپرو ٻيهر پنهنجو پاڻ کي سنڀاليو ۽ پنجن سالن تائين ڪاميابيءَ سان پنهنجو شو ڪيائين جيتوڻيڪ ڪيس انجو انتهائي معمولي معاوضو ٿي مليو. پوءِ بہ هوءَ پنهنجي مڙس جي پائيوار خلاف ڪورٽ ۾ وئي ۽ ڊگهي هڻ هٽان ڪانپوءِ لڳ ڀڳ سوا بہ ڪروڙ ڊالر حاصل ڪرڻ ۾ سوڀاري ٿي. پنهنجي حياتيءَ جا آخري چاليهہ سال هوءَ جانورن جي حقن لاءِ پتوڙيندي رهي ۽ ورلي ئي ٽيليويزن تي ايندي هئي.

2004 ۾ ڪيس هڪ ٻيو هاجو پوڳٺو پيو جڏهن سندس اڪيلو پٽ ٽيرس ٻاهٺ ورهين جي ڄمار ۾ گذاري ويو.

ڊورس ڊي جو آخري ٽي وي انٽرويو ڏسڻ تي ماٺهو دنگ رهجيو وڃي تہ انهيءَ جهور پوڙهي عورت کهڙي ريت پنهنجو پاڪي سنڀاليو آهي. نوي سالن جي ڏکيائين سان گهارڻ کان پوءِ هوءَ خوشي ۽ اطمينان مان پرباش ٿي لڳي.

انهيءَ ۾ ڪو شڪ ناهي تہ ڊورس ڊي هڪ مثالي عورت هئي جيڪا سمورين عورتن ۽ ڇوڪرين لاءِ ڏياٽي بڻي. پدرسري معاشرن ۾ عورتن کي ڪاميابيءَ لاءِ مردن جي ڀيٽ ۾ گهڻي وڏيڪ محنت ڪرڻي پوندي آهي. جيڪڏهن ڪنهن نراسائي جا شڪار آهيو تہ ڊورس ڊي جون گهٽ ۾ گهٽ چار فلمون Calamity Jane, The Man Who knew Too Much, Pillow Talk ۽ Move Over Darling ضرور ڏسو. سندس آتم ڪٿا بہ پڙهي سگهو ٿا ۽ سندس انٽرويو پڻ يوٽيوب تي ڏسي سگهو ٿا يا فقط "ڪي سراسرا" وارو گيت ئي ڏسو ۽ ٻڌو.

انور ڪانگو ۽ قتل غارت

تصور ڪريو تہ هڪ قاتل جيڪو قتلام جو مرتڪب ٿيو هجي، بيگناهن کي اغوا، تشدد ۽ قتل ڪرڻ کان پوءِ لاش ٺڪاڻي لڳائڻ جنهن جو معمول هجي، پنهنجي ڏوهن تي لڄي ٿيڻ تہ پري جي ڳالهہ پر انهن تي فخر ڪندي اهي بيهر ڪرڻ لاءِ اُتاولو هجي.

اِهو 1965 جو واقعو آهي انڊونيشيا جو رهواسي انور ڪانگو نالي بيرحم قاتل، بيگناهن کي قتل ڪرڻ ڪانپوءِ سندن لاشن تي ناچ ڪري جشن ملهائيندو هو. سندس شڪار گهڻي ڀاڱي اُهي ماڻهو هئا جن تي ڪميونسٽ هئڻ جو شڪ هو. انور ڪانگو انهتر ورهين جي ڄمار ۾ نومبر 2019 ۾ گذاري ويو. هڪ دستاويزي فلم ۾ ڪم ڪري هن تمام گهڻي ناماچاري ۽ بدنامي پرائي. انهيءَ فلم جو نالو هو The Act of Killing جيڪا اڳتي هلي آسڪر ايوارڊ لاءِ پڻ نامزد ٿي. انهيءَ فلم ۾ ڪانگو فخريا طور تي پنهنجي ڪٽن ڏوهن جو اعتراف ڪيو آهي. فلم ٺهڻ دوران هو ڏاڪڻ ذريعي پنهنجي ڇت تي چڙهي ويو، اُتي ماڻهن کي مارڻ لاءِ پنهنجي پسنديده طريقي بابت ڄاڻائيندي ٻڌايائين تہ ”گهٽو ڏئي مارڻ لاءِ تار جي ٽڪري کان بهتر ڪا شئي ناهي.“

ڪانگو ڄاڻايو تہ تشدد ڪري ڪنهن کي مارڻ انتهائي ڏکيو ۽ ٿڪائيندڙ ڪم آهي، انهيءَ ڪري ئي هو سدائين تار جو ٽڪرو استعمال ڪندو رهيو ڇاڪاڻ جو ان وسيلي پنهنجي شڪار کي سيگهہ ۽ سولائي سان ٻئي جهان اُماڻڻ ممڪن هو. فلمنديءَ ڪانپوءِ هو اِهو ڏيک ڏسڻ تي زور ڀريندو رهيو ڇاڪاڻ جو چاهيائين ٿي تہ قتل جو ڏيک بہ اوترو ئي ڀوائتو هجي جيترو سندس ڏوهہ.

هُن ڪڏهن بہ پنهنجو پاڻ کي ڏوهاري نہ ليکيو، سندس خيال هو تہ هو وطن دشمن ڪميونسٽن کان پنهنجي ملڪ کي بچائڻ ۾ فوج جو هٿ پيو ونڊائي جنهن ملڪ تي والار ڪرڻ ٿي چاهي. فلم ڏسڻ تي اوهان کي پتو لڳندو تہ اڇي مٿي ۽ سنهڙي بُت وارو انور ڪانگو اعتراف ٿو ڪري تہ، ”مون تہ فقط هڪ هزار ماڻهن کي قتل ڪيو آهي...“ فقط هڪ هزار! اِهي هڪ ماڻهو انهن لکين ماڻهن ۾ شامل هئا جن کي انڊونيشيائي فوج 66-1965 دوران قتل ڪيو.

بدنام جنرل سوهارتو انهيءَ فوج جي سرواڻي ڪري رهيو هو. ننڍڙا ننڍڙا ڏوهاري ٽولا بيرحم قاتل بڻايا ويا ۽ مذهبي جنوني هڪ خيالي دشمن کان پنهنجو دين بچائڻ ۾ جنبي ويا. ڪانگوجو چوڻ هو تہ هُن اهو سڀ ڪجهہ وسارڻ جي انتهائي ڪوشش ڪئي آهي ۽ اِهو چوندي هو خوشيءَ وچان نينگ ٽپا ڏئي ڳائڻ لڳو.

”ٿورڙي شراب ۽ ٿورڙو سرور
جيئڻ لاءِ ڪوڙ آهي منهنجا سائين“

فلم The Act of Killing ۾ ڪيترائي دل ڏاريندڙ ڏيک آهن. هڪ بدترين قتلام جا ڏيک جيڪو ويهين صديءَ جي چهري تي هڪ بدنما داغ جي حيثيت ٿو رکي. انهيءَ قتلام ۾ امريڪا جو ڪريہ ڏياريندڙ ڪردار پڻ دنيا آڏو آيو جنهن انڊونيشيا جي عوام تي ڏاڍ ڏمر ڪرڻ ۾ فوج جي مددگار ۽ ساٿيءَ وارو ڪردار ادا ڪيو. پر لڳي اِهو ٿو تہ مهذب دنيا اِهو سڀڪجهہ وساري ڇڏيو آهي. اسانکي اِهو ڄاڻائڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي وڃي تہ جيڪو حشر جنرل سوهارتو 1960 واري ڏهاڪي ۾ پنهنجي عوام جو ڪيو ان کان گهڻو ابتر حال 1930 واري ڏهاڪي ۾ اسٽالين پنهنجي ديس واسين جو ڪيو هو.

شايد اِهو ئي سبب آهي جو دنيا انڊونيشيا ۾ ٿيندڙ قتلام بابت تمام ٿورڙو ٿي ڄاڻي.

1965 ۾ جنرل سوهارتو ”سياسي صفائي“ شروع ڪئي جنهن دوران ڪميونسٽ نظرين، مذهب دشمني ۽ ڪاٻي ڌر سان تعلق جي شڪ ۾ لڳ ڀڳ ڏهه لک ماڻهو قتل ڪيا ويا. گهڻي ڀاڱي قاتلن کي پتو ئي نه هو ته سندن شڪار ڪير آهن ۽ هو کين ڇو قتل ڪري رهيا آهن. ملڪ دشمن عنصرن کان عوام کي تحفظ ڏيڻ جي دعويدار انٽيليجنس ايجنسيون قاتلن کي مخالفن جون فهرستون رسائينديون هيون. هڪ ناڪام فوجي بغاوت جو ڪوڙو الزام ڌري فوج سڄي انڊونيشيا ۾ شڪي ماڻهن خلاف ڪاهي پئي پر ڇا لکين ماڻهو مشڪوڪ ٿي سگهن ٿا؟ بلڪل ٿي سگهن ٿا جيڪڏهن رياستي ادارا فيصلو ڪن ته پوءِ سڄي قوم کي به شڪ جي نظر سان ڏسي سگهجي ٿو.

اِها فلم ڏسڻ سان پتو ٿو لڳي ته انور ڪانگو هڪ معمولي ڏوهاري نوجوان هو جيڪو سينيما جا ٽڪيٽ بليڪ تي وڪرو ڪرڻ ۽ پنهنجي علائقي ۾ رهندڙ چين واسين کان ڀتو وصول ڪرڻ جي ڌنڌي ۾ رڌل هو. فوج پنهنجي اقتدار ۽ اختيارن لاءِ خطرو پائيندڙ ماڻهن کي هميشہ لاءِ خاموش ڪرڻ جو فيصلو ڪندي آهي، انهيءَ مقصد واسطي انور ڪانگو ۽ هُن جهڙن نوجوانن کي استعمال ڪندي آهي ڇاڪاڻ جو اهڙن نوجوانن کي سولائي سان وطن جي حب ۽ مقدس مذهبي فريضي جي نالي تي پنهنجي ڪرپ ڏياريندڙ مقصدن لاءِ استعمال ڪري سگهجي ٿو. وطن جي بچاءُ وارن اُڌمن سان اوتيل اهي بي سمجهه نوجوان بيگناهن جي قتل کي پڻ جائز ليکڻ لڳندا آهن. جيڪڏهن اوهين ڏوهاري آهيو يا اهڙي ذهنيت رکندڙ آهيو ته اوهان لاءِ پنهنجي ”عقيدي ۽ وطن جو بچاءُ“ ڪنهن کي به قتل ڪرڻ لاءِ مناسب جواز بڻجي ٿو وڃي ۽ اِهوئي ڪجهه انور ڪانگو ڪيو.

انور ڪانگو هڪ بدنام قاتل ٽولي جو سربراهه بڻجي ويو. انهيءَ ٽولي هزارين ماڻهن کي فقط انهيءَ شڪ جي بنياد تي قتل ڪري ڇڏيو ته سندن تعلق ڪاٻي ڌر سان هو. پنجاهه ورهيه لنگهڻ کانپوءِ به اهو شخص ساڳيو ڪڌو ڪم ڪرڻ لاءِ اُتاولو آهي. کيس فخر هو ته فوج قاتلن جي گروهه جي سربراهيءَ لاءِ کيس چونڊيو. فلم جي ڊائريڪٽر جوشوا اوپنهائمر جڏهن

ڪانگو کان سندس پهرين قتل بابت پڇيو ته هُن وراڻيو، ”اِها هڪ ناڪام ڪوشش هئي.“

انور ڪانگو ۽ انهيءَ فلم کان به وڌيڪ نندڻ جوڳو اُهو بيانيو آهي جيڪو انهن بيگناهن کي قتل ڪرڻ لاءِ گهڙيو ويو هو، جنهن ۾ انهن کي بدذات، بد اخلاق ۽ ملڪ دشمن سڏيو ويو هو. قتلام جو جواز گهڙڻ لاءِ فوج جي ڇهن جرنيلن تي ناڪام بغاوت جو ڪوڙو الزام ڌري کين ڀيانڪ سزائون ڏنيون ويون. جنرل سوهارتو مقبول اڳواڻ سوئيڪارنو کي معزول ڪري اقتدار تي قبضو ڪيو .سوئيڪارنو مذهب، ڪميونزم ۽ قومپرستيءَ جا نعرا استعمال ڪندي پنهنجي حڪومت بچائڻ لاءِ گهڻو پتوڙيو، جهڙي ريت ذوالفقار علي ڀٽي اسلامي سوشلزم جو نعرو هنيو هو. اِهو عمل نعري جي حد تائين ئي محدود هئڻ جي باوجود قبولڻ جوڳو نه هو. انکي ختم ٿيڻو ئي هو ۽ انهيءَ ڪم واسطي امريڪي پنيرائي واري فوج کان بهتر ڪو متبادل ٿي نه پئي سگهيو.

جنرل سوهارتو عوام ۾ اِهو تاثر پکيڙيو ته ڪاٻي ڌر سان تعلق رکندڙ اصل ۾ لاديني ۽ شيطاني قوتن جا ڇاڙتا آهن ۽ جيڪڏهن عوام سندن پڇاڙو نه ڪيو ته اِهي سڄو ملڪ والاري ويندا. ڇا اوهانکي ياد ناهي ته هٽلر يهودين سان ڇا ڪيو هو ۽ اڄڪلهه بي جي پي هندستاني مسلمانن سان ڇا پئي ڪري يا اسلامي ملڪن بشمول پاڪستان، ۾ اقليتن سان ٿيندڙ نا انصافيون ڇا مختلف نوعيت جون آهن؟ ڪجهه ملڪن ۾ رياستي ادارا انهيءَ ڪڌي ڪم ۾ ملوث آهن جڏهن ته ٻين ملڪن ۾ اِهو ڪم جنگ کي هر مسئلي جو حل ليکيندڙن، قومپرستن ۽ مذهبي فرقيوار تنظيمن سنڀاليو آهي جن کي رياستي ادارن جي ڀرپور پنيرائي حاصل آهي.

اِهو سڀڪجهه اڄ کان پنجاهه سال اڳ انڊونيشيا ۾ ٿيندو رهيو. اِهي سمورا قدم آپيشاهاڻي حڪومتن کي جواز فراهم ڪرڻ لاءِ کنيا ويندا آهن. ان ڳالهه کان مٿيرو ته اِها حڪومت ڪهڙي قسم جي آهي يا انجي قانوني حيثيت ڇا آهي؟ اِهي عرب ملڪن جهڙيون بادشاهتون ٿي سگهن ٿيون، يا ڀارت ۽ پاڪستان جهڙيون هٿ ٺوڪيون جمهوريتون ٿي سگهن ٿيون يا وري عوام جا بنيادي حق ڦٻائيندڙ فوجي آمريتون ٿي سگهن ٿيون. مثال جي طور تي

انڊونيشيا ۾ جنرل سوهارتو ۽ پاڪستان ۾ جنرل ضيا جي حڪومت ۽ جيڪڏهن اڄ جي ڳالهہ ڪجي تہ مصر ۽ ٿائيلينڊ ۾ اڄ بہ فوجي حڪومتون قائم آهن. عوام کي بيوقوف بنائڻ لاءِ اڪثر حڪمران نئون نظام آڻڻ جي ڳالهہ ڪندا آهن. جنرل سوهارتو پڻ اِهوئي ڪيو پر اِهو نئون نظام سندس اقتدار ۽ اختيارن ۾ واڌ جو سبب بڻيو جيڪو امر ڪنهن جمهوري سرشتي هوندي ممڪن نہ هو.

سوهارتو جي انهيءَ نئين نظام کي فوج جي مڪمل پنيرائي حاصل هئي چاڪاڻ جو انجو سڀ کان وڌيڪ لاڀ فوج کي ئي ٿيڻو هو. جنرل سوهارتو جي حڪومت دوران بنيادي انساني حقن جي ڳالهہ ڪرڻ پنهنجو پاڻ کي هٿ وٺي ٻوڙي ۾ وجهرائڻ برابر هو، ايستائين جو سوهارتو راڄ جي پڇاڙيءَ ڪانپوءِ بہ جيڪڏهن ڪو نوجوان پنهنجي وڏڙن ڪان ماضيءَ بابت ڪو سوال ڪندو هو تہ موٽ ۾ ڪيس چپ چپاٽ ڪانسواءِ ڪجهہ بہ نہ ملندو هو. جيئن تہ سوهارتو ڪانپوءِ بہ فوج هر هنڌ قابض هئي انڪري اُن نٿي چاهيو تہ اڳوڻي جنرل جي ظالماڻي قدمن کي بحث هيٺ آندو وڃي. اِهو هڪ اهڙو پينڊورا باڪس هو جنهن جي کلڻ ڪانپوءِ ماڻهو فوج، انجي بيانيي ۽ انجي غير قانوني قدمن تي سوال اُٿارڻ شروع ڪري ڏين ها، جيڪو فوج نٿي چاهيو. انڪري فوج جي غيرقانوني قدمن ۽ انجي ڏاڍاين کي سورهيائپ ۽ دليريءَ جا قصا ڪري پيش ڪيو ويو ۽ سيني تي لازم هو تہ انڪي احترام جي نظر سان ڏسن.

انڊونيشيائي فوج پنهنجي لڳ ڀڳ ڏهہ لک مخالفن کي قتل ڪرڻ ڪانسواءِ هزارين نوجوانن کي غير قانوني قيد ۾ رکيو جڏهن تہ مٿن ڪيس بہ نہ هلايا ويا. چاڪاڻ جو جيڪڏهن ڪيس هلن ها تہ سندن خلاف ڪي ثبوت پيش ڪرڻا پون ها، جيڪي هئا ئي ڪو نہ، انڪري نوجوانن کي سالن تائين قيد خانن ۾ واڙيو تي ويو يا ڪين قتل ڪري سندن لاش پاڻيءَ ۾ لوڙهيا تي ويا. جيڪڏهن لاش ملي بہ پوي تہ ڪنهن کي پتو تہ مرنڌڙ ڪنهن ذاتي جهيڙي ۾ مارجي ويو يا آپگهات ڪئي اٿس. جنرل ايوب جي دور ۾ حسن ناصر جي موت بابت سندس وارثن کي پڻ اِهوئي چيو ويو هو. جڏهن تہ جنرل ضيا جي دور ۾ نذير عباسيءَ متعلق پڻ ساڳي دعوا ورجائي وئي هئي.

1966 ۾ جنرل سوهارتو تڏهونڪي صدر سوئيڪارنو کي مجبور ڪيو تہ هو پنهنجا اختيار استعمال ڪندي ڪيس صدر نامزد ڪري، بلڪل ايئن ئي جيئن جنرل پرويز مشرف پنهنجي لاءِ ڪيو هو. اِها ڪا گهٽي پراڻي ڳالهہ ناهي پر اسان لاءِ بهتر اهوئي ٿيندو تہ ان بابت ڪا گهٽي ڳالهہ ٻولهہ نہ ڪريون. اسين انور ڪانگو کي کهڙي ريت تحفظ تا فراهم ڪريون، ان لاءِ هڪ انوکو بيانيو تا تيار ڪريون جيڪو ڏوهاري عنصرن کي اثررسوخ ۽ عزت پريو مقام تو ڏياري. هو قانون کي چيهون چيهون تا ڪن ۽ آئين کي تاراج تا ڪن.

"جيستائين اسان جا ڪانگو جيئرا آهن، ڪير اسان جو وار بہ ونگو نٿو ڪري سگهي."

فرانسيسي هدائتڪار گوداغ

سيپٽمبر 2022ع ۾ بيانوي ورهين جي ڄمار ۾ پساهه ڏيڻ تي عالمي سينيما جي ڏسندڙن زانلڪ گوداغ (Jean-Luc Godard) کان چڱن لفظن ۾ موڪلايو. فرانسيسي فلمن جي انهيءَ هدائتڪار ۾ پاڪستان جي ڪو گهڻن ماڻهن کي دلچسپي نه هوندي ڇاڪاڻ جو اسان وٽ گپ شپ لاءِ گهڻو ڪجهه آهي، ڏوهه آهن، سياست آهي، ججن ۽ جنرلن جا ڳُڻ آهن، سو اهڙي صورتحال ۾ ڪير ٿو گوداغ بابت ويچاري. پر شايد انهن سببن ڪري ئي اسانکي سندس بابت ويچارڻ گهرجي. گوداغ فلمن سان تعلق رکندڙن کي گهڻو ڪجهه سيکاريو آهي ۽ زندگيءَ جي مسئلن کي هڪ نئين رخ سان ڏسڻ جو ڍنگ ڏنو اٿس.

گوداغ 1930ع ۾ ڄائو ۽ 1940ع ۽ 1950 وارن ڏهاڪن ۾ جواني ماڻيائين. اِهو دور ٻين مهاڀاري لڙائي جي تباهيءَ ڪانپوءِ وارو دور هو ۽ سرد جنگ جي شروعات ٿي چڪي هئي. انهيءَ دور جون حالتون ۽ واقعا گوداغ جي مشاهدي هيٺ آيا ۽ هُن سينيما جي پڙدي تي چرندڙ ڦرندڙ تصويرن ۽ فلمن جو تمام گهڻو گهرو اثر ورتو. يورپ جي ٻين ملڪن وانگر فرانس ۾ به فن ۽ ثقافت تبديليءَ جي عمل مان پئي لنگهيا جن تي چٽو بحث مباحثو هلندڙ هو. گوداغ انهن بحث مباحثن ۾ ڀرپور حصو وٺندي ۽ ويهين صديءَ جي وچ ڌاري نهندڙ فلمن تي اورچائپ پري نظر رکندي هڪ وڏو فنڪار بڻجي ويو جنهن فن جون بلنديون به ڇهيون ته مالي ناڪاميون پڻ ڀوڳيون.

گوداغ کي سمجهڻ واسطي اسان کي آئزن اسٽائن ۽ آورسن ويلز جهڙن هدائتڪارن جي فن کي ڦلهورڻو پوندو جن گوداغ تي وڏو اثر ڇڏيو. آئزن اسٽائن اُهو عظيم روسي هدائتڪار هو جنهن 1925 تائين پنهنجو مونتاز وارو نظريو متعارف ڪرايو جڏهن هو اجان ٽيهن ورهين جو ئي مس هو.

سندس شاهڪار فلمون "هڙتال"، "جنگي جهاز پاتيوم ڪين" ۽ "آڪٽوبر" فلمي دنيا کي پنهنجو جادو ڏيکاري چڪيون هيون. جڏهن ته آورسن ويلز ڇهويهن ورهين جي ڄمار تائين فلم "سٽيزن ڪين" ۾ شاندار طريقي سان اداڪاري ۽ هدائتڪاري ڪري فلمي دنيا جي هڪ عظيم ترين تخليق پيش ڪري چڪو هو.

1950 واري ڏهاڪي جي پڇاڙ تائين گوداغ پڻ ٽيهن ورهين جو ٿيڻ وارو هو پر اجان تائين ڪو شاهڪار پيش ڪري نه سگهيو هو. ڪيس ڪنهن موقعي جو اوسيئڙو هو ته جيئن هو فلمي دنيا ۾ ڪنهن ڌماڪي سان داخل ٿي سگهي.

آئزن اسٽائن ۽ آورسن ويلز فلمبندي ۽ تدوين جا ڪيترائي معرڪا سر ڪري چڪا هئا جيڪي گوداغ لاءِ ڏياٽي هئا. جيڪڏهن آئزن اسٽائن پرولتاري حقيقت پسنديءَ کي استعمال ڪندي فلمون تخليق ڪري چڪو هو ته آورسن ويلز انهيءَ سرمائيداراڻي ذهنيت کي وائکو ڪري رهيو هو جيڪا ڏوهن جون حدون ڇُهي رهي هئي. 1925 کان 1955 تائين فن جي دنيا تمام گهڻي ترقي ڪئي هئي. سوويت سوشلسٽ حقيقت نگاري ۽ هٽلر جي پروپگنڊا فلمن جهڙوڪ "عزم جي سوڀ" جنهن ۾ هيمفري بوگارٽ جهڙا اداڪار پنهنجي فن جا رنگ پري رهيا هئا، ۽ Noir ڪانوڻي امريڪي فلم Trimph of the Will تائين هرهڪ ذريعي فلمي دنيا شاهوڪار ٿي رهي هئي.

Nearealist اٽليءَ ۾ نئين حقيقت پسند سينيما ذريعي وٽوري ڊي سيڪا "بوٽ پالش" ۽ "سائيڪل چور" جهڙيون فلمون ٺاهي رهيا هئا جڏهن ته ڀارت ۾ ستيا جيت راءِ بنگالي سينيما جي "آپو" سلسلي جون ٽي فلمون ٺاهي چڪو هو. انهن سمورين فلمن گوداغ کي متاثر ڪيو جيڪو هاڻ فلمي دنيا جي چائنٽ تي اچي پهتو هو.

1950 واري ڏهاڪي جي آخر تائين فرانسيسي سينيما فني معيار موجب ڪجهه پوئتي رهجي وئي هئي پر فلمي نقادن جو جادو زوران زور هو. جيتوڻيڪ ژان ڪوڪٽو ڪجهه چڱيون فلمون پڻ ٺاهي چڪو هو جن ۾ 1950 واري A Man Escaped ۽ OR Pheos ۽ فينس جي 1964 ۾ Beauty and Beast 1959 ۾ "ڳنديڇوڙ" شامل هيون پر اُن وقت تائين اِهي هدائتڪار پنجاهه

ورهين جي ڄمار کان ٽپي چڪا هئا ۽ فلمي نقاد هاڻ فرانسيسي سينيما ۾ انقلابي تبديلين جو بنياد رکي رهيا هئا. تن ڏينهن فرانس ۾ سڀ کان وڌيڪ اثرائتو فلمي نقاد آندري بازان هو جيڪو سينيما تي نوٽبڪ جي بانين مان هڪ هو. بازان فلمي ڪيتر ۾ حقيقت نگاريءَ جو وڏو پرچارڪ هو. فلمي رسالي Cahiers Du Cinema ۾ سندس آڏو حقيقت نگاري سينيما جي سڀ کان وڏي ذميواري هئي. سندس خيال هو ته پنهنجو موضوع تمام گهڻي سچائيءَ سان ۽ مرچ مصالحا پُرڪڻ کانسواءِ پيش ڪرڻ گهرجي ۽ ان ۾ ڪنهن به قسم جي گاڏڙ يا بناوٽي انداز کان پاسو ڪرڻ گهرجي.

دلچسپ ڳالهه اِها آهي ته غير معمولي فني صلاحيتون رکندڙ ماڻهو تڪڙ ۾ هوندا آهن. آئزن اسٽائن فقط پنجاهه ورهين جي ڄمار ۾ 1948 ۾ گذاري ويو. انکانپوءِ ايرڪ روهمر فرانسيسي فلمي دنيا ۾ نمودار ٿيو ۽ بازان جي رسالي جو ايڊيٽر بڻيو. هُن پنهنجي نوجوان دوستن جهڙوڪ گوداغ ۽ تروفو کي همٿايو ته هو فلمن بابت لکڻ سان گڏوگڏ فلمن جا منظرناما پڻ تخليق ڪن ۽ هدائتڪاري ۽ فلمسازيءَ ۾ پڻ پنهنجا جوهر ڏيکارين. انکانپوءِ اوچتو ئي اوچتو پنج ست اهڙيون شخصيتون اُڀري سامهون آيون جيڪي جوان به هيون ته تخليقي صلاحيتن کان مالامال پڻ. هُنن پئرس جي فلمي دنيا کي ڄڻ ته ڏونڌاڙي ڇڏيو.

انهن ۾ ڪلودشيب غول، ايرڪ روهمر، زاڪ ري ويت، گوداغ، ايلين ريني شامل هئا، جڏهن ته جيڪي ڊيمي، سندس فرانسيسي مڙس زاڪ ڊيمي، تروفو ۽ باصلاحيت خاتون هدائتڪار ايگنس واردا عورتن جي مسئلن تي خاص ڌيان ڏريندا هئا. انهيءَ ٽولي ۾ شامل هرڪو دانشور هو ۽ نون خيالن کي عمل ۾ آڻڻ جو حوصلو رکندڙ پڻ. سندن ذريعي ئي فرانسيسي سينيما ۾ نئين لهر آئي. ان ريت 1960 وارو ڏهاڪو فرانسيسي سينيما لاءِ هڪ سنهري دور ثابت ٿيو، جيڪو انهن باغين جو ئي ڪارنامو هو. گوداغ پڻ پنهنجي ساٿين ۽ سنگتين وانگر سينيما جي هڪ ديواني جيان پنهنجي ڪم جي شروعات ڪئي، انکري پهريون سبق جيڪو اسين گوداغ کان پرايون ٿا سو اِهو ته ڪنهن به ڪيتر ۾ جيڪڏهن مهارت حاصل ڪرڻ چاهيو ٿا ته ان سان اوهانکي انتهائي لڳاءُ هئڻ گهرجي ۽ اِهو لڳاءُ سچي حياتيءَ جو عشق هئڻ

گهرجي.

گوداغ پاڻ به انهيءَ جو اظهار ڪندو هو ته هُن ڪچڙي ڄمار ۾ ئي سوين فلمون ڏٺيون هيون ۽ انهيءَ عمل ۾ هو پوري دل ۽ جان سان شريڪ هوندو هو ۽ هر ڳالهه جي تفصيل تي اک رکندو هو. ان ريت هو فلمن تي اورچائپ پريا تنقيدي مضمون لکڻ لائق ٿيو. بين مهاپاري لڙائي کانپوءِ وارن ڏهن سالن ۾ هن فلمي دنيا جي هر ذري پرزي کي پرکيو، جانچيو ۽ انتي تنقيدي انداز ۾ سوچيو ۽ لکيو.

گوداغ ۽ سندس سنگتي ساٿين مان اسانکي اهو سبق ٿو ملي ته جيستائين اسين پنهنجي انداز کي پنهنجي فن ۽ فڪر وانگر نه اوتينداسين، اِهو ممڪن نه هوندو جو اسين ڪنهن بئي جي فن تي تنقيدي نظر وجهي انجون خوبيون يا خاميون سامهون آڻي سگهون. تمام گهڻي اڀياس ۽ مشاهدي کانپوءِ ئي اسين انهيءَ لائق ٿي سگهون ٿا جو معاشري تي درست نظر وجهي سگهون جيڪا متاثر ڪندڙ به هجي ته جدت پسند به.

1960 تائين گوداغ جا سنگتي واردا ۽ شيب غول فلمن جي تخليقي دنيا ۾ سٺوسنئون قدم رکي چڪا هئا جنهن فرانسيسي سينيما جي نئين لهر شروع ڪري ڏني. هاڻ گوداغ به پر سهائي رهيو هو ۽ سگهوئي هُن Breathless (بي دم) نالي فلم جي شروعات ڪئي. انهيءَ فلم ۾ هُن فلمن جي ڪيترين ئي روائتن کان پريرو ٿي ڪم ڪيو ۽ اسانکي سيکاريو ته اُهو ڪجهه ٻڌڻ، پڙهڻ ۽ ڏسڻ گهرجي جيڪو دنيا جي روائتي ٻڌڻ، پڙهڻ ۽ ڏسڻ کان مختلف هجي. جيڪي ڪجهه هرڪو ئي ڪري رهيو هجي سو ڪرڻ ڪو ڪمال ناهي. گوداغ سوويت حقيقت پسندي ۽ اطالوي نئين حقيقت پسنديءَ کان به وڌيڪ مختلف ڏسي ۽ سوچي رهيو هو.

ڪائنس اسان اِهو پرايو ته زندگيءَ جي حقيقي عڪاسيءَ کان وڌيڪ اهم انجي تنقيدي عڪاسي آهي. تنقيدي زاويو حقيقي زاويي کان وڌيڪ اثرائتو ٿي سگهي ٿو. گوداغ جي فلمسازي ۽ هدائتڪاري فقط حقيقت پيش ڪرڻ تائين محدود نه هئي پر هُن ماڻهن ۾ تنقيدي صلاحيت اُڀارڻ تي چاهي ۽ اِهو سيڪجهه هُن پنهنجي سنگتي ساٿين سان گڏ پرايو هو.

اسانکي اِهو سبق به ٿو ملي ته معاشري کي اهڙن تنقيدي مفڪرن ۽

تخليقي هدائتڪارن جي گهرج هوندي آهي جيڪي معاشري کي سوچڻ تي مجبور ڪن ۽ سماج تي پنهنجا اثر ڇڏين. جيڪڏهن اڄوڪي پاڪستان تي نظر وجهبي ته اسان کي اهڙا ماڻهو نظر ته ايندا پر ڪين ناانصافين جو شڪار ٿيڻو ٿو پوي ۽ سندن لاءِ پنهنجون حياتيون بچائڻ ئي ڏکيو ٿيو پوي.

جيڪڏهن ڪو معاشرو پنهنجي نوجوان ترقي پسند مفڪرن ۽ ڪارڪنن کي تنگ نظر انتهاپسندن کان بچائڻ ۾ ڪامياب ٿو رهي ته اُميد به باقي رهندي، چاڪاڻ جو تنقيدي ۽ تخليقي ذهن علم ميڙيندا ۽ سهڙيندا آهن ۽ ان کي ٻين لاءِ سمجهه جوڳو بڻائيندا آهن جنهن ذريعي جوان ذهنن جي اُڃ اجهامي ٿي.

گودا غ ۽ سندس سنگتي ساٿين انتهائي گهٽ بجيٽ وارين فلمن ذريعي وڏا ڪارناما سرانجام ڏنا. هنن فلمبندي جا روائتي ضابطا ۽ قاعدا ٽوڙيا جيڪي ڪانئن اڳي جوڙيا هئا. ان ريت گودا غ ۽ سندس سنگتي ساٿين نه رڳو فرانسيسي سينيما پر سڄي دنيا جي فلمسازيءَ کي متاثر ڪيو.

گودا غ کان پرائجندڙ آخري سبق اِهو ٿي سگهي ٿو ته روائتن کي شڪ شبهي سان ڏسڻ ڪانسواءِ معاشري کي تبديل ڪرڻ جو سپنو ڏسي نٿو سگهجي. پاڪستان جهڙا معاشرا سوال اُٿاريندڙن کي جيئرو رهڻ جو حق ڏيڻ لاءِ تيار ناهن. ترقي پسند ۽ روشن خيالن کي نشانو بڻايو ٿو وڃي ۽ انهيءَ سَهپ ۽ رواداريءَ جي کوٽ سبب نوجوان تنگ نظر ۽ انتهاپسند پيا بڻجن. جيڪڏهن غلطيون ورجائيندا رهنداسين ۽ نئون دڳ ڏيکاريندڙن کي قتل ڪندا رهنداسين ته پاتال ڏانهن ئي وينداسين ۽ بدقسمتيءَ سان اِهو ئي ڪجهه ٿي رهيو آهي جنهن ۾ اسانجا رياستي ادارا پڻ شامل آهن.

نامياري فرانسيسي اداڪارا جين مورو

تازو ئي گذاري ويل نوي ورهين جي فرانسيسي اداڪارا جين مورو 1950 ۽ 1960 وارن ڏهاڪن ۾ فرانسيسي سينيما تي راڄ ڪيو، جيڪڏهن ويهين صديءَ جي فرانسيسي اداڪارن جي ڳالهه ڪجي ته برشي بارودت ۽ ڪيٿرين ڊينوو ڪانسواءِ جين مورو جو نالو به سرموڙ آهي جيڪڏهن برشي بارودت عورتاڻي سونهن جو نمونو هئي ۽ ڪيٿرين عورتاڻي وضعداريءَ جو ته جين مورو انهن ٻنهيءَ جو من موهيندڙ گاڏڙ ليکي سگهجي ٿي. جين مورو جي بهترين فلمن جو هڪ اڻکٽ سلسلو آهي جن ۾ هُن سٺ سالن کان وڌيڪ عرصي تائين پنهنجي فن جو مظاهرو ڪيو، جيڪي انگريزيءَ ۾ به هيون ته فرانسيسيءَ ۾ پڻ.

جين مورو 1940 واري ڏهاڪي ۾ يورپ جي اسٽيج تي سامهون آئي، جنهن ڪانپوءِ 1950 واري ڏهاڪي ۾ فلمن ۾ پير رکيائين. ياد رهي ته ٻين مهاياري لڙائيءَ ڪانپوءِ وارو يورپ اڄوڪي يورپ کان گهڻو مختلف هو. اُن وقت هر پاسي تباهي پکڙيل هئي جيڪا هٽلر ۽ ميسوليني‌ءَ جي فوجن يورپ تي آندي هئي اهڙي صورتحال ۾ يورپي سينيما تي حقيقت پسندي ڇانيل هئي ۽

سائيڪل چور ۽ بوٽ پالش جهڙيون فلمون ٺهي رهيون هيون جيڪي اُن
زماني جي غربت کي بيرحماڻي طريقي سان دنيا آڏو وائکو ڪري رهيون
هيون. انهيءَ دور ۾ فرانسيسي سينيما جي نئين لهر جي شروعات ٿي جنهن
فلم جي پراڻين روائتن کي ڇيهون ڇيهون ڪري ڇڏيو.

انهيءَ نئين لهر جي شروعات کان ڪجهه عرصو اڳ جين مورو ۽ لوئيس
مالي نالي هڪ نئين اداڪارا ۽ هڪ نئون هدائتڪار سامهون آيا جن ايندڙ دور
۾ فرانسيسي سينيما جو رخ متعين ڪيو. جين مورو هڪ انگريز نرتڪي ۽
هڪ فرانسيسي ساقيءَ جي ڌيءَ هئي، شايد انڪري ئي سندس نيڻ سدائين
خماريل هوندا هئا ۽ سندس چال ۾ ڊيل جو اولڙو پسبو هو. جين مورو فرانس
تي نازي قبضي کي ويجهڙائپ سان پروڙيو هو ۽ انهيءَ ڀيانڪ دور جي
نراسائي گهٽائڻ لاءِ ادب ۽ ناٽڪ جو اورچائپ سان اڀياس ڪيو هئائين.
سندس اداڪاريءَ جي شروعات ثانوي درجي واري فلمن کان ٿي. شايد انڪري
جو هوءَ پنهنجو پاڻ کي ٻين اداڪارائن وانگر هار سينگهار ڪري پيش نه
ڪندي هئي. انهيءَ دوران سندس ملاقات هڪ نئين هدائتڪار لوئيس مالي
سان ٿي جيڪو پنهنجي فلم لاءِ جين مورو جهڙي ڪنهن سادگي پسند اداڪار
جي ڳولا ۾ هو، جين مورو جي پهرين مشهور فلم ”سوريءَ تائين رسائي“ هئي
جيڪا لوئيس مالي 1957 ۾ ناهي هئي. سسپنس سان ڀرپور اِها فلم هڪ لحاظ
کان بي ثمر ناٽڪ جو نمونو هئي جنهن جو هڪ نڪتو اِهو هو ته حياتيءَ ۾ ڪا
به شئي رٿابنديءَ وانگر ئي نٿي ٿئي. انهيءَ فلم ۾ جين مورو جو ڪردار
پنهنجي مڙس جي ڪاروباري نائب جي عشق ۾ قاتل عورت جو آهي جيڪا
پنهنجي عاشق کي پنهنجي مڙس جي قتل تي هرڪائي ٿي، سو به ايئن جو اِهو
قتل آپگهات لڳي. مڙس قتل ته ٿي وڃي ٿو پر عاشق لفٽ ذريعي هيٺ لهندي
بجلي بند ٿيڻ ڪري ڦاسي ٿو پوي. جين مورو جي گهڻي ڀاڱي عڪسبندي
ڪلوزاپ ۾ ڪيل آهي. ڪيس تمام ٿورڙو ميڪ اپ ٿيل آهي. ۽ گهڻي ڀاڱي
قدرتي روشني استعمال ڪئي وئي آهي، جنهن سان سندس اداڪاري نکري
سامهون آيل آهي. انهيءَ سادگيءَ ڪيس رات وچ ۾ وڏي اداڪارا بڻائي ڇڏيو.
لوئيس مالي اُن وقت پنجويهين سالن جو مس هو پر هُن جين مورو ۾ هڪ اڻ
مٽ فنڪارا کي ڳولهي لڌو. لوئيس مالي هڪ طرح سان اورسن ويلز جو

ڪارنامو ورجايو جيڪو 1940 ۾ پنجويهن ورهين جي ڄمار ۾ پنهنجي
شاهڪار فلم سٽيزن ڪين تخليق ڪري چڪو هو.

هاڻ جين موري ۽ لوئيس مالي نه رڳو دوست پر ڳجهه لڪ ۾ پرين پيارا به
ٺهي چڪا هئا. هن جوڙي 1958 ۾ شاندار فلم ”عاشق“ ناهي، جنهن ۾ جين
موري پنهنجي پرٽيل زندگيءَ کان بيزار هڪ اهڙي عورت جو ڪردار ادا ڪيو
جيڪا عاشق ڦلهوري ٿي. انهيءَ فلم ڪانپوءِ جين مورو کي نئين برشي
بارودت سڏيو وڃڻ لڳو، ڇاڪاڻ جو انهيءَ فلم ۾ تنهن زماني جي لحاظ کان
وڏي جرات مند عڪاسي ڪئي وئي هئي. اِها فلم هڪ لحاظ کان جديد مادام
بواري جهڙي هئي. ياد رهي ته مادام بواريءَ ۾ به هڪ ويڳاڻپ جي شڪار زال
جي ساڳي ڪرت آهي. جين مورو انهيءَ فلم ۾ هڪ اوپري ماڻهو سان ڀاڃ ٿي
ڪائي ۽ ان کان اڳ با غ، اڱڻ ۽ خوابگاهه ۾ موج مستي ٿي ڪري جڏهن ته
سندس مڙس ٻئي ڪمري ۾ گهور ننڊ پيل آهي. اِها فلم ان دور جي لحاظ کان
ايترو ته اڳتي وڌيل هئي جو امريڪا ۾ به انکي فحش ليکيو ويو ۽ اعليٰ
امريڪي ڪورٽ جي مداخلت تي ئي انجي نمائش جي اجازت ملي. ان ڪيس
جي ٻڌڻيءَ دوران امريڪي جسٽس پوٽر اسٽيوارٽ هڪ شاندار جملو چيو ته
”ڄاڻان ٿو ته فحاشي ڇا آهي پر هيءَ فلم فحاشي ناهي.“ هاڻ ٿورڙو سعادت
حسن منٽو تي هلندڙ ڪيس ياد ڪريو. جين مورو جي سڀ کان وڌيڪ مشهور
فلم جنهن کي عالمي پزيرائي ملي سا هي هئي ”جول ۽ جم“ جيڪا 1962 ۾
رليز ٿي. انجو هدائتڪار فرانسوان تروفو هو ۽ اِها فلم فرانسيسي ليکڪ
هينري پيئر روش جي سوانحي ناول تي ٻڌل هئي. دلچسپ ڳالهه اِها آهي ته
1953 ۾ شائع ٿيندڙ اِهو ليکڪ جو پهريون ناول هو جيڪو هُن چوهتر ورهين
جي ڄمار ۾ لکيو هو. اِها ڳالهه وهي ڪاڏل صحافين لاءِ اُميد جو ڪرڻو بڻجي
سگهي ٿي جيڪي ڪو ناول لکڻ جي سڌ ۾ پوڙها ٿا ٿي وڃن ۽ سٺ ورهين
تي رسڻ ڪانپوءِ نراس ٿي هڪ پاسي ويهي ٿا رهن. اِها فلم پهرين مهاڀاري
لڙائيءَ جي دور جي ڪهاڻي ٿي ڏيکاري، جنهن ۾ پريت جي ٽڪنڊي جي هڪ
ڪنڊ تي جين مورو جي اداڪاري اڻوسڻندڙ آهي جيئن ته هوءَ ڳائڻي به هئي
سو ان فلم ۾ هڪ گانو به ڳاتو ائس، جيڪو فرانسيسي ٻوليءَ جي مناڻ ۾
ٻڌل آهي.

هاڻ فرانسيسي سينيما جي نئين لهر يورپ تي راڄ ڪرڻ لڳي هئي جيڪا راهه لوئيس مالي ڪولي هئي تنهن تي تروفو، ريني ۽ گوداغ برانگهون پري رهيا هئا ۽ فلمن جي تخليق واري نظرئي جو پرچار ڪري رهيا هئا، جنهن موجب ڪجهه هدائتڪار فلم تي ايترو ته ڇائنجي ويندا آهن جو جڻ فلم لکي رهيا هجن. جين مورو جي ايندڙ فلم ”گهريلو ملازماجي دائري“ هئي جيڪا 1964 ۾ آئي، جنهن ۾ هُن گهريلو ڪم ڪار ڪندڙ عورت جو شاندار ڪردار ڪيو، جيڪا هڪ نئين نوڪريءَ لاءِ پرديس ٿي وڃي جتي هوءَ شاهوڪار پر عجيب و غريب ماڻهن وٽ ڪم ڪار ٿي ڪري. گهر جي مالڪياڻي اُڌمن ڪان وانجهيل عورت آهي. جنهن جو مڙس ضرورت ڪان وڌيڪ چلولو آهي ۽ سندس پيءُ عورتن جا جوتا ٿو گڏ ڪري. هيءُ فلم اسپيني هدائتڪار بونويل تخليق ڪئي. انهيءَ فلم ۾ نه رڳو شاهوڪار طبقي جي حرڪتن کي ڇٽيو ويو آهي پر پورهيت طبقي ۾ موجود لاڙن کي پڻ واضع ڪيو ويو آهي. جين موري جو بهترين دور هڪ ڏهاڪي تي پکڙيل هو جيڪو 1950 واري ڏهاڪي جي پڇاڙ ڪان شروع ٿي 1960 واري ڏهاڪي جي پڇاڙ تائين هليو. انڪانسواءِ هُن هاليووڊ جي به ڪيترين ئي فلمن ۾ ڪم ڪيو جن ۾ اورسن ويلز جي فلم ”ڪيس،thetrial“ پڻ شامل آهي جيڪا ڪافڪا جي ڪهاڻيءَ تي ٻڌل هئي. انڪانسواءِ هُن ايليا ڪازان جي فلم ”آخري سيٺ“ ۾ پڻ ڪم ڪيو جين مورو کي سندس شاندار اداڪاريءَ ڪري فلمي دنيا جي تاريخ ۾ سدائين ياد رکيو ويندو.

انبوهه هٿان قتل تي ٺهيل فلمون

سڪندر ڪرمانيءَ مردان ۾ انبوهه هٿان مشال خان جي قانون ڪان مٿاهين قتل واري هاجي تي بي بي سيءَ لاءِ هڪ دستاويزي فلم تيار ڪئي ته انڪي هڪ همت ڀريو قدم ليکيو ويو. انهيءَ دستاويزي فلم جو عنوان ”مشال خان: تعليمي اداري ۾ قتل“ هو، جنهن وار ڪانداريندڙ واقعا بيان ڪيا جيڪي انهيءَ قانون ڪان مٿاهين قتل جو سبب بڻيا. مشال خان جي گهرياتين سان ڪيل ڳالهه ٻولهه انتهائي پيڙا ڀري آهي، جيڪا ٻڌي ڀائنجي ٿو ته جنهن نوجوان جي حياتيءَ جي تند ڪپي وئي سو جڻ ته اسان جي پنهنجي ڪٽنب جو ڀاتي هو.

ڪنهن به فرد کي قانون ڪان مٿاهون يا هٿ نوڪي ڪورٽ ذريعي موت جي سزا ڏيڻ واري عمل کي انبوهه هٿان قتل (lynch) سڏجي ٿو. انهيءَ لفظ جي بڻ بڻياد تي اختلاف آهي. ڪجهه ماڻهن جو خيال آهي ته انجو تعلق چارلس لنچ (1736ڪان 1796) سان آهي جيڪو رياست ورجينا ۾ جسٽس آف پيس هو جنهن امريڪا جي آزاديءَ واري لڙائيءَ دوران ٽوريز خلاف قانون ڪان مٿاهان ڪيس هلايا. ڪي وري ان سان

سهمت ناهن ۽ سمجهن ٿا ته اِهو وليم لنچ (1742کان 1820) سان لاڳاپيل آهي جنهن به ان قسم جا ڪورٽ کان مٿاهان ڪيس هلايا هئا. بهرحال انهيءَ لفظ جو بڻ بڻياد ڪجهه به هجي، هاڻوڪي دنيا ۾ ،انبوهه هٿان قتل مان مراد، الزام ڏريندڙ ماڻهن جي ڪنهن گروهه طرفان مامرا پنهنجي هٿن ۾ کڻي ڪو قانوني ڪيس هلائڻ ڪانسواءِ هڪ يا وڌيڪ ماڻهن کي قتل ڪرڻ آهي. ماڻهن کي ڪورٽن کان مٿاهون قتل ڪرڻ جا واقعا لڳ ڀڳ سمورن معاشرن ۽ ملڪن ۾ ٿين ٿا، پر امريڪا ۾ ارڙهين صديءَ جي وچ کان ويهين صديءَ جي وچ تائين وارن ذري گهٽ ٻن سئو سالن ۾ اِهو پوائنٽو ڪم هڪ منظم عمل طور جاري رهيو. شايد اِهو ئي سبب آهي جو فرد يا انبوهه هٿان ٿيندڙ اهڙي ڪلور تي امريڪا ۾ ڪنهن ٻئي ملڪ جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ فلمون نهيون آهن.

دلچسپ ڳالهه اِها آهي ته انهيءَ موضوع تي تيار ٿيل پهرين فلم ”هڪ قوم جو جنم“ (1915) ۾ امريڪي اڇي چمڙيءَ وارن نسل پرستن (KKK) طرفان ٿيندڙ تشدد کي ساراهه جوڳو ڪري پيش ڪيو ويو هو. انهيءَ گروهه کي بنيادي طور تي امريڪا ۾ هزارين ماڻهن کي قانون کان مٿاهون قتل ڪرڻ لاءِ ذميوار ليکجي ٿو. هيءُ امريڪي تاريخ جو اُهو دور هو جڏهن گهرو لڙائي ڪانپوءِ ختم ٿيندڙ غلاميءَ جي نتيجي ۾ افريڪي بڻ بڻياد وارا امريڪي پنهنجي بنيادي حقن واسطي پتوڙي رهيا هئا. انهيءَ ڏس ۾ انڪل ٽامز ڪيبن ادب جو هڪ انتهائي شاندار شاهڪار هو جيڪو نه رڳو وڏي پئماني تي پڙهيو ٿي ويو پر ان تي ناٽڪ پڻ جُڙي رهيا هئا. اڇي چمڙيءَ وارن عام ماڻهن کي ته ڇڏيو، پر اڇي چمڙيءَ وارا دانشور، سياستدان، پادري، اسڪولن جا اُستاد ۽ يونيورسٽين جا پروفيسر پڻ ڪاري چمڙيءَ وارن کي هڪجيترا حق ڏيڻ جي مخالفت ڪري رهيا هئا.

”هڪ قوم جو جنم“ ويهين صديءَ جي شروعات ۾ امريڪا اندر قانون کان مٿاهين ڏوهن جي شدت ۾ واڌ آندي، جنهن کي تي انتهائي اعليٰ ڏاهپ پريا شخص ڊي ڊبليو گريفٽ، ٿامس ڊڪسن ۽ وڊرو ولسن همٿائي رهيا هئا. ٿامس ڊڪسن هڪ پادري هو ۽ هو انڪل ٽامز ڪيبن ۾ اڇي چمڙيءَ وارن جي ڏاڍ ڏمر کي انتهائي ڪاميابيءَ سان وائکو ڪرڻ ۽ نسلي برابريءَ وارو پيغام ڏيڻ تي مچريل هو. ڊڪسن انجي جواب ۾ هڪ ناول ”صاف سٽرو

ماڻهو“ (1905) لکيو. اِهو ناول ”هڪ قوم جو جنم“ جي تخليق جو سبب بڻيو. انهيءَ ناول ۾ ڪاري چمڙيءَ وارن کي بدڪار ۽ ڌڪار جوڳو پيش ڪيو ويو آهي. فلم هدائتڪار پڻ ڊڪسن وانگر ئي نسل پرست هو. ووڊرو ولسن تن ڏينهن ۾ امريڪي صدر هو جنهن ان فلم جي تياريءَ جي منظوري ڏني، جنهن سبب انهيءَ نقطي نظر کي انتهائي گهربل قانوني جواز ملي ويو.

صدر ولسن وهائٽ هائوس ۾ نجي طور تي ان فلم ڏيکارڻ جو انتظام ڪيو جيڪا ڪاري چمڙيءَ وارن خلاف پروپگينڊا ڪانسواءِ ڪجهه به نه هئي ۽ ان ۾ سندن خلاف تشدد ۽ قانون کان مٿاهان سندس قتل جهڙن قدمن کي درست ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪيل هئي. انهيءَ فلم ذريعي پيغام ڏنو ويو هو ته ڪاري چمڙيءَ وارا اڇي چمڙيءَ وارن خاص طور تي سندن عورتن سان اهڙو ورتاءُ ٿا ڪن جو انهن وحشي انسانن کي سيکت ڏيڻ لاءِ مٿن هر قسم جو تشدد ڪرڻ جائز عمل آهي. اها فلم ڏسي اڇي چمڙيءَ وارا گُد ٿيڻ لڳا جڏهن ته تبصرو ڪندڙن پڻ ”سچي“ تصوير پيش ڪرڻ تي انتهائي ساراهه ڪئي.

هڪ قوم جو جنم طرفان نسل پرستيءَ جي حمائت جي جواب ۾ پهرين فيچر فلم پيش ڪندڙ ڪاري چمڙيءَ وارو امريڪي هدائتڪار آسڪرمي شيوڪس هو جنهن 1920 ۾ هڪ فلم ”اسانجي در اندر“ ناهي پهريون پيرو قانون کان مٿاهين قتل کي ڌڪارتي بڌل ڏوهه جاڻائي اِهو ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪئي ته هڪ قوم جو جنم ۾ انهيءَ سزا جو جيڪو جواز جاڻايو ويو آهي، سو غلط آهي.

امريڪا ۾ قانون کان مٿاهان قتل صرف ڪاري چمڙيءَ وارن تائين ئي محدود نه هئا پر يهودي پڻ انجو نشانو بڻيل هئا. فلم ”ڪين وساريو نه ويندو“ 1937 ۾ هدائتڪار مرون لي راءِ جي تخليق هئي جنهن ۾ هلڪي ڦلڪي انداز ۾ ليو فرانڪ سان پيش آيل واقعن جي عڪسبندي ڪئي وئي آهي جنهن کي هڪ نوجوان ڇوڪريءَ کي قتل ڪرڻ جي الزام هيٺ قانون کان مٿاهين موت جي سزا ٻڌائي وئي. انهيءَ فلم ۾ سياسي مهم جو وڪيلن، بي اصول صحافين ۽ علائقائي مت ڀيد کي وائکو ڪيو ويو آهي جيڪي قانون کان مٿاهين قتل ۾ ڀاڱي ڀائيوار ٿا بڻجن.

1988 ۾ "ميري فيگن جو قتل" ۾ 1913 ۾ ائٽلانٽا ۾ پيش آيل واقعن کي فلمبند ڪيو ويو آهي جن ۾ ڪميونٽيءَ طرفان ڪنهن ثبوت کانسواءِ هڪ يهوديءَ کي قتل جي سزا ڏئي وئي. ان فلم ۾ جيڪا ليموڊ ۽ رچرڊ جارڊن مرڪزي ڪردار ادا ڪيا آهن. فلم ۾ ڄاڻايل آهي ته يهوديءَ کي ڏنل سزا بابت گورنر کي اِهو شڪ شبهو ٿو ٿئي ته ڪيس ذاتي پلاند جو نشانو بڻايو ويو آهي.

انهيءَ فلم جي نهڻ کان ڪو ويهه سال پوءِ، انهن واقعن کي هڪ انتهائي شاندار دستاويزي ناٽڪ "عوام بمقابلي ليو فرينڪ" (2009) ۾ پيهر پيش ڪيو ويو انهيءَ پيشڪش ذريعي ان ڳالهه کي واضح ڪيو ويو ته پوليس ڪيتري تڙ تڪڙ ۾ فرينڪ کي واقعي جو ذميوار ٿي ليکي. 1913کان 1915 تائين انهيءَ قتل ۽ ان جي ڪيس جو دنيا جهان ۾ چرچو رهيو.

ٻين مهاڀاري لڙائي کانپوءِ جڏهن تمام گهڻا ڪاري چمڙيءَ وارا امريڪي يورپ مان واپس موٽيا ته ڪين پتو لڳو ته ڏورانهن ملڪن ۾ امريڪي جنهن آزاديءَ لاءِ جنگ جوٽي رهيا هئا سا سندن پنهنجي ملڪ ۾ هڪ دولاب ۽ رُڃ آهي. "هڪ قوم جو جنم" فلم جي ڪاميابيءَ قانون کان مٿاهان ڏوهه وڌائي ڇڏيا. قانون کان مٿاهن ڏوهن جي حوالي سان 1997 ۾ "مهڪدار ڪاٺ" فلم ناهي وئي جيڪا جنگ کانپوءِ قانون کان مٿاهان ڏوهن بابت هئي. اِها فلم 1923 ۾ پيش آيل اُن واقعي بابت هئي جنهن ۾ هڪ انبوهه فلوريڊا ۾ رهندڙ هڪ پوري ڪاري چمڙيءَ واري امريڪي ڪميونٽيءَ تي قانون کان مٿاهين قتل لاءِ ڪاهه ڪئي. ان فلم جي هدائتڪار جون شنگليٽن، انڪان اڳ "ڪوپي ۾ جوان" (1991) جو اسڪرپٽ لکيو هو پر سندس هدائتن واري فلم "مهڪدار ڪاٺ" قانون کان مٿاهين قتل ۽ سزائن جي ڏس ۾ نهندڙ فلمن جي حوالي سان ڪيترائي سنگ ميل قائم ڪيا.

ڪاري چمڙي وارن ۽ يهودين کي ته ڇڏيو، حد ته اِها ٿي جو ڪيترن ئي اڇي چمڙيءَ وارن کي به، رڳو شڪ تي قانون کان مٿاهون سزائون ملڻ شروع ٿيون. ويانا ۾ پيدا ٿيندڙ هدائتڪار فرٽز لينگ پنهنجي شاهڪار فلم "ايم" (1931) مڪمل ڪرڻ جي پنجن سالن کانپوءِ "ڪروڌ" (1936) جي سري سان هڪ فلم ناهي جنهن ۾ اغوا جي الزام هيٺ غلط طور تي ڦاسايل هڪ اڇي چمڙيءَ واري شخص کي قانون کان مٿاهين سزا جو نشانو بڻايو ويو هو.

مٿين فلم ۾ اسپينسر ٽريسيءَ انهيءَ شخص جو شاندار ڪردار ادا ڪيو آهي. ٽريسيءَ کي 1938 ۽ 1939 ۾ لاڳيتو "ڪپتان جي سورهيائپ" ۽ "مرداڻو شهر" فلمن ۾ بهترين اداڪاريءَ تي آسڪر ايوارڊ سان نوازيو ويو. فلم "ڪروڌ ۾" انبوهه هڪ جيل تي ڪاهه ڪري انکي باهه ٿو ڏئي، جنهن لاءِ هُل هو ته اُتي هڪ جوابدار کي رکيو ويو آهي. اِها فلم 1933 ۾ ڪيليفورنيا ۾ پيش آيل قانون کان مٿاهين سزا ڏيڻ واري واقعي تي ٻڌل آهي. حقيقي واقعو هڪ نيوز ريل ۾ محفوظ ڪيو ويو هو جيڪو ان فلم نهڻ جو سبب بڻيو. انهيءَ فلم جي هڪ مرڪزي ڪردار جو ڊائلاگ هو،"انبوهه سوچيندو ناهي. انجو پنهنجو ڪو ذهن نه هوندو آهي."

اڇي چمڙيءَ واري فرد کي قانون کان مٿاهين سزا جو نشانو بڻائڻ واري اهڙي ئي هڪ ٻئي واقعي تي هڪ فلم ناهي وئي هئي جيڪا آسڪر ايوارڊ لاءِ نامزد پڻ ٿي. انهيءَ فلم ۾ هينري فونڊا، ڊانا اينڊ ريوز ۽ انٿوني ڪوئين (جيڪو اڃان پنهنجي ڄمار جي ٻئي ڏهاڪي ۾ هو) اهم ڪردار ادا ڪيا. 1943 ۾ نهيل فلم "آڪس بو قضيو" جي ڪهاڻي تلبرگ ڪلارڪ جي 1940 ۾ لکيل ناول تان ورتل هئي جنهن ۾ ٻن فردن تي ٻڌل هڪ هٿياربند دستو هڪ مقامي ماڻهو جي قاتل جي ڳولا ٿو ڪري. اِهو دستو ٽن معصوم ريڍارن کي ڪنهن ثبوت بنان قتل ٿو ڪري. اِهو واقعو 1885 ۾ نيويڊا ۾ پيش آيو هو، جڏهن مڇ آڏو ستل ماڻهن بابت اِهو فيصلو ڪيو ويو ته وٽن اهڙي ڪا رسيد ناهي جنهن مان پتو لڳي سگهي ته اِهو چوپايو مال هنن خريد ڪيو آهي.

انهن معصوم ماڻهن جي فرياد ٻڌڻ وارو ڪو به نه هو، سو انبوهه ڪين ڦاهي ڏيڻ جو فيصلو ڪيو. انهيءَ فلم جي روح ڪانداريندڙ پڇاڙڪن ڏيکن ۾ هينري فونڊا، ڦاهيءَ جي سزا ڏيندڙ انبوهه آڏو هڪ جوابدار جي آخري خواهش وارو اُهو خط ٿو پڙهي جيڪو هُن پنهنجي زال کي لکيو هو. انهيءَ فلم جي آخري پندرهن منٽن ۾ ڳوڙها روڪڻ ڪنهن به وس جي ڳالهه ناهي.

هاڻ اچون ٿا نوبل انعام يافتا امريڪي ليکڪ وليم فالڪنر ڏانهن، جنهن پنهنجو گهڻي ڀاڱي ڌيان امريڪا جي ڏاکڻين علائقن جي رهواسين جي مسئلن تي ڏريو. سندس ناول "ڌوڙ ۾ اندر ڪشي" تي ڪليرنس برائون 1949 ۾ هڪ شاندار فلم ناهي. ڪليرنس برائون "اينا ڪرينا" (1935) ۽ "قومي

تعيش" (1994) جهڙين فلمن جي پڻ هدائتڪاري ڪري چڪو هو.

انهيءَ فلم جي شوٽنگ فالڪنر جي آبائي شهر آڪسفورڊ، مسي سپيسيءَ ۾ ٿي. فلم ۾ ڪاري چمڙيءَ واري جي جيوت کي هڪ بلڪل نئي نئين انداز ۾ پيش ڪيو ويو هو. هڪ ڪاري چمڙيءَ واري ڪيٽ مزدور لوڪاس تي هڪ اڇي چمڙيءَ واري شخص جي قتل جو الزام آهي ۽ انبوهه ڪيس قانون کان مٿاهون مارڻ ٿو چاهي. ان موقعي تي هڪ وڏي ڄمار واري اٽيرٽيل عورت انهيءَ ڪاري چمڙيءَ واري شخص کي بچائڻ لاءِ پنهنجي حياتي داءُ تي لڳائي.

بهرحال، بنان ڪنهن شڪ جي اِهو چئي سگهجي ٿو ته انهيءَ موضوع تي ٺهندڙ سمورين فلمن ۾ سڀ کان بهترين 1988 ۾ ٺهندڙ "مسي سپيسي الاءُ ۾ ٿوسڙي" آهي. 1960 واري ڏهاڪي جي نسلي ڏوهن بابت انهيءَ فلم جو هدائتڪار ايلن پارڪر هو. جيني هيڪمين ۽ وليم ڊيموئي فلم ۾ ايف بي آءِ جي ٻن ايجنٽن جو ڪردار ڪيو جيڪي شهري حقن لاءِ پتوڙيندڙ ٽن گم ٿيل ڪارڪنن جي ڳولا ۾ آهن.

سموري هڻ هٽان ڪانپوءِ پتو ٿو لڳي ته انهن ٽنهي ڪارڪنن کي قتل ڪيو ويو آهي. اڇي ۽ ڪاري چمڙيءَ وارن ۾ ورهايل انهيءَ شهر تي سازشي خاموشيءَ جو راڄ آهي. جيتوڻيڪ ان فلم ۾ ڪاري چمڙيءَ وارن کي اطاعت گذار تماشائي طور ڏيکارڻ تي تنقيد پڻ ڪئي وئي آهي پر فلم جو اسڪرين پلي انتهائي جاندار ۽ هدائتڪاري ۽ اداڪاريءَ جو معيار انتهائي شاندار آهي.

انگريزي ۽ فارسيءَ ۾ ٺاهيل فلم "ثريا ايم جي سنگساري" (2008) جو ذڪر ڪرڻ پڻ ضروري آهي. انهيءَ فلم جو هدائتڪار سائرس نورستا هو. اِها فلم ايران جي هڪ ڏورانهين ڳوٺ ۾ رهندڙ هڪ ايراني مائيءَ بابت آهي، جنهن تي سندس مڙس بدڪاريءَ جو الزام هنيو ۽ انبوهه قانون هٿ ۾ کڻندي کيس سنگسار ڪري ڇڏيو.

انهيءَ واقعي جو اطلاح هڪ صحافيءَ ڏنو جيڪو اُتان لنگهي رهيو هو، کيس انهيءَ سنگساريءَ بابت مائي جي چاچيءَ ڄاڻ ڏني هئي. هڪ معصوم ۽ بيگناهه عورت جي سنگساريءَ جو ڏيک ايتري ته حقيقت پسنديءَ

سان پڙدي تي آندو ويو آهي جو ڏسندي من پرجي ٿو پوي.

هدائتڪار اسپائيڪ لي باهه ڏئي ساڙي مارڻ واري قانون کان مٿاهين سزا بابت هڪ شاندار فلم "ننيڙين نينگرين لاءِ" (1997) ٺاهي. "ماريون ۾ انبوهه هٿان قتل" (1995) جي سري سان هڪ ڪاري چمڙيءَ واري امريڪي جيمز ڪيميرون بابت فلم آهي جنهن پنهنجي دوستن کي قانون کان مٿاهون قتل ٿيندي ڏٺو پر هو پاڻ ان کان بچي نڪتو. ان وقت سندس ڄمار سورهن ورهيه هئي ."ڪاوڙ" (2016) ڏاڪٽين امريڪا ۾ انبوهه هٿان قتل بابت هڪ دستاويزي فلم آهي. اِن فلم جي شوٽنگ ڇهن امريڪي رياستن ۾ انهن ماڻهن تي ڪئي وئي جتي ماڻهن کي قانون کان مٿاهون سزائون ڏنيون ويون هيون."انصاف لاءِ پتوڙ" (1989) وليم گريوز جي هدائتڪاريءَ ۾ ٺهندڙ هڪ ٻئي ايوارڊ يافتا آهي جنهن ۾ قانون کان مٿاهين قتل/ سزائن خلاف پتوڙيندڙ شخص ادابيءَ جي زندگي چٽي وئي آهي. هن مضمون جي پڇاڙي اُن خط جي ڪجهه سٽن تي ٿو ڪرڻ چاهيان جيڪو انهيءَ بيگناهه جوابدار لکيو هو جنهن کي فلم "آڪس بوقفيو" ۾ قانون کان مٿاهون قتل ٿيندي ڏيکاريو ويو هو.

"اِهو قطعي طور تي هڪ فطري عمل آهي ته ڪو به شخص سچي دنيا ۾ هر انسان کي ايذاءُ رسائڻ ڪانسواءِ قانون پنهنجي هٿن ۾ نٿو کڻي سگهي ڇاڪاڻ جو ان ريت هو ڪو هڪ نه پر سمورا قانون ٿو ٽوڙي. قانون، ڪتابن ۾ لکيل لفظن يا انهن جڄن، وڪيلن يا شيرفن کان گهڻو مٿي هجي ٿو جن کي اوهان انتي عمل ڪرائڻ واسطي ملازم رکيو آهي. اِهو ئي اُهو سيڪجهه آهي جيڪو ماڻهن انصاف جي ڏس ۾ حاصل ڪيو آهي ۽ اِهو ڄاتو آهي ته ڇا درست آهي ۽ ڇا غلط؟ اِهو انسانيت جو ضمير آهي. جيڪڏهن ماڻهن ۾ ضمير باقي نه رهيو ته دنيا ۾ سپيتا نالي شئي ميسارجي ويندي ڇاڪاڻ جو انسان جيڪڏهن ڪٿي پنهنجي خدا کي ڇهي سگهي ٿو ته اُهو ضمير ئي آهي. ڪنهن به فرد جو ضمير ڇا آهي، سواءِ دنيا ۾ هيل تائين ساهه کڻندڙ سمورن انسانن جي ضمير جي هڪ ننڍڙي حصي جي...؟"

چاليهہ ورهيہ پراڻي فلم ”بڻ بڻياد“ (Roots)

1970 واري ڏهاڪي جي پڇاڙ ۾ اليڪس هيليءَ جي لکڻي ”بڻ بڻياد“ (Roots) جون نہ رڳو پندرهن لک ڪاپيون وڪرو ٿيون پر هيءُ ڪتاب هڪ اهم ثقافتي ۽ سماجي تناظر پڻ بڻجي ويو.1977 ۾ امريڪي ٽيليويزن تي انهيءَ ڪتاب جي ستن حصن تي ٻڌل ڊرامائي سيريل ڏيکاري وئي. 1980 واري ڏهاڪي ۾ اِها سيريل VHS تي ميسر هئي ۽ ان اهڙن ڏسندڙن جي تصور جو رخ بدلائي ڇڏيو جنکي جنرل ضيا جي آمريت تحت غلامن جيان ڦٽڪن جي سزا ڀوڳيندي ڏسڻ تي مجبور ڪيو ويو هو ۽ جن کي هٽ يا پير ڪيچڻ جو جوکم لاحق هو.

تن ڏينهن کان ڪتاب ۽ انجي ڊرامائي صورت، سڄي دنيا ۾ پنهنجي صنف ۾ اعليٰ سطح وارا شاهڪار ليکجن ٿا. هيلي پنهنجي ڪتاب کي (Faction) ۾ ٿو ليکي يعني هڪ اهڙي صنف جيڪا

حقيقت ۾ تصور جو گاڏڙ هجي يعني جنهن ۾ ادب جهڙي بيانيي سان گڏ تاريخ کي دستاويزي روپ ڏنو ويو هجي.

اليڪس هيليءَ کان اڳ گهڻي ڀاڱي ڪاري چمڙيءَ وارا امريڪي ملاح طور انتهائي هيٺين درجي وارا ڪم ڪار ڪندا هئا. هو ڀهريون ڪوسٽ گارڊ هو جنهن کي عام مامرن ۽ تاريخي پروگرام جي حوالي سان هڪ وڏي صحافيءَ طور مڃيو ويو. ڪوسٽ گارڊ طور سندس ڪيبن جون پٽيون انهن پرچين سان سٽيل هيون جن ۾ سندس طرفان مختلف رسالن کي اُماٽيل مضمونن ۽ ڪهاڻين جي مسترد ٿيڻ جو اطلاع ڏنل هو. سندس پهرين اهم لکڻي 1965 ۾ ميلڪم ايڪس جي آتم ڪٿا هئي، جنهن لاءِ هُن سندس انٽرويو ڪيو هو ۽ ان جي بنياد تي اِهو ڪتاب لکيو هئائين.

انڪانپوءِ هو پنهنجي غير معمولي ڪتاب ”بڻ بڻياد“ ذريعي امريڪي ادبي وايو منڊل تي انتهائي مشهور ڪاري چمڙيءَ وارن ليکڪ ۾ شامل ٿي ويو. هيلي (1921کان 1992) پنهنجي ڪٽنب جي تاريخ تي غير معمولي تحقيق ڪئي ۽ انجا نتيجا سامهون آڻڻ لاءِ ناول جي صنف اختيار ڪيائين. جيتوڻيڪ سندس ڪجهہ تحقيقي انومانن تي ڪجهہ سنجيدي تاريخدانن سوال اُٿاريا هئا ۽ مٿس نقل ڪرڻ جا الزام پڻ ڌريا ويا. بهر صورت هن ڪتاب کي تاريخ ۽ ادب جي گاڏڙ طور پڙهڻ ۽ سمجهڻ گهرجي. هُن رڳو پنهنجي ڪٽنب جون حقيقتون ئي بيان ناهن ڪيون پر هُن اُها زندگي پڻ بيان ڪئي آهي جيڪا هنن گذاري هئي.

هيليءَ پنهنجو بيانيو زباني روائتن تي سهيڙيو آهي جنهن ذريعي ڪٽنبي داستان هڪ کان ٻئي نسل تائين منتقل ٿين ٿا. ادبي ٻوليءَ ۾ زباني روائت لڳ ڀڳ سمورين ثقافتن ۾ سماجي تاريخ جي منتقليءَ جو هڪ اهم طريقو رهي آهي ۽ اهڙي روائت ادبي حيثيت ۾ پڻ قبول ڪئي ٿي وڃي، خاص طور تي ڳوناڻي ۽ گهٽ پڙهيل ڳڙهيل معاشرن ۾ انکي اهم مقام حاصل هجي ٿو.

بڻ بڻياد ڪنتا ڪنتي جي ڪهاڻي آهي جيڪو افريڪا ۾ ڄائو هو ۽ کيس هڪ غلام جي حيثيت ۾ امريڪا آندو ويو جتي سندس اولاد پڻ غلام طور وڏيو ويجهيو. هيليءَ جي بيانيي کي قبوليت جوڳو بنائڻ جو هڪ سبب

اِهو آهي ته انکي رڳو ادب جي هڪ وڏيڪ ڪتاب طور پيش نه ڪيو ويو آهي.

چڪن جارج ۽ ٽام جهڙا اڪثر ڪردار اهڙا حقيقي ماڻهو ٿا ڀائنجن جن جا داستان انهن هزارين ٻين غلامن جي اذيتناڪ آزمائشن لڪٽي آهي ۽ شايد اڌ صدي لنگهڻ ڪانپوءِ به انجي مقبوليت جو اِهو ئي راز آهي.

تاريخ جي افسانوي طرز تي لکٽي لڳ ڀڳ هميشه انتهائي سولي انداز ۾ لکجڻ سبب تنقيد جو نشانو بڻجندي آهي ۽ اڪثر تاريخي ناولن ۾ ٿيندو به ايئن ئي آهي. بهر صورت امريڪي تاريخ ۾ غلاميءَ واري دور کي ورلي ئي وڏيڪ سولي انداز ۾ بيان ڪري سگهجي ٿو. هيريٽ بيچرجي ڪتاب ”انڪل ٽام جي مانڊٽي“(1852) ڪانوني ڪيٽرين اسٽاڪيٽ جي ”واهر“ (2009) تائين اِهائي صورتحال ٿي نظر اچي.

ڪتاب جو انتهائي پيڙا ڀريو ڀاڱو شايد غلامن جي ٻيڙي جي هيٺين خاني ۾ ڪنتا جي سفر بابت آهي. اياڳن افريڪي غلامن تي ٿيندڙ وحشياڻي تشدد تي هيليءَ جو جاندار بيان لونءَ ڪانداريو ڇڏي. ٻڻ ٻڻياد جو اصل سبب هيليءَ جي ڪٽنبي تاريخ ورجائڻ آهي پر اصل ۾ اهو هر انهيءَ افريڪي نسل جو داستان آهي جيڪو غلاميءَ جي پيڙا مان لنگهيو آهي. بنيادي لفظ نسل کان نسل تائين منتقل ڪيا ويا آهن ۽ انهن لفظن ذريعي هيلي پنهنجو ڪٽنبي ورثو ٿو ڦلهوري.

نالو رکڻ واري رسم هڪ ٻيو رواج آهي جنهن کي ڪنتا ۽ سندس ڪٽنب اڳتي ٿو وڌائي. انجو مقصد اِهو آهي ته ٻارن تي جن ماڻهن جا نالا رکيا ويا آهن سي سندن جهڙا ئي ٿيندا. آزاديءَ لاءِ ڪڏهن به ختم نه ٿيندڙ پتوڙ آهي، خاص طور تي پهريان چار نسل پنهنجي دلين ۽ دماغ ۾ آزاديءَ جي سپنن جي ختم نه ٿيندڙ پتوڙ آهي، خاص طور تي ڪنتا جو پوٽو چڪن جارج پنهنجي آزاديءَ لاءِ پنهنجي اڇي چمڙيءَ واري پيءُ سان سوديبازي ٿو ڪري. چڪن جارج ويڙهو ڪڪڙن جو تربيتڪار ٿو بڻجي، جيڪا غلامن جي ابتر حالت جي هڪ تمثيل آهي.هيليءَ جي ويڙهو ڪڪڙن جي چونڊ من موهيندڙ آهي چاڪاڻ جو اِهي گهريلو ڪڪڙن وانگر ناهن جيڪي رڳو کائڻ واسطي ئي آهن.

ٻڻ ٻڻياد نه رڳو ڪمرشل ۽ تنقيدي حوالي سان ڪامياب ٿي پر هڪ شاندار ٽيليويزن پراڊڪشن ذريعي پنهنجو هڪ تنقيدي تناظر پڻ تخليق

ڪيائين جيڪو ٽيليويزن جي تاريخ جو هڪ اهم باب آهي. ٻڻ ٻڻياد جي پهرين قسط ”هڪ امريڪي ڪٽنب جو داستان“ ڪنتا ۽ ڪنتي جي قيد ۽ غلاميءَ جو دور ٿي ڏيکاري، جڏهن ته باقي قسطون 1750 واري ڏهاڪي کان سندس گيمبيائي سڃاڻپ برقرار رکڻ واري پتوڙ بابت آهن. سندس سفر جي پڙدي تي شاندار پيشڪش اِهو مامرو سمجهڻ جي انهن ڪوششن کي ظاهر ٿي ڪري. ته ساڻس ڇا وهيو واپريو. اڳتي وارين قسطن ۾ ڪنتا جي امريڪا پهچڻ ۽ هڪ زميندار وٽ وڪرو ٿيڻ ڪانپوءِ وارين حالتن جي شدت جو اظهار آهن.

اُهي منظر، جن ۾ ڪنتا کي پنهنجو نئون نالو ٽوبي قبولڻ لاءِ بيرحميءَ سان ڦٽڪا ٿا هنيا وڃن، سندس مالڪ جي انهيءَ خواهش جو اظهار آهن جيڪا پنهنجي غلام کان سڃاڻپ جو هر اڌمو ڦري وٺڻ ٿي چاهي. اسان تي نئين سڃاڻپ مڙهڻ لاءِ طاقت جو استعمال اڄ به انهيءَ ساڳي انداز ۾ برقرار آهي جهڙو ٻه يا ٽي سئو سال اڳ هو.

ڪتاب ۽ انجي ٽيليويزن پيشڪش جو بهترين حصو اِهو پيغام آهي ته هر جدوجهد ايندڙ نسلن لاءِ هڪ جذبو ۽ تحرڪ ثابت ٿئي ٿي مثال جي طور تي چڪن جارج بابت بابن يا قسطن ۾ هو جانورن سان ڪم ڪرڻ جي فطري صلاحيت جو مظاهرو ٿو ڪري ۽ پنهنجي سڃاڻپ جوڙڻ جي ڪوشش ٿو ڪري ۽ پهريون پيرو ڪنهن حد تائين ان ۾ سوڀارو ٿو ٿئي. اڳتي هلي ايندڙ نسل جارج جي پٽ ٽام جي چانوري ۾ ڦرندي ٿو نظر اچي جيڪو لوهار ٿي بڻجي پر پوءِ ڪيس تماڪ پوکيندڙن وٽ وڪرو ٿو ڪيو وڃي. سندس ڌيءَ سنٿيا آزاد ڪيل غلامن جي ڪاروان جو حصو ٿي بڻجي.

اليڪس هيليءَ کي سنٿيا جو ڏوهٽو/ پوٽو ڏيکاريو ويو آهي، جيڪو پنهنجي بزرگن کان پر اسرار ڪنتا ڪانتي تائين پنهنجي ڪٽنب جي تجربن جا داستان ٿو ٻڌي. جڏهن هيلي امريڪي ڪوسٽ گارڊ واري عهدي تان هٽي ٿو ته پنهنجي ڪٽنب جي تاريخ ٿو ڦلهوري ۽ ”ٻڻ ٻڻياد“ ۾ انکي بيانيي انداز ۾ ٿو پيش ڪري.

1977 ٽيليويزن تي پيش ٿيڻ مهل ٻڻ ٻڻياد سڀ کان وڏيڪ ڏٺو ويندڙ ٽيليويزن شو بڻجي ويو. درجنن جي تعداد ۾ نامزدگيون حاصل ڪرڻ سان گڏوگڏ ان نو ايمي ايوارڊ پڻ حاصل ڪيا.

هڪ شاهڪار جا سئو ورهيہ

جيڪڏهن ڪو اِهو پڇي تہ اٽويهين صديءَ جي پڇاڙ ۽ ويهين صديءَ جي شروعات جا ٽي اهم ترين ليکڪ ڪير هئا تہ ان فهرست ۾ ڪنهن شڪ شبهي ڪانسواءِ بنڪم چندرا چيٽرجي، رابيندرا ناٿ ٽئگور ۽ سرت چندرا چيٽرجيءَ جا نالا شامل هوندا. انهيءَ فهرست ۾ جيڪڏهن ٽن عظيم فلمي هدائتڪارن کي بہ شامل ڪجي تہ اِهي پي سي بروا، بمل راءِ ۽ ستيا جيت راءِ ڪانسواءِ ڪو بہ نٿو ٿي سگهي. هيءُ اُهي ڇهہ فرد هئا جن پنهنجي تخليقي ذات سان بنگال جي فن ۽ ادب کي جرڪايو. چيٽرجي، بروا ۽ ستياجيت راءِ اُهي ٽي فرد آهن.جن 1917 کان ڏکڻ ايشيا جي گهٽ ۾ گهٽ چار نسلن کي پنهنجي سحر ۾ جڪڙي رکيو آهي. هيءُ اُهو سال هو جڏهن ديوداس پهريون ڀيرو شائع ٿي.

انڪان اڳ جو اِهو جانچجي تہ آخر اُها ڪهڙي ڳالهہ هئي جنهن

ديوداس جي پڙهندڙن ۽ ڏسندڙن کي پنهنجو پرستار بڻايو، اِهو ڄاڻڻ جي ضرورت آهي تہ اُن دور جو اُهو ڪهڙو تناظر هو جنهن تخليقي ليکڪن ۽ فنڪارن ۾ هڪبئي پويان ڪيترائي شاهڪار تخليق ڪرڻ جو تحرڪ يا اُتسَاهہ پئدا ڪيو. پلاسيءَ واري لڙائي ۾ فتح ڪانپوءِ بنگال برطانوي طاقت جو پهريون مرڪز بڻجي ويو.انجي ايندڙ هڪ سئو سالن تائين بنگالين ۽ انهن انگريزن وچ ۾ گهاٽو تعلق قائم رهيو جيڪي بنگال نار ۽ اُتان جي دريائن جو پاڻي چگي ريت ڪڇي چڪا هئا. انهيءَ عمل دوران برطانيا بنگال کي نہ رڳو معاشي پر دانشوراڻي طور تي پڻ مالا مال ڪري ڇڏيو.

راجا رام موهن راءِ (1772 کان 1833) شايد اُهو پهريون بنگالي دانشور هو جنهن انگريزن کان اڌمو ۽ اتسَاهہ حاصل ڪيو ۽ بنگال ۾ موجود رسمن ۽ رواجن کي بدلائڻ جي ڪوشش ڪيائين. هُن 1828 ۾ ڪلڪتي ۾ برهمو سماج قائم ڪيو ۽ ويدن جي بالادستي قبولڻ کان نابري واريائين. راجا رام موهن راءِ جو اوتارن تي ويساهہ نہ هو ۽ ڪرماداري عقيدي تي پڻ سوال اُٿايندڙ هو. انهن روائت ٽوڙيندڙ سوچن ذريعي برهمو سماج نہ رڳو بنگال پر هندستان جي مانار ۾ ترٿلو مچائي ڇڏيو. اِها هڪ اهڙي دور جي شروعات هئي جنهن کي اسين بنگال جي نئين سرڪر موڙڻ طور ليکي سگهون ٿا، جنهن انيڪ تخليقي جوهر پئدا ڪيا.

بنگال جي انهيءَ دور لڳ ڀڳ هڪ صديءَ تائين هندستان جي آرٽ، ادب ۽ سياست کي نئين سر جوان بڻايو. اوڻهويهين صديءَ جي وچ کان ويهين صديءَ جي وچ تائين بنگالي دانشورن پنهنجي عمل جي سڌارن وارن نظرين ذريعي ذهنن کي چڱو موچارو ريج ڏنو. منجهائن ڪيترائي شاندار دماغ رکندڙ سيڪولر سوچن جا مالڪ هئا ۽ سندن تعلق هندو گهراڻن سان هو جڏهن تہ انجي ابتڙ گهٽي ڀاڱي بنگالي مسلمان مسلم ليگ سان لاڳاپيل هئا جنهن جي سرواڻي نواب سليم الله جهڙا جاگيردار ڪري رهيا هئا. بنگال جي انهيءَ شاندار دور جي پڇاڙي تڏهن ٿي جڏهن 1940 واري ڏهاڪي جي پڇاڙڪن سالن ۾ ورهاڱي کان اڳ ۽ انڪانپوءِ هندن ۽ مسلمانن هڪبئي جو قتلام ڪيو.

سرت چندر چيٽرجي (1876کان 1938) بنگالي ادب ۾ وڏي حيثيت جو

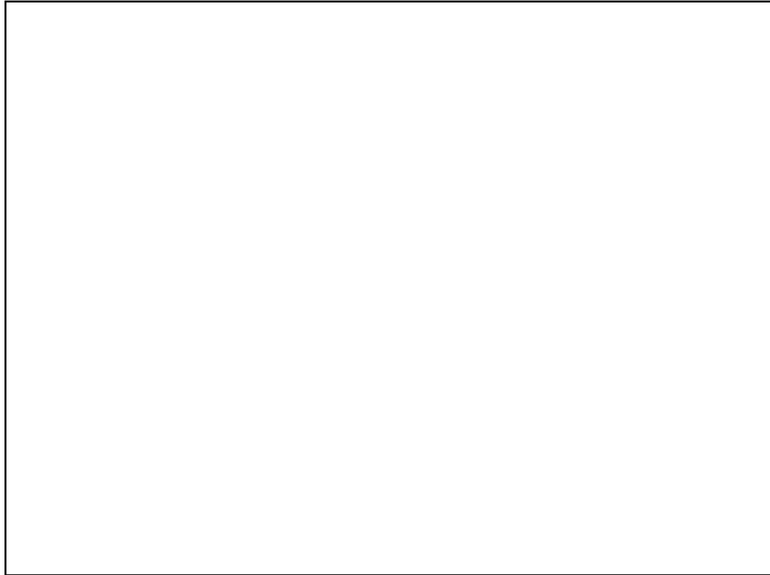
مالڪ هو. سندس پسمنظر ڳوناٺو هو ۽ ڪيس جنوني سخت گير عقيدن ۽ بي ثمر اخلاقيات جو سڌو سنئون تجربو هو. پنهنجي پيشرو ۽ همعصر ساجاهه وندن جيان هُن به پروڙيو ته سماجي طور پرتن، ڪمزور ۽ بي اختيار طبقن خاص طور تي عورتن کي طاقتور طبقا چالاڪيءَ سان پنهنجي مفادن واسطي استعمال ٿا ڪن.

سندس گهٽي پاڳي ناولن ۾ سماجي قدامت پرستيءَ ڏانهن معصوماڻي اڌمي جي مزاحمت جي عڪاسي ڪئي وئي آهي. سندس مشهور ۽ انتهائي پسند ڪيل ناول ”پرينيتا“ آهي جنهن تي ڪيئي ڪامياب فلمون پڻ ٺاهيون ويون آهن. سندس اِهو ناول جيتوٽيڪ ديوداس کان ٽي سال اڳ 1914 ۾ شائع ٿيو پر انکي گهٽ پزيرائي حاصل ٿي.

پرينيتا ۽ ديوداس ٻنهي فلمن ۾ اهڙين عورتن جا سگهارا ڪردار آهن جيڪي سماجي نيئر ٽوڙڻ ٿيون چاهين پر مردن جي مرڪزي ڪردارن جي ڪائرتا يا ملي پڳت سبب اهو ڪرڻ کان قاصر آهن. ديوداس جي ڪهاڻي ڳوناٺي بنگال جي هڪ خوشحال برهمن گهراڻي جي سڀ کان ننڍي پٽ آڏو تي هلي. انهيءَ ناول جي شروعات ديوداس ۽ پاروتي (پارو) جي ڪردارن سان ٿئي ٿي جيڪي هڪٻئي جا سنا دوست آهن ۽ هڪ ئي پاڙي ۾ رهندي هڪٻئي آڏو جوان ٿيا آهن. اِهي ٻئي اوڏي مهل ڌار ٿا ٿين جڏهن ديوداس کي اعليٰ تعليم لاءِ ڪلڪتي تو اُماڻيو وڃي جتي ڪجهه من موجي ۽ بي فڪر نوجوان سندس دوست ٿا بڻجن.

ڪيترن ئي سالن کانپوءِ سندس ڳوٺ موٽڻ تي پارو کي اُميد هئي ته سندس وهان ديوداس مان ٿيندو پر سندس اڌمن جا سپنا اوڏي مهل چڪنا چور ٿي ويا جڏهن انهيءَ سنگابنديءَ جي ڏس ۾ ديوداس پنهنجي ڪٽنب جي مخالفت کي منهن ڏيڻ ۾ ناڪام ٿيو ۽ ڪلڪتي موٽي پنهنجي زندگي شراب ۽ وئشيائن ۾ برباد ڪرڻ لڳو. انهيءَ دوران چندر مکيءَ نالي هڪ وئشيا سندس زندگيءَ ۾ داخل ٿي پر هو ساڻس جسماني تعلق نٿو جوڙي ٻئي پاسي پارو جو وهان هڪ شاهوڪار رنڊوي سان ٿو ٿئي. وهان کانپوءِ به پارو پنهنجو پهريون پيار وساري نه سگهي جيڪو آخرڪار سندس ئي چائنٺ تي پويان پساهه ٿو ڏئي. سوال اِهو آهي ته انهيءَ ڪهاڻيءَ ۾ ايتري سحر انگيز ۽ متاثر

ڪندڙ ڳالهه ڪهڙي آهي؟ ڪهاڻيءَ جو منفرد پهلو اِهو آهي ته پارو ۽ چندر مکي ٻئي ديوداس جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ ٻاهمت، فيصلو ڪري سگهندڙ ۽ پنهنجي ڳالهه مڃرائيندڙ ٿيون نظر اچن. ساڳي ريت پارو جي ڪٽنب جون عورتون پڻ پنهنجي ڪٽنب جي مردن جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ ٻاجهاريون ۽ با اعتماد ٿيون پسجن.

ناول جي پيچدگي ۽ سگهاري اظهار ڪانسواءِ انجي مقبوليت جو هڪ سبب اِهو به آهي ته انهيءَ ناول جا مختلف ٻولين ۾ هڪ سئو کان وڌيڪ ترجما ٿي چڪا آهن ۽ انتي هڪ درجن کان وڌيڪ فلمون ٺهي چڪيون آهن جن ۾ 1965 ۽ 2010 ۾ پاڪستان ۾ ٺهيل به فلمون پڻ شامل آهن. هندستان ۾ ڏسندڙن جي هڪ وڏي حلقي ۾ ديوداس متعارف ڪرائڻ جو ڪارنامو آسام جي هڪ زميندار پي سي بروا جو آهي جنهن 1935 کان 1937 وارن ٽن سالن ۾ بنگالي، اردو ۽ آسامي ٻولين ۾ ٽن مختلف فلمن جي هدائتڪاري ڪئي. ديوداس تي ٺهندڙ پهرين فلم ۾ ديوداس جو ڪردار هُن پاڻ ڪيو جڏهن ته اڙدو فلم لاءِ هُن هڪ ڪشميري اداڪار ۽ گلوڪار ڪي ايل سهگل جي چونڊ ڪئي.

جيڪڏهن اوهان کي سهگل جو من موهيندڙ گانو ”بالم آئي بسو

موري من ۾ ” وٽي ٿو ته هيءَ فلم اڄ به اوهان کي پسند ايندي. هن فلم جا مڪالما خاص اڙدو ۾ آهن ۽ پارو کي ديوداس جو لکيل خط اڙدو صورتخطيءَ ۾ ڏيکاريو ويو آهي. هن فلم جو غزل ”چٽي اسير تو بدلا هوا زمانا تا“ جي سحر مان فلم ختم ٿيڻ ڪانپوءِ به نڪرڻ ناممڪن آهي. بهرحال، مڪالمن جي يڪرنگي ۽ گهٽي حد تائين احساسن ڪان وانجهيل اداڪاري هاڻ ڪجهه پراڻي ٿي لڳي. ديوداس ۾ پارو ۽ چندر مکي ڪنهن هيروئن ڪان وڌيڪ مدر ٽريسا ٿيون لڳن ۽ پنهنجي گونجندڙ آواز جو مالڪ کي ايل سهگل ڪو تاثر ڇڏڻ ۾ ڪامياب نه ٿيو آهي.

برواجي ناهيل ديوداس ٻن ڏهاڪن تائين ڏسندڙن کي موهيندي رهي تانجو 1955 ۾ اِهو سلسلو اوڏي مهل جهڪو ٿيو جڏهن دليپ ڪمار جي اداڪاريءَ سان بمل راءِ ديوداس تي فلم ناهي جنهن ۾ سچتراسين پارو ۽ وجينتي مالا چندر مکيءَ جا ڪردار ڪيا. ان فلم ۾ سمورن اداڪارن شاندار فن جو مظاهرو ڪيو، خاص طور تي سچتراسين جي اداڪاري لاجواب هئي. ديوداس جي گهر ۾ داخل ٿي ڪيس نني مان اٿارڻ واري ڏيک ۾ هوءَ رسمون ۽ رواج ٽوڙيندڙ اهڙي عورت ٿي نظر اچي جيڪا مرد ڪان سندس مردانگيءَ جو ثبوت ٿي گهري پر ديوداس ٻڌتر ۽ ڪائنرتا جو شڪار هڪ اهڙو مرد آهي جيڪو ان ويچار ۾ ئي ٿو رهي ته ماڻهو ڇا چوندا.

جيستائين وجينتي مالا جي ڪردار جو تعلق آهي ته هوءَ هڪ نوجوان بنگالي وئيشيا جي ڪردار ۾ ڪجهه وڌيڪ پريل بُت واري ٿي نظر اچي پر سندس اداڪاري به سچتراسين ڪان وڌيڪ بهتر نه هوندي به انتهائي اثرائتي ۽ جاندار آهي. ڪجهه ڏيکن ۽ گانن جهڙوڪ ”جسي تو قبول ڪرلي وه ادا ڪهان سي لائون“ ۾ سندس ڪارڪردگي من کي موهيو وجهي. چندرمکيءَ کي هڪ فرض شناس، باضمير ۽ ذميوار عورت جي روپ ۾ پيش ڪيو ويو آهي جيڪا ديوداس کي گند جي ڍبڻ مان ڪڍڻ ٿي چاهي ۽ سو به ڪنهن لالچ ۽ لوڀ ڪانسواءِ پر ٻئي پاسي ديوداس آهي جيڪو انهن ٻنهي عورتن مان ڪنهن سان به پنهنجي پيار جو اظهار نٿو ڪري، هو بس رڳو پنهنجو پاڻ کي تباهه ڪرڻ پويان هٿ ڌوئي لڳل آهي.

دليپ ڪمار هن فلم لاءِ فلم فيئر ايوارڊ حاصل ڪيو. ان ڳالهه تي

بحث ٿي سگهي ٿو ته ڇا اِها اوستائين جي سندس بهترين ڪارڪردگي هئي؟

جيستائين 2002 ۾ سنجي ليلا ڀنساليءَ جي ناهيل ديوداس فلم جو تعلق آهي ته اِها ناهي ته انتهائي شاهاڻي انداز ۾ آهي پر انکي هڪ ٻي ڊنگي اسٽارپلس ڊرامي وانگر ديوداس جي برابري ڪرڻ جي هڪ بيڪار ڪوشش ٿي نظر اچي. سڄي فلم ۾ سموريون عورتون زيورن سان سٽيل ٿيون نظر اچن. فلم ۾ اپتري ته فضول خرچي ڪئي وئي آهي جو اسڪرين ٽوڙڻ جو من ٿو ڪري. سڀ ڪان وڌيڪ پچان ان ڳالهه تي ٿي لڳي ته سمورا اداڪار خاص طور تي شاهه رخ خان ۽ جيڪي شيروف اوور ائڪٽنگ ڪندي تا نظر اچن. لباڙ ۽ غير ضروري ڊگهي جذباتي ناٽڪ جهڙي حد ڪان وڌيڪ شان شوڪت ۽ ڏيکاءُ واري انهيءَ فلم ۾ ايشوريا راءِ ۽ مادوري ڊڪشت پنهنجي سونهن ۽ جوهر ٻئي ضائع ڪيا آهن.

جيڪڏهن ڪو ديوداس تي ٺهيل فلمن مان ڪا هڪ ڏسڻ گهري ته ڪيس بمل راءِ جي هدائتڪاري، دلڪش ۽ من موهيندڙ ادڪاري، ساحر لڌيانويءَ جي شاعري ۽ ايس ڊي برمن جي مڌر سنگيت سان ڀرپور فلم ضرور ڏسڻ گهرجي.

... ويل جو ڪو ڏس پتو!

انڪي ”گمشدگي“ چئو يا ”سياسي طور تي ڪنيڻ“، اصل ۾ ان قسم جا واقعا معاشري ۾ ڊپ داءُ ۽ ڏهڪاءُ واري فضا قائم تا ڪن جيڪا نہ رڳو ڪنپيل همراهن جي ڪٽنبن پر انهن ڪي بہ متاثر تي ڪري جيڪي ڪنهن نہ ڪنهن انهن فردن سان لاڳاپيل هوندا آهن. زوري ڪنيڻ هڪ اهڙو هٿيار آهي جيڪو معاشري ۾ ڏاڍ ۽ ڏهڪاءُ ظاهر ڪرڻ لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي. ان قسم جي واقعن ڪي قلم يا فلم ذريعي محفوظ ڪرڻ هڪ وڏي ذميواري آهي جيڪا معاشري جا با شعور ۽ با ضمير قلمڪار، فلمساز ۽ هدائتڪار نڀائين ٿا. ان قسم جا همت پريا فرد ارجنٽائن ۽ چليءَ ڪانوني پارت ۽ انڊونيشيا تائين ملن ٿا. زوري ڪنيڻ جو شايد سڀ کان وڏو واقعو پولينڊ ۾ ٻين مهاڀاري لڙائي جي شروعات ۾ پيش آيو هو. پولينڊ جي جڳ مشهور فلم هدائتڪار آندري وائراني انهيءَ ڪلور ڪي هڪ فلم ذريعي محفوظ ڪيو. جيئن تہ اِهو واقعو ڪاتن واري ماڳ تي پيش آيو هو انڪري 2007 ۾ نهندڙ فلم جو نالو ئي ڪاتن رکيو ويو. انهيءَ هاجي پولينڊ ۾ هڪ سموري نسل ڪي متاثر ڪيو ۽ ٻين مهاڀاري لڙائي دوران ۽ انڪانپوءِ بہ پولينڊ جا هزارين ڪٽنب انجي پيڙا ۾ پچرندا رهيا هن. فلم ۾ انهن پيچيدي حالتن ڪي عڪسبند ڪيو ويو آهي.

جيڪي ڪاتن ۾ پيش آيون. ان فلم ۾ عورتن جي زباني ڪاتن جو داستان پيش ڪيو ويو آهي، جن جو تعلق ڪنپيل ماڻهن جي ڪٽنبن سان هو.

ٿيو ڪجهہ اِهو هو جو 1939 ۾ جڏهن جرمن فوجون پولينڊ ۾ داخل ٿيون تہ ٻئي پاسان سوويت فوجون پڻ پولينڊ ۾ گهڙي آيون ۽ انهن هزارين پولش فوجين ڪي گرفتار ڪري ورتو. ڊگهي عرصي تائين اِهو پتو ئي نہ لڳي سگهيو تہ اِهي جوان جيئرا بہ آهن ڪي نہ. سيپٽمبر 1939 ۾ ڪنپيل انهن فوجين ڪي 1940 ۾ اسٽالين جي حڪم تي موت جي ننڊ سمهاريو ويو پر سندن ڪٽنبن ڪي انجو ڪو اطلاح نہ ڏنو ويو. انهيءَ راز تڏهن ڦاٽ ڪاڌو جڏهن هڪ پولش آفيسر جي ڊائري هٿ چڙهي جنهن ڪنپيل فوجين سان پيش آيل وارتائن جو احوال لکيو هو. سوويت فوج پولينڊ جي فوجي آفيسرن ڪي عام سپاهين ڪان ڌار ڪرڻ ڪانپوءِ قتل ڪيو هو.انهيءَ ڊائريءَ ۾ قتل ڪيل آفيسرن جا نالا ۽ تاريخون درج آهن. انهيءَ فلم ۾ ٻين مهاڀاري لڙائي ڪانپوءِ واريون حالتون پڻ ڏيکاريون ويون آهن. فلم ۾ ڏيکاريو ويو آهي تہ جڏهن ڪاتن واري قتلام جي خبر عام ٿي تہ سوويت فوجن انڪي جرمنيءَ جي ڪاتي ۾ وڌو ۽ سموريون ثابتيون ميسارڻ جي ڪوشش ڪئي وئي پر پوءِ ڪجهہ همت پريل ماڻهن انهي ء بيانيي ڪي للڪاريو. فلم جو آخري اڌ ڪلاڪ من ڦسائيندڙ آهي جنهن ۾ قتلام جا واقعا ڏيکاريا ويا آهن. هيءَ فلم ڪمزور دلين وارن ڪي نہ ڏسڻ گهرجي پر انهن ڪي ضرور ڏسڻ گهرجي جيڪي اِهو ڄاڻڻ گهرن ٿا تہ هزارين فردن ڪي ڪنپي گُم ڪرڻ ڪانپوءِ ڪهڙي ريت ڪوڙ ڳالهايو ويندو آهي. ٻين مهاڀاري لڙائي ڪانپوءِ پولينڊ سوويت يونين جي اثر هيٺ آيو پر ان هوندي بہ ماڻهن جي ڪنيجڻ جو سلسلو جاري رهيو.

زوري ڪنيڻ بابت ٺهيل ٻئي فلم 1977 جي ”سنگمرمر جو ماڻهو“ آهي. هن فلم جي ڪهاڻي برڪنن نالي هڪ سوشلسٽ هيرو بابت آهي جيڪو 1950 واري ڏهاڪي ۾ سوشلسٽ حڪومت جو دادلو هو پر پوءِ اوچتو ئي اوچتو گُم ٿي ويو. هيءَ فلم پنهنجي دور جي مشهور فلم سٽيزن ڪين واري انداز تي ناهي وئي آهي. سٽيزن ڪين ۾ هڪ صحافي هڪ شخص ڪان پڇا ڳاڇا تو ڪري جڏهن تہ سنگمرمر جو ماڻهو ۾ هڪ شاگردياڻي برڪنن جي ڳولا ۾ ٿي نڪري.فلم جي شروعات ۾ برڪنن جو مجسمو هڪ ميوزيم جي تهخاني ۾

پيل تو ڏيکاريو وڃي، جيڪو شاگردياڻي ڳولهي تي لهي، ۽ پوءِ گم تيل برڪنن بابت پراڻيون پروپگنڊا فلمون تي ڦلهوري تہ جيئن سندس بابت ڪو ڏس پتو لڳي سگهي. انهن پراڻي سرڪاري فلمن ۾ برڪنن کي هڪ هيرو طور پيش ڪيو ويو آهي جيڪو پورهيت طبقي لاءِ هڪ آدرش آهي. هو تيزيءَ سان سرون ڊوئڻ جو ريڪارڊ تو جوڙي پر جڏهن سرڪاري عملدارن سان ان ڳالهہ تي احتجاج تو ڪري تہ ساڻس چڱو ورتاءُ نہ پيو ڪيو وڃي تہ سندس ڪن مهڻ تي ڪئي وڃي ۽ پوءِ ڪيس گُم تو ڪيو وڃي. جيتوڻيڪ اڳتي هلي سندس زال ۽ پٽ کي تہ ڳولهي تو لڌو وڃي پر سندس ڪو ڏس پتو نٿو پوي.

واضع رهي تہ جيڪڏهن سوشلسٽ ملڪن ۾ زوري ڪنيڻ عام جام هو تہ سرمائيدار ملڪن ۽ امريڪا ٽين دنيا جي ملڪن ۾ بہ انجو رڻ تپائي ڏنو هو. 1960 واري ڏهاڪي ۾ ان قسم جا انيڪ واقعا ٿيا جن ۾ نہ رڳو عام سياسي ڪارڪنن پر وڏن سياسي اڳواڻن کي بہ ڪنيي گُم ڪيو ويو. ان نوعيت جو هڪ تمام وڏو واقعو ڪانگو ۾ پيش آيو جڏهن وزيراعظم پيٽرڪ لوممبا کي اغوا ڪري غائب ڪيو ويو ۽ پوءِ سندس لاش ڳيا ڳيا ڪري تيزاب ۾ ڳاريو ويو ۽ اِهو سڀڪجهہ امريڪي سفارتڪارن، بيلجيئم جي فوجن ۽ خودڪانگو جي باغين گڏجي سڏجي ڪيو. انهن واقعن کي هيٺيءَ جي فلم هدائتڪار رائول پيڪ پنهنجي فرانسيسي ٻوليءَ ۾ ناهيل فلم لوممبا ۾ محفوظ ڪيو. انهيءَ فلم ۾ لوممبا جي حياتيءَ جي پڇاڙڪن سالن کي انتهائي محنت ۽ اُڪير سان فلمبند ڪيو ويو آهي. لوممبا آزاد جمهوريا ڪانگو جو پهريون وزيراعظم ۽ افريڪا کنڊ جي آزاديءَ جو علمبردار هو. ان فلم ۾ لوممبا جي ڪردار لاءِ پنجٽيهن ورهين جي افريڪي پسمنظر واري فرانسيسي اداڪار ايرڪ ايبونيءَ جي چونڊ ڪئي وئي جيڪو مهاندن ۾ بنهہ لوممبا جهڙو هو. فلم جي شروعات ۾ لوممبا کي عوامي تحريڪ منظم ڪندي ڏيکاريو ويو آهي جنهن جدوجهد ذريعي سندس ملڪ آزاديءَ تو ماڻي پر اُتان جي مادي وسيلن تي هيڃ رکندڙ امريڪا ۽ بيلجئم جا سول ۽ فوجي عملدار سندس خلاف سازشون شروع تا ڪن ۽ لوممبا خلاف بغاوت تا ڀڙڪائين. ڪين ڊپ تو ٿئي تہ لوممبا بہ سگهوئي مصر جي جمال ناصر ۽ ايران جي ڊاڪٽر مصدق وانگر ڪانگو جا وسيلا قومي ملڪيت ۾ وني ڇڏيندو.

فلم ۾ انهن سمورن واقعن جي منظر ڪشي ڪئي وئي آهي جن ۾ هو وزيراعظم تو بڻجي، آزاديءَ واري ڏيهاڙي تي گجگوڙ واري تقرير تو ڪري، جنهن ۾ سامراجي چاڙتن کي تنقيد جو نشانو تو بڻائي ۽ پوءِ ڪيس اقتدار تان بيدخل ڪري غائب تو ڪيو وڃي. لوممبا جون 1960 کان جنوري 1961 تائين فقط ست مهينا وزيراعظم رهيو. غائب ٿيڻ جي هڪ مهيني تائين تہ سندس ڪو ڏس پتو ئي نہ هو ۽ پوءِ فيبروري 1961 ۾ سندس قتل جي خبر ڦاٽ ڪاڏو، ان وقت پيٽرڪ لوممبا جي ڄمار پنجٽيهہ ورهيہ هئي. انهيءَ واقعي ڪانپوءِ ڪانگو آمريت، قتل ۽ غارت گري ۽ ڦر لٽ جو شڪار بڻجي ويو جيڪو سلسلو اڄ بہ جاري آهي.

اڄو تہ هاڻ لاطيني امريڪا جو رخ ڪريون جيڪو نظرياتي جنگ جو هڪ ٻيو ميدان هو. لاطيني امريڪا جي صورتحال تي نهندڙ ذڪر جوڳي فلم 2001 ۾ ناهيل "پوپٽن جي دور ۾" آهي. هيءَ ڊومينيڪن ريپبلڪ جي ڪهاڻي آهي، جتي هڪ آمر جنرل رافيل جي دور ۾ هزارين ماڻهو ڪنيي گُم ڪيا ويا. هن فلم جي ڪهاڻي ٽن ڀينرن بابت آهي جنکي "پوپٽ" چيو تو وڃي ۽ جيڪي آمريت خلاف سينو سپر ٿيون ٿين. جنرل رافيل 1930 ۾ اقتدار تي قبضو ڪيو ۽ ٽيهن سالن کان وڌيڪ عرصو ڏاڍ ڏمر وارو راڄ ڪندو رهيو. 1961 ۾ ڪيس قتل ڪيو ويو. هن فلم ۾ ڏيکاريو ويو آهي تہ ڪهڙي ريت انهن ڇوڪرين جي والد کي اغوا ڪري غائب ڪيو ويو چاڪاڻ جو سندس هڪ ڌيءَ منروا جنهن جو ڪردار مشهور اداڪارا سلما هائيڪ ڪيو آهي، جنرل رافيل جي چلولاين کي ٺڏي تي. اِهي ٽيئي ڀينرون عوامي تحريڪ منظم ٿيون ڪن جنهن ۾ وڏي تعداد ۾ نوجوان شامل تا ٿين. اڳتي هلي انهن ٽنهي ڀينرن کي ڪنيي قتل تو ڪيو وڃي اِها نومبر 1960 جي وارتا آهي پر جيئري بچي ويل ڀيڻ 2014 تائين جيئري هئي. هيءَ فلم سورهيائپ جو داستان آهي. اُها سورهيائپ جيڪا مردن بدران عورتن جو گُڻ آهي. ان فلم ۾ سلما هائيڪ شاندار اداڪاريءَ جو مظاهرو ڪيو آهي. انکان اڳ هوءَ هڪ ٻئي فلم "ميداق ايلي" ۾ پڻ اهڙوئي ڪردار ادا ڪري چڪي آهي جيڪا نجيب محفوظ جي ناول تي 1995 ۾ ناهي وئي هئي.

يورا گوئي ۾ توپا ماروس نالي تنظيم 1960 ۽ 1970 وارن ڏهاڪن ۾

سرگرم رهي. هدائتڪار ڪوستا گاو راس جي فلم ”محاصري جي حالت“ لاطيني امريڪا جي تاريخ جو اُپٽار ٿي ڪري. 1972 ۾ ٺهيل هيءَ فلم يوراگوئي جي صدر پاچيڪوجي دور جو احاطو ٿي ڪري، جنهن عوامي اُڀار کي سختيءَ سان چيپاٽيو ۽ هنگامي حالتون لاڳو ڪري آئين معطل ڪيو. هن فلم ۾ توپا ماروس جي ڪارندن جون سرگرميون ڏيکاريون وجون آهن جيڪي اغوا ۽ قتل ڪندا هئا. سندن نشانو هڪ امريڪي عملدار ڪاردين مترونـي تـو بڻجي جيڪو اصل ۾ امريڪي جاسوس آهي پر ڪيس امدادي ڪارڪن طور تو پيش ڪيو وجي. ان فلم ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته اِهو جاسوس اصل يوراگوئي پوليس کي تشدد جي تربيت ٿو ڏئي ۽ پوءِ ڪيس جولاءِ 1970 ۾ قتل تو ڪيو وجي. جيتوڻيڪ ان فلم ۾ سمورا واقعا انتهائي باريڪ بينيءَ سان عڪسبند ڪيا ويا آهن پر سمورن ڪردارن جا نالا بدلايا ويا آهن. فلم ۾ اغوا ۽ پڇا ڳاڇا جي ڏيکاريل طريقن سان نه رڳو يوراگوئي پر سڄي لاطيني امريڪا جي سياست تي روشني وڌي وئي آهي. فلم ۾ امريڪي سازشون پڻ ڏيکاريون ويون آهن. ۽ آمرن جا ڪرتوت پڻ. ياد رهي ته هيءَ فلم چليءَ ۾ سلوا دور آلندي جي راڄ دوران ناهي وئي ۽ ان جي فلمبنديءَ جي ڪجهه ئي عرصي ڪانپوءِ هڪ فوجي بغاوت ذريعي سندس حڪومت ختم ڪئي وئي.

هاڻ چلي تا هلون جنهن بابت محاصري جي حالت جي هدائتڪار ڪوستا گاوراس 1982 ۾ ڪنيپل نالي فلم ناهي، جنهن ۾ جڳ مشهور اداڪار جيڪ ليمن مرڪزي ڪردار ڪيو پر هت چليءَ بابت هڪ ٻئي فلم جو ذڪر ڪنداسين جنهن جو عنوان پرل بٽڻ آهي جيڪا 2015۾ ناهي وئي. انجو هدائتڪار پطريسيو گزمان هو جيڪو پنهنجي سياسي فلمن ڪري مشهور آهي ۽ جنهن 2004 ۾ سلوا دور آلندي نالي فلم پڻ ناهي هئي. گزمان جي فلمن ۾ غير ضروري جذباتي پٽي کان ڪم نتو ورتو وجي. فلم پرل بٽڻ جي شروعات ڏکڻ امريڪا جي آديواسي قبيلن جي رهواسين کان ٿئي ٿي، جيڪي پنهنجي دنيا سميت گُم تا ڪيا وجن، يعني سندن انوکي ۽ شاندار دنيا جديد سڀيتا جو ڪاچ بڻجيو وجي. فلم جو شروعاتي اڌ چليءَ جي اصلوڪن رهواسين بابت آهي، جن متعلق چاٽايو ٿو وجي ته آڳاٽا رهواسي وحشي ناهن. پوءِ اِها فلم صنعتي دور کان ٿيندي سرمائيداريءَ جي ڏاڍ ڏمر ۾ تي داخل ٿئي

جيڪا چليءَ جي جنرل پنوشي جي آمريت ماڻهن تي مڙهي. جنرل پنوشي 1973 ۾ چونڊيل صدر سلوا دور آلندي جي حڪومت جو تختو اونڌو ڪري آمريت مڙهي ۽ پوءِ ڏاڍ ڏمر جي هڪ ڏکڻي دور جي شروعات ٿي. فلم پرل بٽڻ ۾ ڏيکاريو ويو آهي ته ڪهڙي ريت چليءَ ۾ هزارين ماڻهن کي ڪنيپي گُم ڪيو ويو ۽ سياسي ڪارڪنن کي اغوا ڪري سندن جسمن سان لوهي ميخون ٻڌي کين جهازن مان سمنڊ ۾ ڦٽو ڪيو ويو. هڪ ڪاتي موجب ڪو پندرهن هزار ڪن ماڻهن کي ان ريت سمنڊ ۾ ٻوڙيو ويو. ڪافي عرصي ڪانپوءِ اِهي لاش سمنڊ ۾ تري آيا ته هڪ لاش سان هڪ پرل بٽڻ لڳو هو، جنهن تان ان فلم جو نالو ورتو ويو.

ارجنٽائن جي پهرين آسڪر انعام يافتا فلم 1985 ۾ ٺهندڙ ”سرڪاري ڪهاڻي“ هئي، جنهن ۾ ارجنٽائن جي آمريت دوران ڪيل ڪلور ڏيکاريا ويا آهن. آخر ۾ ٻن پارتي فلمن جو ذڪر ڪندو هلجي، جن مان پهرين ”هزار چوراسي ڪي ماءُ“ آهي جيڪا 1989 ۾ ناهي وئي، جنهن ۾ نڪسل باڙي تحريڪ جي گُم ٿيل ماڻهن جو داستان بيان ڪيل آهي. هن فلم ۾ مرڪزي ڪردار جيابچن ڪيو آهي جڏهن ته هن فلم جو ڊائريڪٽر گووند نهلاڻي آهي. ٻئي پارتي فلم ”حيدر“ آهي جيڪا وشال پردواج ڪشمير جي گُم ٿيل فردن تي ناهي آهي. انهن فلمن مان واضع ٿو ٿئي ته پارت ۽ پاڪستان جهڙن ملڪن ۾ پڻ زوري ڪنيڻ جا واقعا ٿيندا تا رهن. جيتوڻيڪ پاڪستان ۾ ان موضوع تي اجان تائين ڪا فلم نه نهي آهي سو ڏسجي ته سورهيائپ وارو اِهو ڪم سڀ کان پهرين ڪير ٿو ڪري.

ناول تي ٻڌل فلمون

جهڙي ريت ٽالسٽائي جو ناول جنگ ۽ امن پڙهڻ کانسواءِ اوڻهويهين صديءَ جي شروعات واري روس جو ادراڪ نا مڪمل هوندو، اهڙي طرح ويهين صديءَ جي شروعات واري يوريشيا ۾ جهاتي پائڻ لاءِ بورس پاسترناڪ (1890ڪان 1960) جهڙي ليکڪ جي ڏاهپ گهربل هجي ٿي. سندس ناول ڊاڪٽر زواگو جي ڪري يوريشيا رڳو روس تائين محدود ناهي پر اِهو يورپ ۽ ايشيا جي سرحدن کان پري يعني ڪوهه يورال کان متاهون آهي. جيڪڏهن ٽالسٽائي کي گهٽي پاڳي يورال جبلن جي اولهندي پاڱي سان دلچسپي هئي ته پاسترناڪ اوهانکي سائبيريا ۽ ان کان به اڳتي تو پهچائي. ٽالسٽائي روس ۾ نپولين جي اڳرائي جي ياد تازي ڪئي آهي ۽ پاسترناڪ روسي انقلاب ۽ انجي نتيجي ۾ ٿيندڙ گهرو لڙائي جا بخيا اڌيڙيا آهن.

هتي اسانکي سينيما جي پڙدي تي ڊاڪٽر زواگو جي ٻن پيشڪشن ۾ دلچسپي آهي، پهرين برطانوي ڊائريڪٽر ڊيوڊلين (1965) جي انگريزيءَ ۾ ۽ ٻئي 2006 ۾ روسي ٻوليءَ ۾ روس جي ڊائريڪٽر اليگزانڊر پروشڪن جي پيشڪش. ڊيوڊلين (1901ڪان 1991) جوڳاٽيتو سينيما جي تاريخ جي بهترين

هدائتڪارن ۾ ٿئي ٿو ۽ ڊاڪٽر زواگو جي هدائتڪاريءَ کان اڳ هو "ڪوائي دريا تي پل" (1957) ۽ "لارينس آف عربيا" (1962) ۾ پنهنجي صلاحيتن جا جوهر ڏيکاري چڪو هو. انهن ٻنهي جنگي داستانن وارين فلمن کي مختلف آسڪر ايوارڊن سان نوازيو ويو. هُن ڊاڪٽر زواگو لاءِ لارينس آف عربيا جي ڪجهه اداڪارن ۽ عملي جون خدمتون پڻ حاصل ڪيون.

پاسترناڪ اِهو ناول 1956 ۾ لکيو جيڪو ويهين صديءَ جي شروعات ۾ سندس پنهنجي تجربن تي ٻڌل آهي.شروعات ۾ پاسترناڪ جو بالشويڪن ڏانهن نرم رويو هو چاڪاڻ جو هو روسي بادشاهه پرستن جي ڪلورن ۽ پهرين مهاڀاري لڙائيءَ ۾ فوجن کي موت جي منهن ۾ ڌڪڻ جو اکين ڏٺو شاهد هو. پيٽرا وٽول طرفان پيشڪش رد ڪرڻ ڪانپوءِ ڊاڪٽر زواگو جي ڪردار لاءِ ٻٽيهن ورهين واري عمر شريف جي چونڊ هڪ بهترين فيصلو ثابت ٿي.

ساڳي ريت فلم جي منظر نامي لاءِ تاريخ جو گهرو ادراڪ رکندڙ نامياري ناٽڪ نويس رابرٽ بولٽ پاسترناڪ جي ناول کي انتهائي من موهيندڙ فلم ۾ بدلائي ڇڏيو آهي. ٿامس مور لاءِ سندس پنهنجو ناٽڪ "سمورين موسمن جو ماڻهو" ۽ لارينس آف عربيا" لاءِ سندس منظر نامون شهرت جو سبب بڻيو هو. بولٽ ناول جي انقلابي تفصيلن کان وڌيڪ انجي پيار جي ٽڪنڊي تي ڌيان ڏريو آهي، شايد هُن چاهيو ٿي ته فلم ڏسندڙ سماجي اٿل پٿل جي پيڙائن کان وڌيڪ پيار جي اڌمن کي شدت سان محسوس ڪن. سندس حرفت ڪم ڏيکاري وئي.

هاڻ اِهو لين تي آڌاريل هو جنهن پريم ڪهاڻيءَ کي لا محدود تناسب واري تاريخي رزميي ۾ تبديل ڪري ڇڏيو هو.

فرانسيسي سنگيتڪار مورس جا جيڪو فلم لارينس آف عربيا ۾ ڏنل سنگيت تي آسڪر ايوارڊ حاصل ڪري چڪو هو، ان لاءِ اهڙو گيت لکيو جيڪو ڪهاڻيءَ جي روح سان ٺهڪي ٿي آيو. جيڪڏهن اوهين سنگيت جا چاهيندڙ آهيو ۽ جيڪڏهن اِها فلم نه ڏٺي اٿو ته يو ٽيوب تي Lara's Theme ڦلهوريو ۽ آرڪيسٽرا سان گڏ بالاليڪا (ٽڪنڊو ساز) جي من موهيندڙ استعمال جو مشاهدو ڪريو. پاسترناڪ جي ناول ۾ اِهو ساز شروعات ڪانوني

موجود آهي. زواگو ورثي ۾ پنهنجي ماءُ جو بالاليڪا ٿو حاصل ڪري ۽ پنهنجي زندگيءَ جي سمورين ڏکيائين ۾ به پاڻ وٽ ٿو رکي، اِهو ورثو آخرڪار زواگو ۽ لارا جي ڌيءَ تائين ٿو پهچي ۽ آخر ۾ اِهو ساز سندس ڪلهي پاتل ٿو ڏيکاريو وڃي.

لارا جي ڳالهه ڪجي ته فلمساز ڪارلو پونٽيءَ جي خواهش هئي ته اِهو ڪردار سندس گهر واري صوفيا لارين ڪري پر لين جو خيال هو ته سترهن ورهين جي ڪنواري نينگريءَ جي ڪردار ۾ هوءَ مناسب نه لڳندي انڪري هُن جولي ڪرسٽيءَ لاءِ زور ڀريو، جنهن ثابت ڪيو ته لين جو فيصلو درست هو. آخر ۾ اِهو چوڻ غلط نه ٿيندو ته لين جي فلم ڊاڪٽر زواگو جي ڪاميابيءَ ۾ وڏي سينيما اسڪوپ فلمن جي ماهر سينيماٽو گرافر فريڊي ينگ جو وڏو هٿ هو جنهن پنهنجي ٽي آسڪر ايوارڊ حاصل ڪندڙ فلمن ۾ لين سان گڏ ڪم ڪيو هو.

هاڻ روسي فلم تي نظر ٿا ڊوڙايون. جيئن ته اسين ڄاڻون ٿا ته پاسترناڪ ۽ سندس لکڻين مان سوويت حڪومت خوش نه هئي. هُن پنهنجو ناول سوويت يونين مان ئي شائع ڪرائڻ ٿي چاهيو پر ڪيس انجي اجازت نه ملي ته پنهنجو ناول ڳجهه ڳوهه ۾ اٽلي پهچايائين جتان اولهه ڪي انجي رسائي پلئه پئي ۽ سگهوئي اِهو ناول مختلف ٻولين ۾ ترجمو ٿيڻ لڳو. 1958 ۾ جڏهن پاسترناڪ کي نوبل انعام لاءِ نامزد ڪيو ويو ته ڪيس اِهو انعام قبول نه ڪرڻ تي مجبور ڪيو ويو. ماسڪو پرسان ليکڪن جي ڪالونيءَ ۾ هيءُ شاندار ليکڪ مفلسيءَ حالت وگهي 1960 ۾ گذاري ويو. گورباچوف جي گلاسنوسٽ واري پاليسيءَ سبب پاسترناڪ جي ماضيءَ واري حيثيت بحال ٿي ۽ سندس ناول نووي مير طرفان شائع ٿي سگهيو. هيءُ اُهوئي ادارو هو جنهن ماضيءَ ۾ ساڳيو ئي ناول شائع ڪرڻ کان انڪار ڪيو هو.

1989 ۾ پاسترناڪ جو پٽ پنهنجي مرهيات پيءُ طرفان نوبل انعام وٺي سگهيو. سندس پيريڊيلڪينو واري گهر کي ميوزيم جو درجو ڏنو ويو پر ان ناول تي 2005 تائين روس ۾ نه ڪا فلم ٺهي سگهي ۽ نه ئي ڪو ناٽڪ پيش ٿي سگهيو. اِها للڪار اليگزينڊر پروشڪن قبولي ۽ پاسترناڪ جي ناول جي انتهائي درست ڊرامائي تشڪيل ڪيائين. اِهو ناٽڪ ٻارهن قسطن تي

ٻڌل هو ۽ انجو ڪُل دورانيو اٺن ڪلاڪن کان وڌيڪ هو جنهن ڊيوڊلين جي ٻن سئو منٽن واري فلم کي گهڻو پوئتي ڇڏي ڏنو. انهيءَ ٽيليويزن سيريز جي خوبصورتي ناول جي لڳ ڀڳ سمورن اهم ڪردارن ۽ واقعن جي تفصيلي خاڪي ڪشي آهي.

رابرٽ بولٽ کي پنهنجي ڪردارن ۽ انهن ۾ وڍ ڪٽ ڪرڻي پئي هئي. روسي ٽيليويزن سيريز لاءِ مقامي ليکڪ يوري ارابوف کي نئين پيشڪش لاءِ وڌ کان وڌ مواد شامل ڪرڻ جي اجازت هئي. ڀل 1901 وارا ناول جا شروعاتي باب هجن جن ۾ انقلاب کان سورهن ورهيه اڳ واري روس جو بيان آهي يا زار روس جي دور ۾ زميني سڌارن جو ذڪر هجي، سيريز ۾ لين جي فلم واري تيز رفتاري ۽ وقت بوقت اوچتو ڦيرو ڪائڻ بدران ناول جي متن تي ڀرپور نظر رکي وئي آهي. بولٽ طرفان انقلاب کان اڳ وارن سالن جي ناڪافي پيشڪش انجي اسڪرين پلي کي اونهائي کان محروم ڪري ڇڏيو آهي جنهن جو اظهار نا پختي ڪردار نگاريءَ ۾ ٿئي ٿو.

ناول ۾ لارا جو ڪردار انتهائي شروعات ۾ ئي اُڀري ٿو اچي ۽ سيريز ۾ پڻ شروعاتي قسطن ۾ ئي نڪري نروار ٿو ٿئي جڏهن ته لين جي لڳ ڀڳ اڌ فلم لارا جي ڪنهن معنيٰ ڀرئي ڪردار نگاريءَ کانسواءِ گذري ٿي وڃي ساڳي ريت پاسترناڪ جو ڪردار ڪو مورو فسڪي روسي سيريز ۾ اوڊا سيگر جي پيٽ ۾ انتهائي جاندار ۽ ڀرپور آهي. چپلن خماتوا، جولي ڪرسٽيءَ جي ابتڙ پنهنجي انداز ۽ حرڪتن سبب وڌيڪ روسي ٿي لڳي. جولي تمام گهٽي سهٽي ته ٿي سگهي ٿي پر پاسترناڪ جي لارا جي پيٽ ۾ ڦرندڙ گهڙندڙ سياءُ واري ٿي پائنجي.

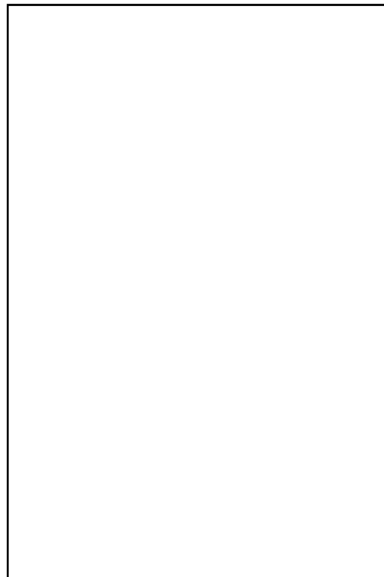
هڪ ٻئي خصوصيت جيڪا روسي پيشڪش کي من موهيندڙ ٿي بڻائي، سا اصل ماڳ مڪان آهن. لين کي اسپين جي ڪنبڻيءَ ڏيارينڊڙ ٿڌي مُند جي غير موجودگيءَ ۾ اسپين جي ڪوهيڙي ۽ دز تي ڀاڙڻو پيو هو، جتي انهيءَ فلم جي گهڻي ڀاڱي عڪسبندي ٿي هئي. روس جي جڳ پڌري سياري جو نقل ڪرڻ ايترو سولو ڪم به ناهي جيتوڻيڪ لين پلوڙ ڪم ڪيو آهي پر روسي سياري سان سندس سڌي سنئين واسطي نه هئڻ ڪي اُهي ماڻهو ڀلي ڀت محسوس ڪري سگهن ٿا جيڪي ماسڪو کان سائبيريا تائين پارو جمائيندڙ

موسم ۾ ڏک پچائي چڪا هجن. روسي سيريز جي پچاڙ ۾ بابن جي خاڪي ڪشي هڪ رونگ (bonus) آهي چاڪاڻ جو ان ڏس ۾ لين جي فلم انتهائي مختصر ڪم ڪيو ويو آهي.

جيڪڏهن اوهان انهن مان ڪجهه به نه ڏٺو آهي ته لين جي فلم کان شروعات ڪريو ۽ پوءِ ناول جو اپياس ڪريو ۽ ان ۾ تيل ڪانٽ چانٽ پاڻ پروڙيو، انڪانپوءِ روسي سيريز حاصل ڪريو. جيڪڏهن روسي ٻوليءَ کان واقف نا هيو ته ذيلي ترجمي مان لاپ پرائيندي گهٽ ۾ گهٽ هڪ هفتو ان ۾ ٽپي ضرور هڻو.

سرد جنگ تي فلمون

جيڪڏهن انهيءَ ڳالهه جي هڪ جهلڪ ڏسڻ ٿا چاهيو ته سرد جنگ جي دور ۾ جنرل ايوب خان ۽ جنرل ضيا ڪهڙي ريت پاڪستان کي سوويت يونين جي خلاف هڪ مورچي طور استعمال ڪرڻ جي اجازت ڏني ته ٻه فلمون چارلي ولسن جي جنگ (2007) ۽ جاسوسن جي پُل (2015) جنهن ۾ ٽام هينڪس اهم ڪردار ادا ڪيو آهي، ضرور ڏسڻ گهرجن. ٻئي فلمون پنهنجي تاريخي تناظر ۽ انهن ماڻهن جي ڪردار جي بلڪل درست عڪاسي ٿيون ڪن جن امريڪي مقصد اڳتي وڌائڻ لاءِ پاڪستان ۾ فوجي اڏا استعمال ڪيا ۽ نه رڳو سوويت يونين کي گوڏا ٽيڪڻ تي مجبور ڪيو پر پاڪستان کي پڻ هاڻوڪي افسوسناڪ صورتحال تائين پهچايو.

اسٽيون اسپيل برگ جي هدائتڪاريءَ ۾ نهنڊڙ فلم جاسوسن جي پُل سرد جنگ جي عروج وارن ڏينهن بابت آهي، جڏهن دنيا تي امڪاني جوهري خطرو چانيل هو ۽ امريڪا ۽ سوويت يونين ٻئي هڪٻئي جي جوهري صلاحيتن بابت وڌ کان وڌ ڄاڻ حاصل ڪرڻ جي هڻ هٺان ۾ هئا. هڪ سوويت جاسوس ردولف آبيل (جنهن جي ڪردار لاءِ مارڪ ريلانس آسڪر

ايوارڊ حاصل ڪندڙ اداڪاري ڪئي) نيويارڪ ۾ پڪڙجي ٿو پوي ۽ مٿس مخبريءَ جو الزام ٿو ڏريو وڃي. وڪيل جيمس ڊونو وان (ٽام هينڪس) کي ڪورٽ ۾ جوابدار جي بچاءُ جي ذميواري ٿي سونپي وڃي ته جيئن انصاف ٿيندي نظر اچي.

اِهو 1950 واري ڏهاڪي جو پڇاڙڪو زمانو هو جڏهن امريڪا سوويت يونين خلاف نيئر سوگها ڪري رهيو هو ۽ پاڪستان جهڙن ملڪن جا فوجي حاڪم پنهنجي آپيشاهاڻي حڪومتن جي پٺڀرائي عيوض انکي پنهنجون خدمتون آڇڻ لاءِ اُتاولا هوندا هئا. جنرل ايوب خان امريڪي جاسوس جهازن کي پشاور پرسان بڊابير هوائي اڏي تان اڏامڻ جي اجازت ڏني هئي ته جيئن اِهي سوويت حدن ۾ داخل ٿي انجي ڳجهي رٿائن جون تصويرون ڇڪي سگهن. فلم جاسوسن جي پُل انهن امريڪي هوابازن کي ملندڙ تربيت کي انتهائي جاندار اندازِ ۾ فلمبند ٿي ڪري جنکي سي آءِ اي جو جاسوس بڻجڻو هو ته جيئن سوويت يونين ۾ ڪنهن به جوهري سرگرميءَ جي پٽڪ لهي سگهجي.

هڪ پاسي ڊونوان پنهنجي اصيل آبيل جو بچاءُ ڪرڻ جي ڪوشش ٿو ڪري جيڪو پنهنجو ڏوهه مڃڻ کان انڪاري آهي، سوسي آءِ اي ايجنٽ ڊونوان کي هيسائي ڪائنس آبيل جي ڏنل ڄاڻ حاصل ڪرڻ تا چاهين پروڪيل ساڻن سهڪار کان نابري ٿو واري. جيتوڻيڪ فلم ۾ ايئن ٿو پائنجي ته نيويارڪ ۾ جاسوسي وارو ڊرامو ۽ فوجي نڪائن جو جائزو وٺندڙ جهازن جي اڏامن جو سلسلو هڪ ئي وقت ۾ هلندڙ هو پر ٻنهي سرگرمين وچ ۾ ٻن سالن جي وٿي هئي. هوا بازن کي پشاور واري هوائي اڏي تي يوتو جهاز ڏسڻ لاءِ اوڏي مهل آندو ويو جڏهن آڪٽوبر 1958 ۾ فوج پاڪستان جي اقتدار تي قبضو ڪري ورتو هو.

حڪومت امريڪي ٻارن کي به امريڪا تي سوويت حملي جي جذباتي هنيوچين ۾ مبتلا ڪري ڇڏيو هو. اسڪولن کي حڪم ڏنو ويو ته اُهي ٻارن کي ائٽمي ڌماڪن ۽ انجي نتيجن بابت فلمون ڏيکارين ۽ ٻارن کي سيکاريو ويو ته کهڙي ريت هوا هڙي مامري لاءِ تيار رهن. ان ذريعي ماڻهن کي اهڙي چريائپ جو شڪار بڻايو ويندو آهي جو سندن ذهنن ۾ ڊونوان لاءِ

ناپسنديدگيءَ وارا جذبا تا پيدا ٿين چاڪاڻ جو ماڻهو سمجهن ٿا ته هو رياست جي ويريءَ جو بچاءُ ڪري رهيو آهي. ڪيس جي پڇاڙيءَ تي آبيل سمورن ڏوهن لاءِ ذميوار ٿو ليکجي، ڏسندڙ ته هُن لاءِ موت جي سزا تا چاهين پر ڊونووان جج کي قائل ٿو ڪري ته هُن کي ٽيهه سال ٽيپ جي سزا ڏني وڃي.

ڊونووان جي دور انديشي ڪيس سوويت يونين ۾ امريڪي جاسوس پڪڙجڻ جا امڪان ٿي ڄاڻائي ۽ هو سوويت يونين سان جاسوس جي امڪاني مٽا سٽا جي اڳواٽ تياري ٿو ڪري. سگهو ئي سوويت يونين مشن ۾ شامل ٻن هوا بازن مان هڪ گيري پاورز جي جهاز کي زمين کان خلا ۾ وار ڪندڙ هڪ ميزائل ذريعي ڪيرايو ٿو وڃي، انهيءَ سوويت ميزائل جي امريڪا کي ڪا ڄاڻ ئي نه هئي. پاورز جي سوويت يونين جي قبضي ۾ اچڻ تي ان ڳالهه جو امڪان پيدا ٿي ويو ته پاورز جي عيوض آبيل کي ڇڏرائيجي. هاڻ ڊونووان کي منٿ ڪئي وئي ته هو اوڀر جرمنيءَ ۾ ان ڏس ۾ ڳالهيون ٻولهيون ڪري. هو نه رڳو پاورز کي پر هڪ ٻئي امريڪيءَ کي، جيڪو هڪ يونيورسٽي شاگرد آهي، موٽرائڻ ۾ سوپارو ٿو ٿئي جنهن کي اوڀر جرمنيءَ جي حڪومت جاسوسيءَ جي ڏوهه هيٺ قيد ۾ رکيو آهي. اِها فلم ڏسڻ وٽان آهي جنهن ۾ برلن پٽ جي اڏاوت ۽ اولهه جرمنيءَ ۾ داخل ٿيڻ جي ڪوشش تي ماڻهن کي گوليون هڻندي پڻ ڏيکاريو ويو آهي.

ان فلم جي پيٺ ۾ چارلي ولسن جي جنگ هڪ هلڪي فلم آهي چاڪاڻ جو ان ۾ وسيع تصوير ڪشيءَ بدران ذاتي خصوصيتن تي ضرورت کان وڌيڪ زور ڏنو ويو آهي. چارلي ولسن امريڪي ڪانگريس جو ميمبر هو ۽ اسٽنگر ميزائل سندس اثرائتو هٿيار هو جنهن سوويت يونين کي افغانستان مان نڪرڻ تي مجبور ڪيو. فلم ۾ وڏي تعداد ۾ عورتون آهن جيڪي چارليءَ جي آفيس جو سينگهار بڻيل آهن ۽ جنکي چارليءَ جو پريون ٿو سڏيو وڃي.

انهن ۾ هڪ با اثر سهونهن جي اڳوٽي راڻي جوان هير نگ آهي جنهن جو ڪردار جوليا رابرٽس ڪيو آهي، جيڪا سندس بد ترين ڪارڪردگين مان هڪ آهي ان ۾ گسٽ ايور ڪوٽوز (فلپ سيمر هافمين)، هڪ غير معمولي ڏاهپ واري سي آءِ اي ايجنٽ کي به شامل ڪجي ته اِهي

ٿئي افغانستان ۾ سوويت فوجن جي شڪست جو حبشن ملهائيندي نظر ايندا. دانشوريءَ جي تڙڪو ڏيڻ لاءِ گيسٽ چارليءَ کي ڄاڻائي ٿو تہ جيڪڏهن ڪانگريس افغانستان لاءِ معاشي امداد منظور نہ ڪئي تہ مستقبل ۾ تمام گهڻن مسئلن کي منهن ڏيڻو پوندو. اِتي فلم ۾ آئيندي جو نقشو پيش ڪندي ڄاڻايو ويو آهي تہ افغانستان ۾ نظم ۽ ضابطي جي ڦيٽاري جي صورت ۾ طالبان جو اڀارٿي سگهي ٿو.

جرمني جائي هدائتڪار مائيڪ نڪولس، جيڪو 1967 ۾ هڪ انتهائي گرما گرم پرياد گار فلم ”گريجوئيٽ“ پيش ڪري چڪو هو، 1980 واري ڏهاڪي جي افغان جنگ جي گجهين چالبازين ڏانهن اسانجو ڌيان ڇڪرائڻ جي ڀلوڙ ڪوشش ڪئي آهي پر آسڪر ايوارڊ حاصل ڪندڙ يعني هينڪس، رابرٽس ۽ هافمين فلم جي غير معمولي سهل پسند بيانيي جو ازالو نہ ڪري سگهيا آهن جيڪو اسانکي اِها خاطري ڪرائڻ ٿو چاهي تہ صدر ريگن ۽ جنرل ضيا (اوم پوري) پنهنجي سموري سي آءِ اي ۽ آءِ ايس آءِ ادارن سوڌو اهو ڪردار ادا نہ ڪري سگهيا جهڙو فلم جي مرڪزي ڪردارن ادا ڪيو آهي.

راڻي ۽ جوڪر سان تاش جي راند ۾ پنهنجي مخالف کي ناهوڪي شڪست ڏئي سگهجي ٿي پر حقيقي زندگيءَ ۾ دنيا جي ٻن وڏين طاقتن وچ ۾ لڙائيءَ ۾ ان کان گهڻو ڪجهہ وڌيڪ هجي ٿو، واري حقيقت چارلي ولسن جي جنگ ۾ چڱي ريت بيان ڪئي وئي آهي. فلم جي ليکڪ ايرڪ سورڪن جتي ڪٿي برجستا جملا ۽ تمام گهڻي مزاح جا رنگ پريا آهن پر لفظن جي ادائيگيءَ ۾ جهول فلم کي نقصان رسايو آهي نہ تہ اِها تمام گهڻي دلچسپ ثابت ٿئي ها. ڪانگريس جي ميمبر جو ڪردار داغدار ڏيکاريو ويو آهي ۽ سي آءِ اي ڪارندن سان سندس تال ميل فلم کي مزاحيا رنگ ڏئي پئي سگهيو پر فلم طنز جي انهيءَ سطح تي ورلي ئي پهچي سگهي آهي جنهن جي ڪنهن سٺي فلم مان سڌ رکي سگهجي ٿي.

خوشقسمتيءَ سان هيءَ فلم گهڻو ٻي مزو بہ نٿي ڪري. هيءَ فلم جارج ڪرائل جي 2003 ۾ وڏي ڳاڻيٽي ۾ وڪرو ٿيندڙ ڪتاب جي پڇانوي منٽن ۾ تلخيص ڪرڻ ۾ ڪامياب رهي آهي. فلم جو اسڪرپٽ مزاحيا آهي جنهن ۾ ٽيڪساس جي هڪ گهڻ ڄاڻل سجاڻل ڪانگريس ميمبر ۽ هڪ

عياش شخص جي زندگيءَ جي وهنوار ۾ تضادن تي روشني وڌي وئي آهي. فلم جا دلچسپ ترين ڏيک اُهي آهن جن ۾ اِهو عياش امريڪي سياستدان بناوٽي پارسا جنرل ضيا سان ملندو ٿو رهي، جيڪو اسلام آباد جي ايوان صدر ۾ ڪيس وهسڪي پيش ڪرڻ کان نابري ٿو واري. ويچارو ڪانگريسي ميمبر شربت تي گذارو ٿو ڪري ۽ پنهنجي ميزبان جي مذهبي زندگيءَ کان تنگ ايندي ملاقات ڪرڻ بدران ضيا حڪومت کي موتمار اسٽينگر ميزائل فراهم ڪرڻ جو بندوبست ٿو ڪري جيڪي نالي ڪني افغان مجاهدن تائين پهچي ٿا وڃن.

جاسوسن جي پُل ذڪر هيٺ چارلي ولسن جي جنگ کان گهڻو بهتر فلم آهي جيتوڻيڪ هينڪس ٻنهي فلمن ۾ مرڪزي ڪردار ڪيو آهي، شايد انهن ٻنهي ۾ فرق جو سبب اسٽيون اسپيل برگ آهي. انهن فلمن جي درجي بندي هڪٻئي کان مختلف آهي پر ان هوندي بہ ٻئي ڏسڻ جوڳيون آهن. پهرين فلم ڪنهن مخصوص دور جي ڊرامي جي حقيقي تصوير ڪشي ٿي ڪري جڏهن تہ ٻئي اهو ادراڪ ماڻڻ لاءِ ڏسي سگهجي ٿي تہ جنرل ضيا عياش سياستدانن سان انهيءَ ڪري بهتر ناتا رکندو هو جو هو سندس مقصدن ۽ مفادن جو پورائو ڪري پئي سگهيا.

باڪسر سلور اسڪرين تي

ڏندين آڱريون وجهندڙ مقابلو تہ ڪنساشا ۾ ٿي رهيو هو پر روڊ رستا ڪراچيءَ جا ويران هئا. اِهو راندين جو انوکو ۽ اهم واقعو هو جيڪو ويهہ آڪٽوبر 1974 تي پاڪستان ٽيليويزن تان سڌو سنئون ڏيکاريو پئي ويو اُن وقت ڪجهہ ئي گهراڻن وٽ ٽيليويزن هوندو هو ۽ انهن جا مالڪ پنهنجا ٽيليويزن گهر کان ٻاهر ڪڍي آيا هئا تہ جيئن اوڙو پاڙو بہ ورلڊ هيوي ويٽ چيمپيئن جارج فورمين ۽ ڪيس للڪاريندڙ محمد عليءَ وچ ۾ ٿيندڙ اِهو مقابلو ڏسي سگهي. محمد عليءَ کي سڄي دنيا جا هيرو پرست مسلمان اسلام جو چيمپيئن پائيندا هئا.

انهيءَ يادگار مقابلي ۾ فورمين کي هارائي محمد عليءَ پنهنجو عالمي چيمپيئن وارو اعزاز ٻيهر حاصل ڪري ورتو جيڪو ڪائنس اوڏي مهل کسيو ويو هو جڏهن هُن 1967 ۾ امريڪي فوج ۾ خدمتون سر انجام ڏيڻ ۽ ويٽنام وڃڻ کان نابري واري هئي. 1974 کان 1980 تائين محمد عليءَ جا انيڪ مقابلا پاڪستان ٽيليويزن تان سڌو سنئون ڏيکاريا ويا. ٽي ويءَ جي پڙدي تي سندس موجودگي سدائين متاثر ڪندڙ هوندي هئي، سندس پيرن ۽ ڳچيءَ جي شاندار لوڏ ڪيس ڪنهن ويڙهو

بدران نرتڪ بڻائي ڇڏيو هو. ڏسندڙن کي سندس اعتماد پسند هو تہ ٻڌندڙن کي سندس حرڪتون مزو ڏينديون هيون. مونکي ڪو اهڙو ٻيو باڪسر نٿو سُجهي جيڪو سندس دلڪشيءَ جي ويجهو بہ رسي سگهيو هجي.

ڏسندڙن جي نئين نسل لاءِ محمد عليءَ کي مائيڪل مان جي 2001 ۾ ناهيل فلم ابديت ڏني وئي آهي. مائيڪل مان پنهنجي رزميا فلم "پڇاڙڪا موهيڪن" (1992) جي حوالي سان ڄاتو سڃاتو ويندو آهي. باڪسرن بابت فرضي ۽ حقيقي ٻنهي نوعيت جون ٻيون فلمون پڻ ٺهي چڪيون آهن، مثال جي طور تي راڪي، ريجنگ بل (1980)، سنڊريلامين (2005)، ملين ڊالر بيبي (2004) ۽ هيري ڪام (2014) پر محمد عليءَ تي 2001 ۾ ٺهيل فلم مٿيري آهي، انجو سبب نہ رڳو ول اسمٿ جي غير معمولي اداڪاري آهي پر خود محمد عليءَ جي پر ڪشش شخصيت پڻ آهي.

ريجنگ بُل جي جيڪ لاموٽا (رابرٽ ڊي نيرو) ۽ سنڊريلامين جي جيمس بريڊوڪ ((رسل ڪرو)جا ڪردار پڻ اثرائتي انداز ۾ نڀايا ويا آهن پر ڪين محمد عليءَ جهڙو زوردار ڪردار ڪرڻ جو موقعو نہ مليو آهي.

سينڊريلامين (2005) جو هدائتڪار رون هو ورڊ هو جنهن 2001 ۾ اُن وقت رسل ڪرو سان گڏ "هڪ خوبصورت ذهن" نالي فلم پيش ڪئي هئي جڏهن فلم "علي" پڻ سينيما جي پڙدي تي آيل هئي. اِها ڳالهہ دلچسپ آهي تہ ول اسمٿ ۽ رسل ڪرو ٻنهي کي آسڪر ايوارڊ لاءِ نامزد ڪيو ويو پر سندن بدران بهترين اداڪار لاءِ اِهو ايوارڊ "تربيت جو ڏيهاڙو" جي ڊيزل واشنگٽن جي حصي ۾ آيو. سنڊريلامين ۾ عالمي هيوي ويٽ چيمپيئن بريڊوڪ کي امريڪي معاشي لاٽ واري دور ۾ ڏيکاريو ويو آهي جڏهن عالمي حيثيت واري باڪسر کي امدادي رقم حاصل ڪرڻ لاءِ قطار ۾ ٿو بيهڻو پوي. باڪسر بريڊوڪ کي هڪ خوددار شخص طور ڏيکاريو ويو آهي جيڪو پنهنجي ٻارن کي پنهنجي ساهرن نٿو اُماڻڻ چاهي، پل هو سندس خرچ پکو نہ پيو ڪري سگهي پر اِهو ساڳيو شخص پنهنجي اڳوڻن سيڻن کي پئسن ڏوڪڙن لاءِ منٿ ميڙ ڪرڻ ۾ ڪو عار نٿو محسوس ڪري.

ساڳي ريت ريجنگ بُل ۾ رابرٽ ڊي نيرو پڻ جيڪ لا موٽا جو ڪردار شاندار طور نڀايو آهي پر هو باڪسر جي ذاتي اوگڻن کي مڪمل طور تي چٽڻ

۾ ناڪام رهيو آهي جيڪو هڪ غلط ڪار ۽ عادي ڏوهاري آهي. هو انتهائي بيشرميءَ سان شراب ٿو پيئي ۽ بنان ڪنهن هٻڪ جي عورتن کي مارڪٽ ٿو ڪري ۽ پنهنجو پاڻ کي ساڙڻ جو ماحول ٿو پيدا ڪري. جيڪ هڪ ناڪام شخص آهي، جيتوڻيڪ هو پنجانوي ورهين جي ڄمار ۾ اڄ به جيئرو آهي پر جيڪڏهن مارٽن اسڪارسيزي سنڌس بابت فلم نہ ٺاهي ها تہ اڄ ڪنهن کي ياد نہ هجي ها.

ريجنگ بُل ۽ سنڊريلامين جي پيٽ ۾ فلم "علي" وڏيڪ وسيع سياسي، نسلي ۽ مذهبي تناظر ٿي پيش ڪري جنهن سان نہ رڳو امريڪي معاشري ۾ پر افريڪا تائين ۾ عام رسمن رواجن کي سمجهڻ ۾ وڏي مدد ٿي ملي. اولمپڪ راندين ۾ سونو ٻلو کٽڻ جي باوجود محمد عليءَ کي نسلي مت ڀيد تي سهڻي پوي، جنهن سبب ڪاري چمڙيءَ وارن امريڪين جي ابتر حالت تي سنڌس مايوسيءَ ۾ اجائين وڌيڪ اضافو ٿو ٿئي. ڪاري ڪاري چمڙيءَ وارا امريڪي بالادست اڇي چمڙيءَ وارن اينگلو سيڪسن پروٽسٽنٽ واري تلخ بيانيي جو اورچائپ سان متبادل ڦلهوري رهيا هئا. محمد عليءَ جي زندگيءَ تي ڌيان ڌريندي فلم سنڌس زندگيءَ جي اهم شخصيتن جهڙوڪ نيشن آف اسلام جي اڳواڻ عاليجاهہ محمد ۽ ميلڪم ايڪس کي پڻ نظر انداز نٿي ڪري.

مائيڪل مان نيشن آف اسلام تنظيم اندر اقتدار جي اندروني ڇڪتاڻ کي انتهائي هنرمنديءَ سان ٿو پيش ڪري. عاليجاهہ محمد طرفان پنهنجن انهن پيروڪارن کي، جنکي هو پنهنجي بالادستيءَ لاءِ خطرو ٿو ڀانئي، هرهر معطل ڪرڻ واري ڪاروائي اچرج ۾ ٿي وجهي. ميلڪم ايڪس جي قتل واري ڏيک ۾ مائيڪل مان عاليجاهہ محمد جي اصل مقصدن تي سوال ٿو اُٿاري جيڪو مسلمان هئڻ جو دعويدار تہ آهي پر هڪ اهڙي فرقي جو اڳواڻ ٻڌيل آهي جيڪو مذهبي، صوفياڻي ۽ ايستائين جو بناوٽي سائنسي اعتقادن جو هڪ نئون گاڏڙ آهي.

فلم ۾ محمد عليءَ ڏانهن امريڪي اسٽيبلشمنٽ جي ڌڪار تي بہ روشني وڌي وئي آهي جيڪا نہ رڳو انهيءَ ڪري آهي جو هو ڪاري چمڙيءَ وارو آهي پر انهيءَ ڪري بہ جو هُن اسلام قبولي ورتو هو ۽ حضرت عيسيَ کي پنهنجو نجات ڏياريندڙ ليکڻ کان انڪاري آهي. جڏهن ڪيس جيل ۾ واڙڻ جي ڌمڪي ڏني وئي تہ هُن پنهنجو پاڻ کي اڳيئي چار سئو سالن کان قيدي ڄاڻايو. جيستائين فلم جو تعلق آهي تہ هدائتڪار ويٽنام نہ وڃڻ جي حوالي سان محمد عليءَ جي بهترين مڪالمن جي چونڊ ڪئي آهي. سنڌس چوڻ هو تہ ويٽ ڪانگ ڪيس ڪو بہ هاجو نہ رسايو آهي سو سنڌس من ۾ هنن لاءِ ڪاڏ ڪار ناهي انڪري هو هزارين ميل پري وڃي ويڙهہ ڇوڪري ۽ ڇو نہ امريڪا ۾ ڪيس ايذاءُ رسائيندڙن خلاف ويڙهہ جوٽي؟

فلم ۾ ان ڳالهہ جو بہ خيال رکيو ويو آهي تہ محمد عليءَ کي فرشتي صفت يا اخلاقي راستبازيءَ لاءِ مثالي نمونو بڻائي پيش نہ ڪيو وڃي. ڪيس عورتن ڏانهن رغبت وارو سياءُ رکندڙ طور ڏيکاريو ويو آهي ۽ هو ڪاوڙجي بہ اوڏي مهل ٿو جڏهن سنڌس گهر واريون ٺاهوڪا ڪپڙا نٿيون پهرين. سنڌس نظرون سهڻين ڇوڪرين جي ڳولا ۾ پٽڪنديون ٿيون رهن ۽ ان ڏس ۾ هو ڪڏهن بہ ناڪام نٿو ٿئي. جيئن تہ فلم ۾ سنڌس زندگيءَ جي فقط ڏهن ورهين يعني 1964کان 1974 جو احاطو ڪيو ويو آهي تنهنڪري پنهنجي ٻارن سان سنڌس ناتن کي مناسب ريت پيش نہ ڪيو ويو آهي، ايستائين جو سنڌس زال پڻ اوڏي مهل سنڌس ساٿ ڏيڻ کان بابري ٿي واري جڏهن هو فورمين خلاف پنهنجي زندگيءَ جو اهم ترين مقابلو ڪرڻ وارو هو. محمد عليءَ هجوم مان هڪ ٻئي ڇوڪريءَ جي چونڊ ڪرڻ ۾ ويرم ئي نہ لڳائي ۽ پنهنجي زال ۽ ٻارن کي ذري گهٽ وساري وينو.

فلم پنهنجي آخري ويهن منٽن ۾ اُن وقت عروج واري نقطي تي ٿي پهچي جڏهن ڪانگو جو آمرمو بوتو مٿي ذڪر ڪيل مقابلي لاءِ سڄي دنيا جا اڪابر پنهنجي راڄڌاني ڪنساشا ۾ ٿو گڏ ڪري. ورلڊ چيمپيئن جو ڪردار ادا ڪرڻ لاءِ هدائتڪار هڪ حقيقي باڪسر جي چونڊ ٿو ڪري جيڪو حيرت انگيز طور تي فورمين جي منهن مهانڊي جهڙو آهي. مقابلي جا شروعاتي رائونڊ محمد عليءَ جي مداحن لاءِ مايوسيءَ ڀريا هئا ڇاڪاڻ جو هو رسين جي سهاري تي ئي بيٺو رهيو ۽ چيمپيئن ڪيس ڪُٽيندو رهيو. پنهنجي حڪمت عمليءَ جي ماهراڻي عمل ڪانپوءِ فورمين کي ايترو ٿڪائڻ ڪانپوءِ جو هو چرڻ ڦرڻ کان بہ قاصر ٿو ٿئي، اوڏي مهل محمد علي مٿس جوابي اُلر ٿو ڪري ۽

انين رائونڊ ۾ ڪيس ڪجهه زورائتا ٺونشا هڻي ناڪ آئوٽ ڪري وجهي.

فلم جي ڪامياب پڄاڻيءَ تي محمد عليءَ تي فخر محسوس ٿئي ٿو، نه رڳو انڪري جو هو ڪاري چمڙيءَ وارو ۽ مسلمان هو پر انڪري به ته هو هڪ زنده دل شخصيت رکندڙ عظيم رانديگر هو جيڪو اڻبرابريءَ خلاف سينو سپر ٿيو ۽ اسٽيبلشمنٽ جي دٻاءُ آڏو جهڪڻ کان نابري واري غير اهم ۽ ڪمزور انسانن لاءِ هڪ مثال قائم ڪري ويو.

سرڪشيءَ جو حوصلو

هاليووڊ هجي يا باليووڊ يا اڄائين دنيا جي ڪنهن ٻئي ملڪ جي فلمي صنعت، ورلي ئي ڪا اهڙي فلم نظر ٿي اچي جنهن ۾ ڪنهن سگهاري ۽ بهادر عورت جو ڪردار نمايان ڪري پيش ڪيو ويو هجي. ايترو ضرور آهي جو اهڙيون ڪيتريون ئي اهم فلمون موجود آهن جن ۾ داستاني يا تاريخي طور تي عورتن جي ڪردار کي مرڪزي حيثيت ڏني وئي آهي. انهن فلمن ۾ نظر ايندڙ عورتن جو وڏو تعداد سماجي قدرن خلاف جدوجهد ٿو ڪري يا وري جسماني ۽ ذهني تشدد جو نشانو ٿو بڻجي. انهن فلمن مان ايڪڙ ٻيڪڙ ۾ ئي عورتن کي پنهنجي جدوجهد ۾ ڪامياب ٿيندي ڏيکاريو ويو آهي، جڏهن ته باقي نه رڳو سماج پر پنهنجي پيارن جي به انتهائي دٻاءُ آڏو هٿيار ڦٽا ٿيون ڪن.

هن مضمون ۾ اينا ڪرينا، مادام بواري يا راڻي ايلزبيٿ جي ذڪر کان پاسو ڪيو ويو آهي. هيءُ اُهي ڪردار آهن جن تي تمام گهڻيون فلمون ٺاهيون ويون آهن ۽ انهن تي ڳالهائڻ جڻ ته معمول واري ڳالهه ٿيندي.

چليءَ جاول فلم ڊائريڪٽر الي هاندروايمنبار جي تاريخي ڊرامي اگورا جي وڏي پئماني تي پذيرائي ٿي آهي جنهن ۾ مذهبي فاشزم ۽ عورت

بيزاريءَ کي مرڪزي نڪتو بڻايو ويو آهي. هائپيشيا انهيءَ فلم جو مرڪزي ڪردار آهي جنهن کي دنيا جي پهرين عورت رياضي دان، فلڪيات جي ماهر ۽ فلسفي ليکيو ٿو وڃي، جنهن بابت تاريخي ريڪارڊ پڻ موجود آهي. پنجين صدي عيسويءَ ۾ هوءَ مصر جي شهر اسڪندريا ۾ افلاطوني اسڪول جي سربراهه هئي. مصر ان زماني ۾ اوڀر يورپ سلطنت جو حصو هو. راڪيل ويلز انتهائي متاثر ڪندڙ انداز ۾ هائپيشيا جو ڪردار ادا ڪيو آهي جيڪا سائنسدان هئڻ سبب اڀياس، تحقيق ۽ سيکارڻ سان جنون جو عشق ٿي ڪري. هوءَ آسماني ۽ زميني وجودن بابت اڀياس ڪرڻ ۽ بطليموس جي اپگرهن جي حرڪت واري نموني تي بحث مان مزو ٿي ماڻي. هوءَ ان وقت اسڪندريا جي لائبريريءَ ۾ سائنسي سوالن تي بحث مباحثو ٿي ڪري، جڏهن اِهو شهر انهن تعصب ڀريل پرتشدد عيسائين طرفان فتح ٿيڻ جي ويجهو هو جنکي تازو ئي اختيار مليو هو.

هائپيشيا نه ته خدا جي وجود جي انڪاري آهي ۽ نه ئي وري عيسائين جي خدا جي مڃي ٿي. هوءَ تشڪيڪ پسند آهي جيڪا هر شئي تي سوال ٿي اُٿاري. عيسائين جي هجوم طرفان لائبريريءَ جو محاصرو ڪرڻ مهل هائپيشيا لائبريريءَ اندر موجود هجي ٿي. جيئن ته رومن ڳاڻيٽي جي لحاظ کان گهٽ آهن تنهنڪري حاڪم اعلان ٿو ڪري ته عيسائين کي لائبريريءَ ۾ داخل ٿيڻ ۽ اُتي سڀڪجهه ڪرڻ جي اجازت ڏني وڃي. هائپيشيا عيسائين طرفان لائبريريءَ تي قبضي ۽ انکي تباهه ڪرڻ کان اڳ انتهائي اهم ڪتاب ۽ مسودا بچائڻ جي ڪوشش ٿي ڪري جڏهن ته رومي سپاهي خاموشيءَ سان بيهي لائبريريءَ جي تباهي ڏسندا ٿا رهن. ڪهاڻيءَ جي پڇاڙي ان ريت ٿي ٿئي جو هجوم هائپيشيا کي قتل ٿو ڪري ۽ ان ريت مذهبي وحشي پڻي ۽ تنگ نظر عقيدي هٿان ڏاهپ جي هڪ دور جي پڇاڙي ٿي ٿئي.

هندستان جي تاريخ ۾ رضيا سلطانا هڪ انتهائي اهم ۽ دلچسپ مسلمان عورت ليکي ٿي وڃي. اڄ کان ست سئو سال اڳ يعني تيرهين صديءَ ۾ اِهو تصور ڪرڻ به ناممڪن هو ته هندستان جهڙي وشال ملڪ تي ڪا عورت حڪمراني ڪري سگهي ٿي ۽ ان دوران اِهو پڻ ثابت ڪري ته هوءَ پنهنجي ويري مردن کان ڪنهن به ريت گهٽ ناهي. مشهور فلمساز ۽

هدائتڪار ڪمال امروهيءَ (1918 کان 1993) جڏهن رضيا سلطانا تي فلم ناهڻ جو ارادو ڪيو ته ڪيس انهيءَ ڳالهه جو قطعي اندازو نه هو ته انهيءَ رٿا جي مڪمل ٿيڻ ۾ هڪ ڏهاڪي کان وڌيڪ عرصو لڳي ويندو. ڪمال امروهي پنهنجي فلم پاڪيزه (1972) جي ڪاميابيءَ تي ڦونديل هو. هُن پنهنجي نئين فلم ۾ رضيا سلطانا جو ڪردار ادا ڪرڻ لاءِ هندستاني سينيما جي ڊريم گرل هيما مالنيءَ جي چونڊ ڪئي ۽ هيما انهيءَ ڪردار ۾ شاندار اداڪاريءَ جا جوهر ڏيکاريا.

انهيءَ فلم ۾ هيما مالنيءَ سرڪشي ۽ مقابلي ڪرڻ واري اُن جذبي کي پنهنجي اندر ۾ اوتي ڇڏيو آهي جيڪو رضيا سلطانا جي شخصيت جي سڃاڻپ هو. هوءَ پنهنجي اڳوڻي غلام ۽ هاڻ جنرل جي عهدي تي فائز ياقوت (ڌرميندر) جي مدد سان پنهنجي ويرين کي چٽي تي چڙي. جيتوڻيڪ تاريخ ۾ رضيا سلطانا ۽ سندس اڳوڻي افريڪي نسل واري غلام جي عشق جو داستان تڪراري آهي پر فلم ۾ ان پاسي کي انتهائي مهارت ۽ سندرتا سان پيش ڪيو ويو آهي. انهيءَ فلم ۾ لتا منگيشڪر جا ڳاتل به لازوال گانا "اي دلِ نادان" ۽ "جلتا هي بدن" ڪير ٿو وساري سگهي.

رضيا سلطانا کي انهيءَ فلم ۾ هڪ اهڙي سيڪولر حاڪم طور پيش ڪيو ويو آهي جنهن کي ذات پات ۽ عقيدي کان مٿيرو ٿي پنهنجي ديس واسين جي بهتري ۽ خوشحاليءَ جو اوُنو آهي. هوءَ پنهنجي رعيت ۾ هم آهنگي ۽ ايڪتا وارو جذبو ٿي پيدا ڪري. انهيءَ فلم ۾ هيما مالني پنهنجي همعصرن جي ڀيٽ ۾ انتهائي وڏي ۽ اعليٰ شخصيت جي روپ ۾ نظر ٿي اچي. ڏاکڻين هندستان جي ڇوڪريءَ لاءِ اترئين هندستان جي راڻيءَ جو ڪردار ادا ڪرڻ ۽ اڙدو ۾ اهڙا مڪالما ادا ڪرڻ پڪ سان ڏکيو هوندو جن ۾ اجوڪي اڙدو جي ڀيٽ ۾ تمام گهڻا عربي ۽ فارسي لفظ استعمال ڪيا ويا هئا.

هيءَ فلم ڪاروباري لحاظ کان ڪامياب نه ٿي. باڪس آفيس تي فلم جي ناڪاميءَ جو سبب شايد ان جو سست رفتاريءَ سان اڳتي وڌڻ ۽ ڏکيا مڪالما هو. بهرحال، اِها هندستاني سينيما جي هڪ شاهڪار فلم ليکي ٿي وڃي.

جون آف آرڪ جو جنون يورپ ۾ ناهيل آخري خاموش فلمن مان هڪ آهي جنهن ڪانپوءِ ڳالهائيندڙ فلمن جو دور شروع ٿي ويو. جون آف آرڪ پندرهين صدي عيسويءَ جي فرانس جي هڪ تاريخي شخصيت هئي جيڪا سئو سالن واري لڙائيءَ ۾ انگريزن جي حاڪميت خلاف سينو سپر هئي.

جون انهن فرانسيسين کي منظم ۽ متحرڪ ڪيو جيڪي حملي آورن خلاف تيزيءَ سان حوصلو وڃائي رهيا هئا. ڪيس الحاد، بدعت ۽ عورتن لاءِ غير مروج پوشاڪ پائڻ جي الزام هيٺ ٿنڀي سان ٻڌي اُن وقت ساڙيو ويو جڏهن سندس ڄمار فقط اوڻويهہ ورهيہ هئي. هُن دشمن فوجن خلاف پنهنجي قوم ۾ حوصلو پيدا ڪرڻ لاءِ مذهب جو استعمال ڪيو ۽ اعلان ڪيو تہ هوءَ فرشتن جي حڪم تي فرانس کي ويرين کان بچائڻ جي ويڙهہ ۾ رڌل آهي.

فلمسازيءَ جي تاريخ ۾ جون آف آرڪ هڪ سنگ ميل واري حيثيت رکي ٿي. اِها فلم فلمسازيءَ جي نصاب ۾ تربيتي مواد طور استعمال ٿئي ٿي.

ريني جيني فالڪونيٽيءَ انهيءَ فلم ڪانپوءِ ڪنهن بہ ٻئي فلم ۾ اداڪاريءَ جا جوهر نہ ڏيکاريا پر ان سڄي فلم دوران پنهنجي اداس چهري سبب هوءَ ڪنهن مورتيءَ جيان ٿي پائنجي. فلم ۾ سندس ۽ ڪيس اذيتون ڏيندڙن جي چهرن جا ڪلوزاپ شاٽس واقعن کي اثرائتي انداز ۾ ڏيکارڻ لاءِ وڌا ويا آهن، جنهن سندس اداڪاريءَ کي اَمُلهہ بڻائي ڇڏيو آهي. وچئين دور جي يورپي تاريخ ۾ دلچسپي رکندڙن يا فلم جي فن جي شاگردن ۽ 1920 واري ڏهاڪي جي سينيما جي فني پاسن تي نظر رکندڙن کي هيءَ فلم ضرور ڏسڻ گُهرجي.

جن بہ "بورجوازيءَ جي پٽڪائيندڙ هرڪ" (لوئي بو نويل، 1972) ۽ "افريڪا کان ٻاهر" (سڊني پولاڪ، 1985) فلمون ڏٺيون آهن، تن جي ذهنن ۾ اسٽيفني اوڊران ۽ ڪيرن بيلڪسن جا نالا ضرور موجود هوندا. اسٽيفني اوردران هڪ فرانسيسي اداڪارا آهي جنهن لوئي بو نويل جي مشهور فلم ۾ ڪردار ادا ڪيو هو جڏهن تہ ڪيرن بيلڪسن ڊينمارڪ جي ليکڪا آهي جنهن افريڪا کان ٻاهر ۽ بابيٽيءَ جي مزماني ڪهاڻيون لکيون هيون.

بابيٽيءَ جي مزماني هڪ فرانسيسي راڌائو بابيٽ جي ڪهاڻي آهي جيڪا لاڳيتو جنگين ۽ انقلابن کان بچڻ واسطي اوڻهويهين صديءَ جي

فرانس ۾ آسائش ڀري زندگي ڇڏي ڊينمارڪ جي هڪ ڳوٺڙي ۾ ٻن ڀينرن جي نوڪرياڻيءَ طور پناهہ تي حاصل ڪري. بابيٽ ويڙهو آهي نہ ڪي فلسفي. هوءَ هڪ اهڙي عورت آهي جيڪا ڳوٺ واسين ۾ سرهائي ورهائڻ واسطي لاٽريءَ ۾ ڪٽيل پنهنجي سموري رقم خرچ ڪرڻ جو غير متوقع فيصلو ٿي ڪري. يورپ جي علائقائي فرق کان واقف ڏسندڙ پروٽسنٽ جي سادي ۽ ڪيٿولڪ اشرافيا جي شاهاڻي زندگيءَ ۾ تضاد چڱي ريت پروڙي سگهن ٿا.

1852 ۾ برطانوي راڄ خلاف سورهيائپ سان وڙهندي پنهنجي زندگي ارپڻ مهل جهانسيءَ جي راڻي لڪشمي بائيءَ جي ڄمار فقط ٽيهہ ورهيہ هئي. سهراب موديءَ (1897 کان 1984 ۾ سندس نريندر موديءَ سان ڪو سنگ سياپو ناهي) انهيءَ تاريخي داستان ۾ لڪشمي بائيءَ جي ڪردار لاءِ پنهنجي گهرواري مهتاب کي چونڊيو. سهراب موديءَ جو تعلق مينروا مودي ٽون سان هو ۽ هو هندستاني ناٽڪ جو اُستاد هو. هُن ٿي شاهڪار فلمون تخليق ڪيون، جن ۾ پڪار (1939)، سڪندر (1941) ۽ پرٿوي ولڀ (1943) شامل آهن. جهانسيءَ جي راڻي ناهڻ مهل هن هڪ قدم اڳتي وڌائيندي هاليووڊ جي مهارت مان لاڀ پرايو ۽ پهرين هندستاني ٽيڪني ڪلر فلم تيار ڪيائين.

رضيا سلطانا ۽ جون آف آرڪ وانگر جهانسيءَ جي راڻي پڻ برطانوي فوج جي شديد مزاحمت ڪري همت جي هڪ علامت ۽ جنگ آزادي (1857-58) جي هڪ اهم شخصيت بڻجي وئي. مهتاب جهانسي جي راڻيءَ جي روپ ۾ غير معمولي اداڪاريءَ جو مظاهرو ڪيو ۽ اِهو ثابت ڪيو تہ سندس مڙس مٿس جيڪو اعتماد ڪيو هو سو هروڀرو غلط بہ نہ هو.

سهراب موديءَ جو هاجو اِهو هو تہ سندس فلم شاندار معيار واري پيشڪش هوندي بہ مالي تباهيءَ جو شڪار بڻي. جيڪڏهن اوهان بہ اسان سڀني وانگر پاڪستان جي نصابي ڪتابن ۾ پڙهيو آهي تہ رڳو مسلم ليگ ئي آزاديءَ لاءِ پتوڙيو هو يا جيڪڏهن اوهان جي هندستاني تاريخ جي نظرانداز ڪيل باب کي اُٿلائڻ ۾ ڪا دلچسپي آهي يا اوهين مهتاب يا سهراب موديءَ جا پرستار آهيو تہ اِها فلم ڏسڻ اوهان لاءِ سرهائي ڀريو تجربو هوندو.

واچوڙن سان ٽڪرائجندڙ عورتون

هن مضمون جي پوئين حصي ۾ فلمن سان لاڳاپيل جن ڪردار جو ذڪر ڪيو ويو آهي تن جو تعلق ويهين صديءَ ڪان اڳ هو، جن ۾ هائپيشيا، رضيا سلطانا ۽ جون آف آرڪ نالي فلمن ۾ ڪم ڪندڙ اداڪارائن جي ڳالهه ڪئي آهي. مضمون جي هن آخري ۽ پڇاڙيءَ واري ڀاڱي ۾ مختصر طور تي ڇهن ڪردارن کي متعارف ڪرايون، جن جو ٻن ٻن هندستاني، ايراني ۽ اطالوي فلمن سان تعلق آهي. شروعات اطالوي فلم ڊائريڪٽر وٽوريو ڊيسيڪا جي 1960 ۾ رليز ٿيل شاهڪار فلم لاسيو سيارا (ٻه عورتون) سان ڪريون جيڪا ناميارو ليکڪ البرٽ موراويا جي ناول تي ٺاهي وئي هئي. انهيءَ فلم ۾ صوفيا لارين غير معمولي اداڪاريءَ جو مظاهرو ڪيو آهي، جنهن ڪري هوءَ پهرين اداڪارا هئي جنهن کي پرڏيهي ٻوليءَ ۾ ٺهيل ڪنهن فلم لاءِ اڪيڊمي/آسڪر ايوارڊ ڏنو ويو. هيءَ فلم ٻين مهاڀار لڙائي جي آخري مهينن ۾ فلمبند ڪئي وئي. انجي ڪهاڻي هڪ ماءُ ۽ سندس ڌيءَ جي چوڌاري ڦري ٿي، جنهن جي شروعات پنهنجي اباڻي شهر ڏانهن سفر ڪان ٿي ٿئي جنهن دوران هنن ٻنهي جي ناتن ۾ اوڏي مهل تبديليءَ تي اچي جڏهن هڪ اُجڙيل چرچ ۾ ڪجهه فوجي ڪين انتهائي ظالماڻي انداز ۾ پنهنجي حملي جو نشانو تا بڻائين.

هن فلم ۾ هڪ وڏوا عورت جو ڪردار آهي جيڪا پنهنجي ڪچڙي ڄمار واري ڌيءَ سان انتهائي پيار تي ڪري پر اوڏي مهل انتهائي ڏکيائي جو شڪار تي بڻجي جڏهن مشيل نالي هڪ نوجوان (جنهن جو ڪردار جال پال بلمونڊي ڪيو آهي) سندس آڏو پنهنجي پيار جو اعتراف ٿو ڪري. وڏوا جي ڌيءَ پڻ انهيءَ نوجوان ۾ دلچسپي تي وٺي. هيءُ اُهو وقت آهي جڏهن اتحادي فوجون اٽليءَ پرسان پهچڻ واريون آهن ۽ سندن طرفان بمباريءَ ۾ تيزي آيل آهي. ڊنل جرمن سپاهين مشيل کي مجبور ڪيو ته هو ڪين اُتان نڪرڻ جو جبلن وچان لنگهندڙ رستو ڄاڻائي. وڏوا عورت پنهنجي ڌيءَ سوڌو پنهنجي ڳوٺان نڪري روم شهر ڏانهن وڃڻ جو فيصلو تي ڪري. انهيءَ مسافريءَ دوران بمباريءَ وگهي تباهه ٿيل هڪ چرچ ۾ پناهه وٺندي، مضبوط اعصابن جي مالڪ هوندي به هوءَ پنهنجي ڌيءَ کي اتحادي فوجين جي ڏاڍاين ڪان بچائڻ ۾ ناڪام تي ٿئي.

هن فلم ۾ موراويا ۽ ڊي سيڪا انهيءَ دور جي بالادست بيانيي ۾ هڪ همت ڀري تبديلي آندي جنهن ۾ رڳو جرمن سپاهين کي ئي ولين طور ڏيکاريو تي ويو. هنن فلم "ٻه عورتون" ۾ انتهائي ڪاميابيءَ سان اِها حقيقت واضح ڪئي آهي ته جنگ جا ڀيانڪ وار عام ماڻهن کي ڪنهن به ڌر جي لشڪر جو نشانو بڻائي سگهن تا.

اٽليءَ ۾ ٻين مهاڀاري لڙائي بابت هڪ ٻئي عظيم الشان فلم ٺاهي وئي جنهن ۾ هڪ يادگار عورت جو ڪردار هو. فلم جو نالو ملينا (2000) هو جنهن ۾ اداڪارا مونيڪا بيلوسيءَ ڪم ڪيو هو. جنگ جي شروعاتي سالن ۾ ٺاهيل ان فلم جي ڪهاڻي هڪ سهڻي نوجوان عورت مونيڪا جي چوڌاري ڦري تي جيڪا وهان ڪانپوءِ پنهنجي مڙس جي گهر تي ٽانيڪو ٿئي، سندس مڙس وهان ڪان ترت پوءِ لڙائي تي ٿو روانو ٿئي ۽ ملينا پنهنجي غربت ۽ سونهن سان شهر جي عياش، بدڪار مردن ۽ حاسد عورتن جي رحم ڪرم تي زندگي گهارڻ تي مجبور تي ٿئي.

پنهنجي شاندار ۽ پرشڪوه شراڪت سان، ملينا پنهنجي صدمي ۽ هاڃي جي هڪ رازدان فضا تي تخليق ڪري، سڀي فلم ۾ سندس پيڙا جو اظهار نٿو ٿئي. سندس نيڻ ڏکويل آهن ۽ سندس داستان ڪچڙي ڄمار وارو

هڪ نوجوان ڇوڪرو ٿو بيان ڪري جيڪو سندس سونهن تي فدا آهي. هوءَ پنهنجي سر ئي ماڻهن جا عذاب ٿي برداشت ڪري. فلم جي پڇاڙي تي هوءَ سگهاري حوصلي سان جرمن يا اتحادي فوجن طرفان نہ پر پنهنجي پاڙيسرين هٿان تشدد جو نشانو ٿي بڻجي.

پريشانيءَ ۾ وڪوڙيل ملينا جو ڪردار سمجهڻ لاءِ اِها فلم ڪيترائي ڀيرا ڏسڻي پوندي. هر ڀيري ان فلم جو هڪ نئون پاسو ٿو سامهون اچي. مونيڪا بيلوسيءَ انهيءُ ڪردار ۾ بيشڪ پنهنجي بهترين صلاحيتن جو مظاهرو ڪيو آهي.

اسانجي فهرست ۾ شامل اينڊڙ ٻن اداڪارائن جو تعلق هندستاني فلمن سان آهي. فلم "مدر انديا" (1957) ۾ راڌا جي ڪردار ۾ اداڪارا نرگس ۽ فلم "ڀوميڪا" (1977) ۾ اوشا جي ڪردار ۾ اداڪارا سميتا پاٽيل. مشهور هدائتڪار محبوب خان مدر انديا جو هدائتڪار هو. انڪان اڳ هو هندستاني سينيما کي انداز (دليپ ڪمار ۽ مڌوبالا، 1949) ۽ امر (دليپ ڪمار، راج ڪپور ۽ نرگس، 1954) جهڙيون بہ شاندار فلمون ڏئي چڪو هو. مدر انديا کي بهترين پرڏيهي فلم جي آسڪر ايوارڊ لاءِ پڻ نامزد ڪيو ويو پر فلم اِهو ايوارڊ حاصل ڪري نہ سگهي، ان جو سبب شايد ميلو ڊرامو هو جيڪو تن ڏينهن جي هندستاني فلمن ۾ عام جام هو.

فلم مدر انديا جي راڌا هڪ ڳوناٽي عورت آهي جنهن کي سندس مڙس (راجڪمار) معذور ٿيڻ تي ڇڏي ٿو ڏئي. سندس سس ڳوٺ جي هڪ وياج خور سکي لال جي ڪڏهن بہ ختم نہ ٿيندڙ قرض ۾ ڦاٿل آهي ۽ جنهن انهيءَ قرض جي اوڳاڇيءَ لاءِ راڌا کي جبري پورهيت بڻائي ڇڏيو آهي. راڌا،

وياج سوڌو اِهو قرض چڪتو ڪرڻ لاءِ ڏينهن رات پورهيو ٿي ڪري ۽ ڏکيائي سان پنهنجي ٻارن جو گذر سفر ڪري ٿي سگهي. انهيءَ دوران راڌا جا ٻہ پٽ هڪٻئي کان بنهہ ڌار انداز ۾ وڏي جوان ٿا ٿين. رامو (راجندر ڪمار) هڪ ٿڌي مزاج وارو سچار جڏهن تہ برجو (سنيل دت) هڪ اهڙو باغي بڻجي ويل آهي جنهن جي من ۾ سکي لال خلاف ڌڪار ڀريل آهي. مدر انديا ۾ ٻين هندستاني فلم وانگر گانن ۽ ناچ تي ٻڌل ڏيک بہ آهن پر هيءَ شايد پهرين هندستاني فلم هئي جنهن ۾ هڪ سگهاري عورت جو ڪردار پورا ٽي ڪلاڪ اسڪرين تي ڇانيل رهيو. سڄي فلم دوران نرگس ڪنهن بہ پل ڏسندڙن جو ڌيان ڪنهن ٻئي پاسي ٿيڻ ئي نٿي ڏئي. هوءَ وقتي خوشين ۽ اڻکٽ مايوسين جي سفر ۾ اوهان کي پاڻ سان گڏ ٿي وٺي هلي. فلم جي پڇاڙيءَ تي هوءَ پنهنجي پٽ کي گولي هڻي مارڻ جو فيصلو ٿي ڪري جنهن سکي لال جي ڌيءَ سان بدتميزي ڪئي هئي. هيءُ اُهوئي سکي لال آهي جنهن ڏهاڪن کان راڌا کي پيڙائڻ جو شڪار بڻائي رکيو هو.

فلم ڀوميڪا ۾ اوشا جو ڪردار راڌا کان بنهہ مختلف آهي. جڳ مشهور فلم هدائتڪار شيام بينيگل جي هيءَ شاندار فلم، فلمن ۾ ڪم ڪندڙ عورتن جي زندگين تي ٻڌل آهي. شيام بينيگل انهن عورتن جي پيڙائن کي واضح ڪيو آهي جيڪي سينيما جي پڙدي تي انتهائي گُدگُد ٿيون نظر اچن پر ڪين سينيما انڊسٽريءَ ۾ موجود ۽ ڪڏهن ڪڏهن تہ انتهائي احترام جوڳن هدائتڪارن ۽ پروڊيوسرن هٿان شديد نوعيت جي جسماني ۽ نفسياتي استحصال جو نشانو بڻجڻو ٿو پوي. اوشا هڪ باغي عورت آهي جنهن شروعات ۾ تہ پنهنجي ماءُ جي هر صلاح تي مڃي پر اڳتي هلي وهان ڪانونئي زندگيءَ جي ٻين مامرن ۾ پنهنجي قسمت جا فيصلا پنهنجي سر تي ڪرڻ لڳي. هوءَ پنهنجي ذاتي ۽ پيشيوراڻي زندگيءَ ۾ همت ڀريا فيصلا ٿي ڪري پر آخرڪار هڪ بيرحم جاگيردار جي ڄٽ ۾ ڦاسي ٿي پوي جيڪو ڪيس هڪ وڏي شاهي حويليءَ اندر محدود ٿو ڪري ڇڏي. اوشا قيد تہ ضرور ٿئي ٿي پر انهيءَ نيٺر ۾ بہ پنهنجي همت ۽ جذبن کي اوچو ٿي رکي.

هاڻ جن ٻن ڪردارن بابت ڳالهہ ڪنداسين تن جو تعلق ايراني سينيما سان آهي، جنهن گذريل ڪجهہ ڏهاڪن ۾ ڪجهہ انتهائي غير

معمولي فلمون تخليق ڪيون آهن. انهن مان هڪ فلم جو نالو ”دو زن“ (ٻه عورتون) آهي جيڪا ايران جي ڄڳ مشهور عورت فلم ڊائريڪٽر تهمينا ميلانيءَ جي هدائتن جو شاهڪار آهي. جن ٻن ڪردارن جو ذڪر اڳتي ايندو انهن مان پهريون ڪردار فرشتي جو آهي جڏهن ته ٻيو ڪردار فلم بارڊر ڪيفي (2005) جو ڪردار ريحان آهي.

دو زن نالي فلم اهڙين ٻن عورتن جي ڪهاڻي آهي جيڪي هر ڏکئي سکئي وقت هڪ ٻئي جون پيچي ۽ پرجهلو آهن. انهن مان هڪ خوشگوار پرٽيل زندگي گهاري رهي آهي جڏهن ته ٻئي کي هڪ ڦوندبيل شخص لاڳيتو هيسائي رهيو آهي. ڪيس پيڙا ڏئي رهيو آهي. ان عورت جا زندگيءَ ۾ پنهنجي ليکي ڪجهه ڪاميابيون ماڻڻ جا سپنا چڪنا چور ٿيو وڃن ۽ ڪيس گهر ۾ جهڙوڪ اڪيلائپ واري قيد ۾ ٿو رکيو وڃي پوءِ به هوءَ حالتن آڏو هٿيار ڦٽا ڪرڻ کان نابري ٿي واري. فلم ۾ هڪ ڊرامائي ۽ غير متوقع موڙ اوڏي مهل ٿو اچي جڏهن سندس مڙس اوچتو ئي اوچتو گذاري ٿو وڃي. هوءَ پنهنجي ساهيڙيءَ کي پنهنجي مڙس جي مرتئي جو اطلاع ڏيڻ لاءِ ٿي گهرائي ۽ ساڻس زندگيءَ ۾ پئدا ٿيندڙ انهن نون امڪانن بابت صلاح مشورو ٿي ڪري جيڪي مڙس جي گذاري وڃڻ ڪانپوءِ هُن لاءِ پئدا ٿيا آهن.

فلم بارڊر ڪيفي ۾ هڪ وڌوا عورت جي زندگي ڏيکاري وئي آهي جيڪا پنهنجي سمورن ڪٽنب ڀاتين جي توقع جي ابتڙ پنهنجي ڏير سان وهان ڪرڻ کان نابري ٿي واري. هوءَ ڪنهن آزاد ۽ خودمختيار عورت طور پنهنجي زندگي گهارڻ جو فيصلو ٿي ڪري ۽ پنهنجي مرهيات مڙس جي هوٽل هلائڻ جو ارادو ٿي ڪري جيڪا هاءِ وي تي هڪ سرحدي شهر ۾ آهي. جيڪڏهن

اوهان ڊينمارڪ جي فلم بابيٽيءَ جي مزماني کي پسند ڪيو آهي، جنهن جو ذڪر هن مضمون جي پهرين حصي ۾ ڪيو ويو آهي ته هن شاندار ايراني فلم جي مرڪزي ڪردار جون طعام پچائڻ واريون صلاحيتون پڻ اوهانکي پسند اينديون.

بارڊر ڪيفي جي ريحان سهڻي، نرم دل پر سرڪش عورت آهي. هوءَ انهن مسافرن جي اڳتي وڌي مدد ٿي ڪري جيڪي پنهنجي گهرن کان پري ڪنهن چڱي گهريلو ماحول جي سڌ ٿا ڪن.

مضمون جي پڇاڙ ۾ هڪ جرمن ۽ هڪ روسي فلم کي متعارف ڪرائڻ مهلائتو ٿيندو. انهن ۾ جرمن هدائتڪار فاسبنڊر جي فلم ”علي: ڊپ روح کي کائيو ڇڏي“ (1974) ۽ ولاديميئر منشوف جي آسڪر ايوارڊ يافتا فلم ”ماسڪو ڳوڙهن تي ويساهه نٿو رکي“ (1980) شامل آهن. انهن ٻنهي فلمن ۾ سگهاري عورتن جا ڪردار پيش ڪيا ويا آهن جيڪي پنهنجا فيصلا پاڻ ٿيون ڪن ۽ هر ڏکئي پل پنهنجي دليري ۽ صلاحيتن جو ڀرپور مظاهرو ٿيون ڪن.

لڏپلاڻ جي موضوع تي فلمون

اِهو تصور تہ يورپ هڪ اهڙو قلعو آهي جنهن ۾ ڪاٽ هڻڻ ممڪن ناهي، هاڻ هڪ جوکم جو شڪار آهي. هزارين پناهگير هنگري ۽ سلووينيا جون رڪاوٽون اورانگهي يورپ ۾ داخل ٿي رهيا آهن. اِها ڳالهہ غور ڪرڻ جوڳي آهي تہ انهيءَ وڏي انساني هاڃي بابت ادب ۾ چا لکيو ويو آهي يا فلمن ۾ انجي ڪيتري عڪاسي ڪئي وئي آهي. هولوڪاسٽ کي ست ڏهاڪا گذرڻ ڪانپوءِ بہ، ورلي ئي ڪو اهڙو سال لنگهيو هوندو جنهن ۾ ڪا فلم دنيا کي اِهو ياد ڪرائڻ لاءِ نہ ٺهي هجي تہ يهودين سان نازين ڪهڙا ڪلور ڪيا هئا. هولوڪاسٽ جي موضوع تي ٺهندڙ فلمن جي وڏي پئماني تي پذيرائي ٿي آهي ۽ انهن کي عالمي فلم ميلن ۾ ڪيترن ئي اعزازن سان نوازيو ويو آهي.

اهڙيون فلمون تمام ٿورڙيون آهن جن ۾ هڪ ماڳ کان ٻئي ڏانهن لڏپلاڻ ڏيکاري وئي هجي، پوءِ ڀل اُها ملڪ اندر ٿيندڙ لڏپلاڻ هجي جيڪا 1930 واري ڏهاڪي ۾ نهندڙ فلم ”ڏمر جا انگور“ ۾ ڏيکاري وئي هئي جيڪا ڊان اسٽين بيڪ لکي هئي يا 1973 ۾ عصمت چغتائيءَ جي لکيل فلم ”گرم

هوا“ هجي.

ويهين صديءَ ۾ ٿيندڙ لڏپلاڻن انسانيت تي جيڪي شديد اثر وڌا آهن تن جو تجزيو ڪرڻ تي پتو لڳندو تہ انهيءَ عمل هيٺ دنيا جي لڳ ڀڳ سمورن ڪندن جي رهواسين بي انت مصيبتون ۽ پيڙائون سٺيون آهن. انهيءَ مامري تي ڳالهائي سگهجي ٿو تہ انهن لڏپلاڻن پهرين ۽ ٻين مهاڀاري لڙاين جي پيٽ ۾ انسانن تي گهڻا وڌيڪ ڏور رس اثر وڌا آهن.

لڏپلاڻ واري موضوع تي ٺهندڙ فلمن جي ڪوٺ جو نتيجو هڪ اهڙي صنف جي صورت ۾ نڪتو آهي جنهن جي ڪابہ درجي بندي نٿي ڪري سگهجي. منظرڪشي فن يا ادب جو هڪ انداز يا اسلوب آهي، جيڪو سينيما جي شروعاتي دورن ۾ ڪنهن خاص نوعيت جي فلم جي تياريءَ ۾ ڪتب آندو ويندو هو. 1960ع واري ڏهاڪي ۾ اِهو اينگلو-سيڪسن فلم انڊسٽريءَ جو هڪ اهم نظريو بڻجي ويو. منظرڪشيءَ واري اسلوب کي ڪنهن عمومي فهرست جو حصو نٿو بڻائي سگهجي ۽ نہ ئي انجي ڪنهن مخصوص انداز واري فلم سان ڪا نسبت آهي بلڪہ ان قسم جي فلمن ۾ ڏسندڙن جي توقعات موجب اِهو طئي ڪيو ويندو آهي تہ فلم جي ڪهاڻي ڪهڙي ريت اڳتي وڌندي ۽ انجي پڄاڻي ڪهڙي ريت ٿيندي.

اِها ئي صورتحال آهي جنهن ۾ لڏپلاڻ تي ٺهندڙ فلمن لاءِ ”مسافري“ (Road Movies) جهڙو عمومي اصطلاح اڻپورو ٿو ثابت ٿئي. اِهو دُرست آهي تہ ان نوعيت جي فلمن جا اهم ڪردار سفر ۾ ٿا رهن جهڙي ريت اولهہ وارين فلمن ۾ نظر ٿو اچي پر اِهي مزاحيا فلمون بہ ٿي سگهن ٿيون جهڙوڪ ”هڪ رات جي وارتا“ (فرينڪ ڪيپرا، 1934) يا سير سپاٽو ڪندڙن بابت فلم ”سهولت پريو سوار“ (ڊينس هوپر، 1969) يا وري تفريح ۽ آزاداڻي زندگيءَ جي ڳولا ۾ عورت سياحن ۽ مسافرن تي فلم ”ٿيلما ۽ لوئيسي“ (ريڊلي اسڪاٽ، 1991).

ڪنهن مخصوص نوعيت جي فلم جي اُپٽار لاءِ ”ڏسندڙ جي توقع“ هڪ اهم ڪردار ادا ٿي ڪري تنهنڪري ضرورت ان ڳالهہ جي آهي تہ لڏپلاڻ واري موضوع تي ٺهندڙ فلمن لاءِ ”لڏپلاڻ واريون فلمون“ وارو اصطلاح ڪتب آندو وڃي تہ جيئن انساني لڏپلاڻ جي پيڙائيتي تفصيلن جو حقيقي احاطو ٿي

سگھي جنھن جي "مسافريءَ وارين فلمن" مان عام طور تي توقع نٿي رکي سگھجي.

جيستائين ملڪن اندر لڏپلاڻ تي ٺھيل فلمن جو تعلق آھي تہ شايد ان جو بھترين مثال ڏمر جا انگور تي سگھي ٿي جنھن جي اداڪارن ۾ ھينري فونڊا ۽ جين ڊارويل شامل ھئا. انھيءَ صاف ۽ واضح حقيقت پسند شاھڪار فلم تي جون فورڊ کي بھترين ھدائتڪار جو آسڪر ايوارڊ پڻ ڏنو ويو.

ھڪ دلچسپ ۽ ڌيان ڏرڻ جوڳي ڳالھہ اِھا آھي تہ 1930 واري ڏھاڪي ۾ امريڪي سڌسماءُ وارن ذريعن جو گھڻي ڀاڱي ڌيان ھٽلر ۽ اسٽالين تي ھو ۽ سندن ھدف نازي ازم ۽ ڪميونزم ھئا جن کي ھو لکين انسانن جي قتل جو اصل ذميوار ليکي رھيا ھئا. امريڪي سڌسماءُ جا ذريعا انتھائي سولائي سان منديءَ ۾ لاٽ سبب پيدا ٿيندڙ انھن تباھڪارين کان نظرون ھٽائي رھيا ھئا جيڪي سرمائيداراڻي نظام جي ھيڄ جو نتيجو ھيون. جڏھن چارلي چيپلن جديد دور، شھر جون بتيون ۽ ٻار جھڙيون فلمون ٺاھيون تہ کيس Commie (ڪميونسٽن لاءِ طنز طور استعمال ٿيندڙ لفظ) ۽ سوويت ايجنٽ سڏيو ويو. انھيءَ پسمنظر ۾ جون اسٽين بيڪ ھڪ شاندار ناول ڏمر جا انگور لکي منديءَ جي وڏي لاٽ واري دور ۾ پيدا ٿيندڙ تباھي ۽ ويڳاڻپ کي ماڻھن آڏو وائکو ڪيو.

ان ناول تي ٺھندڙ فلم جي ھدائتڪاري ڪندي جون فورڊ ڪتاب جي پڇاڙيءَ کان انحراف ڪندي ڪھاڻيءَ جي اُميد ڀري پڇاڙي ڏيکاري آھي جنھن ۾ پورھيتن جي بنيادي خوبين ۽ چڱاين جي تعريف ڪئي وئي آھي. ھن فلم جي ڪھاڻي جوڊ گھراڻي جي چوڌاري ٿي ڦري. ٻٽائي تي ٻني ٻارو ڪندڙ ھن ڪٽنب کي اوڪلاھاما ۾ پنھنجي ٻني انڪري ڇڏڻي ٿي پوي جو انھيءَ گھوٽالي وارن ڏينھن ۾ زراعت جي متاثر ٿيڻ سبب اِھو علائقو واريءَ سان لٽجي ويو ھو. واريءَ جو ڍڪ (Dust Bowl) جو اصطلاح ان علائقي ۾ ھڪ علائقي ۾ علامت طور استعمال ڪيو ويو آھي جتي سوڪھڙي ۽ ويڳاڻپ سبب نباتاتي جيوت جو انت اچي ويو آھي ۽ سمورو علائقو ھڪ بيابان ۾ تبديل ٿي ويو آھي. اوڪلاھاما جي ڌوڙ مٽيءَ وارو علائقو ٿيڻ تي جوڊ گھراڻو ڪيليفورنيا ڏانھن لڏپلاڻ ٿو ڪري، جنھن ڪانپوءِ کين پتو ٿو لڳي تہ اُتي تہ

اجائين وڌيڪ غربت ۽ بدتر حالتون آھن.

ناول ۽ فلم ٻنھي انھيءَ سرمائيداراڻي ھيڄ ۽ طمع خلاف فرياد آھن جنھن ڪري لاڏائو انتھائي بدترين حالتن ۾ ڪم ٿا ڪن ۽ انسان دشمن حالتن ۾ ٿا گھارين. ادب ۽ فن جي گھڻي ڀاڱي عظيم تخليقن جيان ڏمر جا انگور ۾ پڻ سماجي ناانصافيءَ خلاف شديد ڪاوڙ ۽ احتجاج جو اظھار ملي ٿو. اِھا ھمت ڀري ۽ لبرل فلم امريڪي مخالف سرگرمين جي جانچ لھندڙ ايوان جي اُن ڪميٽيءَ جي منھن تي چماٽ ھئي جيڪا ھاليووڊ ۾ ڪميونسٽن کي ڳولھڻ لاءِ ناسون ھڻي رھي ھئي.

1953ع جي ھڪ ھندي فلم "دو بيگھا زمين" ۾ پڻ ان نوعيت جي مسئلن ۽ لاڙن جي عڪاسي ٿي نظر اچي. بنگالي فلم ھدائتڪار بمل راءِ (1909 کان 1966) انھيءَ فلم جي ھدائتڪاري ڪئي. راءِ ھندستاني سينيما کي ڪجھ شاندار فلمون ڏنيون جن ۾ مشھور فلم ديوداس پڻ شامل آھي. جڏھن 1953 ۾ پھريون پيرو اِھا فلم ٺاھي وئي تہ بمل راءِ انھيءَ فلم لاءِ سينيما ٽو گرافر طور ڪم ڪيو ھو جنھن جو ھدائتڪار بي سي بروا ھو. 1955 ۾ ٻيھر اِھا فلم ٺاھي وئي جنھن جو ھدائتڪار بمل راءِ ھو، سندس ٻين فلمن ۾ رتوڪ گھاتڪ جي ڪھاڻيءَ تي 1958 ۾ ٺاھيل فلم مڌومتي ۽ بنڌڻي ھئي جنھن ۾ نوتن ۽ اشوڪ ڪمار اداڪاري ڪئي ھئي. اِھا فلم 1963 ۾ رليز ٿي ھئي.

دو بيگھہ زمين جي ڪھاڻي سليل چوڌري (1923 کان 1995) لکي ھئي جيڪو بنيادي طور تي ھڪ سنگيتڪار ھو. ايئن ٿو لڳي تہ جڻ ھن نہ رڳو ڏمر جا انگور پر ويٽوريو ڊي سيڪا جي فلم سائيڪلن جا چور (1948) جيڪا جديد حقيقت پسنداڻي اطالوي سينيما جي ھڪ شاھڪار فلم ھئي، کان متاثر ٿي دو بيگھہ زمين جي ڪھاڻي تخليق ڪئي ھئي. اِھا ھڪ ھاريءَ (بلراج ساھني) جي ڪھاڻي آھي جيڪو ھڪ ننڍڙي ڳوٺڙي جو رھواسي آھي جتي سوڪھڙو آيل آھي (ھندستان جو واريءَ وارو ڍڪ). کيس مجبوري وچان پنھنجي ڳوٺان لڏپلاڻ ڪري ڪلڪتي ٿو وڃڻو پوي جتي سائيڪل رڪشا ٿو ھلائڻ شروع ڪري تہ جيئن ڳوٺ جي زميندار وٽ گروي رکيل پنھنجي زمين ڇڏرائڻ لاءِ ڪا رقم ميڙي سگھي.

بلراج ساھنيءَ ڪنھن وقت شانتي نڪيتن ۾ انگريزيءَ جي اُستاد

طور پڙهايو هو پر آخرڪار چاليهن ورهين جي ڄمار تي رسي هُن هڪ پوئٽي پيل، غريب پر اُميد پرست هاريءَ طور دائمي شهرت حاصل ڪئي. هينري فونڊا ڪيليفورنيا ۾ جيڪو ڪم ڪيو هو، ساڳيو ئي بلراج ساهنيءَ هڪ غليظ ميري ڪوجهي ڏرتيءَ جي لال جي عڪاسيءَ ذريعي ڪيو جيڪو ڪوهيڙي ۾ ورتل ۽ گهميل ڪلڪتي ۾ سخت پورهئي ۾ رڌل آهي. ٻنهي فلمن جا مرڪزي ڪردار پنهنجي پنهنجي ڪٽنبن جي غربت ۽ پيڙا مان آجپي لاءِ سمورين ڏکيائين جو ڪاميابيءَ سان مقابلو تا ڪن.

لڏپلاڻ جي موضوع تي نهيل فلمن ۾ پوئٽي پيل هندستان تي پونڌڙ انجي اثرن تي ڳالهائيندي جيڪا ايندڙ فلم ذهن تي تري ٿي اچي سا آهي گرم هوا، جنهن جو هدائتڪار ايم ايس ستيو هو، جڏهن ته انجي ڪهاڻي عصمت چغتائيءَ جي لکيل آهي. بلراج ساهني پنهنجي شاندار اداڪاريءَ سبب سڄي فلم تي ڇانيل رهيو، جنهن ۾ مشهور اڙدو شاعر ڪيفي اعظميءَ جي گهر واري شوڪت ڪيفي ۽ اي ڪي هنگل پڻ پنهنجي فن جا جوهر ڏيکاريا آهن. اصل ۾ اِهي سمورا هندستان جي ترقي پسند تحريڪ خاص طور تي انڊين پيپليز ٿيٽر ايسوسيئيشن (IPTA) ۾ تمام گهڻو سرگرم هئا. هيءَ فلم آگري جي هڪ مسلمان ڪاروباري گهراڻي بابت آهي جنهن کي 1947ع ۾ سخت ڏکائين ۽ آزمائشن مان ٿو لنگهڻو پوي. ورهاڱي ڪانپوءِ سليم مرزا (بلراج ساهني) پنهنجي وطن ۾ رهڻ کي ترجيح ٿو ڏئي جڏهن ته سندس ڀاءُ، ڀيڻ ۽ ڪٽنب جا ٻيا ڀاتي لڏپلاڻ ڪري ڪراچي ٿا هليا وڃن. سليم مرزا جي گهراڻي کي آگري واري ڪاروبار ۾ تمام گهڻو گهاٽو ٿو ٿئي ڇاڪاڻ جو هندستان ۾ مسلمانن لاءِ حالتون انتهائي ابتر ٿينديون پئي ويون. انهيءَ دوران سليم مرزا جي ڪٽنب کي آيل ڏکيائين جي هدائتڪار ستيو انتهائي شاندار عڪاسي ڪئي آهي.

ستيو فلم ۽ ناٽڪ جو هڪ وڏو ۽ معتبر نالو هو. 2003-04 ۾ سندس هڪ ناٽڪ دهليءَ ۾ پيش ڪيو ويو جنهن جو عنوان دارهه شڪوه هو. انهيءَ ناٽڪ کي هڪ جديد ڪلاسڪ واري حيثيت حاصل آهي، جنهن جي بيانئي کي اڳتي وڌائڻ لاءِ ولي دکنيءَ جي شاعري ۽ ڪٿڪ نرت استعمال ڪيا ويا. پنجاسي ورهين جي ڄمار ۾ ستيو اوڏي مهل هر ڪنهن کي اچرج ۾ وجهي

ڇڏيو جڏهن هُن اَسهپ واري مامري تي بي جي پي حڪومت جي ناڻي واري وزير ارون ڄيٽلي جي حمائت ڪندي اعلان ڪيو ته ليکڪن ۽ فنڪارن طرفان سرڪاري ايوارڊ ورنڻ ڪان نابري وارڻ پويان سياسي محرڪ آهن. انهيءَ تڪرار جي باوجود، سندس فلم ”گرم هوا“ هندستاني سينيما جي تاريخ ۾ هڪ تمثيل واري حيثيت رکي ٿي.

هڪ ڊگهي عرصي ڪان لاطيني امريڪا جا رهواسي پڻ اتر يعني امريڪا ڏانهن لڏپلاڻ جي ڪوشش ۾ رڌل آهن. ان حوالي سان پڻ غير معمولي فلمن جو ذڪر ڪرڻ مناسب ٿيندو، جن مان هڪ EL Norte يعني ”اتر“ آهي جيڪا 1983 ۾ ٺهي جڏهن ته ٻئي 2007 ۾ ٺهندڙ ”ساڳيئي چنڊ هيٺان“ آهي. اتر جي هدائتڪاري گريگوري ناوا ڏني، جنهن فريدا (2001) جو اسڪرپٽ پڻ لکيو هو، جيڪا فريدا ڪاهلو جي جيون ڪٿا تي آهي ۽ جنهن ۾ سلما هائيڪ اداڪاري ڪئي آهي.

اتر جي ڪهاڻي انتهائي سادي آهي جيڪا انتهائي شاعراڻي انداز ۾ بيان ڪئي وئي آهي. گوئٽيمالا جا ٻه ڀاءُ ڀيڻ روزا ۽ انريڪي، ميڪسيڪو رستي اتر ڏانهن ڊگهو سفر ٿا اختيار ڪن. ٻين پلي فلمن جيان ان ۾ ٻه پنهنجي وقت جي سياسي حقيقتن جي عڪاسي ڪئي وئي آهي ۽ انجي اهم ڪردارن کي نه ته عظيم الشان ۽ نه ئي وري عاجزيءَ ڀريو پيش ڪيو ويو آهي.

گوئٽيمالا جا هاري انتهائي ڏکين ۽ پيڙا ڀري حالتن ۾ ٿا گهارين. جڏهن ٻه پنهنجو پاڻ کي منظم ڪرڻ يا احتجاج ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن ته سندن ميڙ تي فوجي ڪاهه ڪندا آهن، ميڙ ۾ شريڪ گهڻي ڀاڱي هاري ماريا ويندا آهن يا گرفتار ڪيا ويندا آهن. فلم جا ڀاءُ ڀيڻ ڪوئن سان سٽيل نڪاس

جي پراڻين نالين منجهان ميلن جي مسافري ڪندي امريڪا پهچڻ جي ڪوشش تا ڪن پر امريڪي شهر لاس اينجلس واري پنهنجي ”سپنن جي سرزمين“ تي پهچڻ ڪانپوءِ کين احساس ٿو ٿئي ته اِها سپنن جي دنيا نه پر رُڃ آهي. هو منائيءَ جي هڪ دڪان تي پورهيو تا ڪن جتي روزا هڪ موتمار بيماريءَ جي ور تي چڙهي وڃي. سندس ننڍو ڀاءُ اهڙين ئي حالتن ۾ محنت ڪرڻ تي مجبور آهي جيڪي گوئٽيمالا ڪان ڪو گهڻو مختلف ناهن.

”ساڳئي چنڊ هيٺان“ ۾ ميڪسيڪو جي هڪ ڪٽنب جي ڪهاڻي بيان ڪئي وئي آهي. هڪ اڪيلي ماءُ پنهنجي پنجن ورهين واري پُٽ کي نانيءَ وٽ ڇڏي امريڪا لڏي ٿي وڃي. چار سال لنگهڻ ڪانپوءِ به هوءَ هڪ غير قانوني لاڏائو طور ماڻهن جي گهر تي ڪم ڪار ٿي ڪري ۽ رات جي پهر ۾ ڪپڙا ٿي سبي ته جيئن پنهنجي پٽ ۽ ماءُ کي ڪجهه رقم اُماڻي سگهي. ٻار جي ناني گذاري ٿي وڃي ۽ هو به امريڪا اُسهڻ جو فيصلو ٿو ڪري. پنهنجي ڏکي سفر دوران کيس تمام گهڻن چڱن ۽ خراب واقعن جو منهن ٿو ڏسڻو پوي. کيس جنسي غلام بنائڻ لاءِ اغوا جي ڪوشش پڻ ڪئي ٿي وڃي جنهن کان هو بچي ٿو وڃي. آخرڪار هو پنهنجي ماءُ تائين پهچڻ ۾ ڪامياب ٿو ٿئي.

يورپ ۾ هاڻوڪي وقت ۾ لڏپلاڻ ڪري ايندڙ لاڏائون جي تناظر ۾ ڪوستاگيوراس جي هدائتڪاريءَ ۾ 2009 ۾ ٺهيل فلم ”اوله عدن آهي“ جو ذڪر ٿيڻ گهرجي. ڪوستاگيوراس يونان جائو آهي ۽ سندس گهڻي ڀاڱي فلمن جا موضوع سياسي نوعيت وارا آهن. ان ڏس ۾ سندس سڀ کان وڌيڪ مشهور فلم زيڊ (Z) آهي جيڪا هُن 1969 ۾ ناهي.

اوله عدن (بهشت) آهي جي شروعات هڪ ٻيڙيءَ جي ڏيک سان ٿي ٿئي، جنهن تي مختلف قوميتن سان تعلق رکندڙ ماڻهو سوار آهن ۽ يورپ ڏانهن مسافريءَ ۾ آهن. ڪناري جي پٽي نظر ايندي ئي ٻيڙياتو ٻيڙيءَ هڪ چاڙ ۾ وجهيو ڇڏي ۽ مسافر ڊنل حالت ۾ سمنڊ ۾ ٽپو تا ڏين. ڪهاڻيءَ جو مرڪزي ڪردار هڪ سهڻي ۽ من موهڻي نوجوان جو آهي جيڪو ترندي هڪ اهڙي پيهه واري ٻيٽ تي ٿو پهچي جيڪو رڳو اگهاڙن ماڻهن لاءِ ئي مخصوص آهي. اُتان پئرس ڏانهن سندس سفر جي شروعات ٿي ٿئي جنهن دوران کيس

هر قسم جي سواري تي استعمال ڪرڻي پوي ۽ هو مختلف سڀائن جي ماڻهن سان ٿو ملي. جيڪڏهن ڪنهن ۾ اِهو ڄاڻڻ ۽ سمجهڻ جي ولوڙ آهي ته انسانن کي ڪنهن محفوظ ۽ خوشحال ماڳ تائين رسڻ ۾ ڪهڙن مرحلن مان ٿو گذرڻو پوي ته انکي اِها فلم ضرور ڏسڻ گهرجي.

جهڙي ريت ڏٺوسين ته لڏپلاڻ جي موضوع تي ٺهندڙ گهڻي ڀاڱي فلمون مسافريءَ واريون فلمون آهن پر اِها ڳالهه به درست آهي ته سموريون مسافريءَ واريون فلمون لڏپلاڻ واري موضوع يا مسئلي جو احاطو نٿيون ڪن. ”ڏمر جا انگور“ ۽ ”دوبيگهه زمين“ هڪ ئي ملڪ اندر ماڻهن جي لڏپلاڻ جي عڪاسي ٿيون ڪن. گرم هوا ڪنهن به ريت ڪا مسافريءَ واري فلم ناهي پر اِها اُن لڏپلاڻ جي پيڙائن کي ٿي سامهون آڻي جيڪا مذهب جي بنياد تي ملڪ جي ورهاڱي سبب عمل ۾ آئي هئي. جيڪڏهن لاطيني ۽ اتر امريڪين وچ ۾ موجود واضح تضاد بابت ڄاڻڻو آهي ته ”اتر“ ۽ ”ساڳئي چنڊ هيٺان“ ضرور ڏسجن. اڄوڪي دور جي گهوٽالي جي ادراڪ لاءِ ”اوله عدن آهي“ پڻ ڏسڻ ضروري آهي.

هاڻ انهن فلمن ڏسڻ جي شروعات ڪريو. پنهنجي پسند جو مشروب تيار ڪري شام جي پهر ۾ پنهنجي ذوق موجب ڪا فلم ڏسو ۽ پنهنجي ڀاڳن سان ريس ڪريو ته اوهان گهٽ ۾ گهٽ انهن ماڻهن جيان هيل تائين ڪنهن ٻيڙيءَ يا ٽرڪ ۾ مسافريءَ جو عذاب ناهي سٺو.

موهيندڙ ذهنن جون رانديون

ذهني وهم، سرباٽ، مطالعو، ذهني لاها چاڙها، ماليخوليا، انگي حساب، معاشيات، حرفت، خوش طبعي، ڦلهور، سرد جنگ ۽ گرم محبت جهڙيون ڪيفيتون جوڙبيون تہ ڪو موهيندڙ ذهن وجود ۾ ٿو اچي. اسان کي جون هوورڊ جو ٺورائتو هئڻ گهرجي جنهن 2001 ۾ هڪ موهيندڙ دماغ جي سري هيٺ فلم تخليق ڪئي جيڪا نوبل انعام يافتا معيشت ۽ رياضي دان جون ناش جي جيون تي ٻڌل هئي. انهيءَ فلم ناش کي سڄي دنيا ۾ مشهور ڪري ڇڏيو ۽ اُهي ماڻهو بہ ڪيس سڃاڻڻ لڳا جن جو رياضي ۽ معيشت جهڙن موضوعن سان ڪا دلچسپي ئي نہ هئي. جون ناش ڇهاسي ورهين جي ڄمار ۾ 23 مئي 2016 تي پنهنجي زال سميت نيوجرسيءَ ۾ هڪ موٽرڪار حادثي دوران اوڏي مهل مارجي ويو جڏهن ناروي مان رياضيءَ جو نوبل انعام حاصل ڪرڻ ڪانپوءِ وطن موٽي پنهنجي گهر ڏانهن راهي هو.

جون ناش جي آتم ڪهاڻي جرمنيءَ ۾ پيدا ٿيندڙ امريڪي ليکڪا سلويا نصر 1989 ۾ لکي. ڪتاب جي ليکڪا جا والدين ازبڪ ۽ جرمن هئا ۽ هُن معاشيات ۾ ڊگري حاصل ڪئي هئي. ان ڪتاب کي نقادن طرفان ڪافي

پذيرائي ملي جنهن ڪري جون هارورڊ ان ڪتاب ڏانهن لڙيو، جنهن ان ڪهاڻيءَ کي اهڙي متاثر ڪندڙ فلم ۾ بدلائي ڇڏيو جيڪا فلمي تاريخ ۾ سدائين ياد رکي ويندي. اِها فلم 2001 ۾ اٺن آسڪر ايوارڊن لاءِ نامزد ٿي جڏهن تہ چار حاصل پڻ ڪيائين جن ۾ بهترين فلم ۽ بهترين هدائتڪاريءَ جا ايوارڊ پڻ شامل هئا.

رسل ڪرو ان فلم ۾ جون نوش جي روپ ۾ يادگار ڪردار ادا ڪيو آهي پر هو بهترين اداڪاريءَ لاءِ آسڪر ڪميٽيءَ کي شايد انڪري متاثر نہ ڪري سگهيو جو ڪيس گذريل سال ريڊلي اسڪاٽ جي هدائتڪاري ۾ نهندڙ فلم گليڊيٽر (2000) ۾ بهترين اداڪار جو ايوارڊ ملي چڪو هو.

فلم جي شروعات 1974 جي وچ ڌاري پرنسٽن يونيورسٽيءَ ۾ ٿيندڙ هڪ پرجوش ڳالهہ ٻولهہ جي ڏيک کان ٿي ٿئي جيڪا جون ناش پڻ ٻڌي رهيو آهي. انهيءَ ڳالهہ ٻولهہ ۾ شاگردن کي همٿايو ٿو وڃي تہ هو سوويت يونين خلاف ڪم ڪن جنهن جو مقصد سڄي دنيا تي ڪميونزم مڙهڻ آهي. شاگردن جي ذهنن ۾ انهن لفظن سان خلل وجهڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي وڃي تہ، "طب جو شعبو هجي يا معاشيات جو، ٽيڪنالوجي هجي يا خلا جو شعبو هرهنڌ ويڙهہ جي ليک ڪڍي پئي وڃي. انهيءَ ويڙهہ ۾ سوپ لاءِ اسان کي عملي نتيجن جي گهرج آهي، اهڙا نتيجا جيڪي شائع ٿي سگهن ۽ جيڪي لاڳو ڪرڻ ممڪن هجن. اوهان مان ڪير تاريخ جو ايندڙ آئنسٽائن ٿيندو؟ اوهان مان ڪير جمهوريت آزادي ۽ ڦلهور جي ميدان ۾ سرواڻ جو ڪردار ادا ڪندو؟"

اِهي ڳالهيون ڄاتل سُڃاتل ٿيون لڳن! اسان کي ٻين مهاڀاري لڙائي ڪانپوءِ وارو امريڪا ٿو ياد اچي، جتي نوجوانن کي هڪ اهڙي ويريءَ خلاف ڀڙڪايو ۽ مچرايو پئي ويو جنهن بابت اِهو ڀَئي ڪيو ويو هو تہ هو امريڪي معاشري جي نام نهاد بنيادي قدرن يعني آزادي ۽ جمهوريت کي تباهہ ڪرڻ پويان هٿ ڌوئي پئجي ويو آهي. اِهو هڪ اهم ڏيک آهي جيڪو نوجوان ناش جو ذهني لاڙو بدلائي ٿو ڇڏي. پنهنجي ڪمري ۾ موٽي اچڻ تي غير متوقع طور تي پنهنجي پيپچي چارلس کي ڪمري ۾ ٿو ڏسي جيڪو ادب جو شاگرد آهي ۽ سگهوئي سندس بهترين دوست بڻجڻ وارو آهي. انگن بابت ناش جي

سياءُ ۾ هڪ لاڙو ۽ صلاحيت آهي. هو هر هنڌ انداز (Pattern) ڳولهي ٿو لهي پوءِ پل اِها نيڪٽاءِ جي ڪا ڊيزائين هجي يا ڪو ڪاچ. ناش قياس ڪان متاهين سطحن ميز ۽ درين جي چوڪٽن سميت، ۾ شڪليون جوڙي ٿو ۽ انگي حساب ٿو حل ڪري. ڪڏهن ڪڏهن هو مقامي شراب خاني ۾ عورتن سان ڪچهريءَ جي ناڪام ڪوشش پڻ ڪري ٿو.

ناش ٻاويهن ورهين جي ننڍي ڄمار ۾ اڻ-سهڪاري رانديون واري موضوع تي اٺاويهن صفحن جو هڪ مقالو لکي پي ايڇ ڊيءَ جي ڊگري حاصل ڪئي. هُن آخرڪار اُهو ڪيتر تخليق ڪيو جيڪو اڳتي هلي ناش توازن (Nash Equilibrium) سڏيو ويو.

هو پنهنجي ڪمري جي اڳوٽي پيپچي چارلس ۽ نوجوان ڀائيٽي مارسيءَ سان باقاعدي ملندو رهي ٿو. رياضيءَ جي پروفيسر طور ڪم ڪرڻ دوران ڪيس امريڪي بچاءُ کاتي جي هڪ ڳجهي شعبي طرفان پينٽاگون ۾ هڪ پيچيدي اشارتي لکٽي ٽوڙڻ لاءِ مدعو ڪيو ٿو وڃي. هو ذهني طور تي انڪي ٽوڙي ساڳي ڪرت ۾ رڌل ٻين همراهن کي اچرج ۾ وجهيو ڇڏي. هو هڪ پر اسرار قسم جي فوجي ايجنٽ وليم چارلس سان مڪاميل ٿو ٿئي جيڪو ڪيس هڪ نئين منصوبي ۾ ٿو شامل ڪري جنهن جو مقصد اخبارن ۽ رسالن جي لاڙن ۽ ورتاءُ جو مشاهدو ۽ تجزيو ڪرڻ آهي ته جيئن سوويت يونين جا ڳجها منصوبا ناڪام بڻائي سگهجن. ناش ڪيس پنهنجي نتيجن ڪان واقف ڪندو ٿو رهي ۽ هو اِهي هڪ مخصوص ٽپالي دٻي ٿو سنڀالي رکي. روسي سندس پُٺ ونڻ شروع ٿا ڪن ۽ سندس دماغي خلل تيزيءَ سان وڌڻ ٿو لڳي ۽ هو بڌتر ۽ غير مستقل مزاج وارو ٿيو پوي.

چارلس، مارسي ۽ پارچر سان ناش جا رابطا تمام گهڻا وڌي ٿا وڃن، جنهن سبب سندس زال اليسيا تمام گهڻو پريشان ٿي ٿئي چاڪاڻ جو انهيءَ صورتحال سبب ناش جي نفسياتي ڪيفيت ابتر ٿيندي گهٽي بگڙجي تي پوي. ناش پنهنجي زال کي ان ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه نه ٻُڌايو آهي ته هو پنهنجي ملڪ کي روسين ڪان بچائڻ واسطي هڪ ڳجهي منصوبي تي ڪم ڪري رهيو آهي. انهيءَ صورتحال ڪان پريشان ٿيندي آخرڪار اليسيا (جينيفر ڪونيلي، جنهن ان فلم لاءِ بهترين اداڪارا جو آسڪر ايوارڊ حاصل

ڪيو) هڪ نفسياتي اسپتال سان رابطو ٿي ڪري جتي اِهو فيصلو ڪيو ٿو وڃي ته ڪيس علاج واسطي اسپتال داخل ڪيو وڃي. انهيءَ نظربنديءَ ڪري ناش جو اِهو يقين اجائين وڌيڪ سگهارو ٿو ٿئي ته سوويت يونين وارا ڪائنس ڄاڻ حاصل ڪرڻ ٿا چاهين انڪري هو ڊاڪٽرن کي روسي اغوا ڪار ٿو ليکي.

انهيءَ فلم جي هدائتڪاري ايتري ته شاندار آهي جو پهريون پيرو فلم ڏسندڙن کي ناش جي ذهني ۽ نفسياتي خلل جو سندس زال اليسيا طرفان ٽپال دٻو کولي ناش طرفان اُماٽيل انهن ڳجهن دستاويزن تائين رسائي حاصل ڪرڻ تائين اندازو ئي نٿو ٿئي. وقت گذرڻ سان ناش کي پڪ ٿيڻ ٿي لڳي ته هو وهم ۽ غير مستقل مزاجيءَ ۾ مبتلا آهي ۽ چارلس، مارسي ۽ پارچر سان سندس ميل ميلاپ رڳو فريب ۽ رچ ڪانسواءِ ڪجهه به ناهي.

اوهان اڪثر رستي پنڌ اهڙا ”چريا“ ضرور ڏٺا هوندا جيڪي اڪيلي سر بيهي ڏاڍيان آواز ۾ ڳالهائيندا آهن يا دانهون ڪوڪون ڪري بحث مباحثو ڪندا آهن. پر ڪين اِهو اندازو ئي نه هوندو آهي جيڪي ڪجهه ڪين نظر ٿو اچي ۽ جنهن سان هو ڳالهه ٻولهه يا بحث ڪري ٿا سگهن سو نظر جي دوکي ڪانسواءِ ڪجهه به ناهي. انهيءَ ذهني ڪيفيت جي فلم ”هڪ موهيندڙ ذهن“ ۾ ايتري ته شاندار عڪاسي ڪئي وئي آهي جو شايد نفسيات تي لکيل ڪيترائي ڪتاب اِهو مظهر ايتري جوڳي انداز ۾ بيان نه ڪري سگهن.

ڪنهن عام انسان لاءِ ذهن جي اهڙي بي ترتيبي سمجهڻ سولو ڪم ناهي جيڪا عمومي سماجي روين ۽ انهيءَ ادراڪ ۾ ناڪاميءَ سبب پيدا ٿيندي آهي ته اصل حقيقت چا آهي، انڪري اسين اِهو سوچڻ شروع ڪري ڏيندا آهيون ته اهڙو فرد ويچارن جي ولوڙجو شڪار آهي ۽ ڪيس رڳو اِهو پتو ناهي ته سماجي طور تي ڪيس ٻين سان ڪهڙو ورتاءُ اختيار ڪرڻ گهرجي. اِها فلم انهيءَ نوعيت جي ڪيترن ئي مفروضن کي ختم ڪندي اسانکي اِنهن جو ادراڪ ڪرڻ ۾ مدد ٿي فراهم ڪري جيڪي منتشر ذهن واري شخصيت جوڙين ٿا.

ناش اسپتال ۾ شاڪ ٿراپيءَ جي ڪيترن ئي مرحلن مان لنگهي ٿو جنهن ڪانپوءِ ڪيس انهيءَ شرط تي گهر وڃڻ جي اجازت ٿي ڏني وڃي ته هو اينٽي سائيڪوٽڪ دوائون استعمال ڪندو رهندو. اسپتال ڪان گهر ته اچي ٿو

پر پنهنجي زال جي اُڌمن کي پورو ڪرڻ کان قاصر ٿو رهي ۽ بيهر نراسائي واري ڪيفيت ۾ ٿو هليو وڃي. بيهر دماغي خلل ۾ مبتلا ٿيڻ سبب سندس ذهني صلاحيت متاثر ٿي ٿئي.

هو پنهنجي خيالي دوستن سان بيهر ملاقاتون شروع ٿو ڪري ۽ پنهنجي گهر جي پويان هڪ پراڻي ڇپري کي آفيس ۾ تبديل ڪري پنهنجي ملڪ جي بچاءَ لاءِ ڪم ڪرڻ ٿو لڳي سندس زال جي اِهو ڇپرو ڳولهي لهڻ وارو ڏيک فلم ڏسندڙن تي تباهه ڪُن اثر ٿو وجهي. ڇپري جي پٽ اخباري خبرن سان ڍڪيل آهي جن ۾ ڪي اهڙيون ڳجهيون علامتون آهن جيڪي سوويت يونين وارا امريڪا کي تباهه ڪرڻ لاءِ استعمال ڪري سگهن ٿا.

هيءَ فلم اُنهيءَ سموري نسل جي ذهني، نفسياتي ۽ سياسي زندگيءَ جي عڪاسي ٿي ڪري جيڪا سوويت حملي جي خطري واري صورتحال ۾ وڏي ويجهي. اڄ ”عام تباهيءَ وارا هٿيار“ ۽ مختلف قسمن جي دهشتگرد گروهن جا نوان خطرا اُڀاريا پيا وڃن. انهن ۾ ۽ فلم ۾ ڏيکاريل خطرن ۾ تمام گهڻي هڪجهڙائپ آهي.

ناش جو بيهر نفسياتي علاج ٿو ڪيو وڃي جنهن ڪانپوءِ ڪيس اِهو اندازو ٿو ٿئي ته سندس سمورو منصوبو جڙتو، بي بنياد ۽ نظر جي دولاب تي ٻڌل هو. آخر ۾ هو انهن ٽنهي ڪردارن کان جان ڇڏرائڻ جي ڪوشش ٿو ڪري جن سان سندس ڳانڍاپو هو. اِهي ڪردار سندس ذهن ۾ هر هر اُڀرندا ۽ غائب ٿيندا ٿا رهن پر هو پنهنجي وهمن کي نظرانداز ڪرڻ سکي ٿو وٺي. ناش وڏي ڄمار ۾ پرنسٽن لائبرريءَ ۾ ڪم ڪرڻ جي اجازت حاصل ڪري ٿو وٺي جتي هو سدائين انتهائي ٻاجهاري انداز ۾ هر نئين ملندڙ فرد سان ڳالهائيندي انهيءَ ڳالهه جي خاطري ٿو ڪري اُهو ڪو حقيقي فرد آهي نه ڪي ڪو خيالي. 1994 ۾ ناش کي معاشيات جو نوبل انعام سندس انقلابي ڪم تي ڏنو ويو جيڪو هُن 1950 واري ڏهاڪي ۾ رياضيءَ جي آڌار تي گيم ٿيوريءَ جي تناظر ۾ شروع ڪيو هو جنهن ۾ هڪجهڙا مفاد رکندڙ حريفن وچ ۾ رقابتن جو تجزيو ڪيو ويو هو.

ناش جي مرتئي سان هڪ دلچسپ باب پڄاڻيءَ تي رسيو. نفسياتي بيماريءَ تي قابو پائڻ لاءِ ذاتي پتوڙ ۽ قوت جي حوالي سان هو نمايان حيثيت

رکي ٿو. هڪ موهيندڙ ذهن ۾ ڳوڙهو ڏسندڙن لاءِ ڪيترائي پيغام لڪيل آهن. انهن مان سڀ کان وڏيڪ اهم حقيقت اِها آهي ته جيڪڏهن انسان پنهنجي من اندر ڪو حقيقي يا تصوراتي خطرو پيدا ڪري وٺي ته اِهو عمل وهم ۽ نظرجي دولاب جهڙا نفسياتي مسئلا پيدا ٿو ڪري جيڪو اسانجي سياءُ تي اثر انداز ٿيڻ شروع ٿو ٿئي.

هڪ اهڙي قوم جو تصور ڪريو جنهن ۾ ڪجهه مخصوص مقصدن جي پورائي لاءِ ڄاڻي ٻوجهي ان قسم جو وهم پيدا ڪيو وڃي ته انجو نتيجو اُهوئي نڪرندو جو اوهانکي پنهنجي اوسي پاسي اهڙا ماڻهو نظر اچڻ لڳندا جنکي هر مسئلي پويان ڪا سازش رڌل نظر ايندي هوندي ۽ آخرڪار اُها صورتحال اچي ويندي جو ماڻهو سماجي طور تي هڪٻئي کان ڏور ٿي ويندا ۽ پنهنجي هڪ اهڙي نئين دنيا تخليق ڪندا جنهن ۾ رڳو متاثر ٿيل قوم يا فرد ئي پنهنجو پاڻ سان مخاطب هوندا.

فلمن جا اهڙا شوقين فرد جيڪي نفسياتي مسئلن تي ٺهيل فلمن ۾ وڏيڪ دلچسپي ٿا رکن، تن لاءِ ”اي اسٽريٽ ڪار نيمڊ ڊيزائر“، ”سلنگ بليڊ“ ۽ ”چمڪ“ (Shinning) جهڙيون فلم رتي سگهجن ٿيون. ڳجهي علامت وائکي ڪرڻ واري موضوع تي ايلن ٽيورنگ تي فلم ايميٽيشن گيمز هڪ واضح چونڊ آهي.

سائنسدانن تي سوانحي فلمون

جڏهن ايڊي زيڊيمن کي هڪ سوانحي فلم "هر شئي جو نظريو" ۾ بهترين اداڪاريءَ تي آسڪر، گولڊن ۽ بافٽا ايوارڊن سان نوازيو ويو ته ڪنهن کي به اچرج نه لڳي. انتهائي ناميارِي بيمار سائنسدان اسٽيفن هاڪنگ جو ڪردار هُن انتهائي غير معمولي انداز ۾ نڀايو هو. ان فلم جون هدائتون جيمس مارش ڏنيون هيون. اِها فلم ڏسندي عظيم الشان ڪارڪردگيءَ جو مظاهرو ڪندڙ ڪجھ نالا ذهن تي تري آيا. انهن ۾ پال موني ۽ ڊينئل ڊي ليوس ڪانونئي پنڪج ڪپور تائين مختلف اداڪار شامل آهن.

آتم ڪهاڻين تي ٻڌل فلمن جي صنف اوتروئي پراڻي آهي جيتري خود سينما جي تاريخ پر ان هوندي به انجي درجي بنديءَ جي حوالي سان ڪجھ اختلاف آهن. ڪجھ فلمي ناقد انکي وسيع تر ناٽڪ ۽ رزميا فلمن وارين صنفن جي هڪ ذيلي صنف تا ليکين. عام طور تي ان نوعيت جون فلمون ماضيءَ يا حال جي ڪنهن وڏي مرتبي واري تاريخي شخصيت جي جيون جي ڊرامائي انداز ۾ تصوير ڪشي ڪنديون آهن.

اِها ڳالھ اجان بحث هيٺ آهي ته سوانحي فلمن جو باني هڪ

فرانسيسي فلمساز هو جنهن 1899 ۾ فيچر فلم وانگر ڊگهي دورانيي واري هڪ رزميا فلم "جيني ڊي آرڪ" ناهي، جنهن کي ان صنف يا ذيلي صنف جي پهرين فلم ليکيو ٿو وڃي. مارٽن اسڪورسيزيءَ فلم هيوگو (2011) ۾ ميليز جي ڪردار کي لافاني بڻائي ڇڏيو. ان فلم پنج آسڪر ايوارڊ حاصل ڪيا.

عام طور تي سمجهيو وڃي ٿو ته 1930 وارو ڏهاڪو سوانحي فلمن جي عروج جو زمانو هو، جنهن ۾ عظيم جرمن هدائتڪار وليم ڊائٽرليءَ پال مونيءَ جهڙي اداڪار سان "لوئيس پاسچر جو داستان" (1936) ۽ "ايمائل زولا جو جيون" (1937) جهڙيون اعليٰ معياري فلمون تخليق ڪيون.

سوانحي فلمن ۾ بادشاهن ۽ راڻين جون زندگيون ڏيکارڻ وڏيڪ سولو هجي ٿو ڇاڪاڻ جو اهڙين فلمن ۾ جنگ جا ناٽڪ ۽ سازشون انتهائي اثرائتي انداز ۾ استعمال ڪري سگهجن ٿا. هندستان ۾ اِهو طريقو ڪتب آندو ويندو آهي جتي اشوڪ جهڙي عظيم بادشاهه جي ڪهاڻيءَ جي پڇاڙي به محبت جي ڪنهن بيوقوفاڻي ڪهاڻيءَ جيان ٿئي ٿي پر سينيما جي پڙدي تي سائنسدانن جي جيون جي تصور ڪشي انتهائي ڏکيو ڪم آهي ڇاڪاڻ جو اخلاقي ۽ طبعي سائنس ڏسندڙن ۾ وڏيڪ پذيرائي نٿيون رکن. جڏهن لوئيس پائچر فلم رليز ٿي ته اِها ڳالھ واضع ٿي وئي ته سينيما نه رڳو پڙدي تي ڪا ڪهاڻي ڏيکارڻ جو هڪ اهم ذريعو آهي پر اِهو اهڙين سوچن ۽ تصورن جي تشهير پڻ ڪري سگهي ٿو جن ذريعي ماڻهو آزاد خيال، علم ۽ ڄاڻ حاصل ڪري سگهن ٿا.

اڳتي هلي تيار ٿيندڙ سوانحي فلمن جي اُبتڙ پراڻيون فلمون تاريخي ۽ سائنسي حوالي سان دُرست هونديون هيون ۽ انهن ۾ ڏيکاريا ويندڙ لڳ ڀڳ سمورا واقعا اُهيئي هئا جيڪي سائنسدانن جي زندگيءَ ۾ پيش آيل هئا. اڄ به پاڪستان جهڙن ملڪن ۾ فلم جي پنهنجي اهميت ۽ ڪارج آهي. اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ پڙهائي واري عمل دوران انهيءَ مان مدد پرائي سگهجي ٿي ته وائرس ۽ بيڪٽيريا بابت پڙهندڙ شاگرد ڪي دلچسپ سوال پُڇي سگهن.

ڀرپور ۽ اثرائتي انداز ۾ لوئيس پاسچر جو ڪردار ڪرڻ تي مونيءَ کي بهترين اداڪاريءَ جو آسڪر ايوارڊ ڏنو ويو. انهيءَ فلم جي پڇاڙي هڪ جذباتي ڏيک تي ٿئي ٿي جنهن ۾ پاسچر جا ساٿي ڪيس خراج تحسين ٿا

پيش ڪن ۽ پنهنجي پڇاڙڪي تقرير ۾ هو انتهائي جوش ۽ جذبي سان چوي ٿو تہ سڀ کان اهم ۽ اعليٰ عمل انسانيت جي بهتريءَ لاءِ پتوڙڻ آهي. پاسچر سالن تائين چٽر ۽ اڪيلائپ جو نشانو بڻيل رهيو جڏهن هُن بيماريون پکيڙڻ ۾ بيڪٽيريا جي ڀاڱي ڀائيواريءَ ڪي ڦلهوري لڌو هو. سندس تخليق آخرڪار قبولي وئي جنهن اڳتي هلي اسانجي دنيا بدلائڻ ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو. ان قسم جون فلمون اسان جي چوڌاري پکڙيل ٺوڪ بازيءَ خلاف ترياق جو ڪم ٿيون ڪن.

هاڻ تڙتڪڙ ۾ 1990 واري ڏهاڪي جي ڪجهہ هندستاني فلمن جو ذڪر ڪندو هلجي. نامياري بنگالي هدائتڪار تپن سنها، جنهن جو ڳاڻيٽو هندستان جي چئن غير معمولي هدائتڪارن (جن ۾ باقي ٽي ستيا جيت ري، رتوڪ گهاتڪ ۽ مرينال سين شامل آهن) ۾ ٿئي ٿو. تپن سنها جي هدائتڪاريءَ ۾ هڪ فلم ٺاهي وئي ”ايڪ ڊاڪٽر ڪي موت“. اِها فلم ڊري ڊاري انداز ۾ هڪ هندستاني ڊاڪٽر سباش مکوپاڌيائي جي زندگيءَ تي ٺهيل هئي. ڊاڪٽر مکو پاڌيائي هٽرادو طريقي سان ٻڇائڻ (In-Vitro Fertilization) طريقي جو باني هو. جنهن وقت ڊاڪٽر مکوپاڌيائي پنهنجي تحقيق ۾ رڌل هو، لڳ ڀڳ ساڳئي وقت برطانيا ۾ هڪ سائنسدان ڊاڪٽر رابرٽ ايڊوردس پڻ ساڳي ڪرت ۾ جنبيل هو. ڊاڪٽر مکوپاڌيائي ان طريقي سان دنيا جو ٻيو ۽ هندستان جو پهريون ٻار ڄڻايو.

ڊاڪٽر مکوپاڌيائي جي تحقيق ۾ رڌل هئڻ دوران ڪيس رياستي حڪومت طرفان هيسايو ويو ۽ ڪيس پنهنجي تحقيق ۽ انجا نتيجا عالمي سائنسي برادريءَ سان ونڊڻ کان جهليو ويو. انهيءَ صورتحال ڪيس ايترو تہ نراس ڪيو جو 1981 ۾ آپگهات ڪري ڇڏيائين، جيتوڻيڪ هو درگا نالي هڪ ٻارڙي ڄڻائڻ ۾ ڪامياب ٿي چڪو هو جيڪا برطانيا ۾ ڄاول پهرين آءِ وي ايف ٻار کان ستهٺ ڏينهن پوءِ ڄائي هئي.

تپن سنها انکان اڳ ڪيترين ئي شاهڪار فلمن جي هدائتڪاري ڪري چڪو هو جن ۾ رابندرناٿ ٽئگور جي ڪهاڻيءَ تي ٺهيل فلم ”ڪابلي والا“ (1957) ۽ 43-1942 جي پورهيت تحريڪ جي سچي ڪهاڻيءَ جي آڌار تي ٺاهيل فلم ”سگينا ماهاتو“ (1970) شامل آهن جنهن ۾ سائرا بانو ۽ دليپ ڪمار

ڪم ڪيو هو. اِها ڪهاڻي افسانوي ڪردارن ذريعي بيان ڪئي وئي آهي. تپن سنها ”ايڪ ڊاڪٽر ڪي موت“ ناهڻ مهل ڪنهن قانوني پيچيدگيءَ کان بچڻ واسطي اصل ڪهاڻيءَ ۾ ڪجهہ تبديليون پڻ ڪيون.

انهيءَ فلم ۾، ڊاڪٽر ديپانڪر راءِ (هيءُ ڪردار پنڪج ڪپور ڪيو) ڪوڙهہ جي مرض کان بچاءُ جي هڪ دوا تيار ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿو ٿئي، جنهن ڪم تي هن ورهين تائين تحقيق دوران پنهنجي زندگي داءُ تي لڳائي ڇڏي هئي. هو هڪ سرڪاري اسپتال ۾ نوڪري ڪندڙ هو پر هُن اِها تحقيق پنهنجي گهر جي تجربيگاهہ ۾ ڪئي هئي. هو ٻين ماڻهن جي پيشيوراڻي حسد ۽ پنهنجي اعليٰ عملدارن جي اختيارن جي غلط استعمال سبب انتهائي نراسائي جو شڪار ٿي پيو ۽ ان صورتحال ۾ سندس زال (شبانا اعظمي) ڪانسواءِ ڪوبہ ٻيو سندس ساٿ ڏيڻ لاءِ تيار نہ هو. هو سرشتي خلاف پتوڙيندي اڳتي وڌڻ ٿو چاهي پر ڪيس عملدارن طرفان چنيو وڃڻ ۽ سخت گهٽ وڌ ڳالهاءُ ٿو پوڳڻو پوي. اهڙي سخت دٻاءُ ڪري ڪيس دل جو دورو ٿو پوي پر ڪيس هيسائڻ وارو سلسلو بند نٿو ٿئي ۽ ڪيس هڪ ڏورانهين ڳوٺ ڏانهن بدلي ڪيو ٿو وڃي.

مٿين ٻنهي فلمن جي ڀيٽ ڪجي تہ فلم ”هر شئي جو نظريو“ ۾ ڪيترن ئي حوالن سان ڪجهہ خاميون آهن. هيءَ فلم اسٽيفن ۽ جين هاڪنگ جي زندگيءَ جي سندرتا ۽ ٻنهي وچ ۾ پريت ڪهاڻيءَ گهٽي حد تائين ڪجهہ گهرائي سان ٿي پيش ڪري. ان فلم جو بنياد جين جي ڪتاب تي رکيو ويو آهي جيڪو 1965 کان 1995 تائين هنن ٻنهي جي ناتن جو داستان ٿو بيان ڪري. هن فلم ۾ ايڊي ريڊمين ۽ فليسٽي جونز ٻنهي اسٽيفن ۽ جين جا ڪردار انتهائي شاندار ريت ادا ڪيا آهن پر اِهو چوڻ غلط نہ ٿيندو تہ ايڏي عظيم سائنسدان جي زندگيءَ تي ٺاهيل فلم مجموعي طور تي ڏسندڙن ۾ غور ۽ فڪر جي ڪنهن اهڙي عمل کي وڌائي ويجهائي نہ سگهي آهي جنهن جي اُميد پئي ڪئي وئي. هيءَ فلم ٻنهي جي پيار ڪهاڻي وڌيڪ آهي جنهن ۾ اسٽيفن هاڪنگ جي جيون جي وسيع تر تصوير پيش نہ ڪئي وئي آهي. ان حوالي سان فلم جو نقص شايد اِهو آهي تہ هدائتڪار وڌيڪ مناسب اسڪرين پلي جي چونڊ نہ ڪئي آهي. هو جيڪڏهن پنهنجي فلم جو بنياد جين جي

ڪتاب تي نہ رکي ها تہ کيس سولائي سان اهڙي اسڪرين پلي ملي پئي سگهيو جنهن ۾ اسٽيفن هاڪنگ جي سائنسي ڪاميابين ۽ پنهنجي زال کان آهستي آهستي پرپرو ٿيڻ تي وڌيڪ ڌيان ڏريو ويو هجي ها ڇاڪاڻ جو هوءَ پنهنجي ماءُ ۽ هڪ جوان ۽ سهڻي پادريءَ جي اثر ۾ اچي تيزيءَ سان مذهب ڏانهن لڙي وئي هئي. اسٽيفن هاڪنگ پنهنجي دور جي بالادست بيانيي کي للڪاريو هو ۽ هُن مذهبي لاڙن خلاف پنهنجي خيالن جي اظهار ۾ ڪڏهن بہ ڪا هٻڪ محسوس نہ ڪئي. پر هدائتڪار وڌيڪ محفوظ رستو اختيار ڪندي مذهب ۽ سائنس وچ۾ جاري سوچن جي ويڙهہ ۾ وچڙڻ کان پاسو ڪيو آهي.

انجي ابتڙ رومي سلطنت جي پسمنظر ۾ اسڪندريا جي مشهور فلسفي ۽ انگي حسابن جي پروفيسر هائپيشا جي زندگيءَ تي ٺهيل فلم اگورا (2009) انهن فلمن ۾ شامل آهي جيڪي اسٽيفن ۽ جين جي جيون تي ٺاهيل فلم کان مختلف آهن. فلم اگورا بہ پنهنجي ڏسندڙن کي ڪجهہ نہ ڪجهہ سوچڻ جي نيند ضرور ٿي ڏئي.

اسٽيفن هاڪنگ جي زندگيءَ جا ٻہ اهڙا مامرا ضرور آهن جن کي وڌيڪ وسيع انداز ۾ پيش ڪرڻ گهربو هو. هڪ، سندس بيماريءَ جو معاملو، جيڪو وڌيڪ تفصيل سان ڇاٽائڻ گهرجي ها. ٻيو اهم پهلو سندس اُهي نظريا آهن جن سائنسي سوچ ۾ واڌ آندي. فلم ۾ انهيءَ پهلو جو جزوي طور پر احاطو ڪيو ويو آهي. اسٽيفن هاڪنگ جي زندگيءَ ۾ انتهائي اهم ڳالهہ اِها هئي تہ کيس هڪ اهڙي بيماري لاحق هئي جيڪا کيس لاڳيتو هيٺو ڪندي موت جي منهن ۾ ڌڪي رهي هئي پر ان هوندي بہ هُن مافوق الفطرت طاقتن کي نہ قبوليو ۽ نہ ئي انهن آڏو آڻ مڃيائين نہ تہ ان نوعيت جي ڪنهن بيماريءَ ۾ ڦاٿل ڪو عام ماڻهو تہ آسماني ۽ خيالي سهاري لاءِ ئي هٿوراڙيون هڻندو آهي.

انهن سمورين ڳالهين جي باوجود اِها فلم گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڀيرو ضرور ڏسڻ گُهرجي.

PK جي منطق

راجڪمار هيراڻيءَ جي فلم ”پي ڪي“ ڏسي انتهائي سرهائي ٿي پر اِهو پروڙيندي پريشاني پڻ ٿي تہ اِها فلم رليز ٿيڻ خلاف زعفراڻي ٽولي جا ڇاڙتا بدمعاش جيان غنڊا گرديءَ تي لهي آيا آهن. بهرحال، جيڪڏهن اهڙي ڪا فلم پاڪستان ۾ ٺهي ها تہ انتهاپسندن جو ردعمل شايد انکان گهڻو وڌيڪ هجي. اِها بہ حقيقت آهي تہ ڪو بہ پاڪستاني هدائتڪار اهڙي ڪا فلم ٺاهڻ جو سوچي ئي نٿو سگهي جنهن ۾ مذهبي عالمن هٿان مذهب جي غلط استعمال تي ڪي سوال اُٿاريا ويا هجن.

اڳ بہ سرحد جي ٻئي پار هڪ ٻئي شاندار فلم ”او ماءِ گاڊ“ ناهي وئي هئي جنهن جو هدائتڪار رميش شڪلا هو. اُن فلم ۾ پڻ ساڳيو ئي خيال پيش ڪيو ويو هو ۽ اهم مذهبن ۽ عقيدن سان تعلق رکندڙ مذهبي اڳواڻن کي هڪ ڪورٽ ۾ جمع ڪيو ويو هو. انهن ٻنهي فلمن جو تقابلي تجزيو ضرور ٿيڻ گهرجي پر انکان اڳ هاليووڊ جي انهن ٻن فلمن جو ذڪر ضرور ٿيندو جيڪي ويهن صديءَ جي پهرين ۽ پوئين اڌ ۾ ٺاهيون ويون ۽ انهن فلمن پڻ ڏسندڙن کي منطقي انداز ۾ سوچڻ ڏانهن لاڙيو.

ان قسم جي فلمن مان سين کان پهرين 1916 ۾ ”اَسهپ“ جي نالي سان هڪ فلم ناهي وئي. انجو هدائتڪار ڊي ڊبليو گريفٿ (1875 کان 1948) هو. هيءُ اُهو عظيم هدائتڪار هو جنهن هڪ سال اڳ ئي خاموش فلمن واري دور جي سڀ کان وڏي شاهڪار فلم ”هڪ قوم جو جنم“ ناهي هئي. اِها جيتوڻيڪ هڪ نسل پرستاڻي فلم هئي پر انجي وسيلي پهريون ڀيرو وڌيڪ جديد ڪئميرا ۽ بيانئي جي حرفتن جي استعمال چگو موچارو چوبول مچايو هو. انهيءَ فلم ۾ ڪاري چمڙيءَ وارن امريڪين بابت جيڪو انتهائي تڪراري ۽ منفي تاثر اُڀاريو ويو هو، غلاميءَ ڪي جهڙي ريت پيش ڪيو ويو هو ۽ ڪوڪلڪس ڪلان بابت جيڪو مثبت نقطي نظر اختيار ڪيو ويو هو تنهن تي تمام گهڻا چوهه چنديا ويا هئا. انهي فلم ۾ جهڙي ريت نسل پرستيءَ ڪي وڌايو ويجهايو ويو هو ان تي نقادن ۽ سماجي ڌرين طرفان ڏک ۽ ڪاوڙ جو اظهار ڪيو ويو هو، فلم جي بائيڪاٽ جي مهم هلائي وئي ۽ ڪيترين ئي سينيمائن جي اوسي پاسي ۽ خود انهن جي اندر ڏڦير ۽ ڦڏا پڻ ٿيا هئا.

انتها پسنديءَ خلاف سامهون ايندڙ ردعمل ظاهر ڪيو تہ امريڪي عوام فلم ذريعي ڏڪار پکيڙڻ وارو عمل قبولڻ لاءِ راضي ناهي. گريفٿ پنهنجي نقادن ڪي فلم جي شڪل ۾ ساڍن ٽن ڪلاڪن تي ٻڌل هڪ رزميو ڏنو. انهيءَ فلم جو نالو ”اَسهپ“ هو، جنهن ۾ ڪيئي صديون اڳ سان تعلق رکندڙ چار متوازي ڪهاڻيون گڏوگڏ هلي رهيون هيون، جن ۾ هاڻوڪي دور ۾ جاري ڏوهن ۽ اُڏمن ڪي بابل واري سلطنت ڪانوني 1572 عيسويءَ ۾ ٿيندڙ سينٽ بار ٿولوميو جي قتلام جي حوالي سان اَسهپ تي ٻڌل ڪهاڻين جو گاڏڙ شامل هو. گريفٿ ڪهاڻيءَ جي مختلف ڏيکن ڪي هڪٻئي سان ڳنڍڻ لاءِ هڪ پينگهو لوڏيندڙ پاچولو استعمال ڪيو هو جيڪو لافاني ماديت جي علامت هو.

هڪ قوم جو جنم جي بيپناهہ ڪاميابيءَ جي ابتڙ اَسهپ جي شروعاتي واپارڪ ناڪاميءَ گريفٿ ڪي انتهائي جهوري ڇڏيو پر ان فلم بابت ٿيندڙ مثبت تبصرن جي صورت ۾ هُن اُتساهہ وارو انعام ضرور حاصل ڪيو. اڄ بہ اِها فلم دنيا جي هڪ سئو بهترين فلمن ۾ شامل آهي.

هڪ ٻئي فلم ”هوائن جو ورثو“ 1960 ۾ سينيمائن ۾ نمائش لاءِ پيش

ڪئي وئي، جنهن ۾ 1925 سان تعلق رکندڙ حقيقي واقعا ڏيکاريا ويا هئا. رياست ٽينسيءَ جي شهر ڊيٽن ۾ ارتقائي علم جي هڪ اُستاد جون اسڪوپس جڏهن ڊارون جو نظريو پڙهائڻ شروع ڪيو تہ ڪيس انهن مقامي بنياد پرستن جي ڏمر جو نشانو بڻجڻو پيو جن جو عقيدو هو تہ هر جاندار جنهن شڪل ۾ آهي سو شروعات ڪانوئي انهيءَ ساڳئي روپ ۾ ئي هلندو اچي. هو ارتقائي نظرئي جا انڪاري هئا ۽ سندن موقف هو تہ رياست جو قانون اسڪولن ۾ ارتقائي نظرئي جي تعليم جي جهل ٿو ڪري. اِهو ڪيس ٽينسي بمخالف جون اسڪوپس واري سرڪاري سري هيٺ هو پر مشهور اسڪوپس جي ”پولڙي وارو ڪيس“ طور ٿيو جيڪو اصل ۾ انجو اشارو هو تہ حيوان جهڙوڪ پولڙا ارتقا ڪري انسان بڻيا آهن. اِنهيءَ نظرئي ڪي ڪائنات جي تخليق ڪي الاهي امر ليکيندڙ ۽ سمورن ساهوارن جي جيوت واري عمل ڪي ارتقا جي پئداوار بدران ڌار ڌار وجود ۾ آيل سمجهندڙ چٽر جوڳو ليکيندا هئا.

ٽيهن ورهين ڪانپوءِ 1955 ۾ ناٽڪ نويس جيروم لارينس ۽ رابرٽ ليءِ هڪ ناٽڪ لکيو جيڪو ڍلي ڍاري طور تي ان ڪيس بابت هو. انهيءَ ناٽڪ ۾ ڏيکاريو ويو تہ دنيا انتهائي پيچيدي آهي جتي ماڻهو مختلف عقيدن ۽ نظرياتي وهنوارن ذريعي معنائون ڦلهورڻ جي ڪوشش ۾ تڪرارن جو شڪار ٿا بڻجن. اِهي وهنوار مذهبي، سائنسي يا سياسي ٿي سگهن ٿا پر انهن وهنوارن منجهہ ۽ انهن وچ ۾ پتوڙ موجود هجي ٿي جيڪا ثقافتي تڪرار جي عڪاس هوندي آهي جيڪو حل ڪرڻ شايد ڪڏهن بہ ممڪن نہ ٿئي. انهيءَ فلم ۾ ٽينسيءَ جي ڪورٽ ۾ ٻارنهن ڏينهن تائين هلندڙ ڪيس جي سنسني خيز ڪهاڻي بيان ڪئي وئي آهي ۽ انهن ماڻهن جو بيانيو اڳتي آندو ويو آهي جيڪي تبديليءَ جي قوتن سان ٽڪرائڻ جي ڪوشش ٿا ڪن.

انهيءَ ڪهاڻيءَ تي ٺهيل ناٽڪ ڪي 1960 ۾ هاليووڊ ڊائريڪٽر اسٽينلي ڪريمر (1913 کان 2001) فلم ۾ تبديل ڪيو. هيءُ اُهو ساڳيو هدائتڪار آهي جنهن اڳتي هلي ”نيورمبرگ جو فيصلو“ (1961) ۾ نازي ڏوهارين ڪي ڪورٽ جي ڪٽهري وارن ڏيکن ۾ پيش ڪيو ۽ ”پروڙ تہ ڪير پوياڙيءَ واري ضيافت تي ٿو اچي“ (1967) ۾ ٽن ڏينهن جي مختلف نسلن ۾ شادين جي تڪراري موضوع تي فلم ناهڻ ڪانسواءِ ميڪارٿي ازم جي دور تي

فلم ”هوائن جو ورثو“ نالي فلم پڻ ناهي. هيءُ اُهو دور هو جنهن ۾ هر انهيءَ امريڪي شهري ۽ هاليووڊ شخصيت کي جبر جو نشانو بڻايو ٿي ويو جنهن تي ڪابي ڌر جو لاڙو رکڻ جو رڳو شڪ به هو. هن فلم ۾ سائنسي ۽ غير سائنسي سوچن وچ ۾ تڪرار ۽ ڪشمڪش ذريعي اها ڳالهه سامهون آڻڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي ته اِهو ضروري ناهي ته معاشري تي جنهن سوچ يا فڪري لاڙي جي بالادستي هجي سا دُرست ۽ صحيح به هجي.

هندستان جي سماجي فلمن ۾ پڻ معاشري تي حاوي ۽ بالادست سوچن کي للڪارڻ جا لاڙا نظر ٿا اچن. 1936 ۾ ”اڇوت ڪنيا“ جي سري هيٽ هڪ فلم ناهي وئي جنهن ۾ دلت ڇوڪرين جي سماجي حيثيت کي آڏو آندو ويو هو. ”پاڪيزه“ نالي فلم کي پڻ تمام گهڻي پذيرائي ملي جنهن ۾ هڪ وئشيا جي زندگيءَ کي موضوع بڻايو ويو هو. انهيءَ فلم وئشيا جي پيشي بابت ماڻهن جي سوچ جو انداز بدلائي ڇڏيو. انهيءَ فلم ۾ دکدائڪ ڪردار ڪرڻ ۾ افسانوي شهرت رکندڙ اداڪارا مينا ڪماريءَ مرڪزي ڪردار ادا ڪيو هو جيڪا ان فلم جي نماءُ جي ڪجهه هفتن اندر گذاري وئي. پاڪيزه فلم مڪمل ڪرڻ ۾ چوڏهن ورهيه لڳا هئا.

1970 ۽ 1980 وارن ڏهاڪن ۾ متوازي سينيما يا ”آرٽ فلمن“ جي هڪ شاندار دور جي شروعات ٿي پر گذريل ٻن سالن ۾ نهندڙ او ماءِ گاڊ ۽ پي ڪي فلمن معاشري تي حاوي مذهبي سوچن ۽ خيالن کي جنهن همت ڀرئي انداز ۾ للڪاريو آهي تنهن جو مقابلو ڪا ٻئي فلم نٿي ڪري سگهي. او ماءِ گاڊ طنز ۽ مزاح واري هڪ فلم آهي جيڪا هڪ گجراتي ناٽڪ ”ڪانجي ويرڊ ڪانجي“ تان ڪنئي وئي آهي.

او ماءِ گاڊ جو مرڪزي خيال هڪ آسٽريلوي فلم ”هڪ شخص جنهن خدا تي ڪيس داخل ڪيو“ تان ڪنيو ويو آهي. ان فلم ۾ اسٽيو ميرز جنهن جو ڪردار بلي ڪونوئيءَ ڪيو هو، گذرسفر لاءِ ماهيگيريءَ جو پيشو ٿو اختيار ڪري پر سندس ٻيڙيءَ تي وڄ ٿي ڪري، نتيجي طور ٻيڙي سڙي سمنڊ ۾ ٻڏي ٿي وڃي، انشورنس ڪمپني سندس دعوا اِهو چئي رد ٿي ڪري ڇڏي ته سندس ٻيڙي خدائي عمل ڪري تباهه ٿي آهي انڪري ڪمپني ان جو معاوضو ڏيڻ لاءِ پابند ناهي، سو هو خدا خلاف هرجاڻي جي دعوا ٿو داخل ڪري ۽ چرچ جي عملدارن کي خدا جي عيوضين طور ڪيس ۾ ڌر ٿو بڻائي.

او ماءِ گاڊ فلم لڳ ڀڳ مڪمل طور تي انهيءَ آسٽريلوي فلم جي ڪهاڻيءَ تي ناهي وئي آهي جنهن ۾ اڪشي ڪمار ۽ پاريش راول اهم ڪردار ادا ڪيا آهن جڏهن ته مٿن چڪرورتيءَ جو ڪردار پڻ انتهائي اهم ۽ بنيادي آهي. او ماءِ گاڊ طنز ۽ مزاح جو خوبصورت گاڏڙ آهي جنهن نقادن جي پذيرائي ڪانسواءِ ڌماڪيدار ڪاميابي پڻ حاصل ڪئي آهي.

عامر خان ۽ انوشڪا شرما جي فلم پي ڪي 2014 جي آخري هفتن ۾ آئي. انهيءَ فلم خلاف هندو انتها پسند گروهن طرفان شديد رد عمل سامهون آيو جن فلم خلاف احتجاج ڪندي انجي مواد جي تڪڙي جانچ جي گهر ڪئي. فلم ۾ هندو ديوتائن، سندن پوڄارين ۽ ٻين وهم پرستين کي طنز ۽ تنقيد جو نشانو بڻايو ويو آهي جنهن تي بجرنگ دل ۽ ويشوا هندو پريشد جهڙا ساڄيءَ ڌر جا انتها پسند گروهه سخت مچرجي پيا.

پي ڪي جو هدائتڪار راجڪمار هيراڻي آهي، جنهن جو تعلق هڪ اهڙي سنڌي ڪٽنب سان آهي جيڪو ورهاڱي مهل سنڌ مان لڏپلاڻ ڪري هندستان هليو ويو هو. راجڪمار هيراڻيءَ منا ڀائي سيريز جون شاندار مزاحيا فلمون پڻ ناهيون آهن. پي ڪي مذهبي انتهاپسنديءَ خلاف سڌوسنئون ٽڪراءُ وارو رستو اختيار ڪيو آهي. انکي هندستاني فلمي تاريخ ۾ سڀ کان وڌيڪ پئسا ڪمائيندڙ فلم جو اعزاز حاصل آهي جنهن هيراڻيءَ جي پنهنجي ئي انتهائي تفريحي فلم ”ٿري ايڊيٽس“ کي پوئتي ڇڏي ڏنو آهي.

پي ڪي جو مرڪزي ڪردار ڪنهن ٻئي اُپگرهه تان دنيا ۾ آيل هڪ انسان جهڙو اوپرو آهي جنهن جو خلائي جهاز راجهستان ۾ ٿو لهي پر ڪائنس

انهيءَ جهاز کي اُڏائڻ وارو ريموٽ ڪنٽرول وڃائجي ٿو وڃي. اوپري شخص جو ورتاءُ انتهائي عجيب غريب آهي ۽ هو مدهوشيءَ واري ڪيفيت ۾ ٿو نظر اچي، تنهنڪري ماڻهو ڪيس ”پي ڪي“ جي نالي سان ٿا سڏين. هو پنهنجي ريموٽ ڪنٽرول جي ڳولا ۾ هيڏانهن هوڏانهن ٿو ڀٽڪي. ماڻهو ڪيس خدا کان مدد وٺڻ جي صلاح ٿا ڏين پر هو هندستان جي مختلف مذهبن جي پيروانن جا هشام ۽ روائتون ڏسي پريشان ٿو ٿي پوي. فلم ۾ بي مقصديت تي سوال اُٿاريا ويا آهن ۽ ڏسندڙن کي عقلي طور تي غور ويچار ڪرڻ ڏانهن لاڙيو ويو آهي. انهيءَ فلم جو انتهائي فڪر انگيز ڏيک اُهو آهي جڏهن پي ڪي تازي ڄاول ٻارن جو معائنو ڪري اِهو ٿو پروڙي ته سندن جسمن تي ڪنهن به مذهب جو ڪو نشان ناهي ۽ اُهي سمورا هڪجهڙا ئي آهن، جن مان ثابت ٿو ٿئي ته سندن سڃاڻپ لافاني سچ ناهي پر سماجي حالتون ئي ان جي جوڙجڪ ٿيون ڪن.

جيڪڏهن ڀيٽ ڪبي ته پي ڪي هر لحاظ کان او ماءِ ڳاڊ کان وڌيڪ بيباڪ ۽ همت ڀري فلم آهي، پر ”هوائن جو ورثو“ ۾ آسماني صحيفن بابت جيڪي سڌاسنوان سوال اُٿاريا ويا آهن تن کان پي ڪي ۾ پاسو ڪيو ويو آهي. بهرحال اِها ڳالهه مڃڻي پوندي ته وقت لنگهڻ سان هندستاني سينيما ۾ پختگي ايندي پئي وڃي ۽ اُتي هاڻ رومانوي فلمن ڪانسواءِ ٻين موضوعن تي پڻ فلمون ٺهڻ شروع ٿي ويون آهن. اِهو ويچاريندي اچرج ٿو لڳي ته پاڪستاني فلمون ڪڏهن گجر، پتر ۽ بدمعاش جهڙن موضوعن کان ٻاهر نڪرنديون ۽ هتي به گهٽ مدي خارج موضوعن تي فلمون ٺهڻ شروع ٿينديون.

هيرو، جيڪو سئو ورهين جو ٿي ويو

فلمن ۾ هيرو بڻجڻ سولو آهي پر حقيقي زندگيءَ ۾ پوئواري جوڳو نمونو بڻجڻ انتهائي محنت ڀريو ڪم آهي، انڪري ضروري آهي ته انسان ڪا نيڪي ڪرڻ جي همت ساري ۽ بالادست کي للڪاري يا عام ماڻهن جي بهتري ۽ ڀلائيءَ لاءِ ڪو ٻوٿو ٻاري. ڪرڪ ڊگلس اِهو سڀڪجهه ڪري چڪو آهي. 9 ڊسمبر 2016 تي جڏهن سندس ڪٽنب ڀاتين سندس هڪ سئوهون جنم ڏينهن ملهايو ته هو وهيل چيئر تي هئڻ بدران هرڪنهن سان ڪل ڀوڳ ڪندي گهمي ڦري رهيو هو. جيڪڏهن ڪنهن کي هڪ سئو ورهين تائين جيئرو رهڻ جي سڌ آهي ته ڪيس سندس پوئواري ڪرڻي پوندي.

ڪرڪ ڊگلس پنهنجي حقيقي زندگيءَ ۾ هيرو ڪيئن بڻيو؟ اِهو دُرست آهي ته امريڪا ۾ 1950 ۽ 1960 وارا ڏهاڪا ڪميونسٽ مخالف پاڳلپڻي جي عروج وارو دور هئا، جنگ جي مدح سرائي ٿي ڪئي وئي، ذاتي مفاد کي مقدم ٿي ليکيو ويو ۽ فن ۽ ثقافت نفعي جي تابع هئا. اهڙي ماحول ۾ پڻ هاليووڊ ۾ نظرين جي ويڙهاند ٿي نظر اچي، جيتوڻيڪ ان لاءِ به هرڪنهن وٽ هڪجيترا موقعا نه هئا. ڪجهه اهڙا ماڻهو به هئا جيڪي جنگي جنون ۾ قاتل نه هئا. هنن انهيءَ تباهيءَ ڀري سرمائيداريءَ کي ان صورت ۾ ئي پيش ڪيو جهڙي اُها هئي. هنن فنڪارن جي مفادن جي حفاظت ڪرڻ ٿي چاهي. انهيءَ

ڪري هنن فنڪارن جي تخليقي جوهر ۽ حساسيت کي انتهائي همدرديءَ سان ٿي آڏو آندو.

پر اڪثريت حساس نہ هئي ۽ ڪرڪ ڊگلس جو تعلق ان قبيل سان نہ هو. سندس بهترين فلمون اُهي آهن جن ۾ ذاتي ملڪيت جي حاڪميت تي منفي انداز ۾ روشني وڌي وئي آهي. ”مارٿاليورس جو عجيب پريم (۱۹۴۶) ۽ چيمپئن (1949) کان وٺي يڪي ۾ ڏرڙ (1951) ۽ ڪوجهو ۽ سهڻو (1952)“ تائين سندس ڪردار ڏسندڙ کي سوچڻ تي هرڪائين ٿا تہ ذاتي مفاد جي لوڙ ڪهڙي ريت معاشري ۾ سنگ سياپن، نيڪ نامين ۽ هڪٻئي جي احترام کي ناس ڪري سگهي ٿي.

چيمپئين هڪ اهڙي فلم آهي جيڪا راندين تي فلمي انداز ۾ ٺاهيل ڊرامائي فلمن ۾ ليکي ويندي. ان ۾ هڪ اهڙي باڪسر جي پتوڙ کي وائکو ڪيو ويو آهي جيڪو نہ رڳو پنهنجي مخالفن کي زير ٿو ڪري پر پنهنجي دوستن جي پُٺ ۾ ڇُرو ڪپائڻ کان بہ نٿو ڪيٻائي.

هڪ اهڙي فلم آهي جيڪا سمورن صحافين کي ضرور ڏسڻ گُهرجي. اصل ۾، اِها ڪاروباري ۽ سڌ سماءُ جي ڪلاسن ۾ لازمي طور پڙهائڻ گُهرجي. هڪ ڪل ٽڙيل، ساک کان محروم رپورٽر هڪ وڏي اخبار ۾ پنهنجي ملازمت ٻيهر حاصل ڪرڻ لاءِ هٿوراڙيون ٿو هڻي ۽ ان ۾ هر رڪاوٽ اورانگهي ٿو وڃي. بلي وائلڊر جنهن هڪ سال اڳ ئي پنهنجي شاهڪار فلم ”سن سيٽ بليوارڊ“ جي ڪهاڻي لکي انجي هدائتڪاري ڪئي هئي، ٻئي فلم ۾ پنهنجو ڪارنامو ورجائيائين جيڪا شروعاتي طور تي تہ تڪرار جو سبب بڻي پر هاڻ سڌسماءُ جي بيحسي ۽ عوام جي مايوسيءَ واري تناظر ۾ هڪ ڪلاسڪ جو درجو رکي ٿي. اِها ڪا اچرج جي ڳالهہ ناهي تہ معاشري کي آئينو ڏيکارڻ جي همت ڪرڻ عيوض اِها فلم ڪمائي جي لحاظ کان ناڪام رهي.

ونسينٽ مينليءَ جي هدائتڪاريءَ هيٺ ٺهندڙ فلم ”ڪوجهو ۽ سهڻو“ ۾ اِهوئي ڪم ڪرڪ ڊگلس ڪيو هو جنهن ۾ هڪ فلم پروڊيوسر شهرت حاصل ڪرڻ جي هٻچ جو شڪار ٿو ٿئي. چيمپئن ۽ سر ٿيل ڦل وانگر ان ۾ بہ هڪ خود غرض پيشيور شخص پيش ڪيو ويو آهي جنهن آڏو سنگدل ڪاروباري دنيا ۾ حيثيت موجب مقام حاصل ڪرڻ لاءِ ٻين سان جهيڙڻ ۽

ڪين تباهہ ڪرڻ ضروري آهي. ان جي پڄاڻي پنهنجي ذات جي تباهي ۽ اخلاق جي بربادي جي صورت ۾ ٿي ٿئي. سندس ايندڙ ٽي فلمون ”جيون جو چسڪو، عظمت جون راهون ۽ اسپارٽڪس“ انهن فلمن جي بنهہ ابتڙ آهن جهڙي ريت هُن پنهنجي پراڻين فلمن ۾ خاڪي گري ڪئي هئي.

پيغام لڳ ڀڳ هڪجهڙو آهي پر انجا ڪردار مثبت روپ ٿا اختيار ڪن. اُن وقت هو ليک جي ٻئي پاسي بيٺل آهي. هاڻ هو ڏڪار پريو ولن ناهي پر انجي ابتڙ هڪ وحشي معاشري جو ڏنگيل انسان جيڪو وقار، آزادي ۽ امن جي حوالي سان عوام جي حقن جو ٻي ڊپائتو محافظ آهي. هڪ ڀيرو ٻيهر مينليءَ جي هدائتڪاريءَ ۾ ٺهندڙ فلم جيون جو چسڪو (1956) ونسينٽ وان گاگ (1853 کان 1880) جي جيون ڪٿا آهي. اِها فلم ارونگ اسٽون جي ناول تي ٻڌل آهي جيڪو اڳتي هلي، مائيڪل اينجلو بابت پنهنجي ڪتاب سبب مشهور ٿيو ۽ ان ناول تي بہ ”پيڙا ۽ جنون“ جي سري هيٺ هڪ فلم ٺاهي وئي.

ڪرڪ ڊگلس پنهنجي شاندار اداڪاريءَ تي آسڪر ايوارڊ حاصل ڪري پئي سگهيو جهڙي ريت جيون جو چسڪو لاءِ وينسينٽ حاصل ڪيو هو پر 1956 ۾ ”بادشاهہ ۽ آءٌ“ لاءِ هڪ ٻئي اعليٰ درجي وارو ڪردار ادا ڪندڙ يول برائنر کي بهترين اداڪار جو آسڪر ايوارڊ ڏنو ويو. ڪرڪ کي مهاڀاري لڙائي مخالف فلم عظمت جون راهون (1957) ۾ موهيندڙ ڪردار ادا ڪرڻ تي پڻ ايوارڊ کان محروم رکيو ويو جنهن ۾ هُن انهن فرانسيسي سپاهين جي ڪماندنگ آفيسر جو ڪردار ادا ڪيو هو جن پهرين مهاڀاري لڙائيءَ ۾ جرمنيءَ خلاف آپگهاتي حملا جاري رکڻ کان نابري واري هئي. آفيسر (ڪرڪ) پنهنجي سپاهين جو بچاءُ ڪرڻ واسطي فوجي ڪورٽ آڏو سينو سپر ٿو ٿئي جن تي ڪائرتا جو الزام ڌريو ويو هو.

هو ڪورٽ مارشل جي ڪاروائي روڪرائڻ ۾ ناڪام ٿو رهي پر معقوليت لاءِ سندس وڪالت ۽ سنجيدگيءَ سان ويچارڻ واسطي سندس دليل ڏسندڙن کي جنگ کان ڌڪار ڏانهن لاڙين ٿا. ڪرڪ ڊگلس اسپارٽڪس (1960) ذريعي ڪاميابي ماڻي. غلامن جي بغاوت بابت سورهائپ واري انهيءَ تاريخي داستان جون هدائتون اسٽينلي ڪيوبرڪ ڏنيون هيون. فلمي منظر نامي جو ليکڪ ڊالٽن ٽرمبو کي ڪميونسٽ سياست لاءِ سندس همدردين

ڪري اسٽوڊيو وارن بليڪ لسٽ ڪري ڇڏيو هو. ڪرڪ ڊگلس نہ رڳو انهيءَ پابنديءَ جي پيڪڙي ڪئي پر سندس فلم جي منظر نگاريءَ جو اعتراف بہ ڪيائين جنهن ذريعي ”اڻ-امريڪي سرگرمين بابت ايوان جي ڪميٽي“ (HUAC) طرفان شروع ڪيل الزام تراشيءَ جي خاتمي ۾ هٿ ونڊائين.

ايندڙ سالن ۾ ڪرڪ ڊگلس انسان دوست بڻجي ويو ۽ واهر لائق آبادين جي چڱيلائيءَ واسطي ڏهہ ڪروڙ ڊالرن کان وڌيڪ عطيو ڪيائين. هُن بي گهر ۽ الزائمر بيماريءَ ۾ ورتل ماڻهن جي واهر ڪئي. ٻارن لاءِ چار سئو کان وڌيڪ راندين جا ميدان جديد سهولتن پريا ڪيائين. ڪو حقيقي هيرو انکان وڌيڪ ڀلا ٻيو ڇا ٿو ڪري سگهي؟

پولينڊ جي سينيما جو عظيم ستارو

اوهان جيڪڏهن دي پيانسٽ ۽ ٽي رنگ فلمون ڏٺيون آهن تہ پولينسڪي ۽ ڪائي زلوفسڪي جي نالن کان پڪ سان واقف هوندا. اِهي ٻئي پولينڊ جاوا ڊائريڪٽر آهن پر فلمسازيءَ ۾ عالمي شهرت ماڻڻ کان گهڻو اڳ، پولينڊ جي سينيما جو عظيم ستارو، اڪيڊمي ايوارڊ حاصل ڪندڙ آندري وائدا موجود هو جنهن پولينڊ جي معاشري جي گهٽ ۾ گهٽ هڪ سئو ورهين کي پنهنجي ڪئميرا ۾ محفوظ ڪيو هو. وائدا 19 آڪٽوبر 2016 تي نوي ورهين جي ڄمار ۾ دنيا کان موڪلائي ويو ۽ پنهنجي پويان فن جو هڪ ورثو ڇڏي ويو جنهن ۾ پولينڊ جي نازي ۽ ڪميونسٽ دورن جو ڀرپور احاطو ڪيو ويو آهي.

سندس پهرين هدائتڪاريءَ واري فلم ”هڪ نسل“ (1955) کان پنهنجي تجزئي جي شروعات ٿا ڪريون. اِها ٻين مهاڀاري لڙائيءَ تي لکيل ناول تي ٻڌل سندس جنگي فلمن جي ٽن حصن مان پهرين هئي. ڪهاڻي ٻن نوجوانن جي چوڌاري ٿي ڦري، جيڪي معمولي چور آهن پر پولينڊ تي جرمن قبضي کي قبول نٿا ڪن. ڳجهي ڪميونسٽ مزاحمت سيل ۾ شامل ٿيڻ کان

اڳ هنن جرمن سپلاءِ ريل گاڏيءَ مان ڪوئلو چورائڻ جهڙي بغاوت جون ڪِل جوڳيون وارداتون شروع ڪيون هيون. فلم ۾ انهيءَ ڳالهه جي شروعاتي پٽڪ ڏني وئي آهي تہ بغاوت دوران يهودي وسنديءَ ۾ ڪهڙي ريت امدادي ڪارروايون ڪيون ٿي ويون.

جيئن تہ وائدا پاڻ بہ پولينڊ مزاحمت ۾ شامل رهيو هو تنهنڪري اِها لڳ ڀڳ سچي فلم اکين ڏٺو احوال ئي ليکي سگهجي ٿي. هڪ نسل ڪانپوءِ هُن ڪينال ۽ قلهير ۾ موتي ذريعي اِهي ٽئي حصا مڪمل ڪيا. تيزيءَ سان 1975 ڪانپوءِ وارن ويهن سالن جو جائزو وٺبو تہ وائدا ”وعدو ڪيل ڌرتي“ جي هدائتڪاري ڪندي نظر ايندو جنهن ۾ صديءَ جي پڇاڙيءَ تي پولينڊ جي صنعتي علائقي جي جيوت ڏيکاري وئي آهي. فلم ۾ شروعاتي دور جي صنعتڪارن کي نفعو پرائڻ لاءِ چتي چتاپيتيءَ ۾ رڌل ڏيکاريو ويو آهي پر ڪين خطرناڪ ۽ صفائي کان وانجهيل ڪارخانن ۾ پورهيتن جي ڪم ڪار جي غير محفوظ حالتن بابت ذرو بہ اؤنو ناهي جيڪي سندن عياشي ڀري رهائشگاهن جي پيٽ ۾ جمالياتي حس ۽ ثقافتي اهڃاڻن کان وانجهيل آهن.

وائدا جي فلم هڪ اهڙي دنيا جي ساروڻي من ۾ تازي ٿي ڪري جنهن ۾ ڊڪنز، زولا ۽ گورڪي جيئرا ٿي سامهون ٿا اچن. هو هڪ پولستاني، هڪ يهودي ۽ هڪ جرمن جي ڪردارن کي دوستن طور گڏ ٿو ڪري جيڪي هڪ ڪارخانو ناهڻ لاءِ پنهنجون رقمون ٿا گڏ ڪن. پنهنجي غيرمعمولي ذهني صلاحيتن جي آڌار تي ڊائريڪٽر قوميت ۽ مذهب جي سمورن مت ڀيدن کي ڏار ڪري ٿو رکي تہ جيئن خوشحال آئيندي جي بيرحم پُٺ وٺڻ وارو عمل ڏيکاري سگهجي. فلم بي انت سرمائيداريءَ جي چتي نقاد آهي ۽ انجا ڪردار آئيندي کي خوشحال بنائڻ واسطي نون امڪانن مان لاڀ پرائڻ لاءِ هر مهل

تيار ٿا هجن. ”وعدو ڪيل ڌرتي“ جو گهٽي پاڳي حصو ڪارخانو قائم ڪرڻ جو شروعاتي سرمايو حاصل ڪرڻ جي پتوڙ بابت آهي.

اڄ ايڪويهين صديءَ جي بزنس اسڪولن ۾ واپار وڌڻ بابت مضمون پڙهايا ٿا وڃن ۽ شروعاتي سيڙپڪاري ۽ سوڻيءَ جهڙن اصطلاحن وسيلي هرڪنهن کي هڇايو ٿو وڃي. اسين وعدو ڪيل ڌرتيءَ ذريعي ڏسندڙ ۽ پڙهندڙ شاگردن کي اِهو سيکاري سگهون ٿا تہ فلم ۾ ڏيکاريل شيئرز جي وڪري مان حاصل ڪيل نفعي ذريعي چو سرمائيدار نہ ٻٽجڻ گهرجي. وائدا انهن ماڻهن ۾ انهن ماتحتن لاءِ انساني همدرديءَ جي اٿهوند تي روشني ٿو وجهي جيڪي نرجا ٿي بهتر آئيندو ٿا ڦلهورين. پڇاڙيءَ ۾ فلم سُني مستقبل جي دولاب کي وائکو ڪرڻ واسطي ان کي برقرار رکڻ جي قيمت کان ٿي واقف ڪري يعني لاڳيتو هڻ هٽان ۽ اخلاقي قدرن جي لتاڙ.

وعدو ڪيل ڌرتي ادب ۾ پولينڊ جي پهرين نوبل انعام يافتا ليڪ وليد سالاريمونٽ جي ناول تي ٻڌل آهي جيڪو پنهنجي انعام يافتا چئن حصن تي ٻڌل ادبي شاهڪار ”هادي“ جي حوالي سان انتهائي شهرت رکندڙ آهي.

ان ڪانپوءِ سنگ مرمر جو ماڻهو (1977) ۽ فولادي شخص (1981) ۾ تبديليءَ واري عمل مان لنگهندڙ قوم جو سلسليوار تفصيل جاچايو ويو آهي جڏهن ڪميونزم تي طاري جمود ٽٽڻ ٿو لڳي. گدانسڪ ۾ بندرگاهه جي هڙتالي پورهيتن کان پچا ڳاڇا ٿي ڪئي وڃي ۽ 1968 ۽ 1970 وارن احتجاجن جون اصل خبري جهلڪيون سامهون ٿيون اچن جن آزاد انجمنن ۽ ساليڊرٽيءَ کي جنم ڏنو هو. فولادي شخص ۾ وائدا گدانسڪ بندرگاهه جي 1980 وارن واقعن کي ورجائي ٿو ۽ حڪمران پارٽيءَ طرفان اختلافي راءِ ڇيڀاڻڻ سبب متاثر ٿيل ماڻهن جي زندگين ۾ جهاتي پائڻ لاءِ صحافياڻي جانچ پڙتال استعمال ڪئي وئي آهي.

هڙتالي پورهيتن جي جاسوسيءَ لاءِ ڳجهي ريت اُماڻيل جاسوس مائي پنهنجو پاڻ کي سازباز ڪندڙن ۽ آپيشاهيءَ کان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ جي سڌ رکندڙ ماڻهن وچ ۾ ونديل ٿي پائي. پورهيتن تي آڱر ڪٽڻ بدران هوءَ پارٽيءَ جي بچان ڏيندڙ ذهني ڏيوالپڻو ٿي محسوس ڪري. فلم ساليڊرٽي

پورهيت تحريڪ جي بهترين خاڪي نگاري تي ٻڌل آهي جنهن پورهيتن جي آزاداڻي طور تي يونين ٺاهڻ واري حق کي مجرائي پولينڊ تي ڪميونسٽن جي گرفت هيٺي ڪئي. فلم ۾ وائدا جي پهرين فلم سنگ مرمر جو ماڻهو جي ڪهاڻي اڳتي وڌائڻ لاءِ انجي اصل ڪردار جي پٽ کي ڪميونسٽ مخالف پورهيت تحريڪ ۾ شامل نوجوان پورهيت طور استعمال ڪيو ويو آهي.

نوجوان پورهيت واضح طور تي ليخ ويلسا جهڙو آهي جيڪو مستقبل ۾ پولينڊ جو صدر بڻيو. وائدا ڪميونسٽ حڪومت ۾ اهڙي تنقيدي فلم ڪيئن ٺاهي سگهيو؟ لڳي ٿو ته 1980 جي وچ ڌاري ساليڊرٽيءَ جي نهڻ ڪانپوءِ ۽ ڊسمبر 1981 ۾ انڪي چيپاڻ واري وچئين عرصي ۾ ڪميونسٽ سنسرشپ ڪجھ عرصي لاءِ جهڪي ٿي هئي. وائدا انهيءَ نرميءَ جو تڪڙو فائدو وٺندي فولادي شخص جون هدائتون ڏنيون جيڪا سندس انهن چئن فلمن مان هڪ هئي جيڪي بهترين پرڏيهي فلم لاءِ آسڪر ايوارڊ لاءِ نامزد ٿيون.

پڇاڙيءَ ۾ وائدا بابت ڪابه ڳالهه ٻولهه "ڪيٽين" (2009) جو ذڪر ڪرڻ ڪانسواءِ اڌوري رهندي جنهن ۾ ڪيترين ئي نسلن تي اثرانداز ٿيندڙ پولينڊ جي تاريخ جو هاجو بيان ڪيو ويو آهي.

1939 نازي جرمني ۽ سوويت يونين پولينڊ تي ڪاهه ڪئي ۽ ٻين مهاڀاري لڙائي جي شروعات ۾ وڏي تعداد ۾ پولينڊ جا فوجي هٽلر ۽ اسٽالين جي بربريت جو ڪاج بڻيا. ڪيٽين ۾ اِها ڪهاڻي عورتن ذريعي بيان ڪئي وئي آهي جن جو 1940 ۾ اسٽالين جي حڪم تي موت جو ڪاٽ بڻايل پولينڊ واسين سان تعلق هو.

ظلم جو شڪار بڻجندڙن مان هڪ جي محفوظ ڪيل ڊائريءَ ۾ دهشت جي مڪمل منظر کي وائکو ڪيو ويو آهي ۽ انتهائي من ڦسائيندڙ انداز ۾ واقعا بيان ڪيا ويا آهن. اصل ۾ وائدا جو پيءُ پڻ انهن ماڻهن مان هڪ هو جن کي ڪيٽين واري قتلام ۾ اسٽالين جي چاڙتن قتل ڪيو هو.

پولينڊ جي تاريخ ۽ ان تي نازين ۽ سوويت ڪميونسٽ حاڪمن ذريعي پوندڙ اثرن ۾ دلچسپي رکندڙ تخيل پرستن لاءِ وائدا هڪ اهڙو شاهڪار تخليق ڪيو آهي جنهن کان فلمن جي شوقين کي ڪنهن به صورت محروم نه رهڻ گهرجي.

عباس ڪيا رُسمتي: تجرباتي فلمون ٺاهيندڙ هدايتڪار

2016 ۾ گذاري ويل ايراني فلمساز عباس ڪيارستمي تجرباتي فلمون ٺاهيندڙ ايراني هدائتڪارن مان هڪ هو، جن ۾ داريوش مهرجوئي، محسن مخمل باف ۽ جعفر پناهي شامل آهن. 1963 ۾ جڏهن فارسيءَ جي عظيم شاعر فروغ فرخ زاد "خانہ سياه است" (گهر ڪارو آهي) جي سري هيٺ فلم ٺاهي ۽ 1968 ۾ داريوش مهرجوئيءَ "گاؤ" (ڳئون) نالي فلم جون هدايتون ڏنيون ته ان جي نتيجي ۾ ايران ۾ فلمسازيءَ جي هڪ نئين لهر جي شروعات ٿي جنهن اڳتي هلي محسن مخمل باف ۽ عباس ڪيارستميءَ جهڙن هدائتڪارن کي همٿايو.

ايران کان اڳ يورپ ۾ ان نوعيت جي فلمن ٺاهڻ جي شروعات ٿي چڪي هئي، خاص طور تي اٽليءَ ۽ فرانس ۾ ڪيترين ئي تجرباتي فلمون ٺاهيون ويون جيڪي ٻين مهاڀاري لڙائي ڪانپوءِ يورپ جي شاندار عڪاسي ٿيون ڪن. بهرڪيف، "ڳئون" نالي فلم ۾ شنهشاهه ايران جي دور جي اهڙي عڪاسي ڪئي وئي آهي جنهن ۾ معاشرو پنهنجي ماضيءَ جي ساروڻين سان چهٽيل ٿو نظر اچي. شاهه جي دور

ڪانپوءِ خميني راڄ ۾ پڻ اظهار جي آزاديءَ تي پابنديون برقرار رهيون، نتيجي طور 1980 واري ڏهاڪي کان فلمسازن اهڙن موضوعن تي ڪم ڪيو جن تي علامتي انداز ۾ فلمون ناهڻ ممڪن هو. انهيءَ دور ۾ عباس ڪيارستميءَ ”ڪلوزاپ“ جي سري هيٺ هڪ فلم ناهي جيڪا 1990 ۾ رليز ٿي. انهيءَ فلم عباس کي ڏيهان ڏيهه مشهور ڪري ڇڏيو. اِها هڪ نيم دستاويزي فلم هئي، جنهن ۾ بيانيي کي حقيقي روپ ۾ ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. ڪلوزاپ ۾ هُن انهن ئي ماڻهن کي ڪنيو آهي جيڪي انهيءَ ڪهاڻيءَ جا اصل ڪردار آهن.

انهي فلم جو پسمنظر اهو آهي ته 1989 ۾ ڪيارستميءَ هڪ خبر پڙهي ته هڪ ٻهروپئي شخص مشهور ايراني هدائتڪار محسن مخمل باف جو روپ ڌاري هڪ ڪٽنب کي بيوقوف بڻائيندي کين آسرو ڏنو ته هو هدائتڪار طور سڄي ڪٽنب کي پنهنجي فلم ۾ مختلف ڪردار ڏيندو. شروعات ۾ ته اِهو ڪٽنب سندس دولاب ۾ اچي ويو پر اڳتي هلي شڪ پوڻ تي پوليس کي اطلاع ڪيائون جنهن ٻهروپئي کي سوگهو ڪري ورتو. اِها خبر پڙهڻ کانپوءِ ڪيارستميءَ ڪورٽ کي درخواست ڪئي ته ڪيس انهيءَ واقعي تي فلم ناهڻ جي اجازت ڏني وڃي. اڳتي هلي اِهو ڪٽنب پڻ ان تي راضي ٿي ويو سو ڪيارستميءَ ٻهروپئي سوڌو حقيقي واقعن ۽ ان جي ڪيس تي هڪ فلم ناهي جيڪا انتهائي گهڻي ڪامياب ٿي. جيتوڻيڪ حقيقي واقعن تي اڳي به فلمون ٺهنديون رهيون هيون پر شايد اِهو پهريون پيرو هو جو پيشور اداڪارن بدران فلم ۾ اصل ڪردارن کي ڪنيو ويو ۽ ان ريت اِها پنهنجي نوعيت جي پهرين فلم ثابت ٿي. اِها ڪا عام دستاويزيءَ فلم نه هئي جنهن ۾ حالتن ۽ واقعن کي پيش ڪيو ويو هجي پر ان فلم ۾ ڪيارستميءَ شاندار هدائتڪاريءَ جو مظاهرو ڪندي سچ ۽ ڪوڙ کي اهڙي ريت پيش ڪيو آهي جو ڏسندڙ روپ ۽ ٻهروپ ۾ دنگ رهجيو وڃي. اِها فلم فلش بيڪ (ماضي ڏانهن موٽ) ۾ تيار ڪئي وئي آهي ۽ سابه اهڙي ريت جو حقيقت ۽ اداڪاريءَ ۾ فرق ڪرڻ ڏکيو ٿيو پوي. اِهو ئي سبب هو جو ان فلم استنبول ۽ مانٽريال جي ڪيترن ئي فلمي ميلن ۾ ڪيترائي انعام حاصل ڪيا.

ڪيارستميءَ جي ايندڙ تجرباتي فلم ”مطعم گِلاس“ (چيريءَ جو ذائقو) هئي جيڪا 1997 ۾ ناهي وئي. انهيءَ فلم ۾ اڌڙوٽ ڄمار واري شخص

جو ڪردار همايون ارشاديءَ ڪيو آهي جيڪو تهران جي پسگردائيءَ ۾ موٽرڪار هلائيندي ڪنهن اهڙي شخص جي ڳولا ۾ آهي جيڪو سندس پنهنجي هٿن سان کوٽيل قبر ۾ کيس دفنائڻ تي راضپو ڏيکاري. هو پنهنجي موٽرڪار ۾ مختلف ماڻهن کي لفٽ ٿو ڏئي جن مان ڪو ڪرد آهي ته ڪو افغان ته ڪو وري آذربائيجاني پناهگير جيڪي پنهنجي پنهنجي ڪهاڻي ٻُڌائين. افغانستان ۽ ڪردستان ۾ جنگ جا قصا ٿا ڄاڻائين. ڪرد ۽ افغان ته ڊرائيور کي سندس قبر ۾ دفنائڻ کان نابري ٿا وارين پر آذربائيجاني ان لاءِ تيار ٿو ٿي وڃي. انهيءَ فلم جي تياريءَ لاءِ موٽرڪار جي ڊيش بورڊ تي ڪئميرا هنيل آهي. اِها فلم ايراني معاشري جي بهترين عڪاسي ٿي ڪري جتي اِهو فيصلو نه پيو ٿي سگهي ته ڪنهن کي دفنائڻو آهي ۽ ڪنهن کي نه. جيتوڻيڪ ڪيارستميءَ فلم ۾ اِهو قطعي طور تي نه ڄاڻايو آهي ته اصل ۾ آپگهات تي سندرو ٻڌل اِهو شخص ايراني رياست جي علامت آهي جيڪو افغانستان ۽ آذربائيجان جي پيڙائن جو مظهر آهي.

ڪيارستميءَ جي ايندڙ تجرباتي فلم 1999 ۾ ٺاهيل ”واچوڙو اسان کي اڏاري ڇڏيندو“ هئي، جنهن جو مرڪز ڪردستان جو هڪ جابلو ڳوٺ هو جنهن جا رهواسي هڪ سئو ورهين واري هڪ پوڙهي مائي جي موت جا منتظر ۽ ماتم لاءِ تيار هئا. انهيءَ پوڙهيءَ جي مرڻ ۽ انڪانپوءِ وارن واقعن جي فلمبندي ڪرڻ واسطي فلم جو عملو به اُتي پهچي ٿو وڃي پر پوڙهي سخت جان ثابت ٿيندي مرڻ جو نالو ئي نٿي وٺي. سمورا ڳوٺ واسي ۽ فلم جو عملو انتهائي بيچين ٿا ٿين ۽ ان دوران هر هر اطلاع ايندا ٿا رهن ته پوڙهيءَ جي حالت نازڪ آهي. فلم جي عملي جو سربراهه پنهنجي موبائل فون ذريعي شهر وارن سان رابطي ۾ آهي پر سگنل ڪمزور هئڻ سبب هر هر رابطو ٽٽي ٿو پوي. اِها فلم به فلسفياڻي نوعيت جي آهي جنهن ۾ ڄاڻايو ويو آهي ته مدي خارج روائتون ۽ معاشرو پساهه ڏيڻ لاءِ تيار ناهن جڏهن ته نئين سيپتا جا سگنل پڻ پهچي نه پيا سگهن. گهران اطلاع آڻيندڙ ٻار نئين نسل جي نمائندگي ٿو ڪري جيڪو ٻاهرين دنيا کان ايندڙ عملي سان رابطي ۾ آهي. انهيءَ فلم کي جيڪڏهن ايران جي هاڻوڪين حالتن سان ڳنڍي ڏسجي ته اِهو سمجهه ۾ ايندو ته ڪهڙي ريت ايران ۽ اولهه واريون طاقتون هڪٻئي سان رابطي ۾ آهن به ته نه به آهن. انهيءَ فلم کي پڻ عالمي پذيرائي حاصل ٿي.

ڪيارستميءَ جي ٻين ذڪر جوڳي فلمن ۾ شامل 2001 واري فلم "اي بي سي افريڪا" يوگينڊا جي يتيمن بابت آهي. 2002 ۾ ٺاهيل فلم "ڏهه" پڻ هڪ تجرباتي فلم آهي. اِها سڄي فلم هڪ موٽرڪار ۾ ٺاهي وئي آهي، جنهن ۾ هڪ ڊرائيور مائي ڏهن مختلف ڪردارن سان سفر دوران ڳالهه ٻولهه ڪندي ٿي رهي ۽ هر مسافر پنهنجي ڪهاڻي ٻڌائڻ ۾ گُم ٿيو وڃي. انهيءَ فلم ۾ ڏهه عورتون پنهنجا پنهنجا مسئلا ٿيون ڄاڻائين جن مان هڪ نئين ڪنوار آهي جنهن کي سندس گهوٽ ڇڏي ڏنو آهي. هڪ وئشيا آهي ۽ ٻن عورتن جي هڪ اهڙي جوڙي آهي جيڪا ڪنهن عبادت لاءِ نڪتل آهي.

ان ڪانسواءِ 2008 ۾ ٺهندڙ فلم "شيرين" ۾ ايران ۽ پرڏيهه جي هڪ سئو ملڪن جي اداڪارائن حصو ورتو جيڪو هڪ ٿيٽر ۾ ٻارهين صديءَ جو مشهور داستان "خسرو ۽ شيرين" ڏسي رهيون آهن. اِهي سموريون اداڪارائون ٻڙڪ بہ نٿيون ٻولين رڳو پنهنجي چهري جي تاثرن ذريعي داستان جي جملن تي رد عمل ٿيون ظاهر ڪن. سڄي فلم ۾ داستان جا مڪالما ٻڌڻ ۾ ٿا اچن جڏهن تہ ڪئميري تي رڳو ڏسندڙ عورتن جا چهرا ئي ٿا نظر اچن. ٿي سگهي ٿو تہ ڪو ڪيارستميءَ کي فلسفي يا تجرباتي فلمساز ليکي پر اصل ۾ هو انتهائي وڏو هدائتڪار آهي جنهن نون خيالن ۽ تصورن کي حقيقت جو روپ ڏنو، انوکا تجربا ڪيا ۽ ڏاڍ ڏمر واري ماحول ۾ ڏسندڙن کي ڪجهه سوچڻ تي هرکيائين.

فطرت ۽ سينيما

ڪنبڻي پيدا ڪندڙ واچوڙا، برفاني ڇپون، خطرناڪ لاهيون، مٽي ۾ ڦيري وجهندڙ اوچايون ۽ ساهه نپوڙيندڙ فطرت، اُهي جزا آهن جيڪي ويهين صديءَ ۾ فلمن جا ڪجهه شاهڪار تخليق ڪرڻ واسطي فلمن جي شوقينن لاءِ استعمال ٿيا آهن. پاڪستاني سينيمائن ۾ "عقابن جو نشيمن" (1968) طور آيل فلم ۾ برف سان ستيل جبلن جي ٻئي پر ڪيبل ڪارن سان لٽڪندڙ ايسٽ ووڊ ۽ رچرڊ برٽن اسان کي اچرج ۾ وجهيو ڇڏين. جڏهن ٽيليمارڪ جا سورما (1965) ۾ ناروي جي هڏيون ٺٺرڪائيندڙ ٿڌ جو مقابلو ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي ڪرڪ ڊگلس ۽ رچرڊ هيرس کي ڏسندي ساهه مُٺ ۾ اچيو وڃي. اِهي جنگي فلمون هيون جن ۾ فطري عنصرن سان گڏ انساني ٽال ميل جي عڪاسيءَ بدران اتحادي فوجن جي ساراهه تي زور ڏنو ويو.

سڊني هيئرس اِهو ڪم 1966 واري پنهنجي فلم "ڪوڙڪي" ۾ شاندار ريت ڪيو آهي. جڏهن اِها فلم 1970 واري ڍاڪي جي وچ ڏاري پاڪستان ۾ ڏيکاري وئي تہ وڏي پئماني تي ماڻهن جو ڌيان ڇڪرايائين ۽ ڏسندڙن سخت مهاندن واري شڪاري اوليور ريڊ ۽ هيسيل نندڙي ريتا

شنگھم کي انتهائي پسند ڪيو، جنھن کي ھو ڊيوڊلين جي فلم ڊاڪٽر زواگو ۾ عمر شريف جي ننڍڙي ڌيءَ جي ڪردار ۾ ڏسي چڪا ھئا.

ڪوڙڪي مھم جوئيءَ تي ٻڌل فلم ھئي جنھن جي فلمبندي برطانوي ڪولمبيا جي ڪينيڊين صوبي جي گھاٽي جھنگ ۾ ٿي. ڪھاڻي ھڪ ڪوجھي شڪاري ۽ ھڪ گونگي يتيم ڇوڪريءَ جي چوڌاري ٿي ڦري. ڪوڙڪي ھڪ اصطلاح آھي جيڪو اھڙي شخص لاءِ استعمال ڪيو ٿو وڃي جيڪو جھنگلي جانور ڦاسائڻ لاءِ ڄار ٿو وڇائي. انھيءَ طريقي سان جانورن کي سندن ٻُج لاءِ پڪڙيو ويندو آھي. اھڙي شڪار کي ٻُج جھٽڻ ۽ شڪاريءَ کي ٻُج جو شڪاري سڏيو ويندو آھي. فلم ڪوڙڪي اوڻھويھين صديءَ جي ڪينيڊا بابت آھي جتي لابيٽ نالي ٻج جو ھڪ شڪاري ھڪ گونگي ڇوڪري ايو کي پنھنجي زال بنائڻ لاءِ خريد ٿو ڪري ۽ کيس سندس مرضيءَ جي ابتڙ برطانوي ڪولمبيا جي جھنگ ڏانھن وٺي ٿو وڃي. ايو جي بداعتمادي، ڊپ ۽ شڪاريءَ کي پسند نہ ڪرڻ سبب ھو ھڪ پيچيدي سنگ سياپي جي شروعات ٿا ڪن. ڪھرو ۽ اڪيلائپ جو ستايل شڪاري پنھنجو پاڻ کي ايو تي مڙھي نٿو ۽ کيس ٻقا جو ھنر ٿو سيکاري پر راتيون پنھنجي بستري تي اڪيلو ٿو گھاري. فلم اوڏي مھل ھڪ دلچسپ موڙ ٿي اختيار ڪري جڏھن شڪاري جابلو شينھن جي حملي جو نشانو ٿو بڻجي ۽ پنھنجي ئي اُن ڪوڙڪيءَ ۾ ڦاسيو پوي جيڪا ھُن رڇ پڪڙڻ لاءِ وڇائي ھئي. ھو زخمي حالت ۾ پنھنجي جھونپڙيءَ ڏانھن گسڪندو اچڻ ٿو چاھي پر بکايل بگھڙن جي ور ٿو چڙھي. بگھڙن سان سندس مقابلو ۽ پنھنجي ٻقا لاءِ سندس پتوڙ ڏسندڙن جو ساھ مُٺ ۾ ڪريو ڇڏي.

ھو ۽ بگھڙ جھونپڙيءَ جي پرسان ٿا پھچن تہ بندوق ھلائڻ سکيل ايو جي مھارت بگھڙن کي ڊوڙايو ڪڍي. ان ڪانپوءِ ايو ويجھڙائي واري ريڊ انڊين ڳوٺ مان دوا دارو ڪندڙ شخص کي آڻڻ لاءِ ٻن ڏينھن واري مسافريءَ تي ٿي رواني ٿئي. ڪينيڊا جي سياري واري مُند ۽ برفاني ڇوٽين وارو اِھو ڏکيو پنڌ بي ثمر ٿو ثابت ٿئي ڇاڪاڻ جو اُھو ڳوٺ اُجڙي چڪو ھو. ھٿين خالي واپس موٽڻ تي ايو پروڙيو تہ شڪاريءَ جو گھاءُ زھريلو ٿي چڪو آھي ۽ ڪھاڙيءَ سان پنھنجي مڙس جي زھر وڪوڙيل ٽنگ ڪپڻ وارو ڏيک سچ پچ تہ رت

ڄمايو وجھي. پر فلم ”موت کان موٽندڙ“ جي ڪجھہ ڏيکن جي اُبتڙ ھيءُ ڏيک مڪمل طور تي حقيقي ٿو لڳي. جنھن تي اڳتي ڳالھہ ٻولھہ ڪبي.

ٻڙيءَ کان ھيٺ گرمي پد ۾ شڪاريءَ جي ٻقا بابت ھڪ ذڪر جوڳي فلم ”جرميا جانسن“ (1972) آھي. ياد نٿو پويم تہ ڪو اِھا فلم پاڪستان ۾ آئي بہ ھئي يا نہ پر واشنگٽن ۾ انجي ڊي وي ڊي خريد ڪرڻ جو وجھہ ملي ويو ۽ فلم ڏسي دنگ رھجي ويس. فلم جي ڪھاڻي گھٽي ياڳي پٽرائين جبلن تي ٻڌل آھي جتي نوجوان اڳوڻو پر ڀڳوڙو فوجي جرميا جانسن ڳتيل آباديءَ وارن علائقن کان ياچ ٿو ڪائي. ھو ھڪ اڪيلائپ پسند جابلو شخص بڻجيو وڃي ۽ ھڪ مددگار ريڊ انڊين ھمراھہ کان ٻقا جون حرفتون ٿو سکي. ھو جانورن کي پالڻ جي ڪوشش ٿو ڪري پر جابلو علائقي ۾ گھڻو ڏورانھون وڃڻ واري سندس غير حاضريءَ ۾ اِھي جانور مريو پون.

ھو برفاني ڇپن تي پيرين پنڌ سفر جاري ٿو رکي ۽ ھڪ تباھہ ٿيل وسندي ٿو پھچي جنھن ۾ چوڌاري مئل ماڻھن جا لاش پڪڙيل آھن، اُتي ھڪ ماءُ ۽ سندس ٻار سان ٿو گڏجي جيڪي ڪنھن واھر جا منتظر آھن. ھو ڪين پنھنجو ساٿي ٿو بڻائي ۽ ٽئي پنھنجو سفر اڳتي ٿا وڌائين. ھڪ جھڳيءَ ۾ ٽاڪ ٿا ڪن پر مٿن حملو ٿو ٿئي جنھن ۾ عورت ۽ سندس ٻار مارجيو وڃن پر جرميا وڌيڪ پيڙا سھڻ لاءِ جيئرو ٿو بچي وڃي.

ھيءَ فلم ھڪ فوجي ڀڳوڙي جي سچي داستان تي ٻڌل آھي جيڪو جنگين ۾ وڙھڻ کان بيزار ٿي جبلن ڏانھن ڀڄي نڪتو ھو، جتي ڪيترائي ڏھاڪا گذارڻ ڪانپوءِ گذاري ويو. جرميا جانسن کي ڏکين جابلو علائقن جي لوڪ گيتن ۾ اڄ ڏينھن تائين ھڪ ڏند ڪٿائي حيثيت حاصل آھي. سڊني پوليڪ ان فلم جون ماھراڻي انداز ۾ ھدائتون ڏنيون ھيون، ھُن ايندڙ وقت ۾ ٽوٽرسيا (1982) ۽ ”افريڪا بدري“ (1985) جھڙيون يادگار فلمون پڻ ڏنيون، انھن ٻنھي فلمن آسڪر ايوارڊ حاصل ڪيا. ست آسڪر ايوارڊ حاصل ڪندڙ سندس فلم افريڪا بدريءَ ۾ رابرٽ ريڊ فورڊ ۽ ميرل اسٽريپ اداڪاريءَ جا جوھر ڏيکاريا.

ھاڻ ان سلسلي جي بھترين فلم ”ڊيرسو اوزالا“ جو ڪجھہ ذڪر ڪجي. سوويت، جاپاني گڏيل پيشڪش ۽ جاپاني ھدائتڪار آڪيراڪروساوا

ڪي روس جي ڏورانهين اوڀر جي بيابان ۾ ان فلم جي شوٽنگ ۾ ٽي سال لڳا. 1972 کان 1975 تائين تيار ٿيندڙ اِها فلم روسي محقق ولاديميئر آرسنيف (1872 کان 1930) جي يادگيرين تي ٻڌل آهي جيڪي ويهين صديءَ جي شروعات ۾ ڪيترين ئي تحقيقي مهمن جي حوالي سان ڪيل تحقيق بابت آهن. لڳ ڀڳ سڄي فلم جي عڪسبندي آئوٽ ڊور ڪئي وئي جيڪا جهنگ جي هڪ رهواسيءَ جي تمثيل تي تحقيق جو اظهار آهي جيڪو پنهنجي ماحول ۾ مڪمل طور تي گم ٿيل آهي ۽ جنهن جي دنيا آباديءَ ۾ واڌ سبب اڻٽر طور تي تباهه ٿي ويندي.

درسو جي سرواڻيءَ ۾ پارو ٻٽيل ٽنڊرا ۾ زندگي بچائڻ واري مهم تي هلي ۽ هڪ اهڙي ڪٽنب سان ٽي ملي جيڪو کين خوراڪ ۽ ٻارڻ ٿو فراهم ڪري، مهم جي پڄاڻيءَ تي مهم جو سربراهه درسو کي شهر هلي اُتان جون آسائشون ماڻڻ جي نيند ڏئي ٿو پر درسو هڪ آزاد روح طور شهري ضابطن کان پاسو ٿو ڪري. اِها فلم سوويت سينيما جو سرتاج آهي ۽ ڪروساوا جي هدائتڪاري جڻ ته ڪو معجزو. ان فلم جي بهترين خصوصيت فطرت سان بي لوث پيار ۽ پنهنجي اوسي پاسي واري ماحول سان پرجوش لاڳاپي جي ڪري هو پنهنجي هر ممڪن ڪوشش ٿو ڪري ته ڪنهن جانور کي نه مارجي يا فطري سونهن کي ڇيهو نه رسائجي. سندس دنيا فطرت ۽ انجي قوتن سان من موهيندڙ ناتي سان ٺمٺار آهي. انهيءَ فلم 1976 ۾ بهترين پرڏيهي فلم جو آسڪر ايوارڊ پڻ حاصل ڪيو هو.

انجي پيٽ ۾ تازو ئي رليز ٿيل فلم موت جي منهن کان واپسي ڏسندڙ کي ٿڪايو ۽ ويڳاڻو ڪريو ڇڏي. اناريتو جي هدائتڪاريءَ ذريعي ڪجهه غير معمولي ڏيکن ۽ ڊي ڪيپريو جي پرڪشش اداڪاريءَ جي باوجود فلم انتهائي سست رفتاريءَ سان ٿي اڳتي وڌي جيڪا ڏسندڙ چاهيندو ته جيترو جلد ختم ٿئي چڱو ٿيندو.

فلمي منظرنامي ۾ ڪجهه اهڙا حصا به آهن جيڪي ڪنهن به ريت حقيقي يا اعتبار ڪرڻ جوڳا نٿا ٿي سگهن مثال جي طور تي اِهو ڄاڻندي به ته ريڊ انڊين پوئتي پيل آهن، ٻيڙي ڇڏي ڀاڄ ڪائڻ، زخمي ٽيم ميمبر کي هڪ اهڙي شخص جي نگرانيءَ ۾ ڇڏڻ جي ڪپتان جي خواهش جيڪو ساڻس

انتهائي غير دوستاڻو سپاءُ ٿو رکي، سوين فٽ اونهي ڇپن ۽ لاهين کان ڊي ڪيپريو جو اعتبار نه ڪرڻ جوڳي انداز ۾ ڪرڻ ۽ پيپ پيل گهاوَن سان برفاڻي پاڻيءَ ۾ جيئرو بچي وڃڻ. فلم اهڙي مهم جوئين سان ڀريل آهي جيڪي مٿي ذڪر ڪيل فلمن جي پيٽ ۾ انتهائي هلڪڙيون ۽ ڪمزور ٿيون نظر اچن، خاص طور تي جيڪڏهن ڪو درسوازالا ۾ جيئرو بچي وڃڻ جا انتهائي وسهڻ نه جوڳا داستان ڏسي چڪو هجي.

پهرين مهاڀاري لڙائي
سينيما جي پڙدي تي

2015 ۾ پهرين مهاڀاري لڙائيءَ جي سئو سالن وارو يادگاري ڪاڄ ٿيو. اِها هڪ اهڙي لڙائي هئي جنهن تي ايس ايليٽ کي ويهين صديءَ جي عظيم ترين نظمن مان هڪ ”دي ويسٽ لينڊ“ لکڻ تي هرڪايو ۽ عبدالله حسين کي سندس ادبي شهپاري ”اداس نسلين“ لاءِ هڪ سگهارو پسمنظر فراهم ڪيو. ادبي فن پارن ڪانسواءِ مهاڀاري لڙائين تي انيڪ فلمون پڻ ناهيون ويون آهن.

مونکي تہ اُهي ڏينهن تا ياد اچن جڏهن اسين اداڪار وليم هولڊن ۽ اليڪ گينس جي فلم ”ڪوائي دريا تي پل“ (1957)، گريگوري پيڪ ۽ ڊيوڊ نيوين جي فلم ”دي گنز آف نيوران“ ۽ اسٽيوميڪ ڪوئين ۽ چرڊاٽين برو جي مرڪزي ڪردار واري فلم ”حيرت انگيز ياڄ“ جهڙا شاهڪار ڏسڻ لاءِ پنهنجي ڪلاس مان گوهي هڻندا هئاسين. ڪو زمانو هو جڏهن پاڪستان ٽيليويزن جو اڪيلو چينل سپنن سان پريل شخص اسلم اظهر جي سربراهيءَ ۾ ويڪ اينڊ سينيما ۽ مڊ ويڪ اسپيشل

نشر ڪندو هو. انهن پيشڪش سجاڻ ڏسندڙن جي ذهني اُڄ اُجهائي. ٽيليويزن ذريعي تبليغ ڪندڙن اجان اسانجي گهرن ۾ دخل اندازي نہ ڪئي هئي.

1960 ۽ 1970 وارن ڏهاڪن ۾ پاڪستاني سينيمائن ۾ ڏيکاريون ويندڙ اڪثر جنگي فلمن جو بنيادي خيال جنگجوئن جا ڪارناما سامهون آڻڻ هوندو هو، جنهن ۾ انتهائي سورهيہ جنگي سورمن يا فوجي آفيسرن کي پيش ڪيو ويندو هو جيڪي فوجي سپاهين جي موتمار جنگجو ٻڄڻ جي هرڪ جو سبب بڻبا هئا. 1970 ۽ 1980 وارن ڏهاڪن ۾ وڏڻ ويجهڻ واري پاڪستاني نسل کي جهڙي ريت اِهو سمجهڻ ۾ ڪجهہ وقت لڳو تہ راڄر مور جي پيٽ ۾ وڌيڪ بهتر جيمز بانڊ شين ڪونريءَ جي صورت ۾ موجود آهي، ساڳي ريت ڪين اهڙيون فلمون ڳولهي ڏسڻ جي پڻ ضرورت آهي جن ۾ جنگ جي مدح سرائي ڪرڻ بدران انجي حقيقي مفهوم تائين پهچڻ جي ڪوشش ڪيل هجي.

مونکي ياد نٿو پوي تہ ڪو پاڪستاني سينيمائن ۾ ڪڏهن پهرين مهاڀاري لڙائي تي ڪا چڱي فلم نمائش لاءِ پيش ٿي هجي. مهاڀاري لڙائيءَ جي حوالي سان جڏهن فلمن جو ذڪر ٿيندو آهي تہ صحافي ۽ تاريخدان ٽن فلمن کي غير معمولي ليکيندا آهن. انهن ۾ ”اولهندي محاذ تي سڀ خير“ (1930)، ”لاگريندااليوزن“ (1937) ۽ ”شان شوڪت جون راهون“ (1957) شامل آهن. انهن فلمن مان بہ جنگ جي بي ثمر هئڻ بابت ڪنهن پلي ڪتاب جي ايياس جهڙو ئي سبق ملي ٿو. انهن ٽنهي فلمن مان اِهو چئجي تہ ”شان شوڪت جون راهون“ سڀ کان بهتر آهي پر ان تي بحث کان اڳ پهرين ذڪر ڪيل ٻنهي فلمن جو حال احوال ڪجي.

”اولهندي محاذ تي سڀ خير“ جون هدائتون مالڊوواجي هڪ يهودي هدائتڪار ليوس مائل اسٽون ڏنيون هيون، اُن وقت سندس ڄمار ذري گهٽ پنجٽيهہ ورهيہ هئي. انڪانپوءِ هُن اسانکي ”ڪوئا ۽ ماڻهو“ (1939)، ”سمنڊ“ (1960) ۽ ”سخاوت تي بغاوت“ (1962) جهڙيون شاهڪار فلمون ڏنيون.

اِها فلم هڪ جرمن ليکڪ ايرڪ ماريا ريمارڪ (1898 کان 1970) جي لکيل هڪ ناول تي ٺاهي وئي جنهن مهاڀاري لڙائيءَ ۾ حصو ورتو هو ۽ ان

ناول ۾ بيان ڪيل گهٽي پاڳي واقعن جو هو اکيون ڏٺل شاهد هو. ”اولهندي محاذ تي سڀ خير“ ۾ شاگردن جي هڪ ٽولي ڏيکاري وئي آهي جيڪا پنهنجي اسڪول جي هڪ شائونسٽ اُستاد کان متاثر ٿي سندس ساٿاري ٿي بڻجي. اِهو جنون کين ڀيانڪ جنگ جي جهنم ۾ ٿو ڌڪي ۽ اِهي ڇوڪرا هڪ ٻئي پويان مارجي تا وڃن يا معذور تا ٿين.

اُن وقت تائين شايد ڪنهن ٻئي فلم ۾ دولاب ۾ ورتل نوجوانن جي سموري نسل جي نراسائي ۽ تباهيءَ جي عڪاسي نہ ڪئي وئي هئي. اِهو ماٽڪ جو ”لڙهندڙ نسل“ هو جنهن کي ٽي ايس ايلٽ جي ويسٽ لينڊ ورثي ۾ ملي هئي. ”اولهندي محاذ تي سڀ خير“ جرمن نقطي نظر سان ڏسجندڙ هڪ امريڪي فلم هئي جيڪا جنگ مخالف فلمن ۾ خاص طور تي شروعاتي سائونڊ سسٽم، ڪرين ذريعي عڪسبندي، سنگيت ۽ فوٽوگرافيءَ جي ماهراڻي استعمال لاءِ هڪ سنگ ميل واري حيثيت رکي ٿي.

لاگرينڊاليوزن جون هدائتون جين رينوا (1894 کان 1979) ڏنيون جيڪو ٻن سالن کانپوءِ فرانسيسي سينيما جو هڪ ٻيو شاهڪار ”کيل جا ضابطا“ (1939) ڏيڻ وارو هو. هتي انهيءَ ڳالهہ ڏانهن اشارو ڪرڻ مناسب ٿيندو تہ سندس پيءُ پيئراگسٽ رينوا (1841 کان 1919) مشهور تاثر پسند چترڪارن مان هڪ هو. لاگرينڊاليوزن مختلف سماجي طبقن جي ٽن فوجين بابت آهي. پنهنجي دور جي نامور اداڪار زان گابان پورهيت طبقي سان تعلق رکندڙ فوجيءَ جو ڪردار ادا ڪيو آهي. هو جرمنيءَ جي مختلف جنگي قيدين وارين ڪئمپن مان ڀڄي نڪرڻ جي ڪوشش ٿو ڪري ۽ پنهنجو پاڻ کي وچولي طبقي جي هڪ يهودي ۽ اشرافيائي طبقي سان تعلق رکندڙ هڪ آفيسر جي سٿ ۾ ٿو ڏسي، اڳتي هلي، اشرافيائي طبقي وارو همراهہ گذاري ٿو وڃي ۽ جرمن جنگ جي هڪ بيوهہ باقي ٻنهي ڄڻن کي سام ٿي ڏئي.

اِها فلم پڻ هڪ سچي ڪهاڻيءَ تي ٻڌل آهي جنهن ۾ ويڙهہ جو ڪو ڏيک ڏيکارڻ کانسواءِ طبقاتي وفادارين کي آڏو آڻيندي هڪ اثرائتو جنگ مخالف بيانيو جوڙيو ويو آهي جيڪو انکي فلمي دنيا جي تاريخ جو هڪ مستقل شاهڪار ٿو بڻائي.

پر جيئن اڳيئي لکيو ويو آهي تہ جنگي ذهنيت تي تباهہ ڪُن وار

”شان شوڪت جو راهون“ جي صورت ۾ سامهون آيو. 1957 ۾ اسٽينلي ڪيوبرڪ (1928 کان 1999) انهيءَ فلم لاءِ هدائتون ڏنيون. يهودي ماءُ پيءُ جي گهر پئدا ٿيندڙ ڪيوبرڪ جي جمار ٽيهہ ورهيہ ئي مس هئي جو انهيءَ شاهڪار فلم جون هدائتون ڏنائين. سندس سماجي شعور جو ان مان ڪاٿو لڳائي سگهجي ٿو تہ سندس سموريون فلمون سماجي انصاف جو هڪ سگهارو سنيهو ڏين ٿيون ۽ جنگ لاءِ ڌڪار ٿيون پئدا ڪن جهڙي ريت ”اسپارٽڪس“ (1960)، ”ڊاڪٽر اسٽرينج لو“ يا ”ڪهڙي ريت فڪرمند ٿيڻ ڇڏيم ۽ بم جي اُڪير ۾ ونجي ويس“ (1964) ۽ ”مڪمل ڌاتوئي صدري“ (1987) مان صاف ظاهر آهي.

شان شوڪت جون راهون پهرين مهاڀاري لڙائيءَ دوران 1916 جي هڪ سچي واقعي تي ٻڌل آهي. اِهو واقعو جنهن ۾ انساني حياتي ۽ وقار جو ڪو لحاظ نہ رکيو ويو هو، ڪنهن بيوقوفيءَ جو نتيجو نہ هو، انکري فرانسيسي فوجي عملدارن لڄ ۽ پڇاڻي کان بچڻ واسطي انکي دبائڻ جي ڪوشش ڪئي. انهيءَ واقعي جي رٿابندي ڪندڙ ٻہ جنرل هئا جن چاهيو ٿي تہ سندن ڪرنل جنهن جو ڪردار ڪرڪ ڊگلس ادا ڪيو آهي (وري هڪ يهودي، اِها ڳالهہ واقعي اچرج جوڳي آهي تہ عالمي سينيما، فن ۽ سائنس جي ڪيترن ۾ يهودين ڪيترين نہ وڏيون خدمتون سرانجام ڏنيون آهن) خندقن مان نڪري پنهنجي فوجين جي سرواڻي ڪندي آنٽ هل نالي هڪ ويجهي جرمن چوڪيءَ تي حملو ڪري ان تي قبضو ڪري. انهيءَ مهم جا نتيجا انتهائي خطرناڪ نڪري سگهيا ٿي سو ڪرنل پنهنجي بالادست جرنيلن کي اهڙي ابهرائي نہ ڪرڻ لاءِ زور پريندو رهيو پر بيوقوف جرنيل پنهنجي ڦونڊ پرئي سپنن ۾ ايترو تہ مست هئا جو جڏهن ڪجهہ سپاهين جبل جي چوٽيءَ تي وڃي يقيني موت جو ڪاچ بڻجڻ کان نابري واري تہ جرنيلن پنهنجي ئي فوجين کي گولين سان اُڏائڻ جو حڪم جاري ڪيو.

حڪم مڃڻ کان نابري وارڻ جي الزام تحت ٽن سپاهين کي قيد ڪيو ويو تہ جيئن جعلي ڪورٽ مارشل کانپوءِ ڪائرتا ڏيکارڻ جي الزام هيٺ کين موت جي سزا ڏئي سگهجي. ڪرنل پنهنجي سپاهين جو بچاءُ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي پر سندس دليل ٽڙيا ويا. فلم ۾ بوٽن ۽ وردين پويان فوجي

سوچ جي ڪوڪلي پڻي جي ايترو تہ واضح انداز ۾ عڪاسي ڪئي وئي آهي جو فرانس سميت ڪيترن ئي يورپي ملڪن ۽ امريڪا جي فوجي سينيمائن ۾ ڪيترائي سال انهيءَ فلم جي نماءُ تي پابندي رهي.

هيءُ اُهو دور هو جڏهن امريڪا ميڪارٿي ازم جي بار هينان دٻيل هو ۽ ڪوريائي جنگ جا نتيجا پڻ محسوس ڪيا پئي ويا. خندقن واري لڙائيءَ جا غير متوقع نتيجا ۽ واضح طور تي پيش ڪيل نقشو انهن آفيسرن جي انهيءَ ظالماڻي سوچ جو انداز ظاهر ٿا ڪن جيڪي امڪاني مرتين جي شدت کان غفلت جو مظاهرو ڪري رهيا هئا.

جيڪي ماڻهو سازشي نظرين تي نوس سوال اُٿارين ٿا، تن کي انهيءَ حقيقت مان ڪجهہ مزو ايندو تہ انهيءَ غير معمولي جنگ مخالف فلم کي ڪوبہ اهم ايوارڊ نہ مليو. جيڪڏهن ”ڪوائي دريا تي پُل“ جي اهميت تي سوال اُٿاربو جنهن کي اُن سال بهترين فلم، بهترين اداڪار ۽ بهترين هدائتڪار سميت اٺ آسڪر ايوارڊ مليا تہ انکي ”سازشي ٿيوري“ ليکيو ويندو.

اِهو چئي سگهجي ٿو تہ ”شان شوڪت جون راهون“ کي شايد انڪري نامزد نہ ڪيو ويو جو ان ۾ اهڙا جنگجو سورما نہ هئا جيڪي توپن جو کاڄ بڻجڻ لاءِ تيار هجن.

هيءَ فلم فوجي ذهنيت تي هڪ ڪروڌ ڀريو ۽ خطرناڪ حملو آهي. اِها اسان کي ”ڪائنرتا ۽ نامرديءَ“ جهڙن تصورن تي سوال اُٿارڻ لاءِ همٿائي ٿي ۽ اهڙين جنگين کي نندڻ لاءِ هرڪائي ٿي جن ۾ سوچڻ سمجهڻ کانسواءِ اهڙين رتوڇاڻ وارين جنگي مهمن لاءِ ”قرباني جا ٻڪر“ چونڊيا وڃن ٿا جن جي ناڪامي اٽل آهي.

انهيءَ فلمن جو بنيادي نڪتو آفيسرن ۽ سپاهين وچ ۾ اورانگهي نہ سگهجندڙ طبقاتي وٿي آهي، جنهن ۾ آفيسر ڳجهہ ڳوهہ ۾ ترقيءَ لاءِ سازش ۾ رڌل ٿا رهن جڏهن تہ فوج جي عام سپاهين کي خندقن ۾ موت جو کاڄ بڻجڻ لاءِ ٻي واهرو ڇڏيو ٿو وڃي.

فوج جا اعليٰ عملدار پنهنجو پاڻ کي تحفظ ڏيڻ لاءِ جيڪو بيرحم ۽ ظالماڻو ورتاءُ اختيار ڪندا آهن سو پاڪستان جهڙن ملڪن لاءِ ڪا اچرج جوڳي ڳالهہ ناهي.